

Bourdieu och Arkeologi

Struktur och praxis bland gropkeramiker
på Västerbjers, Gotland

En av de bärande tankarna med denna avhandling är att försöka utveckla de metodologiska möjligheterna till att visualisera immateriella relationer och praktiker i en arkeologisk kontext. Detta görs genom att undersöka möjligheterna och potentialen i den epistemologi och de teoretiska begrepp, som utvecklats av den franske sociologen Pierre Bourdieu. Fallstudien tar sin utgångspunkt i det mellan-neolitiska gropkeramiska gravfältet Västerbjers, Gothems sn (RAÄ120), på Gotlands östkust.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Gotarc Serie B. Gothenburg Archaeological Theses 64
ISBN: 978-91-85245-59-3

Avhandling från Institutionen för historiska studier
Göteborgs universitet

Bourdieu och Arkeologi

Anna-Carin Andersson

Bourdieu och Arkeologi

Struktur och praxis bland
gropkeramiker på Västerbjers, Gotland

Anna-Carin Andersson

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Bourdieu och Arkeologi

Till Håkan, Oskar och Adam

Gotarc Serie B. Gothenburg Archaeological Theses 64

Bourdieu och arkeologi

Struktur och praxis bland gropkeramiker på
Västerbjers, Gotland

Anna-Carin Andersson

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Avhandling för filosofie doktorsexamen i arkeologi
Göteborgs universitet, den 24 april 2015
ISBN: 978-91-85245-59-3

E-publication
<http://hdl.handle.net/2077/38318>

GOTARC Serie B. Gothenburg Archaeological Theses 64
© Anna-Carin Andersson 2015

Institutionen för historiska studier
Göteborgs universitet
Box 200, 405 30 Göteborg

Omslagsbild
”Nanook”
Foto: Robert J. Flaherty (1884–1951)

Tryck
Billes Tryckeri AB, 2015

Grafisk formgivning
Håkan Karlsson

Abstract

Andersson, A-C. 2015: Bourdieu och Arkeologi. Struktur och praxis bland gropkeramiker på Västerbjers, Gotland. (Bourdieu and Archaeology. Structure and praxis among the Pitted Ware Culture at Västerbjers, Gotland). Ph.D. dissertation. Department of Historical Studies. University of Gotheburg, Sweden. Written in Swedish with an English summary. ISBN: 978-91-85245-59-3.

With the point of departure in three main objectives the purpose of the thesis is to examine the potential of the reasoning and concepts of the French sociologist Pierre Bourdieu (1930–2002) in an analysis of an archaeological material. Earlier attempts to use his reasoning in archaeology have not in a sufficient way considered the complexity of these reasoning. The thesis presents an attempt to adapt and convey these reasoning to enable an archaeological analysis and interpretations about social structure and practice of the Middle-Neolithic Pitted Ware Culture (PWC) as these matters comes to expression within the burial site at Västerbjers, Gothem parish, Gotland. By examining the potential and the sustainability of Bourdieu's epistemology and theoretical concepts on an archaeological material, the aim of the thesis is on a specific level to achieve a developed knowledge and understanding of the structure and practices such as these may have been constituted at the PWC site of Västerbjers, Gotland. . On a general level, the aim of this study is to contribute to a development of the methodological resources of the archaeological discipline.

The results are presented in a summarizing compilation of the compositions of symbolic capital of how individuals group together in different sectors of practice, and how these individuals relate to the general group structure among people of Västerbjers. It is concluded that: Bourdieu's reasoning, when they are adapted to fit the archaeological context, enables an achievement of qualified understanding concerning society, groups and individual identity and thereby a possibility to visualize intangible, immaterial relationships. This kind of implementation of an adjustment of Bourdieu's concepts on an archaeological material constitutes a pilot study. The argumentation in this thesis therefore has a more discursive and reflexive character, as no earlier methodological model have been available that could be applied. The outline of the thesis is divided into six parts (part I – VI) with an English summary.

Key words: Bourdieu, archaeology, symbolic capital, structure, praxis, Pitted Ware Culture, Västerbjers.

Innehållsförteckning

Abstract	5
Innehållsförteckning	7
Förord	11

Del I

Förutsättningar

Inledning	15
Teoriutvecklingen inom arkeologi – några reflektioner	18
Syfte och frågeställning	26
Att tolka förhistorien	27
Metod och material	28
Teoretiska avgränsningar och ställningstaganden	30
Disposition	36

Del II

”Outline of a theory of practice”

Pierre Bourdieu – en presentation	39
Bourdieu's teoretiska nyckelbegrepp	49
Bourdieu och konstruktionen av livsstilar	60
Bourdieu i arkeologin	62
Arkeologins kritik av Bourdieus begrepp	73
Arkeologisk anpassning av Bourdieus begrepp	83
Symboliskt kapital	85
Kulturellt kapital	86
Socialt kapital	90
Habitus	91
Fält	92
Sammanfattning	94

Del III

Kontextualisering

Kontextuell bakgrund	99
Den gropkeramiska kulturen – en kort presentation	103
Klimat och naturförhållanden på Gotland under MN	113
Fauna på land	123
Hunden	128
Vildsvin	133
Marin Fauna	149
Grönlandssäl	152
Vikaresäl	155
Gråsäl	157
Fisket	160
Sammanfattning	164

Del IV Fallstudie:

tillämpning av Bourdieus begrepp

Västerbjers	167
Kronologi och dateringar	172
Gravarna på Västerbjers	178
Väderstreck och huvudets placering i gravarna	187
Väderstreckens orientering relaterat till kvinnogravar	191
Väderstreckens orientering relaterat till mansgravar	193
Väderstreckens orientering relaterat till barngravar	195
Artefaktens kapital och verksamhetsområden	199
Yxors kapitalarter	202
Pilspetsar	207
Benspjut eller ispik	209
Harpuner	211
Fiskspjut (ljuster)	213

Fiskkrok av ben	215
Flintkniv	216
Benmejsel	217
Benpryl/syl	218
Skrapor av svinbetar	220
Övriga svinbetar	222
Redskap av hjorthorn	225
Bältessöljor och Dentalium	227
Bärnstenspärlor	228
Keramiskskärvor och kärlobbottnar	229
Bearbetade och obearbetade djurtänder	235
Djurben	239
Sammanfattning	244

Del V

Resultat

Struktur och praxis	251
Jaktens verksamhetsområde	253
<i>Säljakt</i>	254
<i>Fisket</i>	255
<i>Landbaserad jakt</i>	257
Boplatsens verksamhetsområde	260
<i>Skinn- och läderberedning</i>	264
<i>Tillverkning av kläder och accessoarer</i>	266
Gruppstruktur och enskilda individer på Västerbjers	270
Gravriktningarnas strukturerande praxis	272
Sammanfattning	282

Del VI

Avslutning

Bourdieu och Arkeologi	293
Jägarkapital och jaktens verksamhetsområde	296
Hantverkskapital och boplatens verksamhetsområde	299
Det sociala nätverkskapitalet	300
Arkeologiskt habitus och doxa	303
Slutord	305
Summary	307
Litteratur	xxx
Elektroniska källor	xxx
Bildreferenser	xxx

Förord

Denna avhandling i arkeologi, som du just nu upptäcker att du har börjat läsa, är resultatet av en mycket utdragen, och på olika sätt plågsam skapelseprocess. Framförallt kanske detta är giltigt åtminstone för min empiriska omvärld, vilken omfattar både ting, människor och djur. Min man, som omfattas av den mänskliga delen av min omvärld, vill förmodligen utbrista: Äntligen!

Vägen till disputation har i mitt fall inte varit, vare sig självklar, eller helt linjär, utan snarare som våra liv oftast tenderar att bete sig: både oväntad och krokig. Denna arkeologiska resa startade egentligen redan 1972 när jag som 10-åring mötte Barbro Sundnér under pågående utgrävning i Maglarps gamla kyrka. På ett förödande pedagogiskt sätt blev jag introducerad till arkeologin då hon lät mig upptäcka ett silvermynt i jordlagren under kyrkgolvet. Sedan var det kört.

Denna tidsmässigt långa väg har inneburit att jag hunnit få många erfarenheter – några av dessa har dessutom varit riktigt bra. Genom dessa erfarenheter har jag också fått möjligheten att komma till insikt och förståelse av betydelsen av ett livslångt lärande, och inte minst nödvändigheten av samarbete. Ensam är inte stark.

Jag står därför i tacksamhetsskuld till många människor, som vid avhandlingsresans olika hållplatser på olika sätt bidragit med hjälp, stöd och uppmuntran. Jag vill här rikta ett särskilt tack till min handledare professor Elisabeth Arwill-Nordbladh. Samtalen med Elisabeth har alltid varit både stimulerande och utvecklande. Hennes extraordinära förmåga att på ett analytiskt sätt omedelbart greppa en förståelse för vad jag ville uppnå med mina teoretiska resonemang, har varit en ovärderlig tillgång vid dessa samtal, liksom kakorna. Elisabeths vänliga och stora engagemang borde vara ett föredöme för oss alla. Jag vill också rikta ett särskilt tack till professor Per Cornell som på ett engagerat och kunnigt sätt fungerat som biträdande handledare. Att ha fått sitta ned med Per och diskutera teoretiska resonemang har aldrig varit tråkigt, utan det har tvärtom varit en förmån som varit mycket inspirerande, och inte minst intellektuellt givande. Jag vill också rikta ett särskilt tack till de

kollegor som vid olika tidpunkter läst och kommenterat texten: Tony Axelsson, Sophie Bergerbrandt, Lennart K. Persson, Anders Gustafsson och Håkan Karlsson. Ett stort kollektivt tack även till alla fotografer som lånat ut sina bilder till mig.

Många öron, vänners och inte minst kollegor och studenters öron, har tvingats att frivilligt – men oftast ofrivilligt – att lyssna till mitt ibland oändliga prat som tematiskt pendlat mellan: ”jag skriver på min avhandling i arkeologi”; ”när jag är klar med min avhandling”; ”i min avhandling diskuterar jag”, etc. När jag däremot började prata om vildsvin var dock gränsen nådd för de flestas öron. Jag är därför tacksam för att jag fått låna era väluppfostrade öron, och hoppas att ni kan förlåta mig min självupptagenhet. Ingens öron nämnda, ingens öron glömda.

Som mor till två fina pojkar, fru till en älskvärd och fantastisk fin man, lycklig ägare till två schäfrar, boende i ett vackert hus med många rum (och ganska stor trädgård), och även sångare i ett litet rockband – så har jag ibland fått frågan: hur klarar du att koordinera privatlivet med avhandlingsarbetet? Sanningen är att möjligheten att genomföra det här arbetet inte har ett dugg med *koordinering* av privatlivet att göra. Snarare handlar det om att offra delar av denna tillvaro. Framförallt de sociala delarna av privatlivet som exempelvis: att vara fru, mamma, dotter, syster, faster, gudmor, vän och även hundägare. Trädgården ser ut som en djungel, och hemmet har utvecklats till en tummelplats för dammråttor. Hundarna verkar ha glömt all lydnad jag en gång lyckats lära dem, då de utvecklats till både mattjuvar och bordstiggare, och inte minst påträffas i både soffor och sängar.

Jag är därför också tacksam för den fina vänskapen från alla vänner i Svenska Brukshundklubben, för alla gånger de tvingat ut mig ur min skrivarehåla; som beskrivare av hundars mentalitet, som instruktör på kurser, ibland enbart för en promenad med hundarna i skogen. Mina hundar är därför också tacksamma.

I det privata livet har jag dock försökt att prioritera musiken. Utan musiken hade jag nog dött. Stort tack till grabbarna i bandet. Avslutningsvis vill jag rikta mitt mest kärleksfulla, innerliga och uppriktiga tack till Håkan. Utan dig hade jag aldrig kommit i hamn.

Del I

Förutsättningar

Fig. 1. “Empirical fact”. Foto: Anna-Carin Andersson.

Inledning

*Det vetenskapliga tänkandet är en erövring och har sitt pris. Tankarna och orden måste ständigt prövas på nytt. Egna och andras vanföreställningar måste dödas för att något nytt skall uppstå.
(Broady 1991:394)*

*Given an empirical fact, what is its framework?
(Glørstad 2000:186)*

Inom arkeologin, likväl som inom andra vetenskapliga discipliner, utgör definitioner och begrepp viktiga beståndsdelar inom de teoretiska och metodologiska resonemangen. För arkeologin är dessa definitioner och begrepp av betydelse vad gäller tolkning och förståelse av de förhistoriska sammanhangen, inte minst med avseende på sociala strukturer och praxis. Detta påpekande kan tyckas vara grundläggande, men förtjänar icke desto mindre att framhållas, då vi inom arkeologin och på samma sätt som inom andra discipliner ständigt strävar efter att förfinas och utveckla våra vetenskapliga metoder. Denna avhandling utgör mitt bidrag i denna strävan. Genom att tillföra fler språkliga visualiseringar som hjälp för klassificeringarna och definitionerna av det arkeologiska materialet, kan vi utöka och bredda våra möjligheter att kunna tolka vårt källmaterial, och därmed förhoppningsvis även öka

vår förståelse och kunskap om de varierande sociala kontexter där källmaterialet både har producerats och har ingått i. Varför är det då viktigt att (språkligt) kunna visualisera immateriella relationer och omständigheter i det arkeologiska materialet? Och hur skiljer sig immaterialitet från materialitet?

För att börja med den sistnämnda frågan – skillnaden mellan immaterialitet och materialitet och deras olika dimensioner – så är denna skillnad i min definitions ässiga *utgångspunkt* väldigt enkel. Materialitet avser här kort och gott något visuellt fysiskt, något som konkret går att ”ta på” (även människor). Immaterialitet blir då här materialitetens raka motsats, det vill säga ”icke-fysisk”, eller *socio-fenomen*. Det är något som existerar men som inte är omedelbart synligt, utan ofta behöver relateras till något materiellt för att bli möjligt att synliggöra, exempelvis sociala strukturer och relationer, vänskap, kärlek, känslor. Kanske skulle man kunna säga att immaterialiteten är det förklarande led som vi sätter mellan oss själva och tingen, eller den omgivande världen. Kanske skulle man också kunna tala om immaterialitet i termer av ideologi, verklighetsuppfattning och värderingar. Denna förenklade definition går givetvis att invända emot, komplicera, och vetenskapsteoretiskt diskutera ytterligare, men som utgångspunkt är den tillräcklig. Trots denna inledningsvis mycket förenklade definition utgör materialitet ett centralt begrepp för arkeologin, och så även för föreliggande avhandlings frågeställningar. Det finns därför anledning att återkomma med diskussion kring denna definition längre fram i arbetet, framför allt i relation till hur man kan synliggöra immaterialitet.

När det gäller frågan om varför det är viktigt att (språkligt) kunna visualisera immateriella relationer och omständigheter i det arkeologiska materialet – så är det utifrån min betraktelsehorisont viktigt för att ytterligare öka vår arkeologiska kunskap om förhistoriens människor, vilka producerade och interagerade med dessa materialiteter. Målet är givetvis att därigenom nå en ökad kunskap och förståelse för de sociala sammanhang och praktiker där de arkeologiska artefakterna och lämningarna kan, eller har, ingått i. Detta är givetvis inget nytt för den arkeologiska disciplinen, utan kan på ett övergripande plan sägas vara ett av arkeologins centrala syften: att genom studier av spår efter mänsklig aktivitet och materiella lämningar lära oss mer om samhällsutveckling, och därmed öka vår kunskap och förståelse för förhistoriens människor

genom studier av vad som inom arkeologin brukar betecknas ”materiell kultur” (Bolin 1999:34). En fundamental utgångspunkt för arkeologiämnet är också att dessa artefakter och lämningar är meningsbärande (Hodder 1986:3; Olsen *et al.* 2012; Olsen 2013).

När vi gör våra tolkningar av den materiella kulturen och dess meningar, så innehåller och omfattar dessa tolkningar även immateriella aspekter eller dimensioner av mänskligt agerande. Dessa är antingen uttalade sådana eller underförstådda, och förmedlas framför allt genom de visualiseringar som språkbruket medför. Med hjälp av språkbruket definierar och klassificerar vi artefakterna, och visualiserar på så sätt både funktion och kulturella och sociala sammanhang där dessa artefakter har ingått. Vi så att säga ”sätter ord” på det vi ser. En sådan förenklad språklig visualisering skulle till exempel kunna vara ”ceremoniell flintyxa” kontra ”flintyxa”. Ordet ”ceremoniell” utgör här en tolkning av yxans funktion och det kulturella och sociala sammanhang den har ingått i, enligt uttolkaren. Om man enbart hänvisar till ordet ”flintyxa” förmedlas en annan bild av funktion och kulturella och sociala sammanhang, som i det här fiktiva fallet kanske skulle bli mer funktionellt vardagsnära utan några ceremoniella kopplingar.

[...] archaeology is often ill-equipped to identify how prehistoric social boundaries were constructed and maintained by symbols and behavioural restrictions. (Martinsson-Wallin 2008:180)

Lite förenklat skulle man också kunna säga att om kännedom kring funktionen av redskapet ”yxa” redan finns i våra referensramar, skapas i våra tankar medvetet eller omedvetet, visualiserande bilder där man också kan koppla funktionen till situationer – eller en praktik – då yxan används, exempelvis vid fällning av träd, eller klyvning av ved. I detta sammanhang skulle jag också vilja hävda att inom arkeologin begränsas förutsättningarna för att metodologiskt och vetenskapligt undersöka och studera ”osynliga” immateriella relationer av vissa epistemologiska problem. Detta är viktigt att belysa innan jag går vidare med detta avhandlingsarbete.

Teoriutvecklingen inom arkeologin - några reflektione

Den arkeologiska metod- och teoriutvecklingen kan sägas ha haft en förhållandevis snabb utveckling under framför allt de senaste 50-60 åren, där de traditionella kulturhistoriska resonemangen som dominerade arkeologin från slutet av 1800-talet, först under 1950-talet på allvar kom att utmanas av antropologiskt inspirerade funktionalistiska resonemang (Preucel & Hodder 1996:310; Jensen & Karlsson 2001:15). Dessa resonemang kom sedan att vidareutvecklas inom processuella och systemteoretiska anslag under 1960- och 1970-talet, för att sedan efterföljas av strukturalistiska och post-strukturalistiska resonemang under 1980-talet (ibid.). Detta förhållande innebär att mycket av diskussionerna kring arkeologins epistemologi och ontologi pressats samman under en ganska kort tidsrymd, och med ett många gånger polemiskt meningsutbyte mellan företrädare för olika skolbildningar (se exempelvis Trigger 1993:423). Även om delar av de följande resonemangen huvudsakligen var centrala i den arkeologiska teoridebatten för ca 20-30 år sedan, så finns det delar av dessa resonemang som fortfarande har relevans för den föreliggande avhandlingen. Detta eftersom dessa diskussioner kom att synliggöra förutsättningarna för tolkande arkeologi på ett sätt som inte har ägt rum sedan dess. Ett resonemang med direkt relevans för avhandlingens diskussioner, är att vid studier av förhistoriska immateriella relationer – och som en konsekvens av att vår arkeologiska kunskap huvudsakligen är grundad i de visuellt ”synliga” materiella lämningarna – så uppkommer ett epistemologiskt problem (Hodder 1992c:83).

Detta förhållande påverkar då våra möjligheter att närma oss människorna i förhistorien, eftersom vår kunskap om de materiella lämningarna och artefakterna är begränsade på många sätt. De förhistoriska människor som ingått i de olika sociala sammanhangen, och använt och brukat den materiella kulturen som vi tolkar, kan inte berätta om sina egna erfarenheter, eftersom de sedan länge är döda och stumma. Arkeologiskt har vi en välgrundad, typologiserad och klassificerad kunskap om exempelvis, vapen och redskap av olika slag, fibulor och olika typer av dräktaccessoarer, keramik- och lerkärlekskronologier. Hur människors sociala praktiker har relaterat till

brukandet av olika artefakter är svårare att både diskutera och avgöra i ett arkeologiskt sammanhang. Detta innebär att vi på ett intellektuellt plan förstår, att immateriella sociala relationer och interaktioner mellan människor måste ha förekommit även i förhistorien, likaväl som i vår samtid. Men hur kan vi då redogöra för omständigheter som vi ”förstår” att de har funnits (sociala relationer), men som vi inte konkret kan ”se” eller bevisa att de har funnits – på ett vetenskapligt acceptabelt sätt?

Det epistemologiska problemet att tolka immaterialitet och mening hos människors sociala praktiker, är då också relaterat till hur vi betraktar och uppfattar den arkeologiska disciplinen.

Much of archaeology has been able to incorporate a concern with meaning without recognising any crisis in the way we conceive of the discipline. (Hodder 1992c:83)

Detta problem inom den arkeologiska kunskapstraditionen framträder exempelvis som en dubbelydighet kring våra tolkningsmöjligheter att tolka och analysera immaterialiteten av dåtida symbolisk mening. I ett sammanhang där den engelske arkeologen Ian Hodder (1992c) även kritiserar den processuella arkeologins kunskapstradition, anser han att:

The dilemma existed before any attempt to interpret past symbolism, but was thrown into focus by that attempt. In essence, the problem is that archaeologists had espoused first empiricist and then positivist perspectives according to which they could only test hypotheses which concerned the observable world. And yet archaeologists want to go beyond their data to make statements about the dynamics of past societies. They want *to make statements* about behaviour, economic and social structures, and so on *which go beyond the data and are not themselves observable*. (Hodder 1992c:83, min kursivering)

För mig framstår detta problem inte enbart som grundat i våra teoretiska möjligheter att tolka och inkorporera symbolisk mening i våra arkeologiska tolkningar. Enligt min uppfattning utgörs ytterligare ett problematiskt förhållande av, att vi knappt har någon arkeologisk erfarenhet av att tolka och analysera sociala *relationer mellan människor* i förhistorien. Detta då möjligheten att inkorporera tolkningar med den typen av symbolisk mening som finns inneboende i människors olika praktiker av sociala relationer och hur dessa yttrar sig, kräver ett mer

okonventionellt sätt att både närma sig arkeologi (Lillehammer 2000:22) och ett mer narrativt sätt att skriva arkeologi (Baker 1997:188), som vi generellt och i ett traditionellt perspektiv, sannolikt skulle betrakta som ett arkeologiskt ovetenskapligt förhållningssätt. Det epistemologiska "dilemma" som Hodder nämner, kan därför sägas vara relaterat till förhållandet eller omständigheten att det inom den arkeologiska disciplinen förekommer en ambivalent relation till objektivitetsnormen (Baker 1997:187f).

Traditionellt anses objektivitetsnormen ha styrt modernt västerländskt tänkande sedan upplysningstiden, där den franske filosofen René Descartes resonemang ofta har betraktats som grunden till objektivitetstankens framväxt (Meskell 1996). Objektivitetsnormen styrs då av begreppen objektivitet, sanning, värde, och existensen av universella lagar. Denna ambivalens blir uppenbar när Hodder exempelvis beskriver den vetenskapsteoretiska situationen inom den Nordamerikanska arkeologin under 1990-talet.

Archaeologists tend to be pragmatic and data-oriented, fascinated by specific technical and historical problems. In North America, for example, you only have to compare the Society for American Archaeology meetings (with their emphasise on middle-range theory, site formation processes, hunter-gatherer strategies and regional studies) with the meetings of the American Anthropological Association (where the emphasis is on power, gender, text, rhetoric etc.) to see *the neurosis* most archaeologists still feel towards saying anything which might have topical and general theoretical interest. (Hodder 1992a:1, min kursivering)

I ett annat sammanhang konstaterar den holländska arkeologen Willem Willems (2000), ett liknande förhållande:

[...] archaeology is no longer only an academic discipline; it needs additional tools to successfully promote its interests – and those of its practitioners – in other arenas. (Willems 2000:38)

Jag uppfattar detta uttalande som att vår samtida arkeologi behöver finna nya vägar för att vetenskapen skall utvecklas. Den engelska arkeologen Christopher Tilley (1989a) framför ytterligare ett intressant – om än starkt polemiskt färgat – perspektiv på arkeologin som "patologisk",

genom påståendet att, “[...] digging is the pathology of archaeology” (Tilley 1989a:275). Detta uttalande antyder att det förekommer en konservativ föreställning om vad ”riktig” arkeologi handlar om: ingen ”riktig” arkeologi utan utgrävningar.

Denna ”psykologisering” och ambivalenta situation inom arkeologin tycks emanera från vad jag skulle vilja kalla en paradigm-delning av den arkeologiska praktiken (jfr även Olsen *et al.* 2012:2). Denna paradigm-delning har delat upp den arkeologiska disciplinen i å ena sidan en teoretisk praktik (”skrivbordsarkeologer”), och en praktisk praktik å den andra sidan (”riktiga” arkeologer), där förbindelsen mellan dessa båda sidor tycks ha gått förlorad någonstans på vägen i de vetenskapliga resonemangen under de senaste 20-30 åren. Enligt min mening skulle denna förlorade ”förbindelse” kunna definieras som: förlusten av funktionalism och funktionalistiska perspektiv. Inte minst kommer detta förhållande till uttryck i post-processualismens kritiska motstånd mot marxistiska idéer, att människan inte drivs av funktionella, naturmässiga och produktionsmässiga krafter, då det enligt post-processualismen är idéerna som styr (Olsen 1997:159). En kritik mot systemteori riktade sig då även mot förhållandet att man ansåg att det inte gick att urskilja några individer i systemteorierna, eftersom samhället enligt dessa resonemang uteslutande existerar i form av ”strukturer” (Shanks & Tilley 1992: 247–248). Samtidigt skilde den processuella arkeologin även explicit mellan stil och funktion: mellan ting med praktisk funktion och ting med symbolisk funktion (Olsen 1997:178).

De funktionalistiska perspektiven har genom post-processualismens kritik av New Archaeology och processualismen, försvunnit från mycket av tolkningarna under de senaste 20-30 åren, till förmån för individualistiska och subjektcentrerade tolkningar av det arkeologiska materialet. Både systemteori och funktionalism – vilka utgjorde viktiga teoretiska anslag inom den på 1970-talet dominerande processuella teoribildningen – ”sköljs ut med badvattnet” när den post-processuella arkeologin kritiserar och gör upp med processualismen i början på 1980-talet (Cornell & Fahlander 2002:20–21). I mångt och mycket har man inom den post-processuella teoribildningen därför undvikit de funktionella aspekterna, eftersom man inom ramarna för denna orientering och vetenskapsideal har misskrediterat just dessa aspekter

i kritiken riktad mot processualismens vetenskapsideal. Möjligen kan detta förhållande uppfattas som någon slags ambition att till varje pris undvika det som den processuella arkeologiska teoribildningen representerade.

Ett exempel på detta är den berättigade kritiken mot systemteorin både vad gäller dess syn på den individuella förhistoriska människan som en passiv adaptiv enhet som omgärdas av omfattande strukturer, och att samhällssystemet ständigt och konservativt strävar efter jämvikt. Denna kritik ledde till att grundläggande existentiella och funktionella förutsättningar för människan och hennes samhälle kom att ifrågasättas inom ramarna för den post-processuella kritiken (se exempelvis Hodder 1986:22–25). Exempelvis gällande förhållandet att den förhistoriska människan levde i en naturmiljö – vilket i likhet med omständigheterna för den moderna människan – har skapat vissa ramar för möjligheterna att agera och att försörja sig.

Att acceptera detta förhållande behöver, enligt min mening, inte innebära ett bejakande av människans passiva karaktär, utan snarare en realistisk bedömning av de faktiska kontextuella omständigheterna. Den kraftiga kritiken av systemteorin, även om den till stora delar var berättigad, kom då även dessvärre att indirekt påverka alla former av resonemang och utgångspunkter, där människan betraktas som ingående i ett samhällssystem bestående av sociala strukturer och praktiker, såsom till exempel i olika former av generaliserande funktionalistiska och marxistiska resonemang. Dessa resonemang har sedan 1980-talet därför till stora delar fått stå tillbaka för resonemang där den förhistoriska individen stått i centrum för olika typer av subjektcentrerade tolkningar. Detta är enligt min uppfattning en olycklig situation, då jag anser att grundläggande förutsättningar för människans försörjning utgör grunden för sociala strukturer och för mänsklig praktik.

Jag vill dock understryka att ett accepterande av människan som adaptiv till sin livsmiljö från mitt perspektiv inte innebär någon strävan efter en återgång till de systemteoretiska resonemangen. Detta bör snarare ses som en nödvändig återkoppling till delar av ett resonemang som förmår att betrakta den förhistoriska människan som del av större sociala system och strukturer, där dessa människor befinner sig i en kontext bestående av naturgivna förutsättningar. Ett förhållande som kan ses som en konsekvens av att de epistemologiska och ontologiska

diskussionerna inom arkeologin utvecklats under en relativt kort tidsrymd, är att många teoretiska resonemang hämtade från en rad ämnesområden och olika filosofer under framför allt de senaste 20-30 åren, har prövats och ratats i en strid ström.

Resonemang som tillhör denna mindre favoriserade kategori, utgörs bland annat av de sociologiska resonemang som utvecklats av den franska sociologen och antropologen Pierre Bourdieu (1930–2002). Bourdieus kunskapssociologi, vilken lämpar sig väl för arkeologiska studier, har tidigare använts inom arkeologin, men har enligt min uppfattning använts på ett förenklat sätt. En av de bärande tankarna med denna avhandling är därför att försöka utveckla de metodologiska möjligheterna till att visualisera immateriella relationer och praktiker i en arkeologisk kontext. Detta görs genom att undersöka, och tillämpa, potentialen i den epistemologi och de teoretiska begrepp som utvecklats av Bourdieu, samt genom att pröva hållbarheten i dessa resonemang och begrepp på ett arkeologiskt material. De begrepp som främst avses här är Bourdieus kapitalbegrepp; *symboliskt kapital*, *kulturellt kapital*, *socialt kapital*, men också begreppen *Habitus*, *strategier* och *fält*. Det finns även andra begrepp, och vad jag skulle vilja kalla för komplementära begrepp som Bourdieu laborerar med, framför allt i samband med fält-begreppet, till exempel *klass* och *relativ autonomi*. Dessa begrepp har kanske inte fått lika mycket uppmärksamhet som exempelvis Habitus-begreppet. När det gäller Bourdieus klass-begrepp, och begreppet relativ autonomi, kommer därför även dessa begrepp att diskuteras och redogöras för.

Användandet av Bourdieus teorier och begrepp inom arkeologin är, som redan nämnts, inget nytt, utan dessa har använts och diskuterats i ett flertal arkeologiska studier och sammanhang (se till exempel; Barret 1981, 1994, 2000, 2001; Shanks & Tilley 1982; Hodder 1986; Trotzig 1991; Gilchrist 1994; Jones 1997; Andersson 1999; Strassburg 2000; Baudou 2000; Frankel 2000; Glørstad 2000; Apel 2001; Politis 2001; Broady 2003; Atalay & Hastorf 2006; Streibel MacLean 2009; Wallin 2010a). Bourdieus begrepp har använts i både disciplinhistoriska studier av arkeologin som fält (se till exempel; Andersson 1999; Glørstad 2000; Baudou 2000; Politis 2001), så väl som i tolkande studier av det arkeologiska materialet (se till exempel, Shanks & Tilley 1982; Apel 2001; Frankel 2000; Atalay & Hastorf 2006; Wallin 2010a). Det är

dock svårt att vara fullkomligt heltäckande i fråga om användandet av Bourdieus resonemang inom arkeologin, och jag gör i detta arbete inte heller anspråk på att vara det.

Med utgångspunkt i min egen förståelse av Bourdieus teorier och resonemang kan det även konstateras att Bourdieus teorier och begrepp också använts på ett mer – eller mindre – framgångsrikt sätt i de ovan omnämnda studierna. Det är i sammanhanget nödvändigt att här separera mellan disciplinhistoriska studier, och studier som analyserar och tolkar det arkeologiska materialet. Bourdieus resonemang och begrepp är ofta väl fungerande när dessa används i studier och analyser av arkeologin som socialt fält (se till exempel, Andersson 1999; Glørstad 2000). När Bourdieus begreppsapparat används vid uttolkandet av det arkeologiska källmaterialet uppvisar analyserna ofta ett förenklat användande av hans resonemang och nyckelbegrepp. Detta då flertal t av dessa studier inte tar hänsyn till komplexiteten i Bourdieus teorier och resonemang, som istället ofta tycks användas på ett *ad hoc*-liknande manér.

Detta förhållande utgör då också en viktig orsak och ett motiv till varför jag i detta avhandlingsarbete valt att fördjupa mig i, och använda mig av, Bourdieus teorier och resonemang. Det är min uppfattning att den inneboende potential som finns i Bourdieus epistemologi och teoretiska verktygslåda på många sätt fortfarande är oanvänd, och inte minst outvecklad, i arkeologiska sammanhang. Framför allt när det kommer till studier av det arkeologiska källmaterialet. Detta förhållande är också något som framhålls av Håkon Glørstad (Glørstad 2000:185). En av kärnfrågorna för föreliggande arbete utgör därför; hur kan man tillämpa och utveckla potentialen i Pierre Bourdieus resonemang och nyckelbegrepp, i studier av det arkeologiska materialet?

Det som, enligt min mening, gör Bourdieus epistemologi både intressant och aktuell för arkeologin är att den fokuserar på relationer mellan positioner, och skapar förutsättningar för att synliggöra strukturer som *inte* är omedelbart observerbara (Bourdieu 1992a:53). Ur ett arkeologiskt perspektiv är det min uppfattning att det är precis detta förhållande som gör Bourdieus teorier och begrepp till högintressanta, eftersom samhällsfunktioner och relationer på många sätt i högsta grad inte är omedelbart observerbara i en arkeologisk kontext (Martinsson-Wallin 2008:179). Detta samtidigt som vi som arkeologer studerar människor som samhällsvarelser i likhet med sociologerna (Cassel 1998:17). På ett

sätt skulle man därför lite klichéartat kunna säga att arkeologer ägnar sig åt förhistorisk sociologi, vilket med ett sådant perspektiv också kan göra Bourdieus sociologiska resonemang intressanta.

För att undvika ett *ad hoc*-liknande applicerande av Bourdieus resonemang, behöver jag därför titta närmare på definitionerna av de begrepp som på många sätt utgör kärnan i Bourdieus resonemang – men även för att möjliggöra en utvärdering av den arkeologiska användbarheten i Bourdieus begreppsmässiga verktygslåda. Målsättningen är då att undersöka användbarheten och hur man praktiskt kan anpassa och tillämpa dessa resonemang och begrepp i en fallstudie på ett arkeologiskt material.

För den kommande fallstudien har jag därför valt det mellaneneolitiska gropkeramiska gravfältet på Västerbjers, Gothem sn (RAÄ 120), Gotland. Valet av detta material grundar sig i flera orsaker, och primärt i förhållandet att platsen och materialet är väldokumenterat (se bland annat Stenberger *et al.* 1943; Janzon 1974; Eriksson 2004; Wallin 2010a). Men även i det förhållandet att arkeologen Paul Wallin har studerats detta material med hjälp av Bourdieus resonemang, även om tyngdpunkten i hans studie ligger i användandet av korrespondensanalys (Wallin 2010a). Ett sådant förfarande skapar en möjlighet för en jämförelse och prövning av hållbarheten av en kontextuellt begreppsanpassad tolkning. Inte minst ur ett perspektiv där det är viktigt att kunskapen som produceras alltid är öppen för vetenskapliga revideringar. En mer utvecklad redogörelse för Wallins arbete presenteras längre fram i avhandlingens del III.

När det kommer till den grundläggande förståelsen och förklaringen av Pierre Bourdieus kunskapsteoretiska resonemang och nyckelbegrepp, har denna initialt inhämtats från den svenske sociologen Donald Broadys avhandling *Sociologi och Epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin* (1991). Pierre Bourdieus egna texter är inte alltid helt lätta att vare sig läsa eller förstå, då Bourdieu har en fäbless för onaturligt långa meningsbyggnader, där läsaren inte sällan finner att man har tappat bort sig på ”halva vägen” och måste börja läsa meningen från början igen (se exempelvis Bourdieu 1992a:16–17 för möjligheten att räkna raderna på egen hand). Broadys arbete kan därför på många sätt sägas ha lagt grunden till, och möjliggjort en fördjupad förståelse av

Bourdieus resonemang, och därefter även väsentligt underlättat vidare läsning och förståelse av Bourdieus egna texter. Detta då Broady i sin avhandling, litterärt sett, både kontextualiserar och möjligen förklarar Pierre Bourdieus teorier och begrepp bättre än vad Bourdieu själv hade kunnat göra. Inte minst också mot bakgrund av att Broady under tio år från 1980 och framåt, årligen hade personlig kontakt och arbetade med Pierre Bourdieu och hans medarbetare i Paris (Broady 1991:7, 118). Att ta utgångspunkten i Donald Broadys avhandling kan därför motiveras av att hans arbete är av största betydelse för min egen förståelse av Pierre Bourdieus resonemang. När det gäller Bourdieus egna texter har jag primärt använt mig av arbeten som översatts till engelska eller svenska.

Syfte och frågeställning

Mot bakgrund av ovanstående inledning utgör därför syftet med föreliggande avhandlingsarbete att undersöka möjligheterna att metodologiskt visualisera immateriella relationer i en arkeologisk kontext, med utgångspunkt i en fördjupad användning av den epistemologi och de teoretiska begrepp som utvecklats av den franska sociologen och antropologen Pierre Bourdieu. Frågeställningarna för föreliggande arbete utgör därför:

- Hur kan man tillämpa och utveckla potentialen i Pierre Bourdieus resonemang och nyckelbegrepp, i studier av det arkeologiska materialet?
- Hur kan Pierre Bourdieus nyckelbegrepp omformas och transponeras för att möjliggöra en arkeologisk analys och tolkning av sociala strukturer och försörjningsmässig praxis på Västerbjers?
- Kan man med hjälp av Pierre Bourdieus resonemang nå fram till resultat och antaganden rörande samhälle, grupp, och individuell identitet i gravmaterialet från Västerbjers?

Genom att undersöka potentialen i Bourdieus epistemologi och teoretiska begrepp, och sedan pröva hållbarheten i dessa resonemang på ett arkeologiskt material, är avhandlingens målsättning att på det specifika planet nå en ökad kunskap och förståelse för struktur och praxis så som detta kan ha gestaltat sig på det gropkeramiska Västerbjers. På det generella planet är målsättningen att föreliggande studie kan bidra till en utveckling av arkeologiämnets metodologiska resurser.

Att tolka förhistorien

Eftersom föreliggande arbete utgår från en metodologisk frågeställning är det initialt nödvändigt att klargöra några ställningstaganden kring tolkningsproblematik.

För att överhuvudtaget kunna ”börja tänka” kring förhistoriska levnadsbetingelser är det min uppfattning att vi som uttolkare behöver ta våra utgångspunkter i generella antaganden, vilket innebär att vi tar avstamp i en redan för oss begreppsliggjord empirisk verklighet (den omgivande världen). Genom denna empiriska omvärld har vi en förförståelse av livsvärlden – genom att vi själva lever i den – som både befasts och bekräftas av detta förhållande, att vi har erfarenhet av vad det innebär att leva i världen. Detta blir ett slags analytiskt och mentalt ”bollplank” mot vilket vi ”bollar” och ”studsar” intrycken från den omgivande världen, ett referensuniversum. Denna process skulle med Bourdieus terminologi kunna definieras som det ”spontana tänkandet” (Broady 1991:445).

Det vore nämligen Bourdieu helt främmande att avfärda det spontana tänkandet som ideologi i betydelsen falskt medvetande. Tvärtom, människor besitter en praktisk kunskap som vägleder deras föreställningar och handlande, och i Bourdieus författarskap finner man ofta att han parallelliserar den vetenskapliga kunskapen med den praktiska. [...] Det är ofrånkomligt att tänkandet är spontant innan det kan bli vetenskapligt, och det senare tänkandet utvecklas i en oupphörlig uppgörelse med det förra. (Broady 1991:444–445)

Personligen anser jag inte att det är något fel med att ta sin början i förståelsen av förhistorien med utgångspunkt i ett sådant

processperspektiv. Det finns enligt min uppfattning inget annat sätt att påbörja en arkeologisk analys än i *ett antagande om det förhistoriska skeendet, aktiviteten, etc.* Dock bör inte analysen stanna vid detta inledande skede, utan behöver vetenskapligt förklaras genom en vetenskapligt konstruerad hypotes eller frågeställning.

I *nästa steg* av en analys finns därmed flera möjligheter att förhålla sig till "data" eller det arkeologiska materialet. Det är oftast i denna fas som olika "ismer" gör sig gällande. Beroende av vilket vetenskapsideal man ansluter sig till och vilket syfte man har med den konstruerade hypotesen eller frågeställningen, kommer tolkningsresultatet att gestalta sig olika. Avser man att försöka nå en mer sann bild av ett förhistoriskt förlopp eller skeende? Eller syftar man till att försvaga eller motbevisa någon annans forskningsresultat? Kanske önskar man nöja sig med att öka den egna förståelsen av ett arkeologiskt material, dvs. att finna sin egen "sanning". Det går säkert i sammanhanget att finna ytterligare syften som på olika sätt kan kopplas till akademisk dekonstruktion och konstruktion av vetenskaplig forskning (jfr. Bourdieu 1992c:96).

Mitt personliga "spontana tänkande" utgår således initialt från att: "Bourdieus epistemologi måste vara perfekt för att användas i tolkningssammanhang av det arkeologiska materialet". För att analysera antagandet vetenskapligt måste det formuleras som en vetenskaplig fråga: Hur kan man tillämpa och utveckla potentialen i Pierre Bourdieus resonemang och nyckelbegrepp, i studier av det arkeologiska materialet?

Metod och material

Då avhandlingens syfte och frågeställningar primärt är av metodologisk art – att kunna koppla Bourdieus begrepp till förhistorisk praktik – består metoden i dessa delar av kunskapsteoretiska analyser av tillämpbarheten av Pierre Bourdieus begrepp. Denna typ av tillämpning av Bourdieus begrepp och en anpassning av dessa på ett arkeologiskt material kan på många sätt sägas utgöra en pilotstudie, och framställningen har av nödvändighet därför en mer resonerande och reflekterande karaktär. Detta då det inte föreligger någon färdig metod som kan appliceras, utan detta utgör avhandlingens syfte att utveckla och pröva. Det är min förhoppning att de metodologiska aspekterna i denna framställning

kan skapa öppningar för fortsatta och framtida diskussioner och leda till vidare utveckling. Då dessa metoder kommer att presenteras och diskuteras i kommande delar av detta avhandlingsarbete preciseras de därför inte närmare här.

I det föreliggande avhandlingsarbetet har inga egna arkeologiska utgrävningar genomförts, utan fallstudien grundar sig, som tidigare nämnts, på ett redan befintligt material vilket undersökts och dokumenterats av andra forskare (se, bland annat, Stenberger *et al.* 1943; Janzon 1974; Österholm 1989; Storå 2001a; Eriksson 2003; Wallin 2010a). Fallstudien tar sin utgångspunkt i det mellan-neolitiska gropkeramiska gravfältet Västerbjers, Gothems sn (RAÄ120), på Gotlands östkust. Enligt Inger Österholm är sannolikt hela gravfältet undersökt och i dag återstår troligen ingenting av det, även om större delar av boplatområdet fortfarande finns kvar (Österholm 1989:33). Då Västerbjers boplatssyta inte har blivit systematiskt undersökt, eller rapporterad i detalj, (Martinsson-Wallin 2008:175), kommer boplatsmaterialet dock inte att omfattas i den kommande analysen, utan denna berör endast gravfältet och dess material. Att sannolikt hela gravfältet är undersökt, tillsammans med omständigheten att gravmaterialet är väldokumenterat av ett flertal forskare, gör att jag anser att materialet är tillräckligt representativt för avhandlingens syfte och frågeställningar. Geografiskt avgränsas fallstudien därmed huvudsakligen till Gotland, men vissa utblickar förekommer. Metoden utgår därför i huvudsak från jämförande analyser av tidigare publicerade resultat, och undersökningar av den mellan-neolitiska perioden på Gotland och de geografiskt omgivande Östersjöområdena. Mellan-neolitikum avser här huvudsakligen perioden 3300 – 2350 cal BC (Edenmo *et al.* 1997:136). Då fallstudien även kommer att beröra och diskutera frågor som relaterar till manligt och kvinnligt och andra socialt konstituerade grupper, omfattar denna även ett genusperspektiv. Etnografiska och etnologiska¹ analogier används som värdefulla referensramar i de avseenden det framstår som relevant. Främst för att underlätta möjligheten att ”tänka utanför boxen”, genom att öka förmågan att se andra livsmönster än de modernt västerländska.

Inga egna radiologiska analyser av material har utförts inom ramarna för detta avhandlingsarbete, varför jag varit helt hänvisad

¹ Etologi, läran om djurs beteenden.

till de dateringar som presenteras i de olika forskningsresultat som avhandlingen grundar sig på. Då äldre ^{14}C -dateringar har beräknats utifrån en kortare halveringstid av 5568 ± 30 år (se exempelvis Janzon 1974), jämfört med nyare dateringar som utgår från en halveringstid på 5730 ± 40 år, blir nyare dateringar äldre. Även metoden för hur dateringarna genomförs har utvecklats, då man i dag ofta använder AMS (*Accelerator Mass Spectrometry*), som kräver mindre mängd analysmaterial jämfört med den mängd analysmaterial som krävs för den mer konventionella metoden (Eriksson 2004: 141–142). Äldre dateringar benämns då vanligtvis för ”konventionella” (Göransson 1996:412). Det har därför ibland varit svårt att vara enhetlig i redogörelserna för dateringarna, då äldre forskningsresultat använder och bygger sina resultat på konventionella dateringar, medan nyare forskningsarbeten ibland har använt AMS-teknik, eller har använt konventionell metod och presenterar kalibrerade dateringar med den längre halveringstiden (jfr. Göransson 1996:412; Segerberg 1999:106–110).

Dateringar som i detta avhandlingsarbete är angivna som BP (Before Present) är alltid okalibrerade ^{14}C -år. Kalibrerade dateringar anges huvudsakligen alltid i kalenderår BC (Before Christ). I några fall anges dateringarna även som ”f. Kr.”, om dateringarna har angetts på detta vis i den refererade litteraturen. Där kalibrering av vissa BP-dateringar varit behövliga har OxCal 4.2 använts. I de fall där det har varit osäkert om dateringarna är kalibrerade eller ej, anges detta i texten. Då den förhistoriska gropkeramiska populationen på Gotland huvudsakligen levde på ett marint näringsfång, behöver man i dateringssammanhang även beakta den reservoareffekt som detta medför. Detta då marint levande flora och fauna inte utsätts för lika mycket atmosfärisk kol som den landlevande. Huvudsakligen har jag därför valt att återge dateringarna så som de presenteras i de hänvisade forskningsresultaten.

Teoretiska avgränsningar och ställningstaganden

Alla större arbeten av den art som här föreligger, kräver att forskaren gör avgränsningar gentemot områden som är näraliggande men som av olika skäl inte kommer att beröras. För föreliggande arbete är det framför allt följande områden som inte kommer att omfattas:

Pierre Bourdieu kontra Anthony Giddens:

Anthony Giddens sociologiska teorier har, möjligtvis av språkliga skäl, använts i större omfattning inom arkeologin än vad Pierre Bourdieus resonemang har gjort (se, exempelvis, Mizoguchi 2000; Fahlander 2003; Stensköld 2004). Kanske beror det på förhållandet att Giddens huvudsakligen publicerats och har sitt ursprung i den engelskspråkiga vetenskapssfären. Språkliga och kulturella barriärer borde inte utgöra hinder för vetenskaplig forskning, men bör i sammanhanget inte underskattas som förklaring till varför vissa delar av världens forskning sällan kommer till tals utanför det egna språkområdet. I detta arbete har jag valt att inte omfatta eller inkludera Anthony Giddens sociologi av flera orsaker, varav en huvudorsak är att jag anser att det finns stora överlappande likheter – likaväl som skillnader – mellan Bourdieus och Giddens resonemang.

Både Bourdieu och Giddens kan sägas ha en holistisk syn på samhället och de strukturerande principerna för detsamma (Broady 1991:154–157). Båda diskuterar maktförhållanden och har inspirerats av Émile Durkheim, Max Webers religionssociologi, Karl Marx och historiematerialismen (Broady 1991:156).

Den mest iögonenfallande skillnaden mellan de två sociologiska projekten är att Giddens' framträdde som teoretiker och Bourdieu som både empiriker och teoretiker. Bakom denna skillnad döljer sig en fundamental olikhet. Giddens' teori är i högre grad en sociologisk ontologi, en teori om vari samhällsordningen består, medan Bourdieu lägger jämförelsevis större vikt vid epistemologin, vid frågorna om den sociologiska kunskapens möjligheter och gränser. (Broady 1991:156)

Vidare menar Broady (1991) exempelvis att den amerikanska sociologen Alvin Gouldner (1979) lånat Bourdieus begrepp kulturellt kapital i sina diskussioner om de intellektuella och ”den nya klassen” (Broady 1991:154). I sammanhanget kan det vara värt att notera att Giddens i sin tur också låtit sig inspireras av Gouldner (Giddens 1987:265). I ett tidsmässigt perspektiv anser jag även att Bourdieu är något tidigare med att utveckla sina resonemang jämfört med Giddens. Då Giddens teori mer är att betrakta som en ontologi, kan Bourdieus kombination av teori och empiri även anses mer fruktbar mot bakgrund av avhandlingens syfte och frågeställningar. Som synes är Bourdieu och Giddens teorier

på många sätt sammanlänkade, och det skulle leda alldeles för långt att inom de begränsade ramarna för detta avhandlingsarbete även involvera Anthony Giddens sociologi, varför denna inte vidare kommer att inkluderas.

Min syn på begreppet "agency":

Vad gäller de diskussioner rörande begreppet "agency" som ägt rum under det sista decenniet (se exempelvis, Dobres & Robb 2000), så kommer inte heller detta begrepp att beröras vidare. I dessa diskussioner definieras "agency" exempelvis som

Agency is constituted through knowledgeable action, operating in practices which occupy time/space. [...] The concept of agency must therefore be conceptualized in terms which are historically situated and which are embodied. (Barrett 2000:62)

Definitionen av agency tangerar då innehållet i Bourdieus Habitus-begrepp, där Habitus väldigt förenklat skulle kunna definieras som förkroppsligandet och ackumulerandet av den levda erfarenheten. Habitus representerar därmed hos individen även en biografisk historia. Innehåll och frågor som på olika sätt relaterar till "agency" kommer därför att diskuteras utifrån en Habitus-definition.

Pierre Bourdieu och Bruno Latour och relationen till actor-network teori (ANT) och materialitet:

Ett av de senaste tillskotten till den arkeologiska teoridebatten är införandet av actor-networkteori (ANT) (Latour 1987) där man i denna teori inte bara ser människan som aktör utan även vill se tingen som aktörer (se exempelvis, Normark 2004; Hodder 2012; Olsen 2013). Syftet med att använda dessa teorier kan sägas vara ett strategiskt och kunskapsteoretiskt förhållningssätt att vilja vrida tillbaka arkeologins fokus till materialiteter. Detta från de senaste decenniernas språkliga och lingvistiska metaforer inom arkeologin, till en orientering mot materiella metaforer. Detta för att bl.a. komma ifrån de subjektcentrerade teoretiska resonemangen. Kristian Kristiansen (2014) definierar detta förhållande på följande vis:

The theoretical wedding of agent-based materiality studies/Actor Network Theory with quantitative analytical techniques may be seen as an attempt to overcome the dichotomy of macro versus micro theory: the structural/top-down constraints of world system theory, with its related concepts of institutionalized interaction [...], and the analytical/bottom-up constraints of personalized, agency-based materiality theory of things and humans. (Kristiansen 2014:19)

Anledningen till att ANT tas upp här, beror på att föreliggande arbete just hanterar epistemologiska frågor som berör sociala relationer i en arkeologisk kontext, och därmed behöver förhålla sig till nyare teorier inom arkeologifältet. Men en annan viktig anledning utgörs också av att Bourdieus resonemang på många sätt påminner om, och har många paralleller och likheter med den av Bruno Latour utvecklade ANT (Latour & Woolgar 1979; Latour 1987; Latour 2005). Exempelvis omfattar litteraturlistan i Latours arbete *Reassembling the Social* (2005) inte mindre än 6 olika arbeten av Bourdieu. Detta inte minst som en konsekvens av att både ANT, och Bourdieus resonemang kan söka sitt ursprung i mycket av Gaston Bachelards vetenskapsfilosofi (Latour 1987; Broady 1991:389). Som fysiker är Bachelard en av de mer framträdande frontfigurerna inom vad som betecknas som den historiska epistemologin (Broady 1991:310).

I själva verket finns inga enkla fenomen [*ting*]; fenomenen [*tingen*] är [*ingår i*] en väv av relationer [*nätverk*]. Det finns ingen enkel natur, ingen enkel substans; substansen är en vävnad av attribut [*nätverk*]. Det finns ingen enkel idé, ty en enkel idé måste [...] för att bli förstådd infogas i ett komplext system av tankar och erfarenheter [*sociala praktiker*]. (Gaston Bachelard 1984 [1934]: 152 Le nouvel esprit scientifique, översättning citerad i Broady 1991:372, mina omskrivningar inom hakparentes)

Bourdieu har också i en av sina sista böcker kritiserat Latour (Bourdieu 2004; 26–30), och omvänt har Latour kritiserat Bourdieus resonemang (Latour 2005:139, 155–156). Även om denna kontrovers skulle vara intressant att titta närmare på (se, exempelvis Eyal 2013: 163–168) så framstår det dock mer som ett spännande sidospår, vilket skulle leda allt för långt bort från vad som kommer att avhandlas i detta arbete. Jag nöjer mig därför med att påtala att denna kontrovers finns mellan Latour och Bourdieu.

Relationen till OOO (ontology of objects):

Ett försök till en ontologisk vidareutveckling av Latours ANT, representeras av den amerikanska teoretikern Graham Harmans arbeten, exempelvis *Prince of Networks: Bruno Latour and Metaphysics* (2009), där Harman i detta arbete vill introducera Latours arbeten i metafysikens värld (Harman 2009:5). I arbetet *The quadruple object* (2011) försöker Harman att utveckla och kombinera Latours resonemang med hjälp av både Husserls fenomenologi, men framför allt i en modifiering av Heideggers senare arbeten, där Heideggers begrepp ”*gevierte*” (ty. kvadrat) presenteras som en utgångspunkt för Harmans ”*quadrupla objekt*” (Harman 2011). Harman är också den teoretiker som introducerar den objekt-orienterade ontologin (OOO), som kan sägas vara en spekulativ realism vars resonemang vill ge tingen (objekten) som omger oss en egen ”själ”. Dessa teorier och resonemang rörande objektens ontologi har under de senaste åren också kommit att introduceras i arkeologin, kanske främst genom arbetet *Archaeology. The Discipline of Things* (2012) ett samarbetsprojekt av Bjørnar Olsen, Michael Shanks, Timothy Webmoor och Christopher Witmore (se även exempelvis Normark 2014). Detta arbete kan också ses som en markering och en ”*missnöjesyttring*” med hur ett växande akademiskt fält på olika sätt diskuterar objektorienterade perspektiv – utan att omfatta eller inkludera arkeologifämnet och dess relation till materialitet (Olsen *et al.* 2012; jfr. även Olsen 2013:22). Författarna menar: ”Indeed, we even argue that archaeology offers an essential grounding to this *ontological turn*. This point is strangely absent from what is an increasingly pressing transdisciplinary discussion” (Olsen *et al.* 2012:1).

Det går att hålla med om att arkeologins teoretiska diskussioner måste återvända till mer objektorienterade perspektiv, från att – under de senaste decennierna – ha omfattat en subjektcentrerad teoridebatt där ideologiska perspektiv och utgångspunkter varit centrala. Inom ”OOO” tar man sin utgångspunkt i den grundläggande existentiella relation som föreligger mellan oss själva och de objekt som omger oss. Denna relation, som kan sägas utgöra vår värld, är således helt avgörande för vår existentiella förståelse och den föregår bland annat enligt Heidegger varje uppdelning i subjekt och objekt (Karlsson 1998:44f.; Olsen 2013:75–78, se även Harman 2002:2). Det går dock

att hävda att ”OOO” inte i tillräcklig grad omfattar eller beaktar de sociala sammanhang där objekten ingår och samverkar med omgivande kontexter. Sociala strukturer blir här av sekundär betydelse (se t ex Olsen 2013:163). Det finns, som jag ser det, vare sig anledning eller möjlighet att utveckla diskussionen kring detta förhållande inom ramarna för detta avhandlingsarbete, då det skulle leda för långt bort från avhandlingens syfte och frågeställningar.

Dock går det att konstatera att de ontologiska resonemangen inom ”OOO” – via Harman – genealogiskt och i sin grund kan sägas ha en stark koppling till Latour, och härigenom även till Bachelard. Via den historiska epistemologin finns, som jag ser det, denna koppling även inkorporerad i Bourdieus resonemang generellt. Hur Bourdieus resonemang rörande objekt och materiell kultur gestaltar sig kommer att diskuteras och utvecklas längre fram i avhandlingen. Diskussionerna inom ”OOO” är intressanta och tankeväckande, men i detta sammanhang skulle det leda alltför långt att fördjupa sig ytterligare i hur dessa kunskapsteoretiska resonemang relaterar till Bourdieu.

Korrespondensanalys:

En av de metoder som Pierre Bourdieu och hans medarbetare sedan slutet av 1970-talet regelmässigt har använt sig av är multivariatanalys eller korrespondensanalys (se exempelvis, Bourdieu & de Saint Martin 1976, Bourdieu 1996, [1984]). Eftersom korrespondensanalys är ett av de redskap som Bourdieu använder sig av i sina studier behöver man därför förhålla sig till denna metod. Särskilt eftersom denna huvudsakliga statistiska metod av flera skäl inte kommer att användas i föreliggande avhandlingsarbete.

Den primära orsaken till detta är min personliga åsikt, att korrespondensanalysen i mångt och mycket bara blir en illustration till de slutsatser som Bourdieu ändå når fram till genom sina teoretiska resonemang, varför korrespondensanalysen enligt min uppfattning egentligen kanske inte är nödvändig för Bourdieus slutresultat. Ytterligare en orsak utgörs även av förhållandet att det i ett arkeologiskt perspektiv kräver kunskap om vilka variabler som skall ligga till grund för själva korrespondensanalysen, något som vi inte alltid har kunskap om. Bourdieus korrespondensanalyser kalkylerade ofta med ett stort antal variabler som ofta grundades i exempelvis intervjuer

av tusentals personer (se exempelvis Bourdieu 1996, [1984]). Jag vill understryka att jag med detta inte menar att korrespondensanalys är en dålig analysmetod, men det är en statistisk metod som är beroende av de variabler som matas in i programmet. Däremot anser jag att det behövs välgrundad kunskap om variablerna för att vara meningsfullt i en analys. Arkeologiskt är det också möjligt så att antalet variabler begränsas av det arkeologiska materialets förgängliga ofullständighet.

Disposition

Att strukturera och disponera ett större arbete av den art som en avhandling utgör, innebär från författarens sida, ett önskemål om att både en pedagogisk och en logisk presentation av texten eftersträvas. Detta innebär vissa subjektiva avväganden beträffande delarnas och kapitlens ordningsföljd. För föreliggande avhandling har därför följande disposition valts. Avhandlingen är indelad sex delar (Del I–VI). Dessa sex delavsnitt är i sin tur indelade i kapitel och underavsnitt. Till del II – V har jag även infogat en sammanfattning efter varje delavsnitt.

Del I utgör den inledande delen vilken har tagit upp avhandlingens syfte och frågeställning, metodologiska och teoretiska utgångspunkter, såväl som avgränsningar. I följande Del II presenteras den teoretiska redogörelsen av Pierre Bourdieus epistemologi och teoretiska begrepp, vilken avslutas med ett förslag till arbetsdefinitioner för den kommande tillämpande analysen. Del III utgörs av en arkeologisk kontextualisering av den gropkeramiska kulturen och dess existentiella förutsättningar, vilken kommer att utgöra ett ramverk för analysen och tillämpningen av Bourdieus begrepp på det arkeologiska material som valts för detta ändamål. Del IV utgörs av fallstudien och en artefaktanalys med hjälp av de arkeologiskt anpassade begreppen på det arkeologiska materialet från det gropkeramiska gravfältet på Västerbjers. I del V presenteras sedan en sammanställande resultatanalys och tolkning av struktur och praxis utifrån fallstudiens artefaktanalys. Del VI återkopplar till avhandlingens syfte och frågeställningar med en utvärdering av användandet av Bourdieus resonemang i ett arkeologiskt sammanhang, och omfattar även en engelsk sammanfattning av avhandlingen.

Del II

”Outline of a theory of
practice”

Fig. 2. Pierre Bourdieu (1930–2002). Foto: Gérard Gastaud.

Pierre Bourdieu - en presentation

Att beklaga obegripligheten, det är också ett sätt att visa att man skulle vilja förstå, eller vara säker på att förstå, det man känner på sig är värt att förstå. (Bourdieu 1992c:19)

En av kärnfrågorna för föreliggande arbete utgör; hur kan man tillämpa och utveckla potentialen i Pierre Bourdieus resonemang och nyckelbegrepp, i studier av det arkeologiska materialet? I denna del av avhandlingen avser jag därför att presentera och redogöra för huvuddragen i Pierre Bourdieus epistemologiska resonemang. Detta innebär att jag också kommer att titta närmare på definitionerna av de begrepp som på många sätt utgör kärnan i Bourdieus resonemang. Avsnittet kommer även att belysa hur Bourdieu använts inom arkeologi, och även kritiserats. Delavsnittet avslutas sedan med ett förslag till arbetsdefinitioner för den tillämpade artefaktanalys vilken jag avser att genomföra i del IV, avhandlingens fallstudie.

Pierre Bourdieu föddes 1 augusti 1930 i byn Denguin i Béarn i sydvästra Frankrike i skuggan av Pyrenéerna. Hans far var arrendator och brevbärare. Vägen från enkla förhållanden på landsbyggen till en framträdande position inom fransk och internationell sociologi var lång och kantad med en rad olika anställningar, både som gymnasielärare och universitetslektor. En väg som resulterade i att Bourdieu från oktober

1981 erhöill stolsprofessuren i sociologi vid prestigefyllda Collège de France (Broady 1991:108). Bourdieu avled i Paris 23 januari 2002.

Det som främst har intresserat Bourdieu är maktstrukturer och dominansförhållanden i samhället. I likhet med många andra moderna tänkare, har Bourdieus sociologi och teoretiska begrepp utvecklats med inspiration och påverkan från många av de europeiska filosofiska och samhällsvetenskapliga traditionerna. På sitt eget sätt, har han bland annat inspirerats och anslutit sig till durkheimianerna, vilket innebär förutom *Émile Durkheim*, bland annat exempelvis *Marcel Mauss* och *Henri Hubert* (Broady 1991:56). Men Bourdieu har även inspirerats av *Max Weber* och *Karl Marx*, likaväl som resonemang från fenomenologin, naturvetenskapernas och matematikens filosofi och inte minst från strukturalisterna (Broady 1991:11). Dock anser Broady att Bourdieus relation till strukturalismen är problematisk, och bör kanske mer beskrivas som en parallell än som ett arv (ibid.).

Enligt Broady bör Bourdieus sociologi kanske bäst beskrivas som en kunskapsteori, och inte primärt som en teori om samhället, utan mer som en teori om den sociologiska kunskapens betingelser, möjligheter och gränser, och som därmed kan betraktas som en motsvarighet till den tradition som inom naturvetenskaperna och matematikens filoso brukar kallas för den historiska epistemologin, vilken representeras av till exempel *Gaston Bachelard*, *Jean Cavaille*, *George Canguilhem*. Denna förankring är också en viktig förklaring till Bourdieus förhållande till andra samhällsvetenskapliga traditioner (Broady 1991:12).

Några teman som återfinns hos både Bourdieu och den historiska epistemologins representanter är; att vetenskapligt arbete innebär en brytning med det spontana tänkandets föreställningar och en permanent kamp med de 'epistemologiska hinder' som släpar med även i det vetenskapliga tänkandet; att objekten för vetenskapliga undersökningar icke får tagas för givna utan måste konstrueras; att studiet av relationer mellan element är primärt i förhållande till studiet av elementen själva, att forskningsmetoderna bör främja skapandet av hypoteser snarare än testande av desamma, att vetenskapens utveckling bör förstås som ett historiskt förlopp, icke som ett närmande till en i verkligheten inneboende sanning; att forskarens relation till objektet bör analyseras som en dimension av kunskapen om samma objekt. (Broady 1991:12)

Eftersom Bourdieus sociologi, enligt Broady, bäst kan formuleras som en kunskapsteori om den sociologiska kunskapens betingelser, möjligheter och gränser, bör denna kunskapsteori enligt min uppfattning också vara anpassningsbar för en arkeologisk analys av förhistoriska samhällsstrukturer och dess praktiker.

Broady formulerar även hypotesen att Bourdieus epistemologi delvis också har inspirerats av en marxistisk idétradition. Detta då Bourdieu tycks ha uppfattat marxismens frågor som värda att ställas; frågor om klassherravälde, klasskamp, ideologins autonomi, och att undersöka relationerna mellan de som härskar (dominerar) och de som behärskas (domineras) (Broady 1991:187, 286). Dock menar Bourdieu att just dessa frågor inte låter sig besvaras på ett tillfredställande sätt med hjälp av den marxistiska traditionens för ändamålet något ”trubbiga”¹ verktyg (bas-överbyggnad), utan dessa behöver kompletteras med andra teoretiska närmanden för att kunna förklaras (Broady 1991:287). Därför menar Bourdieu – inte minst som en konsekvens av att han under sin värnplikt själv hamnade mitt i den algeriska befrielserevolutionen på 1950-talet – och utifrån den verklighet som mötte honom därkom till insikt om att de politiska och ideologiska analyser den franska marxistiska vänsterintelligentian propagerade för, hade dålig överensstämmelse med verkligheten (Broady 1991:187).

I ljuset av detta sammanhang väljer då Bourdieu att söka sig till fenomenologin, durkheimianerna, och inte minst till Max Weber, för att försöka besvara de marxistiska frågorna eftersom han inte var nöjd med de svar marxismen tillhandahöll (Broady 1991:186–187). Broady poängterar också att; ”Den fenomenologiska orienteringen utgör en mer eller mindre kamouflerad men alltid synnerligen verksam underström i hela hans författarskap” (Broady 1991:188).

Den engelske historikern Philip Gorski, ger stöd för Donald Broadys hypotes, då även Gorski (2013:10) menar att Bourdieu i sin relation till marxismen inte nöjer sig med att enbart ställa de klassiska marxistiska frågorna kring det ”revolutionära subjektet”, utan även omformulerar dessa frågor.

¹ Jag väljer här metaforen ”trubbiga verktyg” framför ordval som ”begränsade verktyg”, då jag skulle vilja hävda att exempelvis en trubbig skruvmejsel är bättre än ingenting om man önskar skruva i en stjärnskruv. Resultatet blir kanske inte så snyggt – men det går.

In *Algeria 1960* and indeed throughout his early writings Bourdieu struggles to answer that perennial question of Marxist theory, a focal point for many “soixant-huitards”, namely, the identity of the “revolutionary subject”, even as he reframes the question itself. The question, as he poses it in *Algeria 1960*, is, What kind of economic position creates a revolutionary disposition and, more specifically, are workers or peasants more likely to revolt? (Gorski 2013:10)

Till och med *klassbegreppet* som Bourdieu inte sällan använder sig av, skulle definitionsmässigt enligt Broady (1991:198) kunna ses som vad han kallar en ”amalgering” av ett marxistiskt klassbegrepp och Webers begrepp ”statusgrupp”. ”Ur Bourdieus perspektiv är klasskampen och över huvud taget sociala strider primärt en kamp om legitimitet (Broady 1991:277).” Här kan man, om man så vill, även se en tydlig koppling till Althusserns marxistiska filosofi eftersom båda anknyter till den historiska epistemologins tradition (Broady 1991:283).

[...] Althusserns plädering för ett vetenskapligt arbete, där råmaterialet (med Althusserns terminologi ’Generalitet I’, varmed inte avses givna ’fakta’ utan redan befintliga föreställningar) genom att bearbetas med vetenskapens verktyg (’Generalitet II’) transformeras till vetenskaplig kunskap (’Generalitet III’), är inte annat än en version av det vetenskapsfilosofiska program som även Bourdieu övertagit från den historiska epistemologin. (Broady 1991:284)

Framför allt relaterar detta till Bourdieus fält-teori. Både Althusser och Bourdieu kan sägas ha ”konkurrerat” om samma publik, men med den skillnaden att Althusser som filosof, inte tycks ha haft någonting annat än förakt till övers för den typ av empirisk sociologi som Bourdieu representerade – d.v.s. en vetenskaplig praktik. Bourdieu, som i sin tur inte var helt nöjd med marxismens svar på de marxistiska frågorna, kunde inte nöja sig med förklaringar av sociala fenomen med hänvisningar till ”apparater”, klasskamp eller bestämningen ”i sista instans” (Broady 1991:285). Ett marxistiskt begrepp som dock fått central betydelse för Bourdieus fältteori är begreppet relativ autonomi. Inom marxistisk teori anspelar detta begrepp på att det finns vissa fenomen och strukturer som i högsta grad är verksamma i sina effekter, men som inte låter sig förklaras utifrån ekonomiska eller sociala bestämmningar, utan lämnas ofta oförklarade med hänvisning till den ”relativa autonomi” (Broady

1991:285–286). Definitionsmässigt skiljer sig därmed Bourdieus klassbegrepp från en renodlad marxistisk idétradition i det att han betraktar skillnaderna mellan samhällsklasserna inte enbart som en vertikal ”stege” eller ”trappa” (bas/överbyggnad). Detta då han menar att det även inom grupper som befinner sig på samma nivå (eller ”trappsteg”) finns maktrelationer och skillnader – de som dominerar och de som blir dominerade. På detta sätt visar Bourdieu att det även finns *horisontella* skillnader och maktrelationer mellan positioner inom samma fält, eller mellan de individer som befinner sig på samma ”trappsteg” om man så vill (Broady 1991: 172; not 3). På sätt och vis skulle man kunna hävda att Bourdieu med hjälp av Max Weber faktiskt vidareutvecklar ett marxistiskt perspektiv.

De som är bekanta med Pierre Bourdieus arbeten känner då också möjligtvis till att dessa resonemang har initierats i hans antropologiska studier av det förmoderna och förkapitalistiska Kabylska samhället i Algeriet (Bourdieu 1973 [1971], 1974 [1966]), och i studier av Bourdieus egen hemtrakt i bondesamhällen i Béarn-området i sydvästra Frankrike i slutet av 1950-talet och början av 1960-talet (Broady 2003:8).

Hans teorier har huvudsakligen även kommit att utvecklas att fungera och användas i sociologiska analyser och tolkningar av ett samtida modernt (franskt) samhälle (se exempelvis, Bourdieu & Darbel & Schnapper 1991; Bourdieu 1996 [1984]), där Bourdieu kommit att ägna sig åt att analysera och kartlägga dominansförhållanden och hur dessa yttrar sig på olika sätt i det franska samhället. Berömda studier i detta avseende är till exempel; *The Love of Art: European art museums and their public* (1991, [1969]), *Outline of a theory of practice* (1977, [1970]), och *Homo academicus* (1996 [1984]).

Exempelvis i studien *The Love of Art* (1991, [1969]), som Bourdieu genomför tillsammans med Alain Darbel och Dominique Schnapper, gör dessa en studie av hur smaken och ”tycke” för ”bra” konst styrs av vilken utbildningsnivå som museibesökaren har. Här kommer de till slutsatsen, att desto högre utbildning som museibesökare innehar, desto större är sannolikheten att deras ”tycke och smak” i stigande grad, följer och sammanfaller med konstkritikernas omdömen för vad som betraktas och erkänns som ”bra konst”. Konstkritikernas omdömen och rätten att uttala sig om vad som är att betrakta som ”bra konst” intar en dominerande position inom kulturens fält i relation till de ”vanliga”

museibesökarna vilka saknar detta kulturella kapital (Bourdieu, Darbel & Schnapper 1991 [1969]).

Bourdieu har överhuvudtaget en mycket omfattande litterär produktion (se, exempelvis bibliografi sammanställd i Broady 1991:581–615), men de arbeten som kanske är mest betydelsefulla för utvecklingen av Bourdieus epistemologi är framför allt; *La reproduction* (1970, tillsammans med Jean-Claude Passeron, i engelsk översättning *Reproduction* 1977), *Esquisse d'une théorie de la pratique* (1972, i engelsk översättning *Outline of a theory of practice* 1977), *La distinction* (1979, i engelsk översättning *Distinction* 1984) och *Homo Academicus* (1984, i engelsk översättning med samma titel 1988) (Broady 1991:141–143).

När det kommer till de texter som använts inom arkeologi är det framför allt den engelska översättningen av *Esquisse d'une théorie de la pratique* (1972) – *Outline of a theory of practice* (1977) – som tycks vara det mest refererade av Bourdieus arbeten (se exempelvis, Hodder 1986; Preucel & Hodder 1996; Shennan 1996; Atalay & Hastorf 2006; Olsen 2013). I detta arbete återkommer Bourdieu till sina tidigare studier (1979 [1963]) av det Kabylska samhället i Algeriet i slutet på 1950-talet, för att illustrera sina teoretiska resonemang i detaljerade studier av strategier för giftermål, och betydelsen av riter och myter. Denna studie kan också sägas lägga grunden för Bourdieus *Habitus-teori* och hur symboliskt kapital yttrar sig i olika dominansförhållanden i samhället (Bourdieu 1977).

Men Bourdieu är kanske – utanför arkeologins ämnesområde – mest känd för sin sociologiska forskning om utbildning, exempelvis i studien *Reproduktionen* (som utkom i svensk översättning 2008 [1970]), som han genomför tillsammans med Claude Passeron. I denna studie fokuseras huvudsakligen på hur maktrelationer och utbildningssystem bidrar till skapandet och upprätthållandet av eliter i samhället, samtidigt som samma utbildningssystem socialt eliminerar eller utesluter de individer som saknar de rätta eller premierade dispositionerna eller förutsättningarna (Bourdieu & Passeron 2008 [1970]; Bourdieu, 1996 [1984], jämför även med resonemang i exempelvis Biesta 2011:113–115).

Att den fulla potentialen eller komplexiteten i Pierre Bourdieus epistemologi och teoretiska begrepp inte har beaktats, kan också enligt

Gorski (2013), beror på att Bourdieu av forskarsamhället kommit att betraktas som en *reproduktionsteoretiker*, vars teorier och resonemang endast förmår förklara hur sociala samhällsinstitutioner och praktiker reproduceras, men inte hur de förändras.

Bourdieu's reputation as a reproduction theorist has influenced not only how his work has been received, but also how it has been interpreted; that is, it has influenced not just *which* works are read, but also how those works are read. Indeed, it has even determined *how* two of his best-known concepts are understood, the signature concepts of cultural capital and habitus. (Gorski 2013:6)

Detta förhållande menar Gorski (2013:3) är framkallat av i vilken *ordning* Bourdieus texter och arbeten har översatts från franska till engelska. Efter en genomgång av publiceringsår av de engelska översättningarna av dessa texter, sett i relation till deras publiceringsår på franska, konstaterar Gorski;

Given this translation history, it is perhaps not surprising that Bourdieu was so quickly labeled a reproduction theorist by English-speaking social scientists. Once affixed, the label stuck – tenaciously. The two books that established Bourdieu's reputation in the Anglophone world – *Outline of a Theory of Practice* and *Distinction* – are massively cited. [...] The dominance of *Distinction* and *Outline of a Theory of Practice* in Anglophone social science is overwhelming. Taken together, they account for over half of all citations of Bourdieu's published books in English-language social science articles. (Gorski 2013:3)

I arkeologiska sammanhang är det givetvis också viktigt att de teorier vi brukar för att förklara samhällsutveckling i de vetenskapliga analyserna, även förmår förklara *förändring* – och inte enbart hur samhällen reproduceras (Hodder 1986:76; Cassel 1998:9). Detta förhållande, att Bourdieu av forskarsamhället uppenbarligen kommit att betraktas som en reproduktionsteoretiker, kan då eventuellt förklara varför Bourdieus teorier inte ansetts som särskilt användbara eller värdefulla i val av teoretiska och metodologiska utgångspunkter vid arkeologiska analyser.

Eftersom vi inom arkeologin studerar mycket långa tidsperioder, uppmärksammar vi också att det sker förändringar över tid i, till exempel: de materiella uttrycken, förändringar i begravningsmönster och gravarnas konstruktion, förändringar i boplatsmönster, förändringar

i de keramiska stilarna och uttrycken, vapen- och redskapstyper förändras också över tid, etc.

Generellt skulle man också kunna hävda att arkeologiskt ser vi oftast dessa förändringar först när de är ”fullbordade”, men har svårare att förklara vad som har utlöst dessa förändringar. Det finns dock några generella utgångspunkter som återkommer i de arkeologiska förklaringsmodellerna som orsak till förändring, exempelvis: interna orsaker, externa utifrån kommande orsaker, eller naturkatastrofer och miljömässiga förändringar, som då har påverkat de förhistoriska samhällena på olika sätt inte sällan i kombination med ett konfliktperspektiv (se exempelvis, Larsson 1993:208; Cassel 1998: 21–25; Stenbäck 2003:26). Alla dessa orsaker till förändring är givetvis både acceptabla och fullt möjliga förklaringar. Av förklarliga skäl har vi då även svårt att förklara nyanseringar av ytterst små förändringar i det arkeologiska källmaterialet, där vi arkeologiskt oftast får nöja oss med att förklara små, och inte sällan geografiskt relaterade olikheter och skillnader i materialet, som ”lokala skillnader” (se exempelvis Hallgren 2011:35–36). Vad som så att säga utlöser *behovet av förändring* är svårare att uttala sig om. Teorier och resonemang som kan förklara förändring är då förstas alltid behövligen och värdefulla egenskaper för arkeologiska förklaringsmodeller.

Hur kan då Bourdieus teorier och resonemang förklara transformering och utveckling? Ett exempel på hur förändring kan förklaras av Bourdieus teoretiska resonemang, och som Broady presenterar, är bland annat Bourdieus uppfattning att:

Ett exempel är observationen att människors dispositioner ofta förändras långsammare än de sociala betingelser som givit upphov till dem. Detta förhållande, av Bourdieu senare benämnt ”don Quijote-effekten” eller ”hysteresis-effekten”, skulle han ofta hänvisa till för att förklara bl. a. sociala förändringar eller uteblivna sådana. (Broady 1991: 237–238)

På ett generellt och allmänmänskligt sätt kan man enkelt instämja i detta exempel, att gamla vanor är svårare att bryta. Man kan alltså anpassa sig efter nya betingelser, eller ”dö” (bildligt, eller bokstavligt talat). Därmed inte sagt att man måste *acceptera* nya betingelser, men man kan så att säga ”uthärda” dem, vilket då skulle kunna leda till, och yttra sig i mer lågmälda protester.

Enligt Gorski har frågan om transformering varit primär i förhållande till frågan om reproduktion, och funnits med från första början i Bourdieus arbeten, och frågan om transformering har heller aldrig försvunnit från hans resonemang (Gorski 2013:2). Gorski menar då att uppfattningen av Bourdieu som reproduktionsteoretiker i den engelskspråkiga forskarvärlden är ett resultat av en allt för *ensidig* läsning av de engelska översättningarna, vilka publicerades under vad Gorski betecknar som Bourdieus ”mellankarriär” i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet (ibid.).

Sammantaget borde det då så här långt stå klart, att Bourdieus teorier vare sig primärt är utvecklade, eller tänkta att användas i arkeologiska tolkningar av förhistoriska samhällen. Enligt min mening, är denna ”moderna funktion” ett förhållande som därmed är viktigt att beakta och förhålla sig till, om man har för avsikt att använda dessa teorier i ett arkeologiskt tolkningssammanhang. I maj 2003 deltar Donald Broady på den arkeologiska konferensen *Nordic TAG VII* i Uppsala, och i konferenspublikationen menar Broady i sitt bidrag att detta heller inte är en helt ovanlig kritik;

Bourdieu brukar ibland anklagas för att hans teorier skulle vara allt för bundna till förhållanden i det samtida Frankrike. Den som säger så glömmer att Bourdieus grundläggande tidigaste studier genomfördes i Kabylien i Algeriet i slutet av 1950- och början av 1960-talet och i bondesamhällen i Béarn under tidigt 1960-tal. Han kom sedan livet ut att oupphörligen återvända till dessa studier av samhällen där många förmoderna och förkapitalistiska drag fanns bevarade. (Broady 2003:8)

Även om delar av Bourdieus resonemang enligt Broady har sin upprinnelse i studier av förmoderna och förkapitalistiska samhällen måste en arkeologisk följdfråga då bli; om vi från en arkeologisk horisont kan sätta likhetstecken mellan ”förmodern” och ”förhistorisk”? Min bestämda åsikt är att det är två väsentligt åtskilda ting. En annan viktig fråga att ställa sig blir därför också; är dessa teorier direkt applicerbara i en arkeologisk tolkningskontext (*ad hoc*)? Eller; är Bourdieus teorier över huvud taget intressanta för ett arkeologiskt tolkningssammanhang?

Enligt mitt sätt att se på dessa frågor, så fungerar grundprinciperna i Bourdieus resonemang och teoretiska verktygslåda mycket väl som utgångspunkter även i ett arkeologiskt resonemang, eftersom vi

arkeologiskt – i likhet med sociologin – strävar efter att försöka förklara samhällen och hur dessa förändras (Hodder 1986:71; Last 1995:151). Även om man enligt min mening, faktiskt också skulle kunna hävda att frågan om ”förändring” i sig självt blir ett epistemologiskt hinder för arkeologin. Detta då det tycks vara svårt att komma förbi och vidareutveckla teorierna och hypoteserna kring denna fråga, likväl som att nå någon slags akademisk enighet kring förståelse och förklaring till hur förändring sker.

På ett generellt plan, och väldigt förenklat, skulle man också kunna säga att skillnaden mellan modern sociologi och arkeologi huvudsakligen ligger i förhållandet ”då” och ”nu”, där vi som arkeologer övervägande studerar (för)historiska samhällen utifrån spåren av materiell kultur, och sociologer i likhet med Bourdieu, studerar sociala relationer utifrån ”moderna” samhällsförhållanden. Kort sagt, den huvudsakliga skillnaden skulle då principiellt utgöras av vilken typ av empiriskt material som arkeologer, respektive sociologer studerar. Eftersom en grundtes i Bourdieus epistemologi betonar nödvändigheten av att man måste konstruera sina (studie)objekt, har hans resonemang därför relevans som utgångspunkt för arkeologiska analyser, eftersom det i arkeologiska tolkningssammanhang är precis vad vi hela tiden gör – konstruerar våra studieobjekt.

Men vissa delar av Bourdieus teoretiska verktyg behöver då också, just på grund av dessa ”moderna” förhållanden, justeras och anpassas för att fungera på ett bättre och lämpligare sätt som teoretiska och metodologiska redskap vid tolkandet av en arkeologisk förhistorisk kontext, där största möjliga hänsyn till de förhistoriska omständigheterna kan beaktas. Spåren av förhistorien är fragmentariska och ofullständiga och man kan därför hävda att förhistorien inte längre finns, den är *passé*, och dess existens blir inget annat än en samtida konstruktion, tolkningar av det som en gång var.

I det följande kommer jag därför kortfattat att redogöra för de vedertagna definitionerna av Bourdieus nyckelbegrepp, och därefter presenteras en redogörelse för hur Bourdieu tidigare använts, och även kritiserats i arkeologin. Denna del av avhandlingen avslutas sedan med ett resonemang om hur man hypotetiskt skulle kunna anpassa begreppen till en arkeologisk tolkningskontext.

Bourdieus teoretiska nyckelbegrepp

Med utgångspunkt i de nyckelbegrepp som utvecklats av Pierre Bourdieu är det möjligt att visualisera de sociala relationerna mellan system av dispositioner mellan positioner i ett samhälle (Bourdieu 1992b:9). Dessa nyckelbegrepp utgör *symboliskt kapital*, *kulturellt kapital*, *socialt kapital*, *strategier*, *Habitus* och *fält* (Broady 1991). Även Bourdieus syn på klassbegreppet och begreppet *relativ autonomi* har betydelse för flera av nyckelbegreppen. När det gäller kapitalbegreppen, som kommer att presenteras mer utförligt nedan, kan man enligt Broady, generellt definiera själva begreppet kapital med

Mycket ungefärliga översättningar av Bourdieus term ”kapital” är värden, tillgångar eller resurser. Dessa kan vara av antingen symbolisk eller i gängse mening ”ekonomisk” art. Det är framför allt de förstnämnda tillgångarna, det symboliska kapitalet, som intresserat Bourdieu. (Broady 1991:169)

Dock skulle det i detta avhandlingssammanhang innebära ett allt för långtgående arbete att ge en fördjupad bild av dessa begrepps tillkomst och utveckling i Bourdieus epistemologi och forskargärningar. Jag nöjer mig därför med att mer kortfattat relatera dessa definitioner till Bourdieus utveckling av begreppen, och att presentera de mer vedertagna definitionerna av dessa begrepp. För den som önskar en mer fördjupad bild av dessa olika begrepps historiska genes, och hur de kommit att utvecklas i Pierre Bourdieus författarskap och forskargärning, hänvisas i övrigt till Donald Broadys avhandling från 1991. Det kanske viktigaste att klargöra innan redogörelsen för definitionerna tar vid, är att alla dessa begrepp är konstruerade att fungera i en praktik och i analyser av ett empiriskt material. Det är alltså först när dessa begrepp sätts i rörelse mot ett material som de får sin fulla mening (Broady 1991:17). De definitioner som presenteras här bör därför lämpligen betraktas mer som *grundstenar*. Något som går att bygga vidare en anpassad begreppsdefinition på, tills det blir möjligt att senare sätta de arkeologiskt anpassade begreppen i rörelse i samband med den kommande fallstudien.

Symboliskt kapital – är ett mycket allmänt begrepp och kan definieras med ”det som av sociala grupper igenkännes som värdefullt och tillerkännes värde” (Broady 1991:169).

Varje tillgång som tillmäts värde inom något slags ordnat socialt sammanhang har den sorts verkningar som Bourdieu fångade in med hjälp av begreppet symboliskt kapital. (Broady 2003:8)

Många kopplar också säkert automatiskt samman Bourdieus kapitalbegrepp med marxistisk teori och ser av förklarliga skäl ett omedelbart släktskap. Dock menar Broady (1991) att;

Begreppet är med andra ord en ansträngning att tänka samman den sociala värld där människor lever och deras erfarenhet av och hållning till samma värld. En sådan ambition att förena studiet av de objektiva villkoren med studiet av den subjektiva erfarenheten har som bekant i olika skepnader ständigt funnits på samhällsvetenskapernas dagordning. (Broady 1991:186)

Broady menar att det inte är omöjligt att begreppet symboliskt kapital växte fram delvis som en reaktion på, och som en korrigerings av, de under 1960-talet fortfarande vanliga inflytelserika bas/överbyggnadsmetaforerna, samt föreställningarna om ideologi som rätt och slätt falskt medvetande (Broady 1991:187).

Symboliska kapitaltillgångar är alltså inte fysiska, som det kapital som vanligtvis åsyftas i den marxistiska teorin, utan är här mer kopplade till vad som till exempel skulle kunna betecknas som ”sociala koder”, dvs. sociala förhållanden och förmågor som utvecklas och kommer till uttryck i de interaktioner som sker inom sociala grupper och sammanhang. Broady (1991), exemplifierar här det symboliska kapitalet med att; ”Inom viss umgängeskrets eller på en viss arbetsplats kan förmågan att uttala grundade omdömen om det lokala fotbollslaget representerar ett avsevärt mått av symboliskt kapital” (1991:171), (även om det i Göteborg kanske inte skulle ge något ”bonuskapital” att uttala sig positivt om ”Blåvitt” bland ett gäng ”Gaisare”).

Detta innebär att symboliskt kapital *finns överallt* där människor ingår i socialt ordnade sammanhang, vilket innebär att det därmed även borde vara möjligt att finna symboliskt kapital i en arkeologisk kontext. Ett problem är dock att i en arkeologisk kontext är de socialt

strukturerade sammanhangen och människorna som ingick i dessa döda och stumma, och kan inte själva uttala sig om dessa förhållanden. Ett annat problem är att begreppet symboliskt kapital i sig självt inte definierar eller visualiserar *vad* som är värdefullt, eller *vilken* social egenskap som anses vara värdefull, utan talar bara om att *något* (som i exemplet med fotbollen, kunskap om fotbollslagen i Göteborg) har ett symboliskt värde i ett socialt sammanhang.

Det symboliska kapitalet kan därför i sammanhanget betraktas som ett paraplybegrepp, varunder olika kapitalarter eller immateriella *resurser* av symbolisk karaktär kan utkristalliseras och definieras, och därmed preciseras i ytterligare arter av kapital. I exemplet med fotbollen kanske detta skulle betecknas som symboliskt kapital i form av "fotbollskapital". Denna kapitalart eller resurs är då huvudsakligen verksam och användbar inom grupper med likartade intressen. I ett samtal med exempelvis någon som har ett större intresse av hundar eller ishockey, skulle förmodligen ett påpekande om "Blåvitt" eller "Gais" insatser på fotbollsplanen falla helt "platt", och tvärtom kanske möjligen skapa distans i ett samtal istället.

Kulturellt kapital – begreppet "kulturellt kapital" är likaledes ett slags symboliskt kapital som kan sägas vara motsatsen till "ekonomiskt kapital", och kan definieras som ett verktyg att visualisera "kultivering" (jämf. franskans *cultivé*) (Broady 1991:174). En individ kan ha avsevärda ekonomiska resurser, men sakna "kultivering" eller bildning. Detta skulle kunna åskådliggöras ytterligare med ordspråket "att vilja men inte kunna", vilket då skulle kunna visualisera sammanhang där "nyrika uppkomlingar" frossar i materialiteter som "etablerade kultureliter" ofta finner osmakliga. Bourdieu använder begreppet kulturellt kapital framför allt för att synliggöra och utforska dominansförhållanden i ett samhälle, eller för att studera relationen mellan dominerande och dominerade (Bourdieu 1992a:124; Broady 1991:171). Kulturellt kapital kan därför alltså sägas vara ett slags bildningskapital, och därmed en typ av symboliskt kapital som är kopplat till de dominansförhållanden som gäller i ett samhälle (Broady 1991:171). Kulturell kompetens konstitueras då som kulturellt kapital i de objektiva relationer som etableras mellan systemet för ekonomisk produktion (exempelvis säljakt) och systemet för produktion av producenter (familjen) (Bourdieu

1992a:124). Broady hänvisar här till att en möjlig svensk jämförelse av begreppet kulturellt kapital skulle kunna vara ”det sociala arvet”, även om Bourdieus begrepp är mindre statiskt (Broady 1991:175).

I fråga om det kulturella kapitalet menar Bourdieu att det uppkommer först när det symboliska kapitalet på ett mer varaktigt sätt går att ”lagra” i form av till exempel examina, titlar, lagar, institutioner (Broady 1991:171).

When a society lacks both the literacy that would enable it to preserve and accumulate in objectified form the cultural resources inherited from the past, and also the educational system that would give its agents the aptitudes and dispositions required for the symbolic reappropriation of those resources, it can only preserve them in their incorporate state. (Bourdieu 1992a:125)

Enligt Bourdieu innebär detta att samhällen som då saknar både litterära- och utbildningsmässiga system som gör det möjligt att ackumulera kulturella resurser i objektifierad form endast kan bevara dessa kulturella resurser i förkroppsligat tillstånd. Objektifierad form avser här exempelvis lagar, examina, titlar, etc. Med ”incorporate state” (förkroppsligat tillstånd) i det här sammanhanget avser Bourdieu primärt människor som kulturella resurspersoner, och omtalar exempelvis minnestekniska hjälpmedel som poesi och bardernas musik, där traditioner förs vidare i möten mellan människor (Bourdieu 1992a:125; se även Broady 1991:173).

Om man skall följa Bourdieu i strikt mening innebär det i så fall att vi i arkeologiska förhistoriska sammanhang *inte* kan använda begreppet ”kulturellt kapital” (Broady 2003:7). Detta eftersom många av de förhistoriska samhällen vi studerar, i allmänhet tycks sakna de typer av samhällsstrukturer Bourdieu hänvisar till som ”lagringsbara” (eg. examina, titlar, lagar, institutioner). I en arkeologisk kontext innebär det också i allmänhet att de kulturella resurspersoner som kan ha medverkat till att traditioner etc. har bevarats är döda.

Detta begrepp behöver därför undersökas och diskuteras ytterligare, för att se om det trots allt är möjligt att bruka i tolkningar av arkaiska samhällen genom en anpassning till en arkeologisk kontext. Här lämnar då formuleringarna ”accumulate in objectified form” och ”incorporate state” i citatet ovan, en öppning för en arkeologisk anpassning av detta

begrepp. Det finns därför anledning att återkomma till och diskutera detta förhållande längre fram.

Socialt kapital – Enligt Broady (1991:177) bör detta begrepp inte betraktas som en underart till det symboliska kapitalet, då det används av Bourdieu för att synliggöra och definiera strukturer och relationer som *gör det möjligt att få tillgång till, eller tillgodogöra sig andra typer av kapital* – inte minst ett ekonomiskt kapital – där Bourdieu ofta betonar den arbetsinsats som krävs för att nå dessa tillgångar (Broady 1991:178). Den huvudsakliga skillnaden mot andra kapital är att det sociala kapitalet inte kan lagras i materiella tillgångar. Med andra ord kan begreppet socialt kapital betraktas som *ett resursbegrepp* som relaterar till olika typer av sociala nätverk, kontakter och relationer. Exempelvis familjerelationer, vänner, affärsrelationer, etc., som man har tillgång till och som vid behov kan stödja och höja värdet av det sociala kapitalt (Broady 1991:177).

Social capital is the sum of resources, actual or virtual, that accrue to an individual or a group by virtue of possessing a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintances and recognition. (Bourdieu & Wacquant 1992:119)

I en arkeologisk kontext kan dessa relationella förhållanden vara svåra att påvisa, då våra ”informerter” är avlidna och stumma, och det som återstår är oftast just de materiella tillgångar dessa människor fick med sig i graven. Om man skall följa Bourdieu i strikt mening innebär detta att begreppet socialt kapital inte kan användas i ett arkeologiskt tolkningssammanhang. Även detta begrepp behöver därför diskuteras ytterligare för att se om det är möjligt att anpassa det för att fungera vid tolkandet av en arkeologisk kontext.

Habitus – Habitusbegreppet introduceras 1962 i Bourdieus analys av ungarlarnas tillvaro i hans egen hembygd Béarn, där också den aristoteliska synonymen *hexis* omväxlande användes (på franska *axis*) (Broady 1991:233, se även not 193; Gorski 2013:7–8; Bourdieu 2008:84–85; se även kommande avsnitt om arkeologins kritik av Bourdieus begrepp). Under den resterande delen av 1960-talet fortsätter sedan Bourdieu att brottas med utvecklingen av Habitusbegreppet, och

det är först 1972 i arbetet *Esquisse d'une Théorie de la Pratique*, som han presenterar en mer grundlig genomgång av innebörden av begreppet (Broady 1991:233–234). Habitusbegreppet har sedermera kommit att bli lite av Bourdieus ”signum”.

Definitionen av Habitus-begreppet innebär att det förkroppsligar och förenar det symboliska och ekonomiska kapitalet, och skapar därmed den komplexa enhet vilken individen utgör, eller som sociala grupper består av (Broady 1991:226–227). Summan av individens/individens olika kapitalarter blir Habitus.

The conditionings associated with a particular class of conditions of existence produce habitus, systems of durable, transposable dispositions, structured structures predisposed to function as structuring structures, that is, as principles which generate and organize practices and representations that can be objectively adapted to their outcomes without presupposing a conscious aiming at ends or an express mastery of the operations necessary in order to attain them. Objectively ‘regulated’ and ‘regular’ without being in any way the product of obedience to rules, they can be collectively orchestrated without being the product of the organizing action of a conductor. (Bourdieu 1992a:53)

Varje individ i ett samhälle har ett Habitus, så man kan säga att det därmed finns lika många Habitus som det finns individer (Broady 1991:226). På sätt och vis skulle man kunna uttrycka det så att varje individ föds med ett slags ”starter-kit”. Genom att man som barn föds in i ett redan existerande historiskt och socialt sammanhang, erhålls därmed ett slags ”grund-habitus” som individen sedan bygger vidare på under sin levnad. Oavsett form (fysiskt kroppslig eller psykologiskt emotionell) bidrar därmed varje erfarenhet till ett ständigt föränderligt och ackumulerande individuellt Habitus. ”Klassresan” skulle här kunna utgöra ett nästan övertydligt exempel på hur förändring och ackumulering av ett Habitus kan fungera i praktiken.

Varje Habitus har också ett ”socialt värde”, som värderas utifrån, och i relation till, andra individens Habitus inom den sociala gruppens gemenskap eller i samhället. Därmed uppstår förhållandet att det inom varje specifik samhälle och dess olika yttringar av sociala gemenskaper alltid finns individer vars Habitus, inom samhället eller inom gruppen, anses ha ett högre värde än hos andra medlemmar av samma samhälle

eller gemenskap (Broady 1991:226). Det är också *situationen* (eller marknaden) som avgör vilka ”ingredienser” eller kapitalarter av en individs, för stunden aktuella, Habitus-innehav som är möjligt att använda för att transformera eller konvertera (byta exempelvis ekonomiskt kapital mot kulturellt kapital i form av utbildning).

Med habitus avser Bourdieu system av dispositioner som tillåter människor att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen. Dessa system av dispositioner är resultatet av sociala erfarenheter, kollektiva minnen, sätt att röra sig och tänka som ristats in i människors kroppar och sinnen. Bourdieus habitusteori vilar egentligen på en enkel tanke: människors habitus, som formats av det liv de dittills levt, styr deras föreställningar och praktiker och bidrar därmed till att den sociala världen återskapas eller ibland – nämligen i händelse av bristande överensstämmelse mellan människors habitus och den sociala världen – förändras. (Broady 1991:225)

Habitus är därmed en produkt av betingningar, vilket innebär att Habitus är resultatet av en historia, och som sådan därmed även möjlig att förändra och utveckla (Broady 1991:229 not 184). Förenklat skulle man kunna uttrycka det sålunda att; som individ begår man misstag i livet, man lär av detta och får en ny erfarenhet och förändras, och utvecklar därmed nya strategier för att (förhoppningsvis) undvika att begå samma misstag igen. Detta samtidigt som minnet (eller erfarenheten) av begångna misstag inkorporeras i vår individuella kroppslighet, och därmed blir för evigt ”inristade” i vår egen individuella och personliga historia. Detta förhållande är då även giltigt för de positiva erfarenheter som den individuella människan gör. Förändringar i livet måste inte nödvändigtvis bero på ”misstag”. Hypotetiskt skulle man också kunna beskriva eller åskådliggöra habitus-teorin som en formel: *kapital + kapital = Habitus* – och på så sätt även illustrera att Habitus hänger samman med kapitalbegreppet. Skillnader mellan individers eller grupperns Habitus ligger alltså i sammansättningen (mängden) av de olika kapitalarterna, på samma sätt som människor särskiljer sig, då det inte finns två människor med identiskt lika livshistorier (Broady 1991:227–228).

Varje individs Habitus blir då i sin sammansättning en unik komponent, som ingår som en del i ett större socialt sammanhang,

samtidigt som vissa gemensamma identitetsskapande komponenter kan igenkännas och identifieras av andra individer med likartade sammansättningar i deras individuella Habitus. Habitus-definitionen påminner härigenom på många sätt om funktionen hos begreppet ”agency” som har diskuterats flitigt inom den västerländska arkeologin (se exempelvis Dobres & Robb 2000). Utifrån definitionen av hur Habitus konstitueras framstår detta begrepp på ett liknande sätt som kapital-begreppet som problematiskt att använda i en arkeologisk analys. Eftersom vi i en arkeologisk kontext eller tolkningssammanhang, av förklarliga skäl, ofta saknar kunskap om de kapitalarter som konstituerar och utgör förutsättningarna för ett Habitus.

Strategier – detta begrepp används för att definiera hur specifika slag av kapital, som olika grupper i samhället innehar, beskyddas och värnas om. De sociala strider som förekommer i ett samhälle kan betraktas som strider angående ”växlingskursen” (Broady 1991:179), och människor utvecklar då strategier för hur olika typer av kapital skall värderas. Därmed är det möjligt att säga att *Habitus genererar strategier*. Grupper och individer utvecklar strategier för att öka värdet av den egna specifika formen av kapital, eller för att skydda det egna kapitalet från ”inflation”, exempelvis genom att förminska värdet av, eller förhindra konkurrens från andra grupper typer av kapital (Broady 1991:229–231). I en social strid kan man alltså även förlora delar av sitt kapitalinnehav och därmed även minska värdet av sitt Habitus. Broady (1991) exemplifierar här med affärsmannen Refaat El-Sayed’s öde i mitten av 1980-talet (1991:177). Avslöjandet om en falsk doktorsexamen blev här starten till att en av landets största affärsskandaler, den så kallade ”Fermenta-affären” rullades upp, och där El-Sayed – från att ha betraktats som Sveriges mest framgångsrika man – senare dömdes till sex års fängelse för svindleri och ekonomisk brottslighet (Svenskt Näringsliv 2009).

Eftersom Habitus genererar strategier, och som nämndes tidigare, i en arkeologisk kontext eller tolkningssammanhang av förklarliga skäl ofta saknar kunskap om de kapitalarter som konstituerar och utgör förutsättningarna för ett Habitus, blir det även problematiskt att diskutera begreppet strategier i en arkeologisk analys om man skall följa Bourdieu i strikt mening.

Fält – Ett socialt fält är ett system av relationer mellan positioner som innehas av specialiserade aktörer och institutioner, som kämpar om symboliska eller materiella värden vilka de anser sig ha gemensamt och som knyter dem samman, exempelvis akademins- och universitetets fält (Broady 1991:266).

Ett socialt fält är med andra ord en avskild och relativt självständig värld med egna inträdeskrav, egna måttstockar för bedömning av framgång och fiasko, egna former för belöning och straff etc. (Broady 2000:9–10)

En position inom ett fält definieras därmed utifrån sin interna relation till andra positioner inom samma fält, eller mellan positioner inom ett helt yrkesfält, eller mellan olika yrkesfält (Broady 1991:271) Exempelvis en professors position inom universitetets fält, i förhållande till en students position, eller mellan professorers positioner inom medicinsk fakultet kontra humanistisk fakultet, eller en professors position i förhållande till en dekan eller en rektor. Eller en professors position i ett nationellt eller globalt perspektiv. Ett fälts struktur skapas då av resultatet av ett tillstånd i styrkeförhållandet mellan aktörernas symboliska kapital, eller mellan de positioner som är engagerade i kampen om växelkurserna och värdet av fältets kapitalarter (Bourdieu 1992c:132). Med Bourdieus terminologi kan dessa fält betecknas som produktionsfält, vilka producerar symboliskt kapital (Broady 1991:270). Dessa symboliska kapital har då utvecklats och ackumulerats under föregående sociala strider och förhandlingar om värdet av fältets specifika kapitalarter .

En viktig egenskap i ett fält är dess förmåga att innesluta det otänkbara, dvs. det man inte ens diskuterar. Där finns ortodoxi och heterodoxi, men där finns också doxa, dvs. allt som anses självklart, och i synnerhet de klassificerinssystem som bestämmer vad som är intressant och vad som är utan intresse. Doxa är vad ingen tycker är värt att berätta, eftersom det inte finns någon *efterfrågan*. [...] Det mest dolda är det alla är överens om, det som aldrig ifrågasätts, det som säger sig självt. Det är detta de historiska dokumenten riskerar att helt dölja, för ingen kommer på idén att nedteckna det självklara. (Bourdieu 1992c:98–99)

Innehavarna av dessa specifika kapital blir då mer benägna till konserverande strategier (*ortodoxi*) för att skydda och bevara sitt innehav av fältets specifika symboliskt kapital (Bourdieu 1992c:133). Individer

med mindre kapitalinnehav och som ännu inte hunnit tillgodogöra sig tillräcklig mängd av fältets specifika kapital, har en benägenhet att tänka i omvälvningsstrategier (kätteriets strategi) – viljan att förändra och förnya, – d.v.s. *heterodoxi*. Mellan ortodoxi och heterodoxi finns *doxa* (ibid.). Doxa skulle här enligt min mening kunna jämföras med fältets Habitus, eftersom doxan genererar strategier för att försvara och beskydda den.

ortodoxi – doxa – heterodoxi

Det är när fältets doxa ifrågasätts som de som intar de dominerande positionerna inom fältet tvingas till försvar av sitt innehav av fältets specifika kapital, och därmed framstår som ortodoxa (eller konservativa). Så länge doxan inte ifrågasätts kan fältets struktur upprätthållas.

Fältet har också mindre synliga egenskaper. Alla människor som är engagerade i ett fält har ett visst antal fundamentala intressen gemensamt, dvs. allt som är knutet till fältets själva existens. Detta skapar en objektiv delaktighet som går utanför alla antagonismer. Man glömmer att kampen förutsätter ett samtycke mellan antagonisterna om vad som är värt att kämpa om. Detta gemensamma intresse är förträngt till det självklara, det är en del av doxans tillstånd. (Bourdieu 1992c:133)

För att förändra doxan/Habitus inom ett fält krävs då att värdet av de konstituerande kapitalarterna omförhandlas. Ett fält styrs därför av sin egen inneboende logik, vilken skapas av de aktörer och institutioner vilka finns inom fältet. De människor som omfattas av fältet, har genom överenskommelser bestämt och legitimerat de symboliska kapitalens och vinsternas värde, och bidrar därmed till att fältet och dess symboliska värden reproduceras, genom en produktion av tilltro på vinsternas värden – att det finns ett symboliskt värde i dessa tillgångar som är värda att kämpa för. Inom akademien skulle detta kunna avse exempelvis: rätten att ge omdömen, en doktorsexamen, en professorstitel, beviljade forskningsansökningar, Nobelpriset. Bourdieu menar då att; ”To think in terms of field is to think relationally” (Bourdieu & Wacquant 1992:96). Man kan därför också säga att ett fält är ett konstruerat socialt rum, eller den sociala arena där de symboliska kapitalarterna legitimeras och bekräftas och där de får sitt värde (Broady 1991:232).

Fig. 3. Schematisk bild av horisontella strukturer och positioner i ett socialt rum (fält). Illustration: Anna-Carin Andersson.

Enligt Broady blir kopplingen till Max Weber tydlig i samband med utvecklingen av fält-begreppet. Eftersom Bourdieus teorier och resonemang berör dominansförhållanden och legitimitetsproblem i ett samhälle, blir Webers centrala fråga: varför människor underkastar sig olika former av herravälde utan att fysiskt tvingande åtgärder behöver tillgripas – i högsta grad intressant för Bourdieu (Broady 1991:277). Här blir då också, enligt Broady (1991:198), den ”amalgering” av ett marxistiskt klassbegrepp och Webers begrepp ”statusgrupp” tydlig. Bourdieu tycks ha ”[...] transponerat Webers katalog över religiösa agenter – präst, profet, magiker – till ett annat område, konstens och litteraturens” (Broady 1991:278). På ett annat plan blir fältbegreppet också viktigt då det delvis förklarar Bourdieus relation till strukturalismen;

Hans tes, som bröt med en dominerande tendens inom strukturalismen, var att det inte räcker med att relatera exempelvis ett enskilt konstnärligt verk till hela systemet av relationer mellan konstnärliga verk. Först ett studium av det intellektuella fältet, dess historiska framväxt och interaktionen mellan agenterna gör det begripligt varför en viss konstnär eller författare gör vad han gör – ty han gör alltid det han gör i relation till vad de andra gör. (Broady 1991:278)

För att undersöka ett fält är det därför viktigt att samtliga relevanta positioner som bidrar till att skapa och upprätthålla fältets struktur

finns representerade i materialet. Även i detta fall blir det svårt att strikt använda fält-begreppet i Bourdieus mening i undersökningen av ett arkeologiskt källmaterial, eftersom vi inte kan vara säkra på att alla positioner finns representerade i materialet.

Relativ autonomi – i samband med utvecklandet av fältbegreppet, och som tidigare nämnts, återfinns ett annat känt marxistiskt begrepp i Bourdieus kunskapsteori, nämligen begreppet ”relativ autonomi” (Broady 1991:282). I korthet och lite förenklat kan man koppla detta begrepp till *hur påverkbart ett fält är* för utifrån kommande idéer, eller i vilken omfattning ett fält låter sig påverkas av utifrån kommande idéer.

Detta innebär att det finns fält med relativt svag autonomi, att de är öppna för inflytande från utomstående intressegrupper, som genom detta inflytande kan förändra fältet (exempelvis modevärlden). Det finns då också fält med relativt stark autonomi (exempelvis universitetet), där utomstående intressegrupper kan påverka tillförsel av resurser till fältet (exempelvis politiker, fonder etc.), men där dessa utomstående intressegrupper saknar direkt makt att påverka fältets interna strukturer eller strider (Broady 1991:268).

Om det är möjligt att anpassa fältbegreppet till en arkeologisk kontext, bör det också vara möjligt att även använda ett begrepp som ”relativ autonomi” i dessa sammanhang. Detta då vi inom arkeologin har viss vana av att tala om hur olika kulturyttringar tas upp och anpassas inom, och mellan olika kulturgrupper. Men också det förhållande, att vi arkeologiskt kan identifiera hur vissa kulturyttringar vid vissa tidpunkter i förhistorien även tycks försvinna ur det arkeologiska materialet.

Bourdieu och konstruktionen av livsstilar

I detta sammanhang kan man också utifrån definitionerna av Bourdieus nyckelbegrepp även konstatera att Bourdieu och hans medarbetares ambition varit: ”[...] att konstruera *systemet* av livsstilar, och först därefter [...] leta efter homologier med systemet av sociala positioner, dvs. det konstruerade sociala rummet” (Broady 1991:232). Detta är då viktigt att ha i åtanke om man vill undersöka den arkeologiska användbarheten i Bourdieus epistemologi, då vi i ett arkeologiskt

sammanhang oftast arbetar på ett *rakt motsatt sätt*. Det innebär att vi, generellt sett, oftast börjar med att konstruera det sociala rummet (boplatsen, gravfältet, etc.). Utifrån materialitetens konstitution som påträffas vid utgrävning, identifierar och konstruerar vi därefter systemet av livsstilar (jägare-samlare, jordbrukare, etc.). Vi avslutar sedan analysen med att försöka finna homologier som kan stödja, eller snarare avslöja, systemet av sociala positioner (egalitära, stratifierade). Utifrån analysens resultat kan dessa sedan slutligen återföras till och appliceras, som en bekräftelse på det (kronologiskt) konstruerade sociala rummet (neolitisk boplats, bronsåldersgravfält, etc.), och därmed inordna tolkningen i ett kronologiskt historiskt förlopp. Jag vill poängtera att jag inte lägger några värderingar i detta metodologiska förfarings sätt att arbeta arkeologiskt, om det är rätt eller fel sätt att bedriva arkeologisk forskning, utan vill bara understryka, att detta arbetssätt skiljer sig från Bourdieus sätt att arbeta med ett antropologiskt eller sociologiskt material. Man skulle här kunna beskriva det arkeologiska tillvägagångssättet genom att använda sig av Husserls transcendentalfenomenologiska metod, den så kallade *epochén*, vars uppgift är att skilja mellan existens och innehåll, där existensen sätts inom parentes. Det som befinner sig utanför parenteserna är de erfarna materialiteternas innehåll som rena fenomen (Bengtsson 1993:36). Eftersom den arkeologiska förhistorien på många sätt redan är begreppsliggjord med olika klassificeringar, kronologier och definitioner av den materiella kulturen skulle jag därför fenomenologiskt vilja beskriva arkeologins tillvägagångssätt på följande sätt;

(kommer) – till Världen – vara (leva)

Som arkeologer kommer vi till den arkeologiska världens materialiteter – och ”lever” det förflutna, eller ger det liv, genom att vi skapar liv (tolkningar) i det förflutna. Eftersom vi ständigt strävar efter att vetenskapligt förfinna och utveckla våra arkeologiska metoder, är det i sammanhanget också viktigt att vi även kritiskt granskar de vetenskapliga metoder vi använder oss av. I det följande önskar jag därför titta närmare på hur Bourdieu använts inom arkeologin.

Bourdieu i arkeologin

Användandet av Pierre Bourdieus teorier och begrepp är, som tidigare nämnts, inte något nytt för arkeologin, utan har använts i ett flertal arkeologiska studier och sammanhang (se, till exempel; Shanks & Tilley 1982; Miller 1985; Hodder 1986; Trotzig 1991; Barrett 1994, 2000, 2001; Gilchrist 1994; Jones 1997; Andersson 1999; Baudou 2000; Frankel 2000; Glørstad 2000; Strassburg 2000; Apel 2001; Politis 2001; Broady 2003; Atalay & Hastorf 2006; Streibel MacLean 2009; Wallin 2010a). Bourdieus begrepp har använts i både disciplinhistoriska studier av arkeologin som fält (Andersson 1999; se även Glørstad 2000 och Baudou 2000), så väl som i tolkande studier av det arkeologiska materialet (t.ex., Apel 2001; Frankel 2000; Atalay & Hastorf 2006; Wallin 2010a).

Utifrån min egen förståelse av Bourdieus teorier och resonemang, och som tidigare påtalats, kan det även konstateras att Bourdieus teorier och begrepp också använts på ett mer – eller mindre – framgångsrikt sätt i dessa studier. Det är i sammanhanget också nödvändigt att separera mellan disciplinhistoriska studier och studier som analyserar och tolkar det arkeologiska materialet. Bourdieus resonemang och begrepp är, som tidigare nämnts, ofta väl fungerande när dessa används i disciplinhistoriska studier och analyser av arkeologin som fält (se t ex Andersson 1999, Glørstad 2000). Många arkeologiska studier visar dock på ett förenklat användande av Bourdieus resonemang vid tolkandet av det arkeologiska materialet, där komplexiteten i Bourdieus teorier och resonemang inte beaktats på ett tillräckligt vis. Ett exempel på hur detta kan gå till, utgör exempelvis Atalay & Hastorfs artikel ”Food, Meals, and Daily Activities: Food Habitus at Neolithic Çatalhöyük”, (2006), där artikeln, vilken omfattar 36 dubbelspaltiga sidor, endast har två referenser i texten till Bourdieus *Outline of a theory of practice* (1977). Trots att Atalay och Hastorfs intention med studien är att försöka utkristallisera ett Habitus för matproduktion- och konsumtion i Çatalhöyük, så finns i studien ingen koppling vare sig till ett socialt fält, eller någon definition av kapitalarterna som konstituerar Habitus. Ordet kapital omnämns över huvud taget inte i detta arbete, och någon djupare definition av betydelsen av Habitusbegreppet ges inte heller. Följande två citat utgör de tillfällen då Bourdieu refereras till i denna artikel.

People must eat to live and they do so every day. It is the ultimate Habitus practice, as meals structure the lives not only of the preparers, but also of the consumers, forming the foundation of sociality (Bourdieu 1977). (Atalay & Hastorf 2006:283)

This information gets us closer to the lived experience that Bourdieu (1977) sought when he suggested studying people's lives by uncovering hints of their habitus. (Atalay & Hastdorf 2006:285)

Det är därför möjligt att hävda att studiens akribi påverkas av att det teoretiska fundamentet inte är tillräckligt utvecklat. Man skulle kunna lyfta fram flera liknande konkreta exempel, men jag nöjer mig här med att påtala att många av de i övrigt refererade studierna har ett liknande tillvägagångsätt där användandet av Bourdieus resonemang huvudsakligen består av ett förenklat användande av Habitusbegreppet (se till exempel, Gilchrist 1994; Frankel 2000: 168–169).

I många arkeologiska studier av det arkeologiska källmaterialet där man har använt Bourdieus teorier och begrepp, är det då framför allt Bourdieus Habitus-begrepp som har använts. Generellt används Habitus-begreppet i dessa studier huvudsakligen som en typ av alternativ synonym för begreppet "tradition" (se till exempel, Frankel 2000, Atalay & Hastorf 2006, Streibel Mac Lean 2009, Wallin 2010a).

Ett undantag utgörs av *Siân Jones* (1997) som i sitt arbete *The Archaeology of Ethnicity. Constructing identities in the past and present*, också använder sig av Bourdieus Habitus-begrepp för att diskutera konstruktionen av etnicitet. Jones skiljer sig på så sätt att hon inte nöjer sig med en fullständig *ad hoc*-lösning i användandet av Bourdieus Habitus-begrepp, utan presenterar en efter omständigheterna bra definition av begreppet (Jones 1997:88–89). Detta mot bakgrund av att hon inte tar upp eller diskuterar kapitalbegreppens betydelse för konstitutionen av Habitus, eller att ett Habitus inte kan fungera utan ett fält. Tre av Bourdieus arbeten finns med i hennes litteraturförteckning; *Outline of a theory of practice* (1977), *The Logic of Practice* (1990), och Bourdieu & Wacquant, *An Invitation to Reflexive Sociology* (1992).

Although it has been argued that ethnic consciousness is, in part, based on the recognition of commonalities of practice and historical experience, it is also a product of the conditions prevailing in particular social and historical contexts. Thus, the extent to which ethnicity is embedded in pre-existing cultural realities, or a shared *habitus*, is highly variable and contingent upon the cultural transformations engendered by processes of interaction, and the nature of the power relations between the interacting groups. (Jones 1997:123)

Kritiken som Jones framför mot hur etnicitetsbegreppet traditionellt har använts inom arkeologin är dock befogad, och hon argumenterar för en bredare och mer kontextuell förståelse av hur etnicitet skapas och reproduceras. Därmed tycks Jones i sin slutsats primärt också utnyttja Bourdieus resonemang som reproduktionsteoretiker (Jones 1997:140–141). Möjligen just på grund av att hon undviker att diskutera kapitalbegreppens betydelse för konstruktionen av Habitus, och begreppets funktion i relation till ett fält, blir Habitusbegreppet på detta sätt lite ryckt ur sitt sammanhang.

In contrast, the approach developed here focuses on people's consciousness of ethnicity and the reproduction and transformation of transient expressions of cultural difference in the context of particular historical structures which impinge on human experience and condition social action. (Jones 1997:140)

Trots att Jones har goda intentioner så når hon, enligt min mening, inte riktigt hela vägen fram i fråga om hur Habitus-begreppet bör praktiskt användas i tolkningar av etnicitet. Ett Habitusbegrepp som inte relateras till kapitalbegreppen, eller till ett fält, blir dysfunktionellt. Enligt min uppfattning mynnar därför även Jones definition av Habitusbegreppet ut i en synonym variant på begreppet ”tradition”.

Det går att konstatera att Bourdieus kapitalbegrepp, vilket som tidigare nämnts utgör en förutsättning och som ligger till grund för konstitueringen av Habitus, är ett begrepp som ytterst sällan förekommer i de studier som här refererats till (egentligen enbart Apel 2001 och Wallin 2010a).

En av de få studier som presenterar en mer utvecklad användning av Bourdieus resonemang och begreppsapparat kring tolkandet av ett arkeologiskt material är den svenske arkeologen *Jan Apel* som i sin

avhandling *Daggers Knowledge & Power* (2001), undersöker i vilken omfattning traditionell teknologi och produktionen av flintdolkar korresponderar med social komplexitet i bofasta jordbrukande senneolitiska- och tidiga bronsålderssamhällen. I sin analys utgår Apel från *chaîne opératoire*-metoden (Apel 2001:22), en metod som har sitt ursprung i durkheimianernas antropologiska skola, och framför allt ur Marcel Mauss resonemang om att: ”kroppens tekniker är sociala fenomen” (Broady 1991:254). Begreppet *chaîne opératoire* myntades och vidareutvecklades sedan av den franske arkeologen *André Leroi-Gourhan* (1993 [1964-1965]), för att analysera produktionen av stenredskap (Leroi-Gourhan 1993 [1964-1965]; Apel 2001:24; se även Schlanger 1994:144; Darvill 2002: *chaîne opératoire*). I sin analys avser Apel att kombinera denna metod, med resonemang hämtade från Bourdieu, där det framför allt är de teoretiska begreppen symboliskt kapital och Habitus som är intressanta för Apel (Apel 2001). I detta sammanhang presenterar Apel även kortfattade definitioner av samtliga av Bourdieus nyckelbegrepp, vilka även huvudsakligen tar sin utgångspunkt i Broadys (1991) sammanställning och redogörelse för dessa. Från mitt perspektiv gör Apel inga utvecklade försök att anpassa eller omdefiniera begreppen för en arkeologisk kontext. Snarare relaterar och följer Apels användande av dessa begrepp Bourdieus definitioner (Apel 2001:107).

Apel utgår även mycket från Bourdieus tolkningar av det Kabylska samhället och detta samhälles relation till *nif* (heder) (Apel 2001:338). Enligt min uppfattning är det en mycket androcentrisk tolkning av flintdolka na och deras betydelse, användning och tillverkning, som Apel presenterar (se även von Hackwitz 2009:185). Kvinnor förekommer som viktiga komponenter i äktenskapsallianser och som strategiska pjäser i detta spel. Kvinnor kan i tider av ”socialt lugn” styra över sina egna äktenskapsval, där de också försöker inkorporera så många kvinnliga släktingar som möjligt i sin ”äktenskapsklan” för att stärka sin makt. I tider av ”social oro” bestämmer männen (Apel 2001:340–341). Barnen objektifieras på ett liknande sätt, där de barn som är förutbestämda att bli flintsmeder helst bör växa upp med ”mästarsmedens” familj – oavsett om det finns naturliga förutsättningar för ”utbildningen” (Apel 2001:338). Apel hänvisar vidare till en rad antropologiska och etnologiska jämförelser från Masaai-folket i Afrika

(Apel 2001:336), Kabyllerna i Algeriet (a.a.:338), handelsnätverk på Trobrianderna (a.a.:341), Yemenitiska traditioner av dolkbärande (a.a.:337), etc. På ett generellt plan tycks det vara ganska oproblematiskt för Apel att överföra dessa jämförelser, eller insikter, till en senneolitisk arkeologisk kontext, och det som eventuellt skulle kunna tala emot en sådan tolkning diskuteras inte. Det som dock är intressant för föreliggande arbete är att Apel konkluderar att;

Since it is likely that the flint-dagger technology was organised according to hereditary principles, i.e. that it was institutionalized, we must also accept that other aspects of the society were also organized in this fashion. What we are dealing with is a social structure that revolves around a ranked and segmented, common-descent group. (Apel 2001:340)

Det kan anses vara allmänt vedertaget att arkeologiska förklaringsmodeller sällan har förnekat möjligheten av att förhistoriska samhällen varit organiserade runt olika typer av samhällsinstitutioner, exempelvis familjen eller klanen – där dessa diskussioner ofta förekommer i samband med frågan om grad av samhällelig komplexitet för det förhistoriska samhälle man valt att studera (se exempelvis Service 1962; Österholm 1989; Knutsson 1995). Här vill man arkeologiskt ofta se jägar-samlar-samhällen som mindre komplexa med färre institutionaliserade samhällsfunktioner, i jämförelse med till exempel bronsålderssamhällen, som då anses ha utvecklat en större komplexitet (se exempelvis Apel 2005:82). Graden av komplexitet är då också ofta sammanlänkad med graden av arbetsdelning och graden av specialisering i ett samhälle.

It is therefore not sufficient, in this context, to define egalitarian societies as societies in which there is no inequality between their members. An acceptable definition might be that an egalitarian society has no division of labour based on other principles than sex or age groupings. In other words, these societies do not have permanent social institutions that can be achieved, or inherited, by persons with ambitions and a cultural capital that allows them to do so. (Apel 2001:85)

Frågan är dock; bara för att jägare-samlarsamhällen oftast består av färre antal personer, där arbetsbördan och olika specialiteter skall fördelas på färre individer, innebär det med automatik att dessa samhällen har

färre institutionaliserade samhällsfunktioner och därmed blir mindre komplext? Eller är det möjligt att vi här står inför ett epistemologiskt hinder, i tanken på att individerna i dessa samhällen faktiskt skulle ha kunnat ingå och vara delaktiga i flera olika gruppkonstellationer av institutionaliserade samhällsfunktioner *samtidigt*, exempelvis beroende av årstid, jaktsäsong, vintersäsong, rituella, handel, hantverk, produktion, etc.? Eller är tanken på att förhistoriska jägare-samlare kan ha haft förmåga att både ha ambitioner och kulturellt kapital för att förverkliga och uppnå positioner inom sina samhällsfält alldeles för obekvämt? Blir ett samhälle mindre komplext för att färre individer – utifrån ett samtidsperspektiv – får dela på flera arbetsuppgifter och samhällsfunktioner? Vem eller vad skapar då strukturerna?

Även om Apels utgångspunkt kan sägas vara grundad i en traditionell syn på familjen som institution, så antyder Apel att det även i en arkeologisk kontext av arkaiska samhällen kan finnas andra möjliga tolkningar av institutionaliserad organisation än de mer traditionella, och därmed också möjligheter att utkristallisera kapitalarter och ett möjligt habitus. Vidare menar han att:

As regards prehistoric institutions that produce symbolic capital, for instance, in the form of dagger production, the field concept may not be an appropriate term to use. (Apel 2001:112)

Apel menar att hantverk i traditionella samhällen oftast förmedlas vertikalt genom generationer av släktskapsbaserade klaner eller grupper, och sociala strukturer blir konservativa. De objektiva strukturer och variationer som förekommer (horisontellt) mellan olika Habitus hos medlemmar inom ett modernt produktionsfält, är närvarande i mycket mindre omfattning i ett konservativt traditionellt hantverkssamhälle (Apel 2001:112; se även von Hackwitz 2009:185). Det är då möjligt att få den uppfattningen att mindre förekommande *horisontella* strukturer och variationer därmed är mindre meningsfulla att undersöka i det som kan uppfattas som konservativa och traditionella samhällen, även om de enligt Apel uppenbarligen tycks förekomma.

Jag vill då hävda att genom att betrakta dessa strukturer som mindre meningsfulla att undersöka i traditionella samhällen, så reduceras också möjligheten att definiera positioner hos dem som befinner sig på samma ”trappsteg”, d.v.s. klasstrukturer. Det minskar också möjligheten att se

vilka grupper som har "ambitioner" eller är dominerade, eller vilka grupper som i sina "ambitioner" kan tänkas vara mer benägna att protestera eller revoltera, d.v.s. de grupper som befinner sig längst bort från de dominerande positionerna (se fig. 3, s. 59).

Enligt Bourdieu måste det vetenskapliga objektet konstrueras (Broady 1991:397). När det gäller det arkeologiska vetenskapliga objektet menar Apel att: "This construction cannot be based on the kind of ideas based on common sense appearing through intuition born out of human experience of the empirical reality" (Apel 2001:105). Apel menar här att det är vad Bourdieu anser, men jag skulle vilja tillägga ordet "enbart", mot bakgrund av att det över huvud taget kan vara svårt att konstruera någonting utan att ha en "förförståelse" av den empiriska verkligheten (den levda världen). Här vill jag också påminna om Bourdieus (och Bachelards) uppfattning om nödvändigheten av ett "spontant tänkande" innan det kan omformuleras till ett "vetenskapligt tänkande", och som tidigare omnämnts. Sannolikt menar Bourdieu att den "empiriska verkligheten" i sig självt inte kan konstruera några begrepp genom sitt "varande" som ting/objekt (tänker ett träd?), utan att ett "tänkande subjekt" formar och utvecklas (korrigeras) i mötet med den "empiriska verkligheten" i ett samspel med tingen/objekten som då också återverkar och påverkar oss i vår relation till dem.

De resonemang som den norska arkeologen *Kristin Armstrong Oma* framför i artikeln "Between trust and domination: social contracts between humans and animals" (2010), överensstämmer på många sätt med Bourdieus resonemang, dock utan att detta arbete har några referenser till Bourdieu. Definitionen av hur Bourdieus fältbegrepp fungerar stämmer väl överens med Armstrong Omas resonemang. Detta blir ganska uppenbart när hon hävdar att:

The encounter between humans and animals is a discursive process that forms the relationship, and a field of intra-action is created by mutual action, becoming and performing. Such encounters are found in spatial locations where humans and animals meet, arenas where mutual becoming's are generated. Human-animal meeting points therefore become a potential area of study of human-animal relationships in archaeology. (Armstrong Oma 2010:180)

Vi kan alltså inte skapa några ”begrepp” om och kring den empiriska verkligheten utan att själva vara en del av *en* slags empirisk verklighet (inte nödvändigtvis samma som den vi önskar konstruera vårt objekt ur). Ett förenklat exempel hämtat från djurens värld skulle kunna illustrera detta förhållande. Hunden kan i viss mån konstruera associationer, vilket skulle kunna översättas eller jämföras med att begreppsgöra världen och omgivningen. *Hunden som ”tänkande subjekt”* utvecklas och korrigeras i mötet med den empiriska verkligheten (människan), och formas därav. På många sätt handlar det om att vi som levande varelser måste ”översätta” omgivningen till något begripligt och förståeligt. Detta förhållande gäller i högsta grad arkeologiska lämningar och material – vi vill förstå förhistorien på ett begripligt sätt. Armstrong Omas diskussion om det ”sociala kontraktet” mellan människa och djur som en ”gemensam överenskommelse”, och som ett led i domesticeringsprocessen, framstår som ett intressant perspektiv. Dock anser jag att Armstrong Omas resonemang i detta sammanhang inte tillför något till en analys av tillämpbarheten av Bourdieus begrepp.

Avslutningsvis i detta avsnitt önskar jag ta upp ett arbete av *Paul Wallin*, som på flera sätt är av större intresse för det föreliggande avhandlingsarbetet. Detta då Wallins arbete är ett av de mer nyligen publicerade med anknytning till Bourdieus teorier. I artikeln “In search of rituals and group dynamics: correspondence analysis of Neolithic grave fields on the Island of Gotland in the Baltic Sea” (2010a), är Wallins syfte att med hjälp av korrespondensanalys (KA) diskutera vad som kommunicerats genom den observerade materiella kulturen, i en jämförelse mellan de gropkeramiska gravfälten i Visby och Västerbjers på Gotland. I studien önskar Wallin inte enbart se gravarna som individuella enheter, utan snarare som delar av hur gemenskaper i förhistorien uttryckte sin gruppdynamik och identitet genom individuella agenter. En studie av detta slag, där en jämförelse med relationell statistisk KA utförs, har tidigare inte gjorts på detta material (Wallin 2010a:65). Wallin menar att relationell arkeologi har en koppling till den franska relationella sociologin, vilken huvudsakligen utvecklats av Pierre Bourdieu (Wallin 2010a:66). Wallin anser också att de relationella perspektiven inom arkeologi också har en nära anknytning till den praktiska sidan av Bourdieus arbete, inte bara hans teorier, där KA utgör ett vitalt element i dessa analyser. Med

utgångspunkt i att KA är en del av Bourdieus metoder, önskar Wallin pröva detta på det gotländska materialet. Wallin ger i sammanhanget en bakgrund till KA:s utveckling och påtalar skillnader mellan den franska och den anglosaxiska traditionen inom denna typ av multivariatanalys. Den franska traditionen är mer inriktad på att producera statistik som kan generera nya hypoteser, medan den anglosaxiska traditionen är mer inriktad mot att producera svar på specifika frågor.

Wallin väljer i sitt arbete att hålla sig till den franska varianten av statistisk korrespondensanalys (Wallin 2010a:66). KA undersöker då relationer mellan individer och olika variabler inom ett definierat fält. Wallin menar att;

When using CA as a method, different kinds of field – for example, cultural, social/status and spatial – can be constructed and considered in the analysis. Within the field analysed, the individuals and/or variables can be identified and studied in detail. (Wallin 2010a:66)

Wallin väljer då att se KA-analysens clusterformationer som fält, där dessa cluster har konstruerats på så sätt att varje individ som är begravd utgör en fyndenhet och artefakterna och andra omständigheter är variabler till vilka den begravda individen är länkad eller sammankopplad med. Detta innefattar att den begravda individen och de artefakter som påträffats i anslutning till individen i graven ses i relation till andra begravda individer och deras artefakter. Andra relationella förhållanden som rumsliga relationer, kön, ålder, gravorientering och kroppsliga positioner eller arrangemang tas också med som variabler. Dessa variabler har sedan sammanställts med hjälp av WINBASP-programmets korrespondensanalysfunktion (Wallin 2010a:67).

I sin sammanställning av resultaten kommer Wallin fram till att det finns tre clusterformationer på de båda gravfälten Visby och Västerbjers som utkristalliserar sig: ett cluster med vuxna män och kvinnor (18–44 år), ett cluster med de äldsta individerna (över 44 år), och ett barn och ungdomscluster (Wallin 2010a:72–73). Beträffande resultatet av de grafiska presentationerna måste dessa, enligt Wallin, studeras med viss försiktighet och noggrannhet, särskilt beträffande variabler som utkristalliserar sig som väldigt extrema.

Dessa typer av ”outsiders” kan exkluderas ur korrespondensanalysens klusterformationer, och istället diskuteras utanför analysen som unika.

Dock är det från mitt perspektiv tveksamt om dessa tre clusterformationer bör definieras som fält, då dessa primärt redovisar en sammanställning av kön, ålder och gravriktning, och inte relaterar till någon typ av institutionaliserad produktionsverksamhet. I detta sammanhang redogör Wallin för några av Bourdieus begrepp, som enligt Wallin används av Bourdieu för att undersöka den symboliska sidan av ”rikedom” (wealth) (Wallin 2010a:67). I många avseenden följer även Wallin Donald Broadys definitioner av Bourdieus begrepp. En referensanalys visar att det i artikeln finns fyra hänvisningar till Bourdieu (en hänvisning till Bourdieu 1977 *Outline of a theory of practice* och tre hänvisningar till Bourdieu & Waquant 1992, *An Invitation to Reflexive Sociology*) och sju hänvisningar till Broadys avhandling från 1991. Wallin tar då även upp begreppen symboliskt kapital, socialt kapital, habitus, men gör i sammanhanget inga egna anpassningar av dessa begrepp. Beträffande Wallins definitioner av begreppen så följer de i allt väsentligt de av Broady presenterade definitionerna. Dock definierar inte Wallin riktigt vad som konstituerar de olika kapitalarterna, mer än i redogörelsen av Bourdieus begrepp, och att artefakterna kan utgöra både ekonomiskt och socialt kapital.

I sin tolkning av korrespondensanalysen kommer Wallin fram till att gemensamt för båda populationerna (Visby och Västerbjers), är att män associeras med harpuner och benspetsar för säljakt/jakt, och att yngre individer och kvinnor associeras med småviltsjakt och fiske (Wallin 2010a:72). Kvinnorna kan också ha associerats med boplatsaktivitet. I Visby associeras kvinnorna med de yngsta barnen och på Västerbjers med läderproduktion/preparering. Även keramikhantverk kan ha varit kopplade till kvinnorna (ibid.).

Within this cluster, which included adults of the most productive age, status objects made of imported materials such as flint, amber and slate were found. (Wallin 2010a:72)

I sammanhanget anser Wallin att symboliskt och socialt kapital bryter ut från det generella habituset och går bortom de traditionella normerna till förmån för uttryck av social status kopplad till vissa individer. Dock preciseras inte närmare vilka individer denna status är kopplad till. Intressant i sammanhanget är att Wallin här jämför traditionella

normer med habitus (Wallin 2010a:74). I likhet med många av de forskare som tidigare refererats till blir exempelvis även Wallins användande av Habitus-begreppet synonymt med tradition;

Age seems to have been deeply rooted in the habitus of the collective mind of the entire 'Pitted Ware' population. Linked to this, there may have been strong symbolic expressions in the funeral itself, also deeply rooted in the habitus of the action. (Wallin 2010a:73–74)

Detta kan i likhet med Jones (1997), bero på att Wallin också väljer att inte anpassa begreppen, då han använder dessa utifrån de av Bourdieu givna definitionerna (Wallin 2010a:67). Även om Wallins fokus här ligger mer på statistiken och variablerna i själva korrespondensanalysen, är det ändå analysresultaten med utgångspunkt i Bourdieus begrepp som gör den intressant, där Wallin önskar se korrespondensanalysens ”cluster” som fält (Wallin 2010a:66).

Det positiva med Wallins analys är att genom användandet av korrespondensanalysen kan flera olika variabler i materialet inkluderas, vilket gör att tolkningens resultat blir mera dynamisk. Wallin är i sammanhanget, tillsammans med Apel (2001) en av de få som faktiskt använder några av kapitalbegreppen (symboliskt och socialt kapital) och Habitus-begreppet på ett arkeologiskt material, av de olika forskares arbeten som tagits upp i detta avsnitt.

Mot bakgrund av de förhållanden som presenterats i detta avsnitt är det därmed möjligt att konstatera att Bourdieus teorier och resonemang faktiskt är använda på ett förenklat sätt i de här refererade studierna av det arkeologiska källmaterialet, och den inneboende potential som finns i Pierre Bourdieus teoretiska verktygslåda är därför i mångt och mycket fortfarande oanvänd och outvecklad i arkeologiska sammanhang (Glørstad 2000:185).

På grund av dessa omständigheter har jag därför valt att utveckla och pröva min egen begreppsanpassning på delvis samma material som Wallin använder, nämligen gravmaterialet från det gropkeramiska gravfältet Västerbjers på Gotland (dock ej Visbymaterialet). Från ett kritiskt perspektiv skulle man kunna invända mot detta val av material, och hävda att jag skulle ha valt ett material som inte analyserats med samma teoretiska anslag, d.v.s. med utgångspunkt i Bourdieus

resonemang. Personligen ser jag dock inte detta förhållande som en brist, utan snarare som en möjlighet just *på grund av* dessa omständigheter.

Då Wallin i sitt arbete med Västerbjersmaterialet är en av de få som använt Bourdieus resonemang i tolkningen av ett arkeologiskt gravmaterial, skapar detta en unik möjlighet för en jämförelse och prövning av hållbarheten av en kontextuellt begreppsanpassad tolkning. Detta skapar då också förutsättningar för att stärka, utveckla, eller revidera, de av Wallin presenterade tolkningarna. Jag återkommer därför till Wallins resonemang i den kommande fallstudien.

Arkeologins kritik av Bourdieus begrepp

Användandet av Pierre Bourdieus teorier inom arkeologi har även kritiserats av en rad forskare, bland annat av: *Colin Renfrew* (1994), *Ian Hodder* (1986) och *Lynn Meskell* (1996). Det finns anledning att titta närmare på delar av denna kritik, primärt såsom den presenteras av Hodder och Meskell då deras resonemang kan sägas vara signifikanta för hur man inom arkeologin hittills valt att förstå och använda Bourdieus epistemologi och dess resonemang. Inte minst gäller detta ett förenklat användande av Habitusbegreppet och avsaknaden av diskussioner av fält och kapitalbegreppen, dessa begrepps innebörder och koppling till Habitusbegreppet.

Huvudsakligen framträder kritiken mot Bourdieus resonemang i publikationer under 1980- och 1990-talet, i samband med den postprocessuella uppgörelsen med den processuellt inriktade arkeologins vetenskapssyn. Som nämndes inledningsvis var dessa diskussioner ofta färgade av en stark polemik (jfr. Shanks & Tilley 1992:255). Renfrew, som då får sägas representera ett processuellt vetenskapsperspektiv uttalar sig exempelvis kritiskt i en kort passus i artikeln ”Towards a cognitive archaeology” (1994), där han menar att det är en vanligt förekommande missuppfattning bland post-processuella forskare att anklaga den kognitiva processuella arkeologin för att vara inhuman, mekanisk, och sakna kreativitet, utifrån argument och metoder vilka dessa belackare till största delen (enligt Renfrew) hämtat från en polemik med ursprung i Bourdieus resonemang (Renfrew 1994:6). När det gäller Hodders kritik av Bourdieus resonemang så framkommer denna bland annat i hans

bok *Reading the Past* från 1986. I sin redogörelse anser Hodder initialt att Bourdieus resonemang har stor relevans för arkeologin, eftersom Bourdieus teorier har utvecklats i relation till materiell kultur och användandet av det sociala rummet (Hodder 1986:71). Även Hodder grundar här sin förståelse av Bourdieus resonemang på *Outline of a theory of practice* (1977) som i detta sammanhang utgör den enda källan. I likhet med många andra som diskuterar Bourdieus begrepp är det Habitusbegreppet som står i centrum för Hodders resonemang, och kapitalbegreppen omnämns inte.

Man kan utifrån Hodders sätt att resonera förledas att tro att han är odelat positiv till Bourdieus (och Giddens) resonemang. Men beaktar man Hodders resonemang i förhållande till den kritik som framförts gentemot den processuella arkeologins vetenskapsideal, enligt Renfrew ovan, går det utifrån följande citat förstå att så inte är fallet.

Both Bourdieu and Giddens link structuralism and Marxism, and outline a theory of practice of considerable importance in archaeology. Their concern is to avoid both objectivism (social action happens with mechanical inevitability, through processes of which actors are ignorant) and subjectivism (social action is produced solely by skilled actors). (Hodder 1986:74)

Detta utgör uppenbarligen enbart ett mycket raffinerat retoriskt angreppssätt som kan betraktas som avsiktligt tendensiöst, då Hodders resonemang mynnar ut i att han anser att Bourdieu främst bör ses som en strukturalistisk och marxistisk reproduktionsteoretiker, som inte förmår att förklara förändring.

In outlining a 'theory of practice', Bourdieu (1977) notes the difference between, on the one hand, observing and analysing social events, and, on the other hand, participating in activities. Structuralism, for example, allows us to see how pattern is generated, but gives us no indication of how we make relevant use of structures in constantly changing situations. (Hodder 1986:71)

Det är därför möjligtvis så att Hodders förståelse av Bourdieus epistemologi grundar sig på det som Philip Gorski (2013:6) förklarar med, att Bourdieu i den engelskspråkiga forskarvärlden kommit att betraktas som en reproduktionsteoretiker, vars teorier och resonemang

endast förmår förklara hur sociala samhällsinstitutioner och praktiker reproduceras men inte hur de förändras. Detta blir tydligt när Hodder konstaterar att:

As in other studies influenced by the work of Bourdieu and Giddens [...] particular historical meanings are not taken into account: the approach remains largely cross-cultural and 'from the outside'. (Hodder 1986:74)

Då Hodders kritik är avsedd att jämna vägen för den kontextuella arkeologin han själv utvecklar, avslutar han sin kritik av de strukturalistiska och marxistiska resonemang Bourdieus och Giddens teorier representerar med att hävda:

Yet all the approaches examined so far are distinctive in that they fail to deal adequately and explicitly with the content of historical meanings. (Hodder 1986:76)

I den intressanta artikeln "The Somatization of Archaeology: Institutions, Discourses, Corporeality" (1996), kritiserar arkeologen Lynn Meskell inte bara användandet av Bourdieus begrepp, utan även många av de teoretiska fundament och begrepp som vi hitintills använt inom samtida forskning i arkeologifämnet. Trots att denna artikel är några år gammal, är det den enda arkeologiska artikel jag har funnit som innehåller en mer utvecklad kritik av Bourdieus resonemang, varför det är motiverat att titta närmare på densamma. Inte minst då Meskell i denna text också lyfter fram viktiga frågor rörande våra möjligheter att tolka förhistoriska individer och "kroppar", då hon hävdar att: "the fascination with Foucault and power-based interpretations, are at the expense of human agency and individuality" (Meskell 1996:1). En av utgångspunkterna är att det inte existerar några essentiellt levda kroppar eller individer i våra tolkningar av dåtida materiella kontexter (Meskell 1996:11). Meskell försöker därför att belysa konceptualiseringen av kön och genus i vad hon betecknar som en kontextualisering av "the burgeoning field of the body" (Meskell 1996:1), så som detta diskuteras inom filosofisk och antropologiska diskurser. Meskell beskriver dessa teoretiska diskussioner som att de bara har fokuserat på "kroppar", och frågor om tanke och självet är exkluderat. Även dessa resonemang kan då sägas ligga i linje med och utgör ett exempel på den postprocessuella

kritiken som framförs mot tidigare processuella och strukturalistiska vetenskapsideal som förekommer under 1980- och 1990-talet.

Det Cartesianska arvet omtalas då av Meskell som en av huvudorsakerna till att, likt en ständigt pågående process, ha förmedlat den fortsatta separationen mellan tanke och kropp. Detta sätt att tänka kan, enligt Meskell, spåras tillbaka till *Platons*-, *Aristoteles*- och *Pythagoras* filosofi. Man kalkylerar därför inte med den levda erfarenheten som en del av "självet", eftersom det inte är mätbart (Meskell 1996:2). Denna orsaksverkan är förstuds en korrekt iakttagelse även om det går att hävda att Descartes dock håller samman *res cogitans* (självet) och *res extensa* (kroppen) genom påståendet att de båda är Guds skapelse (Thomas 1993:73; se även Karlsson 1998).

Genom denna belysning av begreppsdefinitionerna skapar Meskell ett teoretiskt fundament för sin fallstudie av hur begreppen kropp, självet och döden, konstruerades på den antika egyptiska begravningsplatsen vid Deir el Medina (Meskell 1996:1). Denna fallstudie bör enligt Meskell betraktas som en narrativ rekonstruktion, och som ett försök att förkroppsliga den levda erfarenheten av att begrava ett litet barn på begravningsplatsen vid Deir el Medina (ibid.)

I kritiska ordalag diskuterar Meskell de teoretiska möjligheterna och begränsningarna inom essentialism och social konstruktivism, och framför i sammanhanget en rädsla för att falla i några hermeneutiska fallgropar i form av begrepp som kognition och erfarenhet, i sin önskan att undvika essentialism och social konstruktivism (Meskell 1996:11). Det är då möjligt att förstå att hon härmed betraktar sig själv som vare sig essentialist eller social konstruktivist. Det kan dock hävdas att Meskell är otydlig i sin definition av vad en individuellt förkroppsligad individ är, eller vad som konstituerar en individ. Detta samtidigt som hennes diskussion angående hur Bourdieu definierar kroppar, och hennes definition av begreppen Habitus och *hexis*, är förenklad och till delar missvisande.

Vad är det då som konstituerar en individuell kropp? Och vad är en individ? I Meskells artikel är diskussionen och resonemanget ibland mer förvirrande än klagörande, kanske på grund av hennes anspråk att kringgå både essentialism och social konstruktivism, samtidigt som hennes resonemang tycks kopplade till den Cartesianska föreställningen om det tänkande jaget. Meskell menar att;

An embodied body represents, and is, a lived experience where the interplay of irreducible natural, social, cultural and psychical phenomena are brought to fruition through each individual's resolution of external structures, embodied experience and choice. [...] Thus, subjective bodily experience is mitigated by factors such as social constraints, practicality, contingency and free will: this dialectical position potentially circumvents the determinism associated with extreme social constructionism, Cartesianism and essentialism. (Meskell 1996:6)

Här kan man fortfarande undra vad det är som konstituerar den förkroppsligade individen. Enligt Meskell är: “[...] individuals are variably constituted within specific socio-cultural contexts” (Meskell 1996:6). Men vad är det då inom dessa kontexter som skapar individen? Meskell anser att en förkroppsligad kropp (individ?) representerar och är olika slag av *oreducerbara* fenomen (ibid.), men vad består dessa fenomen av, vilka tycks utgöra ursprunget till den förkroppsligade individen? Självet? Utifrån min förståelse av Meskells resonemang konstitueras dessa fenomen av förhållandet av att den subjektiva förkroppsligade erfarenheten *dämpas* (mitigated) av faktorer som sociala, moraliska och etniska begränsningar (constraints), praktikaliteter och möjligheter, eller till och med omöjligheter, och den subjektiva kroppens fria vilja.

Hur kan en sådan teori vara potentiellt användbar, om syftet är att kringgå både essentialism *och* social konstruktivism? Hur påverkas individens upplevelse och erfارande av Självet av socialt dämpade fenomen? Allt erfارande påverkar och inverkar på individen, på ett eller annat sätt enligt Bourdieus Habitusteori. Enligt min mening utgör också betydelsen av traditionen och samhällets föreställning av hur en individ bör vara för att bli accepterad som del av gruppen eller samhället, en viktig del av en individs identitet – *das Man* eller ”mannet” som utjämnare av tendenser och ytterligheter i ett samhälle, exempelvis; man får inte, man bör, man skall, etc., (för arkeologiska implikationer på detta ämne se, Karlsson 1997, 1998).

Samhällets krav på oss som individer återspeglas därför även i våra identiteter. Vi kan aldrig lägga ifrån oss, eller koppla bort dessa delar av vår identitet. För hur skulle det annars vara möjligt att tolka vare sig dåtida eller samtida ”individuellt förkroppsligade” kroppars kontexter och deras materiella lämningar utan förståelse eller kunskap om de externa strukturella förhållandena i samhället? Det är inte så att

en individ lever helt ensam, utan tvärtom: individen agerar, fungerar och samverkar tillsammans med andra individer. Människan är trots allt en "flockvarelse". Meskells förkroppsligade kroppar (individer?), och deras identiteter tycks därför sakna viktiga ingredienser, nämligen betydelsen av samspelet mellan kollektivets ideologi, etiska och moraliska regler för gruppen, familjen eller samhället, och för formeringen av det individuella Självvet.

Kanske Meskell inte skulle förneka dessa omständigheter, men jag anser att hon inte problematiserar dessa tillräckligt när hon omväxlande använder termen "embodied body" och ibland termen "embodied individual", samtidigt som jag tror att hon utesluter något mycket viktigt när hon utelämnar betydelsen och erfarenheten av en individs sexuella identitet för skapandet av Självvet.

I sin utforskning av olika typer av begrepp av kroppen, undersöker Meskell bland annat begreppen *Habitus* och *hexis*, som utvecklats av vad hon kallar "[...] the 'seductive' French sociologist Pierre Bourdieu" (Meskell 1996:10). Med hänvisning till Shilling (1993) och Gosden (1994) anser hon att Bourdieu; "[...] potentially dislocates the body from bearer of symbolic value, to the body as material phenomenon which both constitutes, and is constituted by, society." (Meskell 1996: 9-10). Vidare menar Meskell att: "Bourdieu still focuses on the importance of taste, body management and the surfaces, textures and appearances of the body" (ibid.), och att Bourdieus kroppar "bear the imprint of their social class because of three major factors: social location; formation of their *Habitus*; development of tastes." (ibid.) Meskell anser vidare att Bourdieus kroppar är: "perceived as physical capital which acts in a deterministic manner" (ibid.). Värt att notera är att även Meskell, i likhet med Hodder, här grundar sin förståelse av Bourdieus resonemang på *Outline of a theory of practice* (1977) som i detta sammanhang utgör den enda källan.

På det sätt som Meskell beskriver sin förståelse av *Habitus*-begreppet framstår det sammantaget som ett ytligt och statiskt begrepp, men som tidigare framhållits; om *Habitus*-begreppet frigörs från de symboliska kapitalen och fält-begreppet blir det mer eller mindre värdelöst. Detta eftersom det är de olika typerna av symboliskt kapital som skapar *Habitus*, och utan ett fält som kan skapa, bekräfta eller förändra en individs *Habitus* kan det heller inte finnas något symboliskt kapital som

kan definiera detta Habitus, eftersom det symboliska kapitalet finns överallt där människor strider om något för dem gemensamt. Utan ett fält kan det inte finnas något symboliskt kapital, och Habitus kan inte definieras utan symboliskt kapital

Genom den förkroppsligade individen förenar Habitus det symboliska och ekonomiska kapitalet, vilket skapar den komplexa enhet vilket individen är, eller den komplexa enhet som gruppen består av. På detta sätt kan man säga att kroppen laddas med symboliska värden. Varje individ i ett samhälle är utrustad med, eller har begåvats med, ett Habitus, där vissa personers Habitus i ett samhälle betraktas som mera värdefulla än andra människors i samma samhälle. Det är marknaden, eller fältet, som avgör vilka delar av en individs Habitus som kan transformeras eller konverteras till andra kapitalarter, exempelvis kulturellt och socialt kapital (Broady 1991).

Bourdieu betraktar, som tidigare nämnts, Habitus som ett system av dispositioner, vilka tillåter människor att agera, tänka och orientera sig själva inom den sociala världen. Det är Habitus som avgör människors beteenden och ageranden, så att beroende på hur deras Habitus är sammansatt, agerar och beter sig människor olika (Broady 1991:225–231). På ett sätt skulle man faktiskt kunna uttrycka det så att Habitus är både individens identitet och historia. Denna definition kan givetvis få begreppet att framstå eller uppfattas som ett väldigt statiskt och deterministiskt, där människan har små, eller inga möjligheter att förändra vad som kan uppfattas som ett förutbestämt och klassbundet liv. Men Habitus är också möjligt att förändra, även om det är trögrörligt till sin karaktär. Precis lika trögrörligt som det är att förändra vår egen identitetsuppfattning eller vår egen livsbiografi. Men i möten mellan innehållet och sammansättningen mellan olika individers habitus händer något. När dessa individers Habitus är på samma ”våglängd” och korresponderar med varandra, skapar det förutsättningar för att reproducera den sociala världen. Om individernas Habitus inte är i samklang eller korresponderar skapar det istället möjlighet för en förändring av den sociala världen (Broady 1991:225).

Det är därför möjligt att hävda att Bourdieus syfte när han utvecklade Habitus-begreppet, var att återinföra individer, deras värld av erfarenheter och deras möjligheter att agera, till den sociologiska teorin. Genom detta bryter han också med både durkheimianerna och

strukturalismen, men behåller tanken från Durkheim att individernas representationer och agerande inte kan förstås om de inte relateras till kollektiva representationer och sociala bestämningar. Habitusbegreppet tillhandahåller därför en förklarande länk mellan sociala relationer, agerandet och beteendet hos den enskilda individen (Broady 1991:244;258;262).

I motsats till Meskell skulle jag därför vilja hävda att Bourdieus definition definitivt förenar samhället och Självvet, individer och institutioner (jfr. Meskell 1996:10). Det är möjligtvis så att Meskells förståelse av Bourdieus epistemologi, i likhet med Hodder (1986), grundar sig på det som Gorski (2013:6) förklarar med, att Bourdieu i den engelskspråkiga forskarvärlden kommit att betraktas som en reproduktions-teoretiker, vars teorier och resonemang endast förmår förklara hur sociala samhällsinstitutioner och praktiker reproduceras men inte hur de förändras.

Beträffande Bourdieus begrepp *hexis*, kan det definieras som en kroppslig motorisk vana, eller som ett slags rörelsemönster och kroppsspråk, och är en av de saker som bidrar till formerandet av Habitus (Bourdieu 1992a:149;172, se även Bourdieu 1992b:69–74). Som vuxen har individen utvecklat en sofistikerad kroppslig *hexis*. Man skulle kunna säga att det handlar om inlärd rörelsemönster, exempelvis att man lärt sig hur man håller besticken i handen från det att man är liten, så att man instinktivt greppar besticken med rätt hand. På detta sätt inkorporeras kulturella värden (kunskapen om hur man äter korrekt) i kroppens rörelsemönster så att man agerar ”utan att tänka”.

På ett sätt kan man säkert uppfatta det som att denna kroppsliga *hexis*: ”[...] appears to be formulated at a highly personal and experiential level, seeks to generalize the construction of self in broad categorical and mechanistic terms” (Meskell 1996:10). Men från Meskells perspektiv är detta bara: ”yet another example of rhetoric vs. praxis” (ibid.). Från min horisont får jag den uppfattningen att Meskell inte till fullo har förstått begreppets innebörd och funktion.

Hur kan vi då upptäcka individuella identiteter (eller ”jag”) i en arkeologisk materiell kontext? Detta är ingen enkel fråga att besvara, men Meskell försöker verkligen att besvara den. Vad signifierar en ”förkroppsligad individ” (embodied individual) i arkeologisk bemärkelse? De individer vi arbetar med arkeologiskt består vanligtvis

enbart av ben och jord. Men i dessa förhistoriska individers gravar kan vi också finna, "the tangible remains of that materiality in a highly personal context." (Meskell 1996:11.), och vi anser oss även kunna spåra och till och med tolka såväl identitet och individualitet, som Självet hos dessa individer. Även om vi aldrig helt och fullt kan hysa empati för en arkeologisk individ som sådan – "[...] yet we might access the material reflections of their own attempts at construction and presentation of the self in life and death." (Meskell 1996:11).

Detta är arkeologiskt ingen oproblematisk uppgift, då Meskell konstaterar att: "The endeavour to locate individuals meaningfully has to circumvent the obvious hermeneutic pitfalls in terms of cognition and experience." (ibid.). I sin fallstudie försöker därför Meskell att rekonstruera erfarenheten av att begrava ett litet pojkbarn, i ett försök att förkroppsliga individuella "jag" och identitet på begravningsplatsen vid Deir el Medina. Orden hon använder för att beskriva bilden av denna händelse är laddade med associationer till både kognition och erfarenhet, exempelvis används ord som: "experience", "poignant reminder", "trials during life", "his difficult life", "a troubling sight", "the beautiful death", "feelings expressed", "this final point of embodied contact" (Meskell 1996:12). På det sätt som Meskell beskriver sin tolkning blir det uppenbart att hon misslyckas i sitt försök med att undvika de hermeneutiska fallgroparna, då hon så att säga, bildligt, "dyker" med huvudet före, rätt ner i dessa gropar. Eller är det detta hon menar med att förkroppsliga den levda erfarenheten? Vems erfarenhet och kognition förkroppsligar den levda erfarenheten? Vems erfarenhet och kognition är det i så fall som beskrivs? Meskells egen subjektiva erfarenhet, eller den förhistoriska egyptiska familjens – eller båda? Här argumenterar Meskell i likhet med den romantiska hermeneutiska tradition som initierats av Schleiermacher, Droysen, Dilthey och Collingwood, vilken i sitt ursprung grundar sig i hegelianska resonemang (Johnsen & Olsen 1992; se även Trigger 1993:16; Jensen & Karlsson 2001:59) – och *det* blir verkligen en hermeneutisk fallgrop. Den kritik Meskell framför, inte minst mot Bourdieus resonemang, gör därför inget intryck, inte minst då hon arbetar på ett förenklat sätt med Bourdieus begrepp. Vilket framgått tidigare i avhandlingen, är jag kritisk till hur Bourdieus resonemang använts inom arkeologin, och denna kritik anser jag, därför vara relevant även när det gäller Hodders och Meskells användande

av desamma. Detta primärt då de koncentrerar resonemangen runt en förenklad syn på Bourdieus Habitusbegrepp, vilket man dessutom inte kopplar samman och låter samverka med andra centrala begrepp såsom exempelvis fält och kapital.

För att kunna utnyttja potentialen hos Bourdieus resonemang anser jag att man måste låta innebörden hos de centrala begreppen samverka, och att dessa begrepp måste anpassas till den arkeologiska kontexten och till det arkeologiska källmaterialet. Denna anpassning avser jag att diskutera och genomföra i följande avsnitt.

Arkeologisk anpassning av Bourdieus begrepp

På ett generellt plan kan man säga att alla arkeologiska metoder och teorier som vi inom professionen använder oss av är konstruerade i "nutid". Några av dessa teorier och metoder är utvecklade direkt med det arkeologiska materialet och tidsdjupet i åtanke – andra är det inte, utan inlånade från andra ämnesområden, primärt kanske filosofi naturvetenskap, antropologi och sociologi, men även andra discipliner såsom exempelvis geologi och religionsvetenskap.

Att vi anser att vi kan låna och tillämpa teorier och metoder vilka skapats inom andra discipliner än arkeologi beror i huvudsak förmodligen på att dessa ämnesområden i likhet med arkeologin arbetar med att försöka tolka och förstå mänskligt liv och varande. Personligen ser jag inte att detta behöver vara ett problem, så länge användandet sker med en anpassning till ämnesområdet. En kritik som i dessa sammanhang inte sällan anförs inom sociologin (se exempelvis, Broady 1991:298–303), likaväl som inom arkeologin, mot förfaringssättet att låna in metoder och teorier från andra ämnesområden, är just att dessa ofta inte är omedelbart tillämpbara på en förhistorisk kontext och därmed används på ett okritiskt sätt (se exempelvis, Shanks & Tilley 1992:247). En sådan situation uppkommer exempelvis, och som tidigare påpekats, i flera fall när Bourdieus begrepp och teorier appliceras *ad hoc* i analyser, där centrala begrepp används på ett förenklat sätt eller rent av utelämnas. En situation där nya begrepp eller teorier inte anpassas för ett arkeologiskt tolknings-sammanhang, kan därmed bidra till att skapa epistemologiska problem i en analys (exempelvis som i det tidigare refererade fallet Atalay & Hastorf 2006).

Framför allt gäller detta kanske i sammanhang där vi ser vad vi uppfattar som likheter och överensstämmelser (homologier) i det

arkeologiska materialet (exempelvis redskap, keramik), och sedan bekräftar dessa uppfattningar genom att använda antropologiska jämförelser (analogier) med folkgrupper som ur västerländskt hänseende anses leva (eller har levat) mer primitivt i harmoni med naturen och utan moderna faciliteter ("stenåldersliv"). Genom att studera och jämföra med dessa historiska, eller nu levande folkgruppers levnadssätt, anser vi oss kunna göra uttalanden och tolkningar om förhistoriska omständigheter och levnadsbetingelser, socialt så väl som organisatoriskt. Kort sagt – genom denna typ av antropologiska eller etnologiska jämförelser medvetandegör vi att det finns, och har funnits, andra sätt att leva mänskligt liv än det traditionellt västerländska.

Samtidigt kan jämförelser av detta slag också innebära en risk för etnocentrism där vi – underförstått – anser vårt eget samhälle vara mer utvecklat (civiliserat?) i förhållande till folkgrupper som ännu lever, eller har levt, under andra premisser (primitiva?) än den moderna västerländska livsstilen. Implikationerna av sådana jämförelser innebär också att vi anser att dessa grupper inte genomgått någon utveckling sedan stenåldern. Deras livsstilar och samhällsorganisationer betraktas därmed som fossiler av äldre former av sociala strukturer. Detta är *de facto* prekära omständigheter som ställer krav, eftersom vi som uttolkare av en tämligen död dåtid, alltid gör det med utgångspunkt i vår egen levande samtid.

Sett ur ett arkeologiskt metodologiskt och teoretiskt perspektiv, innebär detta relativistiska omständigheter där vi i princip aldrig kan verifiera om våra tolkningar av förhistoriska skeenden överensstämmer med vad som faktiskt har skett i en avlägsen dåtid. Inom arkeologin finns inga absoluta sanningar – bara möjliga tolkningar av mer, eller mindre, troliga eller möjliga händelser.

På grund av dessa förhållanden anser jag det därför vara viktigt, och nödvändigt, att man analyserar och diskuterar tillämpbarheten av "importerade" teorier från andra ämnesområden. Metodologiskt behöver vi därför sträva efter att försöka omforma eller skapa egna ämnesspecifika teorier och begrepp.

Det är denna strävan efter att ständigt försöka utveckla vår kunskap och förståelse över möjliga skeenden som driver oss vidare, och som även låter oss återvända till material som tidigare beforskats med hjälp av nya eller utvecklade teorier och metoder, för att pröva dessa

och förhoppningsvis hitta nya möjliga tolkningar och förklaringar på tidigare resultat, synliggöra förbisedda detaljer eller finna nya sociala kategorier, etc.

Det är då mot bakgrund av dessa kontextuella omständigheter som en prövning av tillämpbarheten och anpassningen av Pierre Bourdieus epistemologi och teoretiska begrepp till en arkeologisk kontext bör betraktas. Enligt tidigare presenterade definitioner och där anförda anmärkningar beträffande begreppens användbarhet i arkeologiska sammanhang, utgör därför de begrepp som framför allt behöver diskuteras och justeras för att fungera bättre i ett arkeologiskt sammanhang av begreppen *symboliskt kapital*, *kulturellt kapital*, *socialt kapital*, *Habitus* och *fält*.

Symboliskt kapital

Angående symboliskt kapital så är det ett begrepp som enligt min mening lämpar sig väl för att användas även inom arkeologiska tolkningssammanhang, då Broady menar att symboliskt kapital går att finna överallt (Broady 2003:8). Detta betyder att symboliskt kapital finns överallt där människor ingår i socialt ordnade sammanhang, vilket innebär att det även borde vara möjligt att tolka symboliskt kapital i en arkeologisk kontext. Inom arkeologin förutsätter vi generellt att förhistoriska grupper av människor har ingått i socialt ordnade sammanhang, och detta förhållande kan därför anses vara allmänt vedertaget.

Begreppet symboliskt kapital blir på detta sätt ett begrepp som kan bidra till att synliggöra allmänna förhållanden: att ”något” är allmänt erkänt som värdefullt bland sociala grupper. Problemet är, och som tidigare nämnts, att begreppet symboliskt kapital i sig självt inte definierar eller visualiserar *vad* som är värdefullt, eller *vilken* social egenskap som anses vara värdefull, utan talar bara om att *något* har ett symboliskt värde i ett socialt sammanhang. Begreppet måste därför relateras till en social praktik eller egenskap för att få sin mening.

På grund av detta förhållande konstruerade Bourdieu de olika kapitalbegreppen han använder sig av i sina analyser. Därför behöver även vi som uttolkare av ett arkeologiskt material konstruera olika

begrepp för det symboliska kapitalet, för att i ett arkeologiskt sammanhang synliggöra de sociala egenskaper och praktiker som vi uppfattar har tillmätts ett socialt värde. Sociala värden som kan sägas ha sin grund i relationen och samspelet med social organisation och miljö- och näringsekonomiska betingelser och kontexter. Här lämnar då Bourdieus formuleringar ”accumulate in objectified form” och ”incorporate state”, en öppning för en arkeologisk anpassning av dessa kapitalbegrepp (Bourdieu 1992a:125).

I ett arkeologiskt tolkningssammanhang, och som tidigare påpekats, är våra informanter sedan länge döda och kan inte själva berätta om erfarenheten att leva sina liv, och som arkeologer grundar vi därför huvudsakligen våra tolkningar på den materiella kultur som återstår av dessa forntida liv. Genom att vi som uttolkare definiera, klassificerar och härleder de materiella lämningarna till olika *verksamhetsområden* kan det symboliska kapitalet härigenom kopplas till materialiteter. En möjlighet skulle då kunna vara att definiera olika typer av symboliska kapitalarter exempelvis; *jägarkapital*, *hantverkskapital*, *produktionskapital*, *boplatskapital*, *rituellt kapital*, *socialt nätverkskapital*, för att visualisera inom vilket område arten av symboliskt kapital står att finna. Dessa begrepp utgör då hypotetiska konstruktioner av det som jag som uttolkare anser kan ha tillskrivits ett värde och utgjort symboliskt kapital i ett förhistoriskt samhälle.

Immanent i dessa hypotetiskt konstruerade kapitalarter inbegriper att de samtidigt synliggör eller påvisar de sociala verksamhetsområden där vi som tolkande arkeologer anser att det finns förutsättningar för existensen av symboliskt kapital.

Kulturellt kapital

Det kulturella kapitalet utgör som tidigare nämnts en underart av symboliskt kapital (Broady 1991:174). Genom konstruktionen av olika symboliska kapitalarter kan man hypotetiskt ta sin utgångspunkt och försöka konstruera hur ett möjligt kulturellt kapital kan ha sett ut, även om det inte har kunnat ”lagras” eller ackumulerats i den mening som Bourdieu tänker sig.

En individ i ett skriftlöst samhälle behöver därför ha mer utvecklade strategier för att manifesteras och förhandla eller bekräfta sitt innehav av ackumulerat symboliskt och kulturellt kapital (Broady 1991:173). Enligt Bourdieu (1992a:125) sker detta i form av ett förkroppsligat tillstånd ("incorporated state"), då han anser att;

Consequently, to ensure the perpetuation of cultural resources which would otherwise disappear with the agents who bear them, it has to resort to inculcation, a process which, as example of the bards show, may last as long as the actual period of use. (Bourdieu 1992a:125)

Jag håller det för troligt att förhistoriska människor i skriftlösa samhällen sannolikt även har varit tvungna att använda sig av minnestekniska hjälpmedel, såsom sånger och berättelser, vilka av förklarliga skäl inte är bevarade i de arkeologiska kontexterna. Det som jag annars önskar ta fasta på, är att individer i skriftlösa samhällen möjligtvis har behövt mer utvecklade strategier för att manifesteras, förhandla eller bekräfta sitt innehav av ackumulerat symboliskt och kulturellt kapital. I ett skriftlöst förhistoriskt samhälle skulle detta då kunna ske i exempelvis genom det "förkroppsligade tillstånd" som den materiella kulturen utgör. Detta förhållande skapar då en möjlighet att här återkoppla till den i inledningen förenklade definitionen av skillnaden mellan olika dimensioner av materialitet och immaterialitet.

Det som blir intressant i ett sådant sammanhang, är att vi från ett arkeologiskt perspektiv kan känna igen och identifiera exempelvis hantverksskicklighet som en dimension av immaterialitet, i spåren av de materiella lämningarna som dessa människor har skapat och tillverkat. I viss mån kan detta förhållande sägas vara det unika med den arkeologiska kunskapen, att vi har förmåga att se och uppfatta hur materialitet förkroppsligar människors handlingar, eftersom detta förhållande kan sägas utgöra en fundamental grundpelare för arkeologiflämnet i sin helhet (se exempelvis Olsen *et al.* 2012).

Materialiteten i själva tingen eller artefakterna kan då i ett arkeologiskt sammanhang visualisera en rad olika erfarenhetsbaserade praktiker, exempelvis både hantverksskunnande och materialkännedom hos den eller de individer som har skapat tinget eller artefakten, (vilket givetvis inte med nödvändighet måste ha varit samma individ i vars gravsammanhang artefakterna återfinns) – och "yrkeskunnande"

hos den individ som har brukat tinget i en reell praktisk situation. Materialiteten i ekofakter såsom ben, träkol, fröer och pollen, och inte minst i själva kulturlagren på utgrävningsplatsen kan då också bidra till att kontextualisera förhistoriska praktiker (Skjellberg 2013).

För att åskådliggöra mitt resonemang kan man exempelvis titta närmare på hantverk och hantverkskunnande definierade som ett *hantverkskapital*. Ofta uppvisar de artefakter som påträffas i ett arkeologiskt sammanhang på en produktionsmässigt sett, stor hantverksskicklighet och kunnande vad gäller formgivning och materialkänedom, vilket inte minst exempelvis många flintredskap uppvisar.

Fig. 4. Flintdol från Skatelövs socken, Småland, inv.nr. SHM 12750. (Bildkälla: SHMM).

Hantverk kan här kopplas till både *skapande*, men också till *brukande* eller användandet av tinget i en praktik. I dagligt och modernt språkbruk kan vi ibland tala om yrkeshantverk, där innebörden då är mer kopplad till att utförandet av arbetet har utförts på ett kunnigt och skickligt sätt. Jag vill här separera mellan yrkeshantverk och yrkesskicklighet, där hantverket enligt min mening relaterar till den producerade färdiga produkten – resultatet. I definitionen av ordet yrkeshantverk ligger det därmed en förståelse av att det bakomliggande arbetet är skickligt utfört, eller utfört med ett yrkeskunnande. De spektakulära folkvandringstida guldhalskragarna är ett nästan övertydligt exempel. Genom det yrkeshantverk som exponeras i dessa guldhalskragar, kan dessa hantverkare ännu i vår samtid erhålla ett erkännande från sociala grupper för den hantverksskicklighet som vi förstår måste ligga bakom tillverkningsprocessen. Trots att hantverkarna själva sedan länge är döda.

Hantverksskicklighet, eller yrkeskunnande, är då utifrån mitt perspektiv mer kopplat till hantverkarens tillverkningsprocesser – skapandet – av produkten. Hantverksskicklighet är heller inte någonting som man tillskansar sig eller utvecklar på en ”kafferast”, utan en sådan typ av (utbildnings)kapital förutsätter *praktik* och *erfarenheter*, och inte minst ett socialt kringverk där det finns behov av sådana hantverksfärdigheter. Behovet av dessa färdigheter genererar idéer och handling, eller strategier, för att tillfredsställa detta. Detta förhållande skulle kunna exemplifiera med ordspråket: ”nöden är uppfinningarnas moder”.

Genom handling eller strategier för att tillfredsställa ett behov av exempelvis redskap, skapas erfarenheter och kunnande, som kan sägas utgöra ett slags ”bildningskapital”, eller ett slags *kulturellt kapital* som gör det möjligt för individen att uppnå ett erkännande från sociala grupper för sitt kunnande. Ett ackumulerat symboliska kulturella kapital skulle då i en förhistorisk eller arkaisk kontext kunna manifesteras genom mängden av enskilda artefaktkategorier, exempelvis i antalet pilspetsar, där varje pilspets skulle kunna tolkas som ett mått på individens renommé inom gruppen. Det går därför att hävda att: *ett ackumulerat kulturellt kapital kan lagras i de formgivna och konstruerade (tillverkade) föremålen varande och existens som ett materialiserat kulturellt kapital, genom den materiella kulturens*

existens i sig självt. Men också genom att vi som uttolkare av det arkeologiska materialet igenkänner vad vi uppfattar som en typ av förhistoriskt symboliskt kulturellt kapital och tillskriver det ett socialt värde. Dessa kan då definieras i form av hantverkskapital, jägarkapital, boplatskapital, etc. I den kommande fallstudien kan därför dessa begrepp i en sålunda modifierad version av funktionen hos ett kulturellt kapital möjligen vara fruktbart och värt att pröva.

Socialt kapital

En sådan typ av materialiserat kulturellt kapital som beskrivits ovan, blir på detta sätt också sammanlänkat med ett socialt kapital, eftersom det finns ett socialt kringverk – eller nätverk – som understödjer behovet av hantverk- eller yrkeskunnande. På samma sätt som man kan tala om ett materialiserat kulturellt kapital kan det sociala kapitalet då också materialiseras och man kan på detta vis även tala om ett *materialiserat socialt kapital*, exempelvis som *socialt nätverkskapital*.

Även om det inte går att närmare precisera vilka individer som ingått i dessa relationer eller nätverk, bör det utifrån tolkningssammanhanget vara möjligt att utkristallisera eller tolka dessa nätverk eller relationer i generella ordalag. Ett materialiserat socialt kapital kan då exempelvis på detta sätt generellt definieras som tillhörande eller kopplade till geografiska nätverk eller kontakter, eller som kontakter och nätverk mellan olika kategorier av människor i en förhistorisk samhällsstruktur beroende på tolkningssammanhanget.

I ett arkeologiskt sammanhang behöver jag därför närma mig detta begrepp på ett annat sätt – genom materialiteten – för att nå fram till begreppets användningsområde, brukbarhet eller funktion. Utgångspunkten i ett *materialiserat socialt nätverkskapital* för att nå fram till det relationella sociala kapitalet är annorlunda i jämförelse med hur Bourdieu använder begreppet. Men med hjälp av en sådan kompletterande definition av begreppet, bör man även kunna använda det i ett arkeologiskt sammanhang.

Habitus

Utifrån Bourdieus definition av Habitus blir varje individs habitus i sin sammansättning en blandning mellan det symboliska och kulturella- och sociala kapital som är individuellt specifikt samtidigt som andra individer kan ha likartade sammansättningar i sin unika sammansättning av det egna Habituset. Men aldrig identiskt. Delar av individen/ individernas habitus delas kooperativt med passande och tillämpbara delar med andra individer. Sammantaget utgör individen därmed en unik komponent, som samtidigt ingår som en del i ett större socialt sammanhang.

På sätt och vis skulle man kunna uttrycka det så att varje individ föds med ett slags ”starter-kit” genom att man som barn föds in i ett redan existerande historiskt- och socialt sammanhang och erhåller därmed ett slags ”grund-habitus” (alternativt ”startkapital”) som individen sedan kan bygga vidare från. Även om förändringar kan ske snabbt i en människas liv, så förändras inte människors vanor, eller beteenden lika snabbt. Habitus är därför trögrörligt till sin karaktär men definitivt inte oföränderligt. Oavsett form (fysiskt kroppslig eller psykologiskt emotionella) bidrar varje liten erfarenhet till en långsamt men ständigt föränderligt och ackumulerande individuellt Habitus. ”Klassresan” skulle här kunna utgöra ett nästan övertydligt exempel på hur förändring och ackumulering av ett Habitus kan fungera i praktiken. Men dessa ackumulerande förändringar behöver heller inte vara så drastiska: vanligtvis är vi som individer oftast omedvetna om dessa förändringar. På många sätt är livet en process och det tar tid att bli ”vuxen”.

Då vi i arkeologiska sammanhang, enligt min uppfattning, aldrig kan uppnå en fullständig kunskap om de förhistoriska kapitalarterna, kan vi heller inte tala om ett fullständigt Habitus, vilket jag anser är viktigt att klargöra för att bli brukbart i ett arkeologiskt tolkningssammanhang. För att särskilja och tydliggöra det fragmentära arkeologiska förhållandet i jämförelse med, och till skillnad från, moderna sociologiska teorier (där man exempelvis har tillgång till levande informanter), skulle man kunna konstruera alternativa benämningar för att påvisa eller markera denna skillnad. Förslag på sådana alternativa benämningar skulle kunna vara; *Arkeologiskt Habitus*, *Förhistoriskt Habitus*, *Historiskt Habitus*. Med hjälp av förleden eller definitione na arkeologiskt,

förhistoriskt, historiskt, etc., visualiserar man att det handlar om ett ofullständigt Habitus. Med ett sådant förtydligande kan Bourdieus begrepp, enligt min mening, anpassas och utvecklas för ett arkeologiskt tolkningssammanhang.

Det är också viktigt att poängtera i detta sammanhang, att för att kunna utkristallisera ett arkeologiskt Habitus behöver jag först kontextualisera vilka förutsättningar som ligger till grund för skapandet av symboliskt kapital, och kartlägga vari de arkeologiska förhistoriska kapitalarterna består. Hur ett arkeologiskt Habitus gestaltar sig styrs alltså av sammansättningen av de ackumulerade kapitalarter som konstituerar det. Kan vi utkristallisera ett arkeologiskt Habitus bör det också utifrån individens kapitalsammansättning gå att diskutera möjliga strategier och ambitioner hos enskilda individer eller grupper för att höja värdet av sitt eget eller gruppens habitus. En kontextualisering av förutsättningarna för struktur och praxis bland mellanneolitiska gropkeramiker på Västerbjers, kommer därför att belysas i del III.

Fält

Ett fält är ett system av relationer mellan positioner som innehas av specialiserade aktörer och institutioner, vilka kämpar om symboliska eller materiella värden vilka de anser sig ha gemensamt och som knyter dem samman (Broady1991:266). Ett fält styrs av sin egen inneboende logik, vilken skapas av de aktörer och institutioner som finns inom fältet. Ett fält är därför den sociala arena där de symboliska kapitalarterna legitimeras och bekräftas och får sitt värde.

De arkeologiska sammanhang där det är störst chans att påträffa ”specialiserade aktörer” (eller de förhistoriska samhällsmedborgarna), är på de förhistoriska gravfälten. I ett arkeologiskt förhistoriskt sammanhang där de samhällen vi studerar inte längre existerar, behöver jag därför finna andra möjligheter att diskutera hur man kan hantera och använda fältbegreppet. Från mitt perspektiv utgörs den enda möjligheten att påbörja en arkeologisk analys av ett förhistoriskt ”fält” av att jag tar min utgångspunkt i, eller jämför gravfälten med samhällen. Samtliga begravda individer på gravfältet måste därför betraktas som att de aktivt deltagit i samhället och därmed utgör ”specialiserade

agenter” på ett eller annat sätt. En nödvändig förutsättning är också att jag accepterar antagandet: att en dimension av den symboliska innebörden av materialiteten i gravarna avspeglar produktion och produktionsförhållanden i samhället. Detta samtidigt som samma materialitet i sin symboliska innebörd även kan omfatta flera andra betydelser som kan ligga till grund för formeringen av olika kapitalarter. Genom materialiteten i de förhistoriska gravarna återspeglas det dåtida samhällets olika sociala arenor, vilket även på ett allmänt plan får sägas utgöra en grundförutsättning för att vi inom arkeologiämnet överhuvudtaget kan närma oss och tolka förhistoriska samhällen. Utifrån gravarnas dateringar, gravarnas materiella innehåll och de begravda individernas könsmässiga- och åldersmässiga fördelning, kan man sedan börja leta efter möjliga homologier i det arkeologiska materialet, för att försöka utkristallisera olika ”samhällsfält” eller ”institutioner”. Möjligen kanske dessa typer av ”samhällsfält” i ett arkeologiskt sammanhang bör diskuteras som olika *verksamhetsområden*, som definierande arkeologiskt begrepp istället för ”fält”, för att på detta sätt också mer tydligt relatera och återkoppla till verksamheternas materiella dimensioner. Exempelvis skulle man kunna hävda att artefakter som relaterar till jaktaktiviteter primärt omfattas och inkluderas i *jaktens verksamhetsområde*. Ett sådant begrepp skulle också bättre relatera till förhållandet, och som tidigare nämnts, att Bourdieu även ibland använder termen produktionsfält för att tydliggöra att de aktörer som återfinns inom ett socialt fält är producenter av symboliska värden (Broady 1991:270). För en analys av ett arkeologiskt förhistoriskt sammanhang framstår begreppet verksamhetsområde som bredare och mindre mekaniskt än begreppet produktionsfält. Därför ser jag det som mer fördelaktigt att använda begreppet *verksamhetsområde*.

På samma sätt kan man relatera artefakter till *boplatsens verksamhetsområde*, *jaktens verksamhetsområde*, etc. Inom dessa verksamhetsområden försiggår olika typer av aktiviteter som på olika sätt har manifesterats i den materiella kulturen. Genom spåren efter olika typer av verksamhet, eller relationella sammanhang eller omständigheter kan man sedan med hjälp av materialiteter definiera och utkristallisera olika symboliska kapitalarter som skapar strukturella förutsättningar för verksamhetsområdet, eller finna symboliska kapitalarter som kan relateras till detta. I situationer där

materialtyper eller föremålstyper framstår som ”anomalier” i ett i övrigt homogent arkeologiskt material, skulle detta förhållande även kunna visa på att värdet av symboliska kapitalarter som kan relateras till verksamhetsområdets materialiteter är utsatta för omförhandling. Det vill säga att de dominerande materialiteternas doxa inom den specifika artefaktkategorin är ifrågasatt, genom förekomsten av ”anomalier”. Till skillnad från Wallins metodologiska förhållningssätt att utesluta ”outsiders” ur klusterformationer, där dessa kluster skulle kunna jämföras med verksamhetsfält (Wallin 2010a:67), så kan även de kategorier eller materialtyper som utgör ”anomalier” inkluderas och omfattas i en övergripande tolkning som en förklarande länk till hur förändring inom ett samhälle växer fram. Yttringar för hur detta konkret kan gestalta sig kommer därför att undersökas vidare i fallstudien genom analys av de artefaktkategorier som förekommer i gravarna på Västerbjers.

Sammanfattningsvis skulle Bourdieus epistemologi utifrån denna genomlysning, och enligt min mening, därmed också kunna definieras som ett ”post-strukturalistiskt” förhållningssätt, eller ett mer ”holistiskt” och ”kontextuellt” förhållningssätt, som vi kanske skulle kalla det inom arkeologin.

Sammanfattning

I detta avsnitt presenteras Pierre Bourdieus kunskapsteori och de nyckelbegrepp som mot bakgrund av avhandlingens syfte utgör ett viktigt fundament för avhandlingens frågeställningar. Avsnittet diskuterar även användandet av Bourdieus teorier och begrepp i arkeologiska tolkningar, men belyser och diskuterar också ett antal forskares kritik av Bourdieus teoretiska resonemang. I denna genomlysning framkommer att det med få undantag huvudsakligen är Bourdieus Habitusbegrepp som använts i dessa tidigare studier. Detta förhållande är möjligen framkallat av i vilken ordning Bourdieus texter och arbeten har översatts från franska till engelska. Mot bakgrund av dessa förhållanden, anser jag att Bourdieus teorier och resonemang är använda på ett förenklat sätt i flertalet av de studier av det arkeologiska källmaterialet och som refereras till i avsnittet. Den inneboende potential som finns i Pierre Bourdieus

teoretiska verktygslåda är i och med detta förhållande i mångt och mycket fortfarande oanvänd och outvecklad i arkeologiska tolkningar av förhistorien (Glørstad 2000:185). Delavsnittet avslutas därför med ett försök till en arkeologisk anpassning av Bourdieus begrepp, där målsättningen är att pröva hållbarheten hos dessa anpassade begrepp i den fallstudie som presenteras längre fram.

Genom att vi som uttolkare definiera, klassificerar och härleder de materiella lämningarna till olika verksamhetsområden kan det symboliska kapitalet härigenom kopplas till materialiteter. I de handlingar eller strategier som genereras för att tillfredsställa ett behov av exempelvis redskap, skapas erfarenheter och kunnande, som kan sägas utgöra ett slags ”bildningskapital”, eller ett slags ackumulerat kulturellt kapital som gör det möjligt för individen att uppnå ett erkännande från sociala grupper för sitt kunnande. Det går därför att hävda att: *ett ackumulerat kulturellt kapital kan lagras i de formgivna och konstruerade (tillverkade) föremålen varande och existens som ett materialiserat kulturellt kapital, genom den materiella kulturens existens i sig självt. Men också genom att vi som uttolkare av det arkeologiska materialet igenkänner vad vi uppfattar som en typ av förhistoriskt symboliskt kulturellt kapital och tillskriver det ett socialt värde.* Dessa kan då definieras i form av *hantverkskapital, jägarkapital, boplatskapital*, etc. I den kommande fallstudien kan därför dessa begrepp i en sålunda modifierad och transponerad version av funktionen hos ett kulturellt kapital möjligen vara fruktbart och värt att pröva. I den kommande fallstudien finnas det därför anledning att återvända till en av dessa studier som använt Bourdieus resonemang i tolkningen av en arkeologisk kontext, för att utveckla eller revidera tidigare gjorda tolkningar. För att kunna utkristallisera ett arkeologiskt Habitus är det nödvändigt att kontextualisera vilka förutsättningar som ligger till grund för skapandet av symboliskt kapital, och kartlägga vari de arkeologiska förhistoriska kapitalarterna består. Innan jag går vidare med min fallstudie kommer jag därför i det följande delavsnitt att försöka kontextualisera förutsättningarna för den gropkeramiska kulturen på Gotland.

Del III

Kontextualisering

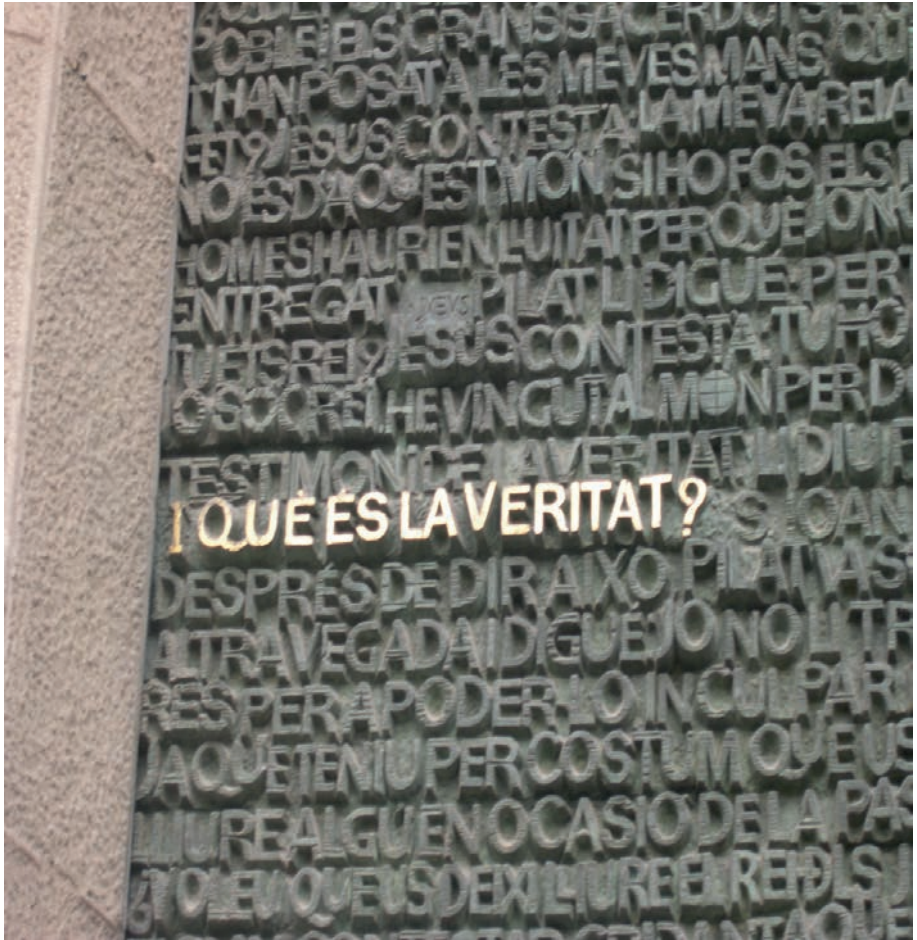

Fig. 5. Vad är kontexten? Foto: Anna-Carin Andersson.

Kontextuell bakgrund

Vår bild av forntiden består av små berättelser sprungna ur i stort sett slumpmässigt framkomna ledtrådar bland det som råkat bevaras. Från detta skapas sedan en stor berättelse, en teori, om det förgångna. De små berättelserna inordnas i den stora antingen som en bekräftelse eller som ett undantag, en kuriositet, i relation till denna. Nya små berättelser kommer i en ständig ström men att förändra de stora kräver att man frigör sig från äldre idéer och tar ett samlat grepp på ett nästan oöverblickbart materialflöde. (Björck 2011:12)

Innan det är möjligt att gå vidare med fallstudien och en prövning av tillämpbarheten av Bourdieus begrepp, är det nödvändigt att försöka kontextualisera den kulturyttring som inom arkeologin kallas för den gropkeramiska (fortsättningsvis förkortat GRK). I detta delavsnitt önskar jag därför ge en översiktsbild av denna kulturyttring, men även försöka presentera och skissera ett generellt ramverk för GRK populationens naturmiljöbetingelser och existentiella förutsättningar under mellanneolitikum på Gotland. Målsättningen med denna kontextualisering är att undersöka vilka förutsättningar som kan ha legat till grund för skapandet av symboliska värden inom GRK.

I ett flertal av de tolkningar som gjorts om orsakerna till varför den gropkeramiska kulturen utvecklas, är det flera forskare som anser att dessa ömsom är allt för ensidigt fokuserade på antingen klimatologiska, näringsmässiga, eller ideologiska förhållanden, i sina tolkningar och slutsatser (Strinnholm 2001:18; Knutsson & Knutsson 2009:300; Björck 2011:14; Bratt & Grönvall 2011). Arkeologen Bengt Nordqvist,

som är en av medförfattarna till artikeln ”Gropkeramikerna – fanns de? Materiell kultur och förändring” (Edenmo *et al.* 1997), som är ett större arbete om den gropkeramiska kulturen, sammanfattar detta förhållande på följande vis:

Min personliga uppfattning är att denna förvirrade bild av olika kulturer, ekonomier och samhällsorganisationer är ett resultat av arkeologernas sammanblandning av olika dimensioner, av mig beskrivna som regionala och överregionala attribut-och normsystem. (Nordqvist, B. i Edenmo *et al.* 1997:166)¹

Det är även min fasta övertygelse att alla dessa orsaker samverkar, och att det blir mindre konstruktivt att försöka utreda vad som har ”påverkat mest” (hönan eller ägget). Anders Carlsson (2011) menar att frågorna måste formuleras tydligare: ”varför just så, just då och just där?” (Carlsson 2011:6), och anser att kontexten måste sökas i människors förhållanden till omvärlden, både kulturellt och i relation till naturförhållanden. Niklas Björck menar att det är nödvändigt att arbeta holistiskt och väga in många variabler (Björck 2011:16). Detta går givetvis att instämma med helt och fullt.

I syfte att försöka definiera en kontext, eller ett ramverk för hur samhällsorganisationen inom GRK populationen på Västerbjers kan ha gestaltat sig, kommer jag därför i detta avsnitt ge en kort presentation av metahistorien kring GRK som kulturyttring och som den generellt beskrivs, primärt inom den svenska arkeologin. Men jag kommer även att presentera ett konglomerat av olika forskningsresultat som på olika sätt berör klimat, pollenanalys, och näringsfång.

Detta försök till kontextualisering av GRK kan då även relateras till de metodologiska frågeställningar som utgör grunden för denna avhandling. När Bourdieu genomförde sina analyser av det franska samhället och den algeriska kolonin, gjorde han det utifrån det förhållande att han själv var en del av det samhälle som han studerade.

¹ Då författarna gemensamt står som författare till artikeln, men har sammanställt artikelns olika delar var för sig, och artikeln dessutom är publicerad i en antologi, Larsson, M. & Olsson, E. (red.) 1997, *Regionalt och interregionalt. Stenåldersundersökningar i Mellansverige*, har jag för enkelhetens skull valt att skriva hänvisningen som (Nordqvist, B. i Edenmo *et al.* 1997:166). Detta eftersom det rör sig om en personlig åsikt som framförs av Nordqvist, även om det egentligen kanske inte är ett helt korrekt sätt att hänvisa.

Genom detta förhållande och sina informanter har han en förförståelse för förutsättningarna för samhällets kontext och existens (se exempelvis, Bourdieu 1992c:36). Som arkeologer har vi en mer fragmenterad och begränsad bild av de förhistoriska samhällenas existentiella förutsättningar, och vi har heller inga levande informanter att rådfråga. Förfarandet att presentera en bred blandning av forskningsresultat kan då motiveras av att det, enligt min mening är svårt att teoretisera om samhällsstruktur och hur samhällen organiserar sig socialt, om man inte har inblick i, eller en uppfattning om, vilka *förutsättningar* som ligger till grund för samhällets existens över huvud taget (jfr. Bourdieu 1992c:47). Men denna kontextualisering är även av vikt för att öka vår förståelse och kunskap om de varierande sociala kontexter där källmaterialet både har producerats och har ingått i. Det inledande citatet av Niklas Björck kan därför på många sätt sägas sammanfatta de arkeologiska förutsättningarna.

Denna översiktsbild, eller försök till att presentera förutsättningar och skissera ett sådant ramverk, kan i vissa delar möjligtvis uppfattas som deskriptiv, men från mitt perspektiv anser jag i likhet med ett flertal andra forskare, att ett sådant ramverk inte desto mindre är nödvändigt (se exempelvis; Darvill 1999; Bradley 2000; Hallgren 2008; von Hackwitz 2009). Kort sagt – vad är det för bild av GRK som vi har att förhålla oss till?

Som Björck påpekar i det inledande citatet är materialet omfattande och nästan oöverblickbart. Det finns därför inte någon möjlighet att här ge en heltäckande bild av all den forskning som bedrivits om den mellaneneolitiska perioden, utan jag ber att i övrigt få hänvisa till här refererad litteratur. Jag nöjer mig därför med att med lite bredare penseldrag och utifrån valda delar av hitintills gjorda forskningsresultat, försöka skissera och presentera hur förutsättningarna för den gotländska GRK-populationen på Västerbjers kan ha sett ut.

Då fallstudien och dess analys kommer att genomföras på ett gotländskt arkeologiskt material, är det värt att notera att den forskning som utförts på det gotländska materialet, och på ett generellt plan, är mindre omfattande jämfört med den forskning som bedrivits kring GRK på fastlandet, och framför allt i östra Sverige. Detta innebär att jag av nödvändighet, och som utgångspunkt, får utgå från att forskningsresultat som framkommit om GRK i det östsvenska området även (i viss mån)

kan ha giltighet för ett gotländskt vidkommande.

Det primära syftet med detta kontextualiserande delavsnitt, är dock att försöka skissera ett generellt ramverk, för en arkeologisk samhällskontext inom GRK. Denna kontextualisering kommer sedan att utgöra ett ramverk, eller en fond om man så vill, för den kommande fallstudien, mot vilken det är möjligt att bygga analysen av hållbarheten av Bourdieus begrepp.

Detta innebär också att vissa forskningsfält som berör mellan-neolitikum inte kommer att tas upp, eller omfattas i mindre del i denna kontextualisering, samtidigt som andra områden har getts större utrymme. Ett forskningsfält som inte kommer att beröras, utgörs av de diskussioner och frågeställningar som under senare tid har utvecklats kring GRK:s begravningsritualer, och de varierande rituella praktiker kring hanteringen av döda individers kroppar, som man anser har förekommit i dessa populationer, exempelvis skelettisering eller andra typer av manipulering av de dödas kroppar och skelett (se, exempelvis Larsson Å. 2009; von Hackwitz 2009; se även Nilsson Stutz 2003; Tarlow & Nilsson Stutz 2013). Primärt motiveras detta med utgångspunkt i att de rituella praktiker, vilka utifrån de här refererade arbetena tycks ha praktiserats på olika GRK-platser (i bland annat östra Sverige och på Åland), *inte* tycks ha praktiserats på Västerbjers. Detta då fallstudiens material inte visar på några sådana indikationer.

Föreliggande avsnitt är därför disponerat på ett sådant sätt, att det inleds med en presentation av GRK och huvuddragen i den forskning som bedrivits kring denna kulturyttring. Denna presentation begränsar sig då inte enbart till Gotland, utan berör omväxlande även ett större geografiskt område, om än primärt från ett östsvenskt perspektiv. Härfter presenteras klimat- och naturmiljöförhållanden på Gotland i relation till Östersjöns utveckling. I detta sammanhang har då de efterföljande kapitlen om den gotländska faunan på land och den marina faunan betydelse, där tonvikt har lagts på diskussionerna kring framför allt vildsvin och sälar, men även hundens betydelse diskuteras. Detta har betydelse för de näringsekonomiska perspektiven och för en ökad förståelse av livsbetingelserna för GRK-populationerna. Avsnittet avslutas sedan med ett försök att kontextualisera hur arbetsåret och års säsongerna kan ha gestaltat sig för säljakt, vildsvinsjakt och fiske

Den gropperamiska kulturen – en kort presentation

Den läsare som hoppas finna genomarbetade scheman och tillämpbara patentlösningar kan redan nu sluta läsa, då jag inte med bästa vilja kan prestera endera. Om detta beror på min egen okunskap eller den förhistoriska situationen skall jag låta vara osagt, även om jag föredrar det senare alternativet. (Strinnholm 2001:3)

Med vad man kan uppfatta som en smula ironi och resignation inleder Anders Strinnholm arbetet *Bland säljägare och färfarmare* (2001), vilket behandlar struktur och förändring i Västsveriges mellanneolitikum med fokus på GRK. Citatet är på många sätt talande även för min egen personliga uppfattning av den mycket omfattande forskning som bedrivits om stenålderns mellanneolitiska period, vari man dateringsmässigt brukar placera den gropperamiska kulturen. Näringsekonomiskt anses GRK huvudsakligen vara en fångstekonomi baserad i ett marint näringsuttag med säljakt och fiske som huvudsyssla, och kännetecknas av huvudsakligen kustbundna boplatser (Storå 2001a; Eriksson 2003, 2004). Mellanneolitikum (MN) periodiseras här till tiden ca 3300-2350 f Kr, och indelas i en äldre del, MNA (3300-2700 BC/4500-4100 BP), och en yngre del MNB (2700-2350 BC/4100-3850 BP) (Edenmo *et al.* 1997:136).

Det är på sätt och vis svårt att definiera GRK-kultur (Eriksson 2004:135), då man inte sällan beskriver GRK som flexibel och öppen, där artefakttyper har lånats från andra ”kulturer”, framför allt avseende keramiktyper, yxtyper och olika typer av pilpetsar (Strinnholm 2001:23, se även exempelvis Becker 1950; Malmer 1973; Welinder 1978; Knutsson 1995; Edenmo *et al.* 1997; von Hackwitz 2009; Larsson, M. 2012).

Det är också nästan omöjligt att diskutera GRK utan att också relatera till, och i viss mån ta upp den tidigneolitiska trattbägarkulturen (TRB), vilken ungefär 600 år innan GRK dyker upp anses ha introducerat jordbruket i det skandinaviska området, och där GRK ofta anses vara utvecklad ur TRB (von Hackwitz 2009:14; Knutsson & Knutsson 2009:316–317; Larsson, M. 2012:143).

På ett likartat sätt är det också svårt att diskutera GRK utan att relatera till stridsyxkulturen, eller båt-yxkulturen som denna kulturyttring

ibland också kallas (förkortas hädanefter SYX). Detta då SYX börjar framträda omkring 2700 BC, och sedan förekommer delvis parallellt med GRK under flera hundra å , där man anser att SYX huvudsakligen bedrivit en pastoral och boskapsskötande näringsverksamhet, till skillnad från GRK:s fångstekonomi (se exempelvis, von Hackwitz 2009:11; Larsson, Å. 2009:45; Eriksson 2004:135–136; Edenmo *et al.* 1997:136). Det finns – och som kommer att diskuteras längre fram – flera anledningar att ifrågasätta denna uppfattning, åtminstone för gotländskt vidkommande.

Näringsekonomierna är i sammanhanget viktiga, då det är dessa som traditionellt har framhållits som grunden till skillnaderna mellan de olika grupperna. GRK har i sammanhanget även tolkats som en homogen grupp (exempelvis Malmer 1969:100), vilken är delvis samtida med tidigneolitiska TRB och senare då även med den mellanneolitiska SYX, där man ibland även anser att GRK haft utbyte och kontakt med SYX-grupper (Edenmo *et al.* 1997:136).

Att den gropkeramiska fångstkulturen dyker upp först 600 år efter att jordbruket introducerats kan på många sätt också sägas utgöra ”pudelns kärna”, då detta förhållande har vållat både huvudbry och initierat många diskussioner kring omständigheten att man tycks överge jordbruket, och istället återgå till en fångstekonomi (Carlsson 1998; von Hackwitz 2009; Knutsson & Knutsson 2009; Larsson, Å. 2009; Larsson, M. 2012). Samtidigt som den mellanneolitiska GRK framträder, så introduceras också ett nytt individualistiskt gravskick med enkelgravar, till skillnad från TRB:s kollektiva megalitgravskultur med dösar och gånggrifter.

Dessa förhållanden har då också initierat diskussioner och frågor om etnisk tillhörighet, och huruvida GRK verkligen utgör en egen ”kulturgrupp”? (se exempelvis, Welinder 1976, 1978; Eriksson 2003; Larsson, M. 2012). Eller om GRK rent av skall ses som utvecklade ur inhemska, redan befintliga ”relikter” av senmesolitiska jägare-samlargrupper utvecklade ur den danska Ertebøllekulturen (EBK)? (Malmer 1969). Eller kanske GRK möjligen skall ses som utvecklade ur de i nordöstra Sverige förekommande kamkeramiska grupperna? (Carlsson 2011:7). Möjligen kanske GRK skall ses som en ”de-neolitiserad” och ritualiserad utveckling av TRB? (se bland annat; Larsson, Å. 2009, Carlsson 2011:7).

Strinnholm påtalar i sammanhanget att den kulturpluralism som förekommer under MN inte har: ” [...] kunnat bortförklaras med en bättre kronologisk kunskap, ej heller genom indelningar i snävare geografiska grupper” (Strinnholm 2001:30). Som synes råder det viss oenighet kring denna fråga, vilket också bidrar till att ett komplicerat, och ett stundtals förvirrande, tolkningssammanhang uppträder.

Man kan fråga sig, om en kultur kan vara homogen från arkeologisk synpunkt, om det finns tydliga skillnader i dess utbredning och i dess geografiska samt klimatiska miljö (Wyszomirska 1984:41)

Klimatologiskt hamnar perioden inom subboreal tid, vilken kan dateras till ungefär 3700 – 500 cal BC, och kännetecknas av varmare somrar och kallare vintrar med mer kraftfulla isförhållanden, jämfört med hur klimatet ser ut i dag (Storå 2001b:2). De klimatologiska aspekterna kommer dock att diskuteras mer i följande avsnitt.

Beträffande den geografiska utbredningen av det som har kommit att definieras som GRK-platser, återfinns dessa i anslutning till Sveriges långsträckta kustområden, både på Öst- och Västkusten och från norr till söder, men även i södra Norge och nordöstra Danmark, samt på Åland, Öland och Gotland (Stenbäck 2003:73). När det gäller Finland och Baltikum diskuteras dessa områden inom forskningen, både regionalt och lokalt, primärt utifrån en kamkeramisk och snörkeramisk kulturgruppsdefinition (se exempelvis Edenmo *et al.* 1997:140), och på den europeiska kontinentens nordligare kustområden likaså (Wyszomirska 1984:9–12; Stenbäck 2003: 68–73). Över huvud taget är det svårt att avgränsa GRK geografiskt, då likartade kulturyttringar förekommer över stora geografiska områden (von Hackwitz 2009:13). Även om GRK geografiskt också förekommer i de västra delarna av den skandinaviska halvön, så har diskussionerna och forskningen kring GRK på många sätt huvudsakligen kommit att fokusera på östra Sverige, möjligen som en konsekvens av att omfattande exploatering har skett i exempelvis Mälardalen under de senaste decennierna.

När det gäller västra Sverige är det framför allt boplatserna i Jonstorp på Kullahalvön i nordvästra Skåne som haft stor betydelse för forskningen (se exempelvis, Lidén 1938, 1940; Malmer 1969), och inte minst för utvecklandet av kronologier för spånspilspetsar (se Becker

1951, 1954, 1980). Även om Jonstorp-boplatserna betydelse främst kanske beror på den omfattande publikation som finns om materialet (Strinnholm 2001:32).

När det gäller forskningshistoriken kring GRK kan man säga att den tar sin början på Gotland, med upptäckten av den gotländska stenåldersboplatzen i Visby 1864. Detta följdes av upptäckten av de arkeologiska lämningarna i grottan *Stora Förvar* på Stora Karlsö 1887, och några år senare 1891, av upptäckten av den stora *Gullrum*-boplatzen vilken undersöktes 1892-93 (Lithberg 1914:86–87; se även Bagge 1951:57). Dessa upptäckter ledde till att den svenska arkeologiska stenåldersforskningen generellt – och forskningen kring vad som vid denna tid definierades som ”Östsvensk boplatetskultur” i synnerhet – sköt fart på allvar. Termen ”gropkeramik” används och introduceras sedan första gången av Oscar Almgren 1912, i samband med att han önskar jämföra keramiken från den ”Östsvenska boplatskulturen” med den finska stenålderskeramiken (Hallgren 2011:32). Detta då keramiken, vilken utgör en ledartefakt för GRK, nästan alltid har ornering av gropintryck (se fig. 6).

Fig. 6. GRK-keramik från Västerbjers, inv. nr. SHM 20488.
(Bildkälla: SHMM, foto Sara Kusmin).

Från 1800-talets slut och fram till åtminstone slutet av 1920-talet, omfattar stenåldersforskningen om den ”Östsvenska boplatstkulturen” också mestadels frågor som berör datering och kulturellt ursprung, med huvudsaklig utgångspunkt i försök att skapa kronologier för just boplatsskeramik. Men även dateringsfrågor, som då huvudsakligen tar sin utgångspunkt från boplatsernas höjdplicering i förhållande till strand- och kustlinjer vid dåtida havsnivåer (Bagge 1951:59–60; Löfstrand 1974:15; Segerberg 1999:61; Stenbäck 2003:74–75). Tidigare menade man alltså att de äldsta boplatserna alltid låg högre upp i terrängen, jämfört med de boplatser som betraktades som yngre. 1928 gör man upptäckten att det förekommit en transgression även under yngre stenålder, som i Skåne nått *högre* än under den tidigneolitiska fasen. Detta innebär att yngre boplatser även kunde återfinnas högre upp i terrängen i jämförelse med äldre boplatsernas placering. Denna insikt innebär att man i sina beräkningar även måste kalkylera med en positiv strandförskjutning som periodvis fluktuerat, i relation till att havsnivån markant stigit och sjunkit, d.v.s. att stranden åter växer ”utåt” i havet igen (på grund av landhöjningen), och på så sätt kommit att överlagra äldre boplatser (se fig. 7). Det blir därför alltså svårt att upprätthålla de tidigare gjorda dateringarna av boplatser utifrån gamla teorier om strandförskjutning (Löfstrand 1974:15).

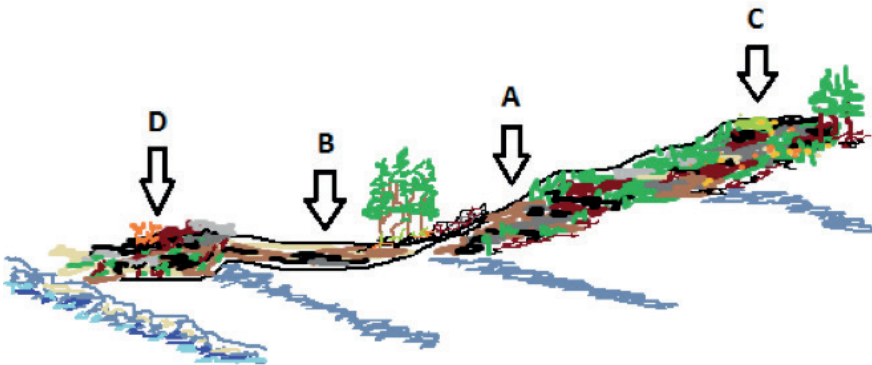

Fig. 7. Boplatsernas förflyttningar vid havsytans höjning och sänkning.
(Illustration: Anna-Carin Andersson).

Termen ”gropkeramisk kultur” blir sedan mer allmänt etablerad först under 1930-talet (Hallgren 2011:32; Stenbäck 2003:74). Fram till början av 1950-talet hade ett 20-tal boplatzlokaler tillhörande den ”Östsvenska boplatzskulturen”/Gropkeramiska kulturen undersökts enbart på Gotland, och även ett flertal större kustbundna lokaler på fastlandet, bland annat *Åloppe* i Uppland, *Säter* och *Fagervik* i Östergötland, och *Siretorp* i Blekinge (Bagge 1951:58–59). Axel Bagge utvecklade sedan en kronologi för GRK-keramiken med utgångspunkt i den stora mängd keramik som hittats på Fagervikboplatsen, och där denna kronologi fortfarande är den som man huvudsakligen utgår ifrån än idag när man klassificerar GRK-keramik (Larsson, Å. M. 2009:97; von Hackwitz 2009:68–69). Kronologin baserade Bagge på vad han uppfattade som dekorens utveckling, keramikens konstitution, och lerans sammansättning, och där de olika utvecklingsfaserna benämns *Fagervik I – V* (Bagge 1951:62–63). Dessa faser relaterar då också till Fagervikboplatsens dateringsmässigt olika användnings- och utvecklingsfaser (Bagge 1951). När det gäller forskning och frågeställningar som specifikt berör dekor, stilutveckling och kronologier av GRK-keramik, så kommer dessa diskussioner *inte* att fördjupas eller diskuteras här, då detta forskningsområde är så omfattande att det skulle leda alltför långt att ens försöka sammanfatta all den forskning som utförts (se exempelvis, Bagge & Kjellmark 1939, Bagge 1951, Malmer 1962, 1969, Löfstrand 1974, Olsson 1997, Segerberg 1999, Stenbäck 2003, Larsson, Å. 2009, m fl.). Här måste jag tillstå att jag i sammanhanget även håller med Niklas Björck (2011:16) när han anser att det är; ”[...] orimligt med samhällsanalys utifrån keramik”. All heder åt alla forskningstimmar som lagts på att skapa kronologier över keramikdekor och stilutveckling, men bland alla dessa ”hyllmetrar” med publicerad litteratur, saknar jag ordentliga diskussioner om användningen av all denna keramik i en konkret vardagspraktik (egentligen huvudsakligen Hulthén 1991:16–17; 2013:20–24). Vanligast är att man utifrån lergodsets sammansättning och i högst allmänna ordalag påtalar vilka användningsområden kärnen lämpat sig för; som kokkärl, förvaringskärl, finkärl, rituella kärl, etc., (se exempelvis Brorsson 2006:7–10, se även Hulthén 2013:20 för kritiska synpunkter kring detta).

Enligt min mening är dock en fullt berättigad fråga: om inte groparna i keramiken faktiskt skulle kunna vara *mer* kopplade till

funktion, snarare än uttryck för dekor? Detta eftersom just denna typ av ornering tycks vara väldigt universell för ett större geografiskt område? Många av de gropornerade skärvor och kärl som påträffats tycks heller inte enbart vara ”gropornerade”, utan snarare ”hålörnerade”, eftersom groparna i många fall faktiskt utgör runda hål rakt igenom kärlväggen. Detta huvudsakligen i de orneringar som ses runt mynningspartierna (se fig. 6). Det finns dock i sammanhanget egentligen ingenting som utesluter att funktionella ting givetvis också kan användas för rituella ändamål.

Niklas Björck (2011), menar att de största kärlen som är mer än 30 cm i diameter huvudsakligen har använts som vatten- eller förvaringskärl, mellanstora kärl med en diameter på ca 20 cm har använts som kokkärl, och de minsta kärlen med en diameter på ca 10 cm har använts som servis eller dylikt (Björck 2011:17). Det finns alltså en allmän konsensus kring att kärlen också använts som kokkärl eller förvaringskärl, eftersom man i vissa kärl funnit rester efter matskorpor som har kunnat analyseras, och i andra kärl funnit avtryck av framför allt sädeskorn (Österholm 1989:172), om än inte för GRK-keramiken på Gotland där inga sädesintryck i keramiken tycks ha påträffats (Österholm 1989:24). Men trots denna konsensus, och på ett generellt plan, så tycks det ändå vara förkärleken till tolkningar om keramikens rituella innebörd som primärt vinner företräde. Överhuvudtaget tycks forskningen ha utvecklats på ett sådant sätt att det är de rituella aspekterna som lyfts fram som det mest centrala, i princip i *alla* sammanhang inom forskningen som bedrivits kring GRK de senaste 10-15 åren, och utifrån den i avsnittet refererade litteraturen.

Av större betydelse för diskussionerna av GRK efter Bagges kronologisering av keramiken från Säter och Fagervik, kan Carl Johan Beckers pilspetskronologi sägas utgöra (Strinnholm 2001:11). Beckers arbeten från 1951 och 1954, med en mindre korrigerings 1980 har på många sätt kommit att bli en tolkningsmall för pilspetsar (*ibid.*). Becker grundar här sin kronologi med utgångspunkt i undersökningarna i materialet från Jonstorp, och kopplar samman sin pilspetskronologi med Bagges keramikronologi från Säter och Fagervik, med ambitionen att knyta samman dessa kulturyttringar i ett försök till ett kronologiskt samlat skandinaviskt mellaneneolitiskt kulturschema (Strinnholm 2001:11, se även Wyszomirska 1984:41). Frågan om GRK:s kronologiska relationer

till andra samtida kulturyttringar, som exempelvis trattbägarkultur och stridsyxkultur, kan trots Beckers ambition dock fortfarande sägas kvarstå (för en mer utvecklad diskussion kring dessa kronologiska relationer hänvisas i övrigt till Edenmo *et al.* 1997, se även von Hackwitz 2009).

På ett mycket generellt plan – och utan att gå in på alla variationer av både regionalt och lokalt förekommande varianter och kronologier av de mellanneolitiska fångstekonomierna som forskningen lyckats definiera och klassificera under de senaste hundra åren (Strinnholm 2001:16–18, se även Wyszomirska 1984:13) – så kan man konstatera att det på många sätt är en *mycket* komplex kulturhistorisk situation som framträder under mellanneolitikum (Edenmo *et al.* 1997:140).

När det gäller exempelvis boplatzförhållanden, kännetecknas många GRK-platser av omfattande kulturlager och mängder av fragmenterad sönderslagen keramik, samtidigt som det för det mesta saknas tydliga konstruktionsspår efter hyddor, hus eller härdar (Edenmo *et al.* 1997:144). När få lämningar efter konstruktioner funnits att tillgå, har keramiken därför kommit att utgöra en av GRK:s viktigaste kännetecken för att definiera dessa ”boplatser”. Mycket av forskningen kring GRK har då även av förklarliga skäl kommit att handla om just denna keramik, vilken även i ett större geografiskt perspektiv generellt är kännetecknande för dessa fångstbaserade samhällen (se även Wyszomirska 1984).

Den av RAÄ undersökta *Sittesta*-lokalen på sydöstra sidan av Södertörn år 2005, utgör då i sammanhanget ett spännande undantag från avsaknaden av konstruktioner på GRK-platser, då man här ca 50 meter från den dåtida stranden funnit rester av kulturlager och vad som tolkats som huslämningar (Kihlstedt 2011). Här nämner *Britta Kihlstedt* att det tydligaste huset har varit ett stolpburet, närmast rektangulärt hus med en centralt placerad härd, vilket har daterats till MNA, ca 3100 – 2900 BC, och hon tolkar detta primärt som ett boningshus (Kihlstedt 2011:50–51).

I området runt huset påträffades både brända och obrända djurben, där förekomsten av brända ben dominerade. Enligt analyserna har det visat sig att av de ben som kunnat artbestämmas var 75 % ben från grönlandssäl och vikare, och av de landlevande djuren dominerade ben från svin, dock oklart om dessa härrör från vildsvin eller tamsvin (Kihlstedt, Larsson & Runeson 2007:46). Enligt Kihlstedt har området

kring huset också omfattat hantering av jordbruksprodukter, då det finns både sädeskornsavtryck i keramik som påträffats, och även förkolnade sädeskorn som kunnat dateras till samma period som huset (Kihlstedt 2011:50). Kihlstedt gör i sammanhanget också en intressant iakttagelse av keramiken som påträffats runt huset, att dessa kärl tycks vara något mindre och mer tunnväggiga, mer finmagrad, samt att många av kärlen inte har fått så komplexa dekorer, bara en eller ett par rader med gropar, i jämförelse med keramiken som i övrigt förekommer i det undersökta området (Kihlstedt 2011:51). Kihlstedt beskriver vidare att keramiken är kraftigt fragmenterad både inne i huset, och i området utanför detsamma, och tolkar detta som att området utsatts för hög grad av trampning jämfört med övriga delar av området. Några spår av fetter eller matskorpor i de skärvor som lipidanalyserats från detta husområde, har inte påträffats, och Kihlstedt tolkar detta som att dessa kärl då huvudsakligen använts som förrådskärl eller vattenbehållare (Kihlstedt 2011:51). Just förekomsten och mängden av sönderslagen och fragmenterad keramik på de kustbundna GRK-platserna är som tidigare nämnts lite av ett ”signum” för dessa platser, och kan ibland uppgå till flera hundra kilo (Björck 2011:16; Kihlstedt 2011:46). Inte sällan vill man ge någon slags rituell innebörd till dessa stora mängder keramik, och gärna då relaterad till kosmologi och föreställningsvärld (von Hackwitz 2009:189f). Kihlstedt (2011) påtalar här, till exempel, förekomsten och fynd av ett 20-tal större krukbottnar av kärl på *Sittestaboplatsen*, vilka påträffats helt intill den dåtida strandkanten och därav allt att döma kärlen har krossats, och de övre delarna avlägsnats och krukbottnarna därefter placerats upp och ner (Kihlstedt 2011:51). Detta är ett intressant förhållande då det inte är ovanligt att just sådana krukbottnar påträffas i gravsammanhang, exempelvis på Västerbjers (Stenberger *et al.* 1943). Exempelvis menar även *Anders Carlsson* (2011) att GRK-keramiken bör kopplas till en rituell praktik:

Trattbägarkulturens keramikplatser där agrara produkter konsumerades under rituella former, lämnades och i stället förstärktes kustens platser, nu med *massiva deponeringar av sönderslagen gropkeramik*. Detta kan faktiskt jämföras med krossandet framför megalitgravarna från samma tid i söder. Keramikmängderna kan vara desamma utanför en trattbägargånggrift och på en gropkeramisk strand. (Carlsson 2011:8, min kursiv)

Carlsson antyder här att det finns en intentionalitet i deponeringen av den stora mängden krossad keramik, vilket i sig självt är en fullt möjlig tolkning. Detta då bevisligen hundratals kilo av krossad keramik kan påträffas på dessa GRK-platser.

För Gotlands del går det dock att anföra viss reservation mot Carlssons analogi i tolkningen, primärt i det förhållande att det på Gotland, för närvarande, finns en enda erkänd tidigneolitisk megalitgrav av dös-typ; RAÄ nr 14 i *Ansarve*, Tofta sn. Denna grav upptäcktes i början av 1900-talet och en första arkeologisk undersökning genomfördes 1912 (Lithberg 1914:94), och en förnyad undersökning genomfördes 1984, av det som förmodas vara en gotländsk dös (Bägerfeldt 1992:9–10, se även Wallin 2010b:40). ¹⁴C-dateringar har dock visat att denna senast har byggts 1500 f. Kr (okalibrerat). Tre okalibrerade ¹⁴C-dateringar på skelettmaterial från denna grav har gett en äldsta datering till 2590 ± 70 f.Kr. (Bägerfeldt 1992:29–30). Majoriteten av skelettmaterialet som påträffades vid undersökningen 1984, återfanns i dumphögen från 1912-års utgrävning, och är således inte påträffade *in situ* i sin gravkontext. Sammanlagt tillvaratogs 23 kilo benmaterial (Wallin 2010b:43). Konstruktionsmässigt, och utifrån det av Bägerfeldt redovisade bildmaterialet (Bägerfeldt 1992:13, 167–169), framstår denna grav förhållandevis tydligt som en typ av kammargrav. Paul Wallin (2010b) påtalar även möjligheten av förekomsten av ytterligare en dös i *Licksarve* 2:1 (RAÄ 27), också i Tofta sn (se även Lithberg 1914:94), men som sannolikt har flyttats från sitt ursprungliga läge i slutet av 1800-talet, vid byggandet av en lada (Wallin 2010b:45). Vid en exploateringsgrävning 1998, undersöktes vad som förmodades vara ett ”röjningsröse” ca 5 meter söder om den nuvarande platsen för de resta stenar i *Licksarve*, och som utgör resterna av den misstänkta dösen (a.a:46). Röset visade sig vara en grav, där det kunnat fastställas att åtminstone 14-15 individer har begravts. Några dateringar för dessa finns för närvarande inte att tillgå (Wallin 2010b:45–48). Wallin påtalar i sammanhanget att dessa resta stenar vid inventering möjligen felaktigt uppfattats och beskrivs i FMIS som en skeppsättning, då denna fornlämnningstyp är mycket vanligt förekommande på Gotland (se även Wehlin 2013). Detta förhållande skulle därmed kunna vara en möjlig orsak till varför man inte uppfattat dessa resta stenar som en dös (Wallin 2010b:45). Dock tycks det stå klart att det är först under

senneolitikum som megalitgravar i form av hällkistor konstrueras i stort antal på Gotland (Wallin 2010b:39, 56, fig.14)

Utifrån den för närvarande enda erkända tidigneolitiska megalitgrav i Ansarve på Gotland, blir därför Carlssons jämförelse i alla delar inte helt tillämplig för gotländskt område, mer än möjligen i fråga om den stora mängden sönderslagen keramik, som även återfinns på gotländska GRK-platser. Det är möjligt att eventuella ritualer utanför gånggrifterna kan likställas eller direkt överföras till rituell praktik inom GRK, på det sätt som Carlsson anser i citatet ovan. Men personligen är jag inte övertygad om att det faktiskt är en rättvisande tolkning att göra en sådan, och i mitt tycke, något förenklad analogi: att keramiken på GRK-platser rituellt slagits sönder efter att marina produkter konsumerats. De olika varierande rituella praktiker som framställs i tolkningarna får människorna inom GRK att framstå som ”rituella ekvilibristerna”, där en *funktionell* vardagspraktik inte tycks ha existerat. Jag måste därför tillstå att jag inte är nöjd med att acceptera att exempelvis keramiken huvudsakligen skulle ha använts i rituellt syfte (se exempelvis Carlsson 1998, 2011). Det kan därför finnas anledning att återkomma till frågor om den sönderslagna keramiken, såväl som keramikens *funktion* och användning i en vardagspraktik längre fram.

Sammanfattningsvis kan man därför avsluta denna korta presentation med att konkludera, att forskningen och diskussionerna om de mellaneneolitiska kulturyttringarna på många sätt är, både komplexa, och mycket omfattande (Stenbäck 2003:11). Det finns därför ingen möjlighet att här ge en fullständigt heltäckande bild av denna forskning, utan jag ber att återigen få hänvisa till här i övrigt refererad litteratur.

Klimat och naturförhållanden på Gotland under MN

Som tidigare nämnts hamnar den gropkeramiska perioden klimatologiskt inom subboreal tid, vilken kan dateras till ungefär 3700 – 500 cal BC (Storå 2001c:2) där denna period kännetecknas av varmare somrar, och kallare vintrar med mer kraftfulla isförhållanden, i jämförelse med hur klimatet ser ut i modern tid. De mer kraftfulla isförhållandena under vintrarna genererade också att det skapades stora packisområden längs kusterna (Storå 2001b:2). Vid inledningen av GRK-perioden (ca 3300

BC) utgörs Östersjön fortfarande av vad som kallas för Littorinahavet (ca 7000- 3000 BC) och har under denna fas en högre salthalt jämfört med idag. Littorinahavets maximum brukar dateras till omkring 3000 BC (MNA) och beräknas till omkring 40 meter över nuvarande havsnivå (se Österholm 1989:10, fig.6).

Den högre salthalten och ett varmare klimat under den föregående senatlantiska klimatperioden, och den då efterföljande subboreala perioden, skapar förutsättningar för en hög organisk produktivitet i havet, också till följd av de översvämningar som sker på grund av att havsnivåerna fluktuerar vid denna tid (Götherström, Stenbäck & Storå 2001:2). Littorinahavets regression har därför påverkats av ett antal transgressionsfaser då havsytan har stigit (Österholm 1989:10).

Inger Österholm refererar i sin avhandling *Bosättningsmönstret på Gotland under stenåldern. En analys av fysisk miljö, ekonomi och social struktur* (1989), till Björn Berglunds studier från 1971 av Littorina-transgressionerna vid bland annat *Siretorp* i Blekinge (se fig. 8). Här har inte mindre än sex sådana transgressioner kunnat fastställas och dateras, och Österholm håller det därför för troligt att dessa även är giltiga för Gotlands vidkommande (*ibid.*)

<u>Transgression</u>	<u>År f. Kr.</u>
VI Mellan-sub-boreal	2 100–1 900
V Tidig-sub-boreal	2 700–2 500
IV Sen-atlantisk	3 500–3 300
III Sen-atlantisk	3 900–3 600
II Mellan-atlantisk	4 500–4 300
I Tidig-atlantisk	5 000–4 700

Fig. 8. Transgressionsfaser (efter Berglund 1971, i Österholm 1989:10).

Arkeologiskt har man åtminstone kunnat fastställa fas V och VI på flera groppkeramiska boplatser på Gotland enligt Berglunds indelning (Österholm 1989:11–12). Österholm menar att;

Även om alla faser inte avsatt synliga spår i vårt land *förtjänar de troligen ändå att uppmärksammas*. Höjningarna förde in friskt saltvatten i Littorinahavet och gynnade dess biomassa. De varma klimattyper som låg bakom höjningarna förstärkte effekten. Så var fallet under atlantisk tid och under den gropkeramiska perioden i mellaneneolitikum. De varma och fuktiga klimatperioderna påverkade också växtligheten på land i positiv riktning, medan mindre gynnsamma perioder påverkade hav och land negativt och tvingade människorna till ökade insatser för överlevnaden. (Österholm 1989:13, min kursiv)

Utifrån tabellen kan man också utläsa att MNA generellt tycks infalla under en vad som skulle kunna uppfattas som en regressionsfas (d.v.s. mellan 3300 – 2700 BC), när havsnivåerna får antas vara mer ”stabila”, och även att MNA infaller i övergången från ett sen-atlantiskt klimat till ett mer subborealt. MNB (2700–2350 BC) infaller sedan till stora delar under nästa transgressionsfas V, då havet tycks ha varit mera ”instabilt”. För Gotlands del menar Österholm att det finns en tydlig transgression som har påvisats i överlagrat äldre kulturlager vid exempelvis Fridtorp, Västerhejde sn (RAÅ 33), som daterats till ca 2900 BC, vilket i stort sett sammanfaller med Littorinamaximum (Österholm 1989:11). Även en yngre transgression som kan dateras till ca 2000 BC – vilket då traditionellt hamnar inom senneolitisk tid – har påvisats för Gotlands del, då flera äldre GRK-boplatser överlagrats, och yngre GRK-boplatser stratigrafiskt hamnat ovanför dessa

Yngre boplatser ovanpå äldre är visserligen stratigrafiskt sett alldeles normalt, men i samband med strandförskjutningar på grund av landhöjningen inte desto mindre en anomali. De yngsta skall ligga längre ut och längre ned. (Österholm 1989:12)

Detta innebär att GRK tycks ha en längre pågående period på Gotland, som sträcker sig in i senneolitisk tid, och i jämförelse med vad man traditionellt brukar anse, där man för svenskt område generellt brukar sätta gränsen för GRK:s upphörande vid cirka 2350 BC (se exempelvis, Edenmo *et al.* 1997:136).

Det är sammanhanget också svårt att låta bli att fundera över hur förändringar i livsmiljön påverkar människorna under sådana betingelser, när havsytan stiger och lägger tidigare skogsklädda

landområden under vatten (Österholm 1989:15). En annan möjlighet att studera hur de olika transgressionsfaserna har påverkat land och hav, flora och fauna, är därför via pollenanalyser och pollendiagram. För Gotlands vidkommande framhåller Österholm, Ingemar Pålssons under 1970-talet utarbetade standardpollendiagram för hela den postglaciala perioden, vilken är baserad på prover från *Broträsk* och *Stangmyr* i *Lojsta*-området (Pålsson 1977; Österholm 1989:14; se även fig. 10). Mindre pollenanalyser från både södra och norra delarna av Gotland överensstämmer enligt Österholm i allt väsentligt med Pålssons analys, varför Österholm håller det för troligt att denna kan tillskrivas regional giltighet på det av vind exponerade Gotland (*ibid.*). Bilden som dessa pollendiagram visar är att transgressionerna har påverkat det gotländska pollenregnet, framför allt mängden tall- och alpollen, då strandskogarna har utplånats även vid måttliga höjningar av havsytan (Österholm 1989:15).

En viktig aspekt för landskapsrummets utveckling har då givetvis landhöjningen efter inlandsisens avsmältning haft, och Världsarvsområdet vid Höga Kusten är, om inte annat, ett talande exempel på hur naturmiljö påverkas där en landhöjning med närmare 800 meter har skett sedan senaste istiden (RAÄ 2013, se även fig. 9). För Gotlands del påtalar Österholm (1989) att landhöjningen har skett relativt snabbt under stenåldern och motsvarar här ungefär tre meter per tusen år.

En speciell effekt har också den relativt snabba landhöjningen haft. På stenåldern torde den ha varit bortåt tre meter per årtusende på stora delar av Gotland och hade till följd att långgrunda stränder snabbt flyttade utåt. Tidigare havsvikar förvandlas till brackvattenlaguner och sedermera till insjöar. Den säljagande och fiskande befolkningen måste i regel följa den flyttande stranden utåt. Detta har lett till att kronologiskt skilda boplatser också är korologiskt åtskilda. De äldsta ligger högst upp vid tidiga kustlinjer och de yngre längre nedåt/utåt. (Österholm 1989:3)

Ur ekologiskt hänseende bör sådana situationer med ett modernt perspektiv kunna liknas vid mindre ”naturkatastrofer”, och man måste åter igen ställa sig frågan hur detta påverkat människor som under gropkeramisk tid har levt sina liv i sådana områden, där havet även har dränkt vissa strandbundna boplatser. Jag menar, här borde man med

moderna termer verkligen kunna tala om en ”global uppvärmning”, som får inlandsisen att smälta. Även om landhöjningsprocesserna inte har skett över ”en natt”, så bör dessa processer vid Gotlands långgrunda stränder ha varit märkbara från en generation till en annan, och möjligen påverkat platsbundna minnen och traditioner (jfr. gärna med resonemang om tid och rum och omvärldsgestaltning i Magnusson Staaf 1996:23–24). Vad tänker man? Hur känner man? Hur agerar man? Vad får det för konsekvenser för livsföringen? Utvecklade GRK-människorna strategier för att hantera sådana här typer av förändringar?

Även idag i vår egen samtid har vi människor ganska lite att sätta emot när naturkrafterna slår till. Enorma värden – både materiella och emotionella – förstörs i ovädrens och naturkatastrofernas spår när vi ställs inför jordskalv och tsunamis, vulkanutbrott, förödande orkaner och kraftfulla snöfall.

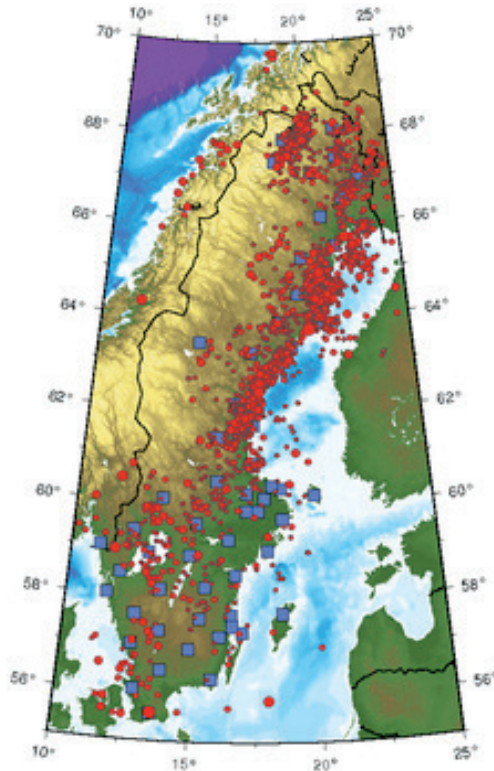

Fig. 9. Fortfarande registreras dagliga skalv och rörelser på svenskt område, trots att det är tusentals år sedan inlandsisen försvann. Röda punkter anger skalvens centrum. Blå punkter är skalvmätningstationer. (Källa: SNSN 2014).

I sammanhanget bör man heller inte bortse från det faktum, att det under årtusendena närmast efter inlandsisens massiva tryck på jordskorpan, har förekommit mer frekventa och kraftiga jordskalv (skalvnivåer på över 8 på Richterskalan) i det skandinaviska området (Nrm.se 2014). Följderna vid jordskalv kan också få förödande konsekvenser om byggnader är dåligt rustade för att klara sådana, men även orsaka andra typer av konsekvenser såsom exempelvis översvämningar och jordskred, även vid måttliga skalvnivåer (5,5–6,5) enligt Richterskalan (Nrm.se 2014). Det kraftfullaste skalvet som hitintills mätts upp för svenskt område sedan den första skandinaviska seismografen installerades i Uppsala 1904, ägde rum söndagen den 23 oktober 1904 och hade en magnitud på ungefär 5,4 på Richterskalan. Epicentrum låg då några kilometer under jordskorpan strax söder om Oslofjorden, och det finns många ögonvittnesskildringar och berättelser om den panik och de materiella skador detta skalv vållade (Laufeld 2005).

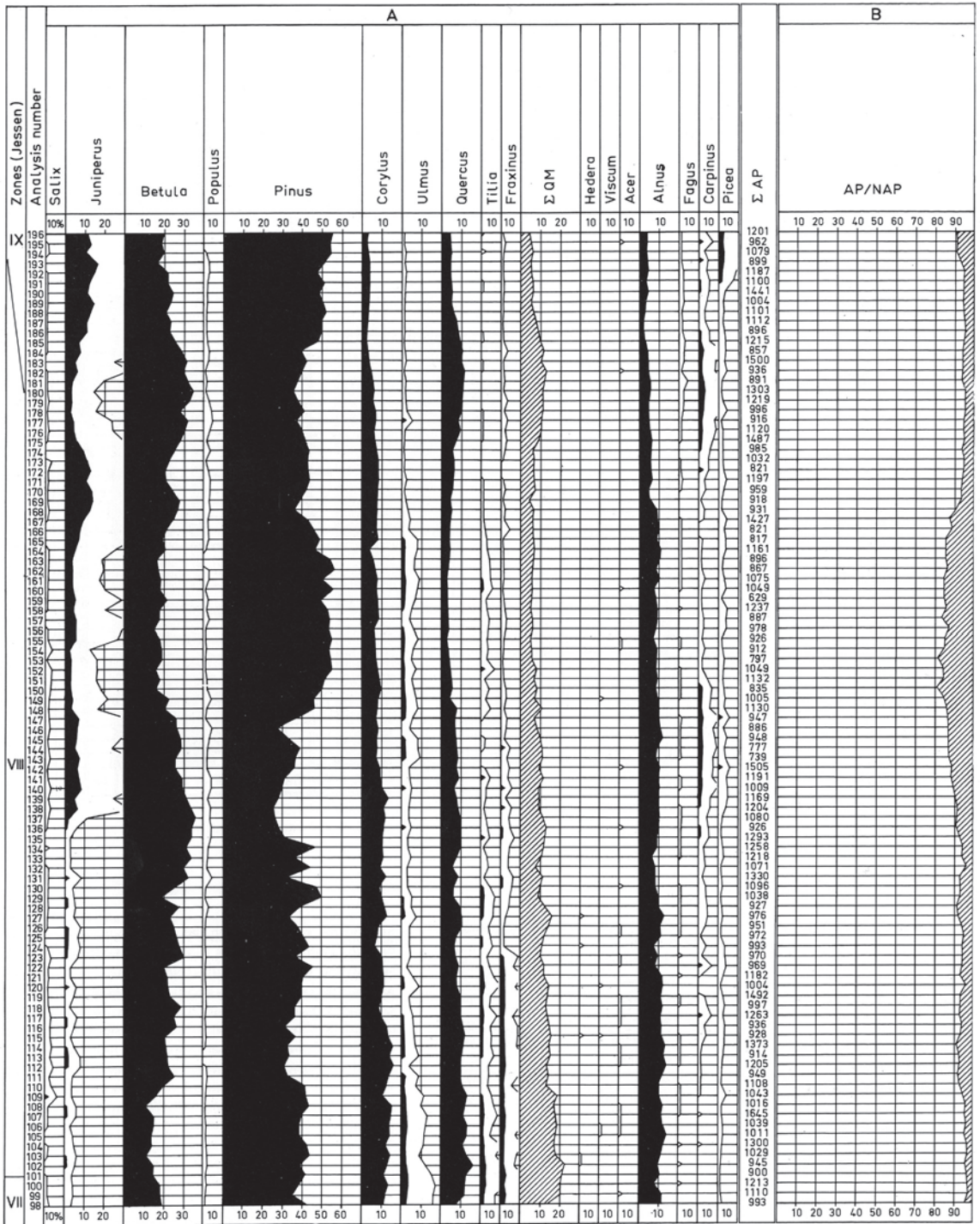
Den där oktobersöndagen 1904 kändes skalvet på en yta större än en miljon kvadratkilometer, mer än två gånger Sveriges yta. Det kändes i Finland österut till Helsingfors, i Estland, Lettland, Litauen, Polen, Tyskland och självfallet Danmark. (Laufeld 2005)

Detta förhållande att de förhistoriska människorna under årtusendena närmast efter inlandsisens tryck hade försvunnit, faktiskt levde i ett område med mer frekvent förekommande jordbävningar, är en omständighet som sällan beaktas när vi gör våra tolkningar. Ytterligare en intressant och tankeväckande aspekt tillför Geoffrey Lemdahl¹ av de klimatologiska, och för naturförhållandena betydelsefulla, förändringarna med perioder av varmare klimat, nämligen den ökade förekomsten av åskväder och skogsbränder. Han menar att det vi kan uppfatta som tecken på svedjebbruk, faktiskt skulle kunna vara spåren efter naturligt orsakade skogsbränder till följd av åskväder. Detta antagande grundar Lemdahl på analyser av insekter och förekomsten

¹ Föredraget presenterades vid seminariet *Landscape history revisited: Vegetation and settlements from the 3rd millennium BC to Christ in Scandinavia*, vilket avhölls vid Göteborgs universitet 5-6 februari 2014, där Geoffrey Lemdahl (2014-02-06) presenterade föredraget "Late Neolithic and Bronze Age landscapes in Central Småland reconstructed by using insect analysis".

av vissa typer av skalbaggar vilka endast förekommer i områden med återkommande skogsbränder, i kombination med en ökad mängd kol i sedimenten från denna period (Lemdahl 2014-02-06). Även om Lemdahl har centrala Småland som sitt analysområde, är det intressant att i sammanhanget också notera förekomsten av ökande mängder kol i sedimenten i sekvenser i pollendiagrammen även för Gotlands del (se fig.10) under denna tid (se, Pålsson 1977:26–27; Österholm 1989:22).

Om detta beror på ett begynnande ”landnam” med svedjebruk – vilket man inom arkeologin primärt tycks anse – eller en högre frekvens av skogsbränder, eller rent av på grund av andra, ännu okända, orsaker återstår att avgöra (se även Hallgren 2008:121). Det man kan se i diagrammet (Zon VIII, prov nr 146–172, fig. 10) är – förutom att kurvan för NAP-pollen (icke-träd pollen) stiger – även att mängden björkpollen (*Betula*) och enpollen (*Juniperus*) går ner, och att mängden tallpollen (*Pinus*) ökar. Det går även att se en liten nedgång i mängden ekpollen (*Quercus*) i anslutning till dessa provnummer. Andra växter som ökar under denna period är ljung (*Calluna*) och stensöta (*Polypodiaceae*), ett- och fleråriga örtväxter (*Cyperaceae*) och gräsväxter (*Gramineae*). Dock tycks det dröja till slutet av Zon VIII och övergången till Zon IX, vilket motsvarar övergången bronsålder – äldre järnålder (Österholm 1989:21), innan man kan se en ökning av sädeslag, framför allt råg (*Secale*). De växter som ökar mest har kategoriserats under rubriken ”Varia” och detaljer om vilka växter denna grupp innefattar saknas. Värt att nämna är också det klassiska ”almfallet” som synkront drabbar det vi idag benämner Västeuropa, och inträffar ungefär 5150 BP (ca 4000 BC) (Göransson 1996:413). I de ädellövskogar som växer på Gotland vid denna tid så förekommer almen (*Ulmus*), men inte i någon större utsträckning, men likväl är nedgången i almpollen fullt märkbar i pollenanalyserna vid den nedre Zongränsen VIII (fig. 10, prov nr 100–103; Österholm 1989:18). Enligt pollenanalyserna dröjer det ca 600 år innan almen har återhämtat sig och lövskogarna är återställda. Antar man 4000 BC + 600 år hamnar man runt 3300 BC, dvs. ungefär vid inledningen av MNA (ca 3350 BC). Vad som förorsakar almfallet har diskuterats (se Göransson 1996 och där anförd litteratur). Dock är forskarna inte helt överens och många vill se almfallet som en följd av almsjukan. Almsjukan orsakas av almsjuksvampen *Ophiostoma ulmi* som sprids med hjälp av almsplintborren (Barklund 2009:3–4).

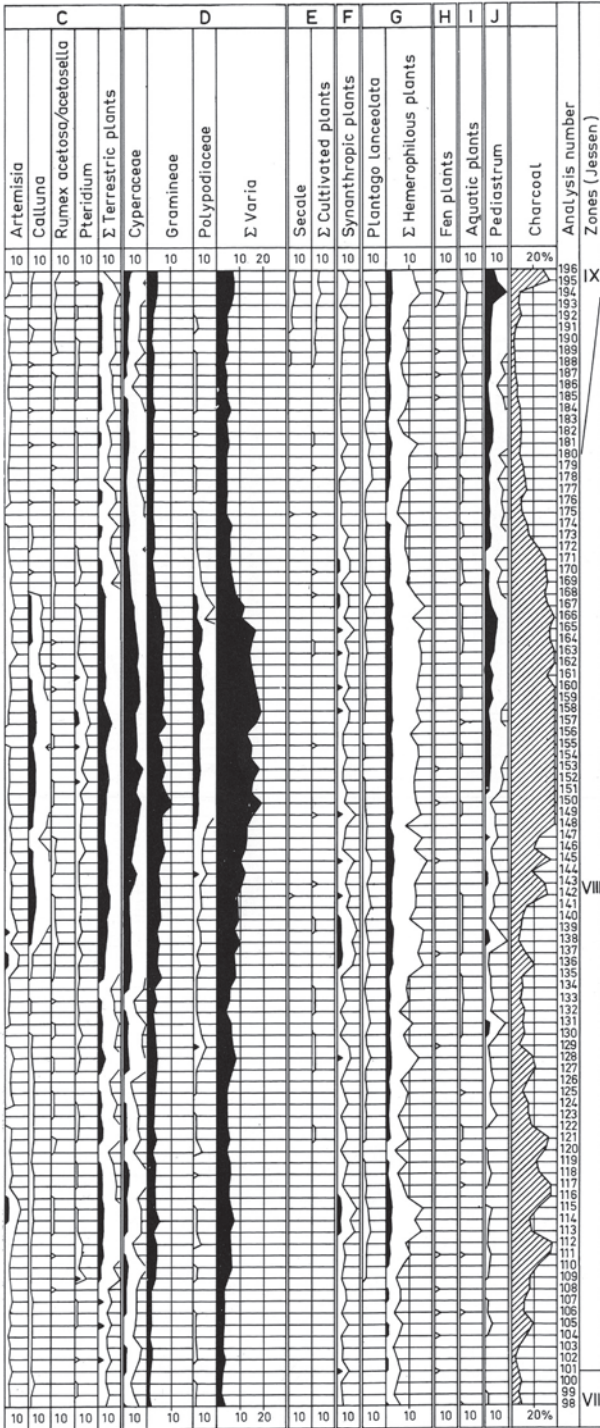

Fig. 10. Pollendiagram från Broträsk, Zon VIII Sub-Boreal. Efter Pålsson 1977: 26-27.

Fig. 11. Interiörbild från rekonstruktionsförsök av mesolitiskt hus i fornbyn i La Draga, Katalonien. Foto: Anna-Carin Andersson.

Fauna på land

In short: animals are more than just food. (Storå 2001a:10)

Det mest basala för människans överlevnad (bortsett från fortplantning), är att finna mat och att äta. Resurser som kan hämtas från människors omgivande naturmiljö är därför givetvis viktiga komponenter för människors överlevnad. Detta förhållande har även varit fallet för de mellanneolitiska GRK-grupperna på Gotland. Även om det kan anses som naturdeterministiskt, så är det i sammanhanget svårt att bortse från klimatets betydelse för hur flora och fauna gestaltar sig och även påverkar landskapsrummet, och därmed hur människor förhåller sig till näringsuttaget i naturmiljön för sin överlevnad. Jag har svårt att se hur man kan utelämnas, eller bortse från en ekologisk dimension i en tolkning av ett förhistoriskt samhälle. Detta är aspekter, eller ett ”naturtänk”, som enligt min uppfattning, alltid behöver finnas med eller relateras till i tolkningarna på något sätt. Förändras klimatet – och floran, faunan och landskapsrummet tillsammans med det – måste även människorna som lever i ett sådant område förändra sina levnadsbetingelser och överlevnadsstrategier i motsvarande omfattning. Om ”stapelfödan” försvinner på grund av natur- och miljömässiga förändringar så måste man omprioritera vad man skall äta istället.

Hur vissa landlevande djurarter kommit att etablera sig på Gotland under förhistorisk tid har diskuterats, men det tycks enligt Österholm (1989:25) råda någon slags enighet om att det ungefär vid tiden för den Baltiska Issjöns tappning vid Billingen (för omkring 11 000 år sedan), och innan bildandet av Yoldia-havet, har funnits en landbrygga

mellan kontinenten och den gotländska ön (Ekman 1974:212, se även Andrén 2003b). På mycket kort tid, ca ett år, tappades den Baltiska Issjön på ca 10 000 kubikkilometer vatten och ytan sänktes med 25 meter (Andrén 2003a:5). Enligt Thomas Andrén rymmer nuvarande Östersjön ca 21 000 kubikkilometer vatten (ibid.). Man räknar med att den södra Östersjökustens strandlinje vid denna tidpunkt låg ca 80 meter under nuvarande Östersjöns nivå. Detta innebär att nuvarande Tyskland och Polens strandlinjer låg mycket längre norrut. Denna landbrygga har troligen existerat under åtminstone 700–800 år, d.v.s. under ungefär samma tidsperiod som Yoldiahavet, då olika djurarter har kunnat förflytta sig på denna (Österholm 1989:25). Att södra Skåne och Blekinge under mesolitikum har haft förbindelse med kontinenten innan bildandet av Littorinahavet, är dock allmänt geologiskt vedertaget (Andrén 2003b:6–7). Frågan om teorin om den gotländska landbryggans existens är därför på många sätt problematisk, även om modern digital teknik till viss del och möjligtvis kan bidra till att stärka denna teori (se fig. 12).

De data som den digitala modellen i figur 12 bygger på, kommer från *Baltic Sea Bathymetry Database (BSBD)*. Denna databas är skapad för att på en och samma plats försöka samla och distribuera data om vattendjup (bathymetry) för nuvarande Östersjöområdet alla länder. Detta är ett internationellt samarbetsprojekt mellan samtliga vattenmyndigheter i alla länder i Östersjöområdet under paraplyorganisationen *Baltic Sea Hydrographic Commission (BSBD 2013)*. Detaljer som synliggörs i denna kartbild är exempelvis det s.k. *Landsortsdjupet*, den tydliga ”urgörpning” som syns i Nynäshamnsområdet, ungefär som ett spår efter ett gigantiskt vattenfall. Det som framgår av kartbilden är att det möjligtvis kan finnas bärighet för teorin att det vid någon tidpunkt i Östersjöns utveckling möjligtvis kan ha funnits en landbrygga mellan södra östersjöns kust och Gotland.

Det som tycks vara problematiskt att avgöra, är just vilka djurarter som i samband med denna landbrygga på egen tass, klöv eller hov ”invandrat”, och därmed kan sägas vara ”ursprungliga” i den gotländska faunan, och vilka djurarter som ”importerats” till ön av människan.

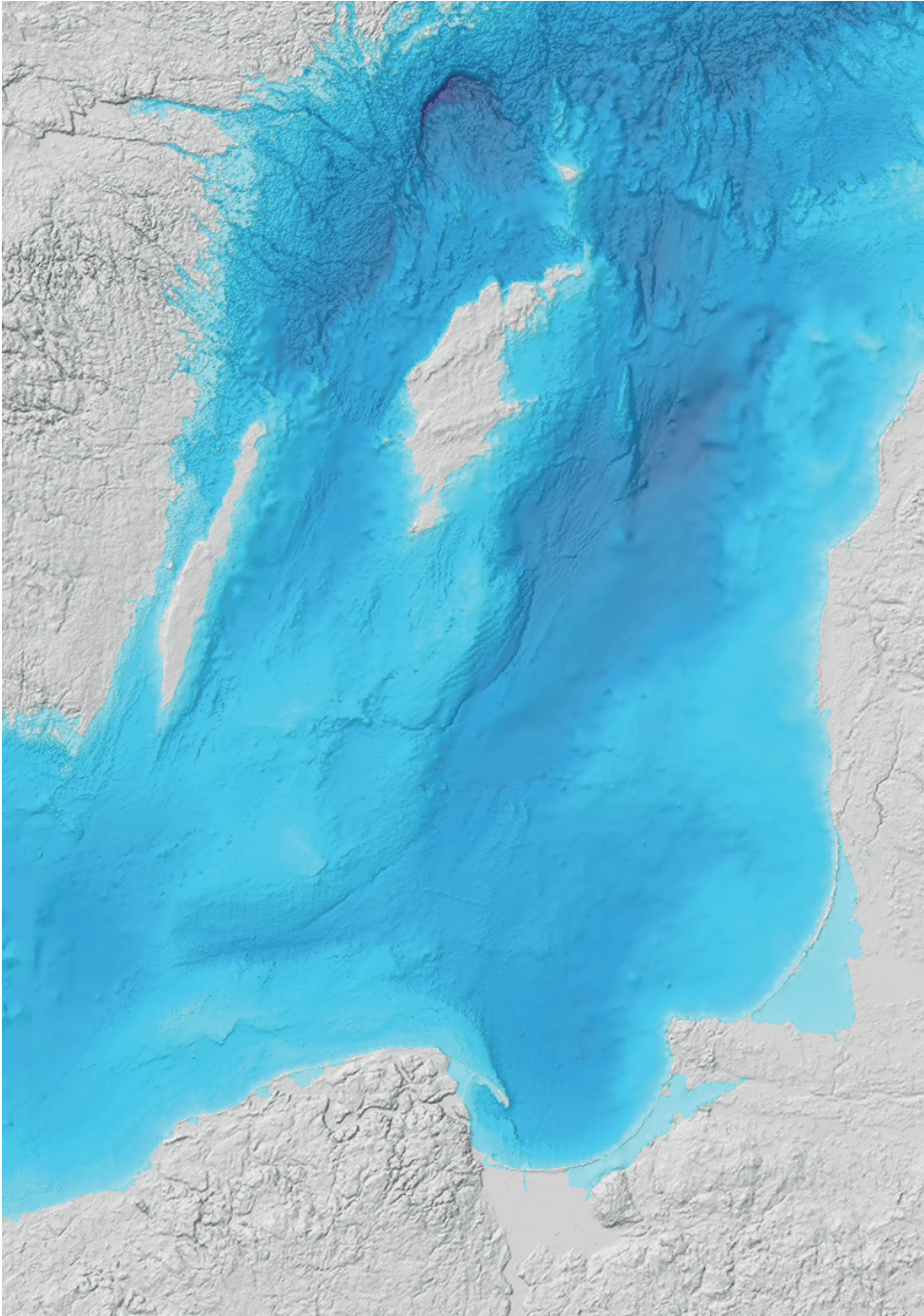

Fig. 12. Nuvarande Östersjöns bottengeografi runt Gotland. (Källa: Baltic Sea Hydrographic Commission, 2013.)

Fig. 13. Gotlandsruss på Lojsta. Foto: Bea Jakobsson.

Enstaka föremål av horn från älg har påträffats men inga skelettdelar, varför man inte kan räkna med att detta djur naturligt ingått i faunan (Österholm 1989:27). Samma förhållande tycks råda för kronhjort och rådjur, där det enligt Österholm bara påträffats en armbågsled av kronhjort och ett ben av rådjur (Österholm 1989:29). Även om det sporadiskt förekommer fynd av redskap tillverkade av ben eller horn från dessa arter i det arkeologiska materialet, kan dessa arter förmodligen inte anses som att de naturligt ingått i faunan på Gotland (se även Ekman 1974:217).

Det råder även viss osäkerhet kring förekomsten av hästar. Det är möjligt att det har funnits vildhästar på Gotland under mellaneneolitikum då ben från mindre hästar av russ-storlek är förekommande, och fynd av hästtänder och andra skelettdelar har gjorts (Ekman 1974: 218; Österholm 1989:27). I grävningens rapporten om Västerbjersundersökningarna påtalas exempelvis att inte mindre än 12 ben av häst påträffats i boplatsmaterialet på Västerbjers (Stenberger *et al.* 1943: 107–108).

Hare och räv är också förekommande i den mellaneneolitiska faunan på Gotland, åtminstone utifrån hur dessa arter är representerade i benmaterialet, och är förmodligen djurarter som ”invandrat” under

den period när det anses att den gotländska ön haft förbindelse med kontinenten (Ekman 1974:217). Fynd av ben från igelkott har gjorts på flera boplatser på Gotland, dock råder diskussion om detta djur har ”invandrat”, eller förts till ön av människan (Ekman 1974:217).

Ekman nämner exempelvis att enda stället på svenska fastlandet där igelkott rapporterats i arkeologiska sammanhang, är från den gropkeramiska Alvastra-boplatzen, och anser det därför mest sannolikt att människor fört med sig igelkotten till Gotland (ibid.). Utifrån de många fynden av igelkott på Gotland håller Ekman det även för sannolikt att igelkotten här intog en särställning i människornas föreställningsvärld (ibid.; se även Burenhult 1997a:18, 1997b: 56). Här skulle man kunna tänka sig att igelkottens förmåga att överleva kalla vintrar genom att den går i ide, har inverkat på dess särställning i människors föreställningsvärld. Det anmärkningsvärda med Ekmans tolkning är dock att han anser att det är människor från fastlandet (Alvastra?) som tycks ha fört med sig igelkotten *till* Gotland, och att Ekman därmed inte lämnar någon möjlighet för att det *skulle kunna vara precis tvärtom* (?) – vilket från min horisont verkar var mera logiskt, mot bakgrund av den större förekomsten av igelkott i det gotländska arkeologiska materialet. Igelkotten skulle rent teoretiskt ha kunnat invandra när (och om) Gotland haft någon form av landförbindelse.

Fynd av ben från fåglar visar att dessa utgjordes av i stort sett samma arter som idag, där sjöfågel är vanligast förekommande i boplatsmaterialet, såsom grisslor, alfågel, storskarv och havssula. Framför allt havssulan har hittats på flera boplatser då den följer sillstimmen, och återspeglar därmed de rika sillperioderna under Littorinahavets tid (Österholm 1989:29). Fynd av storskarv har exempelvis påträffats i den berömda ”igelkottflickans” grav på *Ajvide*, där Burehult framför tanken att denna fågelart kan ha dresserats och använts för fiske, vilket förekommer på flera platser i världen än idag (Burenhult 1997b:56).

De första fynden av ben från nötdjur på Gotland dateras till mellanneolitikum, och är därmed förekommande, om än sparsamt (Österholm 1989:26). Nötdjur bör därför sannolikt ses som ”importerade”, även om fynd av ben från dvärgoxe har gjorts på ön (Österholm 1989:25). Frågan om människors överlevnad under dessa klimatologiska och naturmiljömässiga förhållanden, aktualiserar då

också frågor om jakten och samlandet samt strategier kring hur dessa viktiga verksamheter har bedrivits. Det inledande citatet är därför mycket konkret; djur är så mycket mer än bara mat. Enligt Storå (2001a:9), tycks den arkeologiska forskningen generellt inte heller ha betraktat frågor kring hemförandet av bytesdjuren, eller delar av dessa, som en särskilt komplicerad aktivitet, eftersom någon egentlig forskning kring den typen av frågor saknas. De kontextuella förhållandena av faunamaterialet har fått liten uppmärksamhet generellt på Gotland (Storå 2001e:5). Frågan kring dessa strategier kan då fortfarande betraktas som en öppen fråga, eftersom djurbenen på boplatserna trots allt har transporterats och hamnat där på något sätt.

Ett djur som då är av speciellt intresse för människans möjlighet till framgångsrik jakt och försörjning utgör hunden, vilken kommer att belysas närmare i det följande.

Hunden

Fynd av hundben förekommer redan från mesolitisk tid, och hundarna tycks enligt Österholm vanligtvis varit små, men påtalar även att hundskallar från hundar av schäfer-storlek har påträffats (Österholm 1989:29). Förhållandet med hundar av schäferstorlek är något som även påtalas av Burenhult (1997a:18). Hunden får i sammanhanget betraktas som ”importerad” av människan.

På Västerbjers har ungefär 120 ben av hund påträffats och analyserats av Elias Dahr, som menar att dessa varit av mellanstor spets-typ (Dahr 1943b:110–111). Som exempel på moderna mellanstora spetsar av urhundstyp (ca 40-50 cm höga; se även Ekman 1974:218), kan nämnas, exempelvis lapphunden (norsk-, svensk-, och finsk lapphund), och samojed (se fig. 14 och fig. 15

Då Österholm påtalar fynd av hundskallar från hundar av schäferstorlek, kan som kuriositet och jämförelse nämnas att rasstandard för en modern schäferhund ligger på max 60-65 cm för hanar och max 55-60 cm för tikar, alltså betydligt större än en mellanspets (SKK 2014a). Eventuellt skulle fynden av skallben från de något större hundarna kunna motsvara en hund av jämthundstyp, då dessa storleksmässigt är ganska lika schäferhunden, max 57-65 cm för hanhund och max 52-60

cm för tikar (SKK 2014b). Många kanske för sin inre syn visualiserar en grönländshund, men här är *minsta tillåtna storlek* 60 cm för hanar och 55 cm för tikar, åtminstone för moderna hundar (SKK 2014c).

Fig. 14 och **Fig. 15.** Mellanstora spetsar av urhundstyp. Övre bild Samojed. Foto: Maya Andersson. Undre bild Finsk lapphund. Foto: Marie Sköld.

Grönlandshundar är då betydligt större än mellanspetsen, och stundom även större än både jämthunden och schäfer. Evolution och genetiskt urval styr givetvis hur domesticerade djur har utvecklats, inte minst storleksmässigt (Österholm 1989:29). Storleken på hundarna har egentligen liten betydelse, då jag anser att det är hundarnas mentala egenskaper som avgör hur väl de fungerar för de olika ändamål de är tänkta att användas för, och de flesta raser har ofta avlats just för sina unika och specifika egenskaper

Kanske är resultaten av dietanalysen och undersökningen av hundtänder funna på det mesolitiska stenåldersgravfältet *Zvejnieki* i norra Lettland daterat till 8150-4190 BP (Eriksson & Zagorska 2003:160–161), indikationer på, och ett incitament för, att man redan under stenålder påbörjat avel på hundar med särskilda egenskaper avsedda för särskilda syften.

At *Zvejnieki* the dogs exhibited an extraordinary variability in stable isotope values, with evidence of freshwater fish diet for one group, whereas others evidently fed on seals and a third group seems to have comprised terrestrial scavengers. (Eriksson 2003:21)

Generellt sett innebär det att vissa raser har avlats just för sin samarbetsförmåga, medan andra raser har avlats för ett ändamål som primärt inte har inriktat sig på ett samarbete med människan, utan kanske mer på hundens förmåga att arbeta på egen hand, exempelvis kännetecknande för många drevhundar eller grythundar. Givetvis är dessa hundraser inte ”obildbara” för ett samarbete med människan, men ofta brukar dessa hundraser definieras som oerhört självständiga och ointresserade av ”bildning”, utan vill helst följa sitt ”eget huvud”. En inte helt oviktig och berättigad fråga blir då: vad kan de mellanepolitiska hundarna på Gotland ha använts till? En aspekt av användningen av hundar bland GRK-populationer kan förutom att ha använts till jakt, även ha varit att dessa har använts som draghundar. För att ge lite perspektiv på draghundars kapacitet kan som kuriosa draghundstävlingen *La Grande Odyssé Savoie Mont Blanc* i franska Alperna nämnas, vilken klassas som världens tuffaste långdistanslopp för hundkörning (Bomler 2014:8). Detta lopp, vilket pågår under två veckor, är nästan 900 kilometer långt och delas in i 10 etapper (även nattetapper), med en sammanlagd höjdnivåstigning på 25 000 meter

under dessa etapper. 2014 års vinnare, fransmannen *Jean-Philippe Pontier* avverkade loppet på en sammanlagd tid av 40 timmar och 32 minuter, med 10 hundar i spannet (Bomler 2014:8). Även om man räknar bort omständigheten att det i detta fall rör sig om moderna förhållanden, kan det ändå ge lite perspektiv på hur snabbt man kan avverka ganska stora avstånd med hjälp av slädhundar, eller draghundar, framför allt under vintertid om isen ligger på sjöar och hav.

Fig. 16. Jämthund som tränas för vildsvinsjakt (i hägn). Foto: Mikael Moilanen.

En annan lite enklare variant är att linköra med hund, vilket inom draghundsporten brukar kallas för ”Nordisk stil”. Vanligast är att man då bara kör med en till två hundar (Draghundsport.se). Föraren åker skidor och fäster draghunden (eller draghundarna) i en lina i sitt bälte, och får på så sätt ganska bra draghjälp och kan snabbt förflytta sig längre sträckor. Att människor under neolitikum har haft kännedom om och använt skidor, vittnar dels ett fynd från Salla i Finland, och dels fyndet av den s.k. ”Kalvträskskidan” från Burträsk sn, Västerbotten, vilken under 1980-talet ¹⁴C-daterats till ca 3200 f. Kr (Hallgren 2008:51; se även Svensk Historia 2010). Flera fynd av skidor visar att dessa vanligtvis har tillverkats av furu (tall).

Kanske har då de neolitiska människorna även i sammanhanget haft kunskap och kännedom om att använda och träna hundar som draghundar? *Fredrik Hallgren* (2008), omnämner i sin avhandling även

rekonstruktionsförsök och experiment med repliker av slädar, där det i Finland finns 25 säkra fynd av tidigneolitiska medar med mittfåra, och åtminstone ett fynd från Sverige (Gråträsk, Norrbotten). Längden på dessa medar uppgår till mellan 3–4 meter långa och 7–17 cm breda (Hallgren 2008:52), vilket då också säger något om slädarnas möjliga storlek. Även medarna är vanligtvis tillverkade av furu, men några av de finländska fynden är tillverkade av cembratall, vilken enligt Hallgren, närmast växer i Ural, ca 150 mil öster om Finland (ibid.). Utifrån det moderna exemplet med draghundstävlingen *La Grande Odysse Savoie Mont Blanc*, skulle en sådan sträcka (1500 kilometer) under förhistorisk tid, teoretiskt kunnat ha avverkats på en sammanlagd tid av 80–120 timmar, eller mellan 2–3 veckor.

Flertalet av de tidigneolitiska medarna bedöms enligt Hallberg komma från slädar med en mede, och några kan komma från slädar med två medar, där dessa kan dras av både hundar och människor. I det förstnämnda fallet skidar eller går föraren bakom släden för att stabilisera den.

Man färdas således sällan snabbare än promenadtakt, även om högre farter kan uppnås på skarsnö. Bäst lämpar sig slädar för färd på frusna vattendrag och myrar. (Hallgren 2008:52)

Utan att ha haft möjlighet att ta del av det experiment som ligger till grund för Hallgrens uttalande om att man sällan färdas ”snabbare än promenadtakt”, har jag personligen svårt att se hur draghundar kan låta bli att springa, för att istället ta sig fram i ”promenadtakt”, då det är viktigt att hålla en jämn och en konstant fart för att inte draglinorna skall slakna och draget bli ojämnt och ryckigt och därmed också obehagligt för draghundarna. Ett ryckigt och ojämnt framförande riskerar också samtidigt att slita av draglinorna, vilket då utgör en säkerhetsrisk. Som tidigare nämnts ovan, kan man ta sig fram förvånansvärt snabbt med hjälp av draghund. Farten har givetvis också bestämts mot bakgrund av terrängförhållanden och antalet draghundar som ingår i spannet. Skall man exempelvis ta sig fram med släde i packisområden kanske inte farten kan vara särskilt hög. När det gäller slädar anser jag det vara hypotetiskt fullt möjligt att man vintertid kan ha använt båtar av något slag (kajakar?) som slädar, och då troligen förstärkta med medar. Färdas

man över havsisen eller på islagda sjöar skulle förhållandet att ha ”båten med sig”, från mitt perspektiv dessutom vara praktiskt om man stöter på isfria områden av resvägen.

Mot bakgrund av hur levnadsvillkor och näringsfång ser ut inom GRK är min personliga uppfattning att jag anser det troligt att hundarna som förekommer inom GRK förmodligen har haft mångsidiga egenskaper (se, exempelvis Eriksson 2003:21–22), och möjligen en mentalitet som är mer benägen att samarbeta med människor. En annan möjlig nyttoaspekt är inte minst att hundarnas underull (kanske i kombination med underull från andra, vilda djur) också kan ha varit betydelsefull för exempelvis tillverkning av klädesplagg, vantar, etc. Även om Gunborg Janzon framför möjligheten att hundhår kan ha använts för framställning av textilier (Janzon 1974:87), så finns det för närvarande inga belägg för detta från skandinaviskt område. Däremot så finns belägg från exempelvis Sydamerika, där fynd av textil tillverkat av hundhår har gjorts (Sophie Bergerbrandt, pers. kom. 2014). De fantastiska fynden från Trybrind Vig i Danmark, visar dock att man åtminstone från mesolitisk tid har känt till nålbindningsteknik för att framställa textilier (Pickard & Bonsall 2007:177).

Hundar och valpar har förmodligen även också utgjort en möjlig handelsvara mellan grupper av människor. Det finns därför fler möjligheter till tolkning av hundens betydelse inom de mellanneolitiska GRK-grupperna, och till vilka jag önskar återkomma längre fram i detta arbete.

Vildsvin

Det landlevande djur som kanske är bäst representerat i det gotländska arkeologiska materialet redan från mesolitisk tid, är vildsvinet (Österholm 1989:26–27), och det är därför motiverat att ägna lite extra utrymme åt detta djur. Ben från vildsvin påträffas allmänt på boplatsområden, men framför allt är dessa djur representerade genom att betar från vildsvin är vanligt förekommande i gravmaterialet inom GRK, men även hela käkar och andra delar av svin förekommer.

Om vildsvinet ingått som naturlig del i den gotländska faunan, eller kommit till ön genom människans försorg är omdiskuterat, och det

finns teorier om att dessa skulle ha förts till Gotland av människan med båt, först under neolitisk tid (Lindqvist & Possnert 1997:52f). Det är i sammanhanget också intressant att notera, att även Rowley-Conwy och Dobney (2007:131), hävdar att inga mesolitiska fynd av ben från svin har gjorts på Gotland. Eftersom Inger Österholms mångåriga arbete på Gotland får sägas stå för ett gediget och omfattande kunnande kring det gotländska arkeologiska materialet, väljer jag att förlita mig på att hennes uppgifter om förekomst av mesolitiska fynd av vildsvin på Gotland är både relevanta, och korrekta. I sammanhanget förekommer det då även diskussioner huruvida dessa svin har varit domesticerade, eller om det rör sig om vildsvin (se, till exempel, Ekman 1974; During 1986; Jonsson 1986; Österholm 1989; Eriksson 2004; Rowley-Conwy & Dobney 2007; Magnell & Carter 2007; Carter & Magnell 2007). Gunilla Eriksson (2003) är dock övertygande då hon anser att;

The analysis of animal bones could also assist in challenging widely held views about certain animals and their relations to human populations, e.g. the issue of pigs in the Middle Neolithic on Gotland. The stable isotope data provide no support for the hypothesis that these were domestic, or “freeland pigs”, but suggest instead that they were wild boar or possibly feral pigs. (Eriksson 2003:19)

Fig. 17. Vildsvin (*Sus scrofa*) i vinterpäls. Foto: Markus Olsson.

Jag kommer att återkomma till dessa diskussioner längre fram i detta avsnitt. Då vildsvinet uppenbarligen har haft en viktig betydelse för GRK-populationerna på Gotland, är det motiverat och angeläget att istället börja med att lite närmare belysa vanor och beteenden hos detta djur. Detta för att om möjligt både kontextuellt och holistiskt bättre kunna förstå och analysera framför allt jaktstrategier, och hur dessa strategier i så fall kan ha inverkat eller haft betydelse för hur människor har organiserat sig socialt.

Vildsvin är mycket skygga, och ses sällan i dagsljus. Det är med andra ord ett *nattaktivt* djur. Däremot är spåren de lämnar efter sig lätta att upptäcka. Även om vildsvinet är allätare, så består deras primära föda till ca 90 % av ätbara växtdelar, rötter, maskar och larver, vilka de finner genom att böka i marken (Jägarförbundet 2012). På grund av sin tjocka päls har de också en vana att skrubba och klia sig mot träd, och avnjuter gärna gyttejbad i lergropar. Dessa aktiviteter kan leda till skador på träd, och vara förödande för grödor som blir uppökade och nedtrampade, men vildsvinens bökande gynnar också spridningen av många växtarter och kan leda till en snabbare näringsomsättning i skogsmarker (Jägarförbundet 2012).

Vildsvinen är aktiva från solnedgången och därefter i 6-8 timmar under natten, och förflyttar sig genomsnittligt ungefär en halvmil per natt (Viltfakta.se). Pejling på moderna vildsvin visade att galtarna i genomsnitt spred sig fyra gånger längre än suggorna, eller i genomsnitt 1,5 mil (Truvé 2004; Thurfjell 2011).

Med tanke på den mellanneolitiska ädellövskogen som växte på Gotland, är det i sammanhanget intressant att notera att vildsvin i sin jakt på föda bökar mer i lövskog än i barrskog, om de lever under sådana omständigheter. Djuren föredrar att böka i vissa områden och återvänder i stor utsträckning till dessa platser, om än inte varje år (Jägarförbundet 2012). Forskning har också visat att i de områden som störts och bökats av vildsvin, så ökade den växtliga artrikedomen med ungefär 30 % jämfört med ostörda ytor. Man kunde identifiera 256 kärlväxter (blomväxter, ormbunkar, m.m.) mot bara 194 arter i ostörda kontrollerade ytor (Welander 2006; Jägarförbundet 2012). Intressant är att mångfalden av kärlväxter ökade i alla biotoper, men främst i vassar, alkärr, äldre tallskog och gräsmark. Arter med mycket små frön, som orkidéer och ormbunkar verkade gynnas av störningen (Welander 2006;

Jägarförbundet 2012). Vildsvinet är också till skillnad från tamgrisen ett ”pälsdjur”, då vildsvinet under vintertid har tjock päls som består av täckhår och en krullig, isolerande underull. Sommarpälsen är tunnare och mer korthårig. Vildsvinet fäller pälsen två gånger per år; vinterpälsen under våren då den byter till den tunnare sommarpälsen, och på senhösten när vinterpälsen börjar växa ut (Jägarförbundet 2012).

Man har också i detta sammanhang undersökt i vilken utsträckning vildsvinet sprider frön, sporer, m.m., som fastnar i deras päls (Welander 2006). Studierna visade att ett 40-tal kärlväxter och ett 10-tal mossarter, kunde återfinnas i jord som hämtats intill träd där djuren har kliat sig, eller i gyttejbad, men dessa frön och sporer saknades i prover tagna bara några meter från dessa träd och lerhålor (Welander 2006).

Vildsvinet tycks alltså gynna floran i dubbel bemärkelse i de miljöer de uppehåller sig i, både genom sitt bökande, och genom att sprida frön. Detta är från min horisont ett mycket intressant och tankeväckande perspektiv om man jämför med *Ingemar Pålssons* pollendiagram för den post-glaciala perioden på Gotland (Pålsson 1977: 26–27, se även fig. 10). Beaktar man även *Hans Göranssons* (1996) iakttagelser från den gropkeramiska boplatsen *Alvastra* pålbyggnad och relaterar dessa iakttagelser till vildsvinets förmåga att medverka till gynnandet av spridningen av växter, blir dessa omständigheter mycket intressanta.

Vidare spreds ytterst lite pollen från emmervete och 4-radskornet på de små, mellanneolitiska åkrarna. Pollenkornen stannade under blomfjällen (”agnarna”) och frigjordes först vid tröskningen, som nämnts ovan. Dock kunde uppenbarligen pollen frigöras från dessa sädeslag under skörden, då axen bröts av och sålunda kom i stark rörelse. Av det skälet är det möjligt att spåra de mellanneolitiska ”vandrande åkrarna. (Göransson, 1996:421)

Det finns alltså en hypotetisk möjlighet att den ”ridåöppning” i skogslandskapet som bland annat Göransson (1996) påtalar i samband med almfallet, kan ha fått hjälp av, och påskyndats av ett ökande bestånd av vildsvin både i skogarna på det svenska fastlandet, och i de gotländska skogarna. Det är onekligen en intressant möjlighet, att vi här kanske kan se en hypotetisk, eller en alternativt ”bokstavlig”, förklaring på vad som av forskare tolkats som ”vandrande åkrar” (e.g. Göransson 1996:421). I själva verket kanske detta är en återspeglning

av vildsvinens framfart i de mellanneolitiska skogarna. Vildsvin som effektivt ödelägger mogna sädesodlingar på mödosamt uppodlade ytor, har säkert varit källa till stor irritation bland de tidiga jordbrukarna – i förhistorien, såväl som bland nutida jordbrukare. Eftersom pollenkornen uppenbarligen stannar under blomfjällen kan brutna ax och pollen ha fastnat i deras päls, och sedan skrubbats av vid någon för ändamålet lämplig trädstam, och medverkar därmed ”bokstavligt” till vad som uppfattats som ”vandrande åkrar”.

Ett fullvuxet vildsvin blir i genomsnitt omkring 1 meter i mankhöjd och ca 1,5 meter lång, och vikten ligger vanligtvis på runt 100 kilo för fullvuxna suggor. Fullvuxna galtar som är större och tyngre, kan väga uppemot 200 kilo (Jägarförbundet 2012). Tillväxten hos vildsvin är snabb, och vid ca 6 månaders ålder väger svinet redan ca 30 kilo, och vid ett års ålder mellan 60–65 kilo (Viltfakta.se; Jägarförbundet 2012).

Vildsvinet är delvis ett flockdju, då framför allt suggorna går i grupp med en ledarsugga, medan galtarna från ca 2-4 års ålder när de i regel gör parningsdebut, är mera ensamvandrare (Malmsten 2000). Galtarna lever alltså inte med suggflocken annat än vid brunstperioderna. I samband med parningssäsongen, som i modern tid i regel varar från september – januari (Viltfakta.se), utvecklar galtarna ett skyddande, stelt och segt brosklager runt bröstorgans sidor och på bogen, vilket fungerar ungefär som en brynja (Jägarförbundet 2012).

Vildsvin kan bli dräktiga året om, framför allt i klimatområden med mindre skillnad mellan årets säsonger (Carter & Magnell 2007:212). Men det är ledarsuggan som bestämmer när brunst och parning sker, och suggorna inom samma flock följer i regel ledarsuggans brunstperioder. Dräktigheten varar sedan ca 115–120 dagar (ca 4 månader) (Bergqvist & Paulsson 2010:105). Vildsvin av båda könen blir könsmogna runt ett års ålder, även om första parning och dräktighet normalt inte sker förrän runt 18-20 månaders ålder för gyltorna¹ (Bergqvist & Paulsson 2010:105). Ledarsuggan i en flock har många viktiga funktioner i den sociala strukturen, och en av dessa viktiga uppgifter är bland annat att se till att inte för unga honor (årlingsgyltor) blir dräktiga (Bergqvist & Paulsson 2010:106).

¹ En gris av honkön kallas för gylta (pl. gyltor) innan hon fått sin första kull, på samma sätt som en ko vanligtvis benämns för kviga (pl. kvigor) tills hon fått sin första kalv.

Även om vildsvinen vanligtvis och i normala fall får en kull per år, och ungarna (eller kultingarna) oftast föds på våren under perioden mars-maj, (Lemel 1999), är det inte ovanligt att en sugga som av någon anledning har förlorat sina kultingar går i ny brunst, och får ytterligare en kull senare under året (Tham 2001). Om tillgången på mat är exceptionellt bra under vissa år, exempelvis om tillgång på ekollon eller hasselnötter är extra riklig, kan suggorna få två kullar per år (Carter & Magnell 2007:212).

I modern viltvård i Sverige lägger man ut stödfoder under vintertid, vilket ökar överlevnadsmöjligheten för kultingar födda vid annan tidpunkt än den normala födelseperioden. Carter & Magnell (2007) håller det därför för troligt att vildsvinen under mesolitikum har varit mer bundna till den normala födelseperioden under våren, då det är rimligt att anta att människors inblandning i dessa processer varit mindre (Carter & Magnell 2007:212). Jag håller det inte för osannolikt att detta varit gällande även under mellanneolitikum. Enligt Carter och Magnell innebär detta förhållande att det är fördelaktigt att studera ålderssammansättning på benmaterial av vildsvin på förhistoriska boplatser för att uppskatta hur jaktsäsonger och jaktaktiviteter har sett ut i dessa samhällen. Om detta benmaterial exempelvis kan stödjas med fynd av benmaterial från andra arter på samma boplatser, med likartade födelseperioder, kan det då ytterligare stödja en säsongsmässig jakt (ibid.).

Genomsnittet ligger på mellan 4–6 kultingar per kull, färre och fler förekommer, och antalet kultingar varierar och ökar också med ålder, då yngre gyltor och suggor oftast får färre antal kultingar (Viltfakta.se). Suggan har sex spenpar, så tekniskt sett kan hon ge di åt upp till 12 kultingar, och varje kulting väljer efter födseln ”sin” spene att dia från. Dock tycks suggorna föredra att ge di till max 8 kultingar. Om en sugga får fler än 8 kultingar så kan det överskjutande antalet kultingar adopteras och få di av andra suggor i flocken, men först efter att den adopterande suggans egna kultingar fått dia, därför dör oftast dessa svagare kultingar redan efter några dygn (Malmsten 2000). När tiden för födelsen närmar sig drar sig suggan undan från den övriga flocken och bygger ett bo, eller ett ”näste” av torrt gräs och löv som hon formar runt sin kropp, och där hon sedan föder ungarna (Viltfakta.se).

När kultingarna är ungefär två veckor återförenar sig suggan med

övriga vuxna suggor i flocken och deras nya kultingar. Kultingarna börjar sedan äta fast föda vid ungefär 3-4 veckors ålder, men fortsätter att dias parallellt tills de är avvanda efter ca 3 månader. Kultingarna stannar sedan hos suggan tills det är dags för nästa kull att födas. När de nya kultingarna skall födas stöter suggan bort fjolårsungarna, tills dess att de nya kultingarna har börjat äta annan föda (Malmsten 2000). Detta är dock temporärt, och efter ungefär en månad tillåts främst fjolårsgyltor att återvända till flocken, men fjolårsgaltar som hunnit bli könsmogna under denna period stöts bort definitivt och tillåts inte att återvända till suggflocken (Viltfakta.se). Eftersom suggorna i en flock föder kultingar ungefär samtidigt kan det periodvis uppträda ganska stora grupper av könsmässigt blandade ”årlingar”.

I samband med att de könsmogna unga ”galtårlingarna” stöts bort, kan dessa bilda ”ungdomsgrupper”, och sedan uppehålla sig i närheten och följa suggflocken på lite avstånd under flera år. När de stöts bort är de i likhet med exempelvis älgkalvar, lite förvirrade och stressade, men är samtidigt nyfikna och lättlurade, vilket nutida jägare upptäckt ger gynnsamma jaktomständigheter, där flera ”unggaltar” i dessa sammanhang ofta kan fällas samtidigt (Anders Petersson, jägare, muntl. 2014-05-16). Om en unggylta kommer ifrån suggflocken är dessa ”ungdomsgaltar” snabba med att försöka locka henne med sig, eller betäcka henne, och ”ungdomsgaltarna” uppvisar då snabbt ett revirbeteende.

Det är sammanhanget inte ovanligt att äldre galtar, ca 7-8 år som lärt sig ”veta sin plats” accepteras av ledarsuggan och tillåts att leva nära suggflocken (Anders Petersson, jägare, muntl. 2014-05-16). Varför just dessa äldre galtar accepteras att få leva nära suggflocken vet man ännu för lite om, och kan bara spekuleras över.

Om tillgången på mat är god så kan vildsvinet äta så mycket att de kan få svårt att röra sig, och ligger sedan och vilar och smälter maten. (Tillkomsten av ordspråket ”sover på maten gör alla svin”, kan här möjligtvis få sin förklaring.) Genom att anlägga foderplatser i skogarna (s.k. åtel-platser) långt från attraktiva grödor kan man i viss mån skydda dessa från vildsvinens förstörelse (Jägarförbundet 2012). Exempelvis utnyttjas detta sätt idag i bland annat i Frankrike och Spanien, där man gräver ner majsborn eller sprider ut dessa för att avleda vildsvinen från känsliga grödor, som till exempel vinrankor (Jägarförbundet 2012).

Annars tycks det vara mycket svårt att hålla vildsvin borta från vall och grödor, där det enda som visat sig ha bäst effektivitet är moderna elstängsel. Förhistoriska åkrar tycks därför mer eller mindre ha varit utlämnade på nåd och onåd åt vildsvinens framfart.

Vildsvinet är som sagt allätare, men som nämndes inledningsvis utgörs födan till nästan 90 % av vegetabilier, främst rötter av växter som sippor, kabbeleka och rams. Under sommaren äter de gärna gröna blad av till exempel starr och tistlar, men även fallfrukt, bok- och ekollon och hasselnötter (Jägarförbundet 2012). Vildsvinet har inte så bra syn, men har i gengäld ett *mycket* bra luktsinne och kan känna vittring av en jägare på minst 500 meters avstånd (Jägarförbundet 2012).

Mot bakgrund av denna etologiska presentation kan man då givetvis fundera lite på frågorna: hur, och när under året, har förhistoriska GRK-grupper bedrivit vildsvinsjakt? En annan viktig fråga i sammanhanget och som nämndes inledningsvis, är givetvis också i vilken grad man anser att vildsvinet har varit domesticerat. Österholm påtalar här att det åtminstone är rimligt att anta att GRK-populationen tycks ha haft någon slags kontroll över svinbestånden, då man bland annat på GRK-boplatsen *Ire* i Hangvar sn (RAÄ 3), grav nr 7, hittade inte mindre än 19 svinkäkar som nedlagts med den döde, där åtminstone 15 av käkarna tillhört unga svin, och från en annan grav från *Grausne*, tillhörande samma boplatsoområde som *Ire*, där man påträffade underkäkar av minst 23 svin (Österholm 1989:28). Österholm menar då;

Att vid ett så exceptionellt tillfälle som vid ett påkommet behov av gravgåvor gå ut och nedlägga 23 eller även 19 vildsvin är nära nog omöjligt. Jakt på skygga vildsvin är betydligt svårare än så. Att dessutom döda en eller flera unga grisar torde vara något av det farligaste man kan ge sig på. Vildsvinen är mycket sociala, och vid grisarnas skrik drar man på sig hela suggflocken, som till sista blodsdroppen försvarar avkomman. (Österholm 1989:28)

Forskarna är inte helt överens om i vilken grad dessa svin skulle vara domesticerade, eller om dessa befinner sig i en begynnande fas av domesticering, eller om benmaterialet representerar huvudsakligen vilda vildsvin (se exempelvis; Ekman 1974; During 1986; Österholm 1989; Lindqvist & Possnert 1997; Rowley & Dobney 2007; Carter & Magnell 2007).

Inger Österholm (1989) och Ebba During (1986) tycks dock anse att dessa svin, från åtminstone mellanneolitisk tid, är mer eller mindre domesticerade. Då det tycks vara en vanlig uppfattning att svinet är ett mycket socialt djur, så skulle det – i likhet med hunden – erbjuda idealiska förutsättningar för domesticering (During 1986:124ff; Österholm 1989:28–29). Jan Ekman (1974) är av en helt annan uppfattning, och menar att det inte rör sig om domesticerade svin utan vildsvin. I sammanhanget har mätningar av storleken på svinens tänder betydelse för Ekmans resonemang, och där samtliga svintänder från *Ire*-lokalen överstiger storleken för tidiga tamsvin (Ekman 1974:216). Gunilla Eriksson är också väldigt bestämd i frågan om de gotländska svinen är domesticerade eller vilda, och menar att; "[...] they were not domesticated" (Eriksson 2004:156). Över huvudtaget är svinen på Gotland stora och ligger storleksmässigt nära de danska mesolitiska vildsvinen (Rowley-Conwy & Dobney 2007:146).

Båda könen bland vildsvin har betar, i både över (*maxilla*) och underkäken (*mandibula*), och dessa tillväxer hela livet, även om suggornas betar är något mindre i storlek. Även om betarna tillväxer under hela vildsvinets liv, så tycks tillväxten ändå bromsa upp med stigande ålder (Lumbye 2012:10). Enligt Ekmans åldersbestämning av svinbenen från de 19 käkben som återfanns i grav nr 7 på *Ire* kommer 13 av dessa huvudsakligen från djur som bedöms vara ca 6-12 månader (Ekman 1974:214–215), d.v.s. "årtingar" av båda könen. Enligt nyare forskning på tandutvecklingen hos vildsvin (Carter & Magnell 2007), finns det en skillnad mellan tamgris och vildsvin när det gäller frambrytningen av permanenta tänder, där frambrytningen av den andra molaren (M2) sker tidigare hos tamgris vid 9–12 månaders ålder, och vid 12–14 månaders ålder hos vildsvinen (Carter & Magnell 2007:217). Enligt Carter & Magnell (2007) motsäger deras resultat de av Rowley-Conwy (1998) tidigare gjorda resultaten beträffande när jaktsäsongen på vildsvin skulle ha ägt rum, då Rowley-Conwy i sina åldersbestämningar av vildsvin i Ertebøllekulturen (EBK) i Danmark har utgått från tandutveckling hos tamsvin (Carter & Magnell 2007:217). Carter & Magnells resultat som bygger på enbart analyser från vildsvin, innebär att den av Rowley-Conwy angivna jaktsäsongen för vildsvin bör flyttas fram, från januari – april till april – juni istället (ibid.).

Rowley-Conwy & Dobney (2007) tar också upp förhållandet med

Linjär Emalj Hypoplasi (LEH) som är en tillväxtdefekt som drabbar emaljen på svinets tänder om växandeprocessen hos svinet rubbas eller stoppas upp, eller utsätts för kraftig stress (Rowley-Conwy & Dobney 2007:149; se även Andersson 2013:28). I kombination med tändernas storleksutveckling och tillväxt har man visat att M1 som utvecklas tidigt hos svinet, i tillväxten uppvisar genomgående två tillfällen där LEH yttrar sig, vilka har tolkats som relaterade dels till stress i samband med födelsen, och därefter i samband med avvänjningen. M2 uppvisar även den frekvent LEH lågt ner på tanden, vilket tolkas som stress relaterat till bristen på mat under svinets första vinter (ibid.).

Om detta förhållande sätts i samband med att M2 frambruter vid 12–14 månaders ålder hos vildsvin, och relaterar detta till att det infaller när de som ”årlingar” stöts bort av suggan när den nya årskullen skall födas under våren, är det inte en fråga om brist på mat under vintern som orsakar dessa LEH, utan stressen av att stötas bort och få klara sig själv under 3–4 veckors tid för gyltorna, och definitivt för köns mogna ”årlingsgaltar” som inte tillåts återvända till flocken

Att det mesta av benmaterialet av svin domineras av ben från unga djur, tar bland annat Österholm (1989) och Lindqvist & Possnert (1997) däremot som indicier för att dessa varit domesticerade och att man har haft någon slags kontroll på svinen. Detta då bland annat Österholm enligt det tidigare citatet ovan, håller det för osannolikt att man går ut och nedlägger 19 eller till och med 23 unga vildsvin utan att dra på sig aggressivitet från hela suggflocken, något som även osteologen During instämmer med (1986:125). During har i sammanhanget beräknat slaktvikten på neolitiska svin till ca 53–75 kilo, och grundar orsaken till vad hon möjligen uppfattar som en låg slaktvikt på en begynnande domesticering, där skillnader i sammansättning av muskelmassa visavi fett hos vildsvin och tamsvin har betydelse, men även slaktmetoder (During 1986:122).

Min uppfattning är, att i detta fall tycks vare sig During, Österholm, eller Lindqvist & Possnert, ha kontextualiserat situationen tillräckligt utifrån vildsvinets beteendemönster. Eftersom det med utgångspunkt i ovanstående presentation och beskrivningen av vildsvinets beteende är fullt möjligt att detta hypotetiskt kan röra sig om jakt på en grupp av temporärt utstötta ”årlingar”, på grund av att nya kultingar föds i flocken. Suggorna har då fullt upp med att ta hand om sina nya ungar

(som de försvarar mycket aggressivt) men som de inte lämnar – ”årlingarna” får därför klara sig själva bäst de kan under denna period. Viktmässigt ligger då ”årlingarna” på omkring 60-65 kilo vid denna ålder (Viltfakta.se; Jägarförbundet 2012), vilket ligger inom ramarna för Durings beräkning av den förmodade slaktvikten.

Något som kan stärka denna hypotes är ett senare arbete genomfört av *Mira Lumbye* (2012). Utifrån en osteologisk analys av svinbetar i 23 av de totalt 85 undersökta gravarna på GRK-boplatsen *Ajvide* (Lumbye 2012:47), visar det sig att 20 av dessa gravar innehåller betar av galtar, medan endast 7 av de 23 gravarna innehåller betar från svin av honkön. (se tabell 1.) Både män, kvinnor och barn har fått med sig dessa svinbetar i graven (Lumbye 2012:47). Primärt tycks man ha favoriserat galtbetar, men även betar från hondjur förekommer i gravarna. Lumbye vill gärna tolka detta som att galtbetar har favoriserats då dessa generellt är större, men att i de situationer där galtbetar inte funnits att tillgå, har det även gått bra att nedlägga betar från hondjur. Även om fördelningen av betar mellan könen är ganska jämn finns en liten övervikt för galtbetar i mansgravar (Lumbye 2012:49). Många av de underkäkar av vildsvin som nedlagts i gravarna, tycks redan ha fått betarna avlägsnade innan de nedlagts i graven, och har även uppbrutna hål längs med sidan av underkåken (Ekman 1974:215; Lumbye 2012:26), där man menar att man velat komma åt märgen utan att bryta söder kåken. Att detta förfarande ur ett logiskt perspektiv, (förutom att komma åt märgen), samtidigt möjliggör att underifrån pressa upp och underlätta avlägsnandet av betarna från kåkarna omnämns inte. Intressant i sammanhanget är också att i de fall det varit möjligt att åldersbestämma vildsvinen kommer betarna från galtarna huvudsakligen från individer som varit ca 1-3 år vid slakttilfället. Där betar från äldre galtar har kunnat åldersbestämmas har dessa bedömts vara från individer ca 7-8 år (Lumbye 2012:30–46), d.v.s. äldre galtar som kan ha tillhört kategorin av galtar som kanske har retirerat från parningsaktiviteter och accepterat en underordnad roll i suggflocken. Intressant att notera i sammanhanget är då också att betar från galtar i den mest revirhävande och parningsbenägna åldersgruppen 4-6 år tycks saknas i materialet som Lumbye redovisar. Möjligheten finns dock att denna åldersgrupp kan finnas bland det material som Lumbye av andra orsaker inte har kunnat åldersbestämma.

Tab. 1. Svinbetar i gravar från Ajvide.
(Sammanställd efter redovisad data i Lumbye 2012:30–46)

Grav Nr.	Antal betar	Galt	Ålder	So	Ålder	Kön och ålder begravda individer
1	3	2	5-8 år	1	?	Kvinna 17-19 år
3	1			1	ca 2 år	Kvinna, vuxen
5	1	1	?			Kvinna
6	5	4	5-7 år + ca 3 år	1	?	Man 17-25 år
7	1	1	?			Man 40-50 år
19	3	3	7 år + ca 1 år			Man 40-50 år
21	1	1	?			Inga fynd av skelett (enotaf?)
23 (2 individer)	2	2	?			Man 40-50 år + barn ca 12 år
29 (3 individer)	1	1	?			Kvinna 20-30 år + 2 barn 4 år resp. 2-3 år
35	7	2	?+ 1 yngr. än 1 år	5	1st 3-4 år 2st 2-3 år 1st ca 2 år 1st >1 år	Barn 3-4 år
37	1	1	?			Man 20-30 år
38 (3 individer)	1	1	?			2 män 20-25, resp. 25-30, 1 barn 3-5 år
45	2	2	?			Man 30-40 år
49	1	1	?			Man 25-35 år
52 (2 individer)	1	1	7-8 år			2 barn, ca 7 år resp. 18-24 mån.
53	1	1	yngr. än 1 år			Kvinna 60 år eller äldre
54	1	1				Man 25-35 år
56	4			4	2 st 3-4 år 1st ca 3 år 1 st ca 2 år	Man 30-40 år
59	1			1	yngr. än 1 år	Man 25-35 år
60	3	2	?	1	äldre än 4 år	Barn ca 7 år
66	3	3	?			Man 25-35 år
73	1	1	?			Kvinna 30-35 år
79A	1	1	?			Barn 8-9 år

Betarna som redovisas i tabellen kan komma från både över- och underkäke, och kan vara hela, bearbetade, eller fragmenterade, men där antalet betar i respektive grav är återgivna i enlighet med de data som redogörs för av Lumbye (2012). Där ingen åldersuppgift finns definierade av Lumbye har jag noterat detta som frågetecken (?).

Betarna från svin av honkön bedöms av Lumbye (2012:30–46) att åldersmässigt – med ett undantag – komma från individer yngre än ett år – ca 4 år. Endast en individ har bedömts att ha varit äldre än 4 år (Lumbye 2012:44). Kanske kan detta vara indikationer på att man möjligtvis har undvikit att jaga ledarsuggor. Här kan man då också anföra att även vid modern jakt på vildsvin, framför allt i områden där de gör stor skada på odlingar och vall, skjuter man primärt ungsvinen och kulingarna – aldrig ledarsuggan (Jägarförbundet 2008:2). Ledarsuggan återvänder sällan till platsen där hon har förlorat ungar eftersom hon förknippar platsen med fara. Skjuter man ledarsuggan stannar oftast ungsvinen och kulingarna kvar på platsen och i området, och problemet med förstörelse av grödor kommer snarare att öka i stället (Jägarförbundet 2012; Anders Petersson, jägare, muntl. 2014-05-16).

Att de påstådda sociala egenskaperna inte fullt ut överensstämmer med vildsvinets beteendemönster kan därför också invändas emot. Vildsvin är sociala, men huvudsakligen *mot varandra* – men är annars mycket skygga och flyktbenägna. När Österholm och During anför detta är det möjligt att de primärt har tänkt på moderna, redan fullt domesticerade grisar, eller möjligen på ”Emil i Lönnebergas” ”Griseknoen”, då sammansättningen av benmaterialet av de mellanneolitiska svinen på Gotland, och utifrån det beskrivna etologiska perspektivet, enligt min uppfattning därmed stärker Ekmans tes att de gotländska mellanneolitiska svinen faktiskt utgörs av ej domesticerade vildsvin (Ekman 1974:216).

Att svinet har haft betydelse för människorna under den gropkeramiska perioden, får ändå sägas vara klarlagt, vilket bland annat fynden av ben av svin, svinbetar och käkben som påträffas i många av gravarna vittnar om (Österholm 1989:28). Även om frågan om hur dessa hanterats eller jagats fortfarande är öppen.

Ett bra luktsinne, parat med förhållandet att vildsvin är nattdjur och mycket skygga, bör därför innebära att det krävts utvecklade jaktstrategier för GRK-populationerna för att komma tillräckligt nära för att nedlägga dessa vildsvin. Ett möjligt jaktsystem där man exempelvis lägger ut foder (åtel-jakt) (Jägarförbundet 2012), och låter dem äta sig så mätta att de blir ”orörliga” och mindre vaksamma, framstår enligt min uppfattning som det kanske *minst* riskabla i sammanhanget.

Att svinbetar från galtar i ålderskategorin 4-6 år saknas i Lumbyes

redovisning av materialet (Lumbye 2012:30–46; se även tabell 1), kan även antyda ett visst mått av säkerhetstänkande bland GRK-populationen när det gäller jaktstrategierna, där man kanske undviker att utsätta sig för både möjligheten och riskerna med att skadeskjuta en ”brynjeförsedd” galt.

Intressant i sammanhanget är att Österholm (1997:80) också nämner att typiska fynd i kulturlagret under transgressionshorisonten på *Ajvide* är förutom flera välbevarade rester av stora keramikkärl, även fynd av skallar och underkäkar av svin.

Det kan förefalla som om man fällt svinen i strandskogarna och sedan fört bort dem, varvid de mindre värdefulla delarna lämnats på platsen. (Österholm 1997:80)

En annan lockande hypotes beträffande jakten skulle då kunna innefatta att GRK-människorna även förstått att använda sig av en jaktstrategi som består av åtel-jakt. Genom att placerade ut keramikkärl fyllda med mat (exempelvis nötter) på stranden som lockat till sig vildsvinen, har människorna sedan och kanske med hjälp av hundar, drivit vildsvinsflocken ut i vattnet, där dessa – även om vildsvin faktiskt har god simförmåga – förmodligen är mer försvarslösa. En sådan hypotes är enligt min uppfattning inte orimlig mot bakgrund av ovanstående citat av Österholm, då en koppling mellan strand och vildsvin också är belagd i det arkeologiska materialet, åtminstone från *Ajvide*. Keramikkärlet kan då ha fungerat som hjälpmedel för att avleda vildsvinens uppmärksamhet från jägarnas vittring och rörelser. Placerade i båtar (kajaker?) har människorna sedan kunnat skjuta, eller kanske fångat de simmande grisarna med nät. Jag anser det också viktigt att poängtera att en sådan möjlig jaktstrategi också behöver relateras till förhållandet att vi arkeologiskt uppfattar GRK som säljägare. En sådan jaktstrategi kan därför ha utvecklats mot bakgrund av att GRK-populationen förmodligen har haft mer erfarenhet och kunskap om hur man jagar i vatten, än på land.

En intressant iakttagelse i sammanhanget utgör då även de tidigare omnämnda strandbundna fynd av upp och nedvända kärlobottnar och krossad keramik som återfanns på *Sittestalokalen*, vilket skulle kunna stärka indicierna för att GRK har brukat åteljakt. Det förekommer

även fynd av upp och nedvända krukbottnar som har påträffats invid större stenblock (Kihlstedt 2011:51). Konsekvensen av ett sådant jaktförfarande skulle då också kunna resultera i mängder av krossad keramik. Även om dessa varianter på jaktstrategier säkert går att både invända emot och diskutera ytterligare, är det enligt min mening inte desto mindre viktigt att arkeologiskt fundera på hur dessa jaktstrategier kan ha gestaltat sig. Det bör därför understrykas att de jaktstrategier som jag diskuterat här endast utgör möjliga eller tänkbara tillvägagångssätt i dessa sammanhang. Utifrån den här presenterade sammanställning kring moderna vildsvin och deras beteenden, kan en schematiserad kontextualisering över relationen mellan vildsvinens beteende och jakt och säsongsklimat under mellanneolitikum på Gotland, hypotetiskt ha sett ut på följande vis och som presenteras i nedanstående tabell 2.

Tab. 2. Vildsvinsjakt under arbetsåret.

(Konstruktion: Anna-Carin Andersson)

Månad	Väderförhållanden	Händelser	Jakt
Januari	snö/is	Parningsperiod	
Februari	snö/is	Parningsperiod	
Mars	snö/regn/packis		
April	(Snö)regn/packis	vildsvin föds	jakt årlingar
Maj	regn/sol/öppet hav	vildsvin föds	Jakt årlingar
Juni	sol/öppet hav	Vildsvin föds	Jakt unggaltar
Juli	sol/öppet hav		Jakt unggaltar
Augusti	Sol/öppet hav		Jakt unggaltar
September	Sol/stormar/öppet hav		jakt unggaltar
Oktober	Regn/stormar/öppet hav		Jakt unggaltar
November	Regn/snö/öppet hav/isläggning		
December	Snö/isläggning	Parningsperiod	

Mot bakgrund av de kraftigare vinterförhållanden som anses ha förekommit under den mellanneolitiska subboreala klimatperioden, kan man givetvis fundera på hur vanligt förekommande det varit att vildsvinen exempelvis har fött sina ungar under januari och februari? Dessa vintermånader kan sägas omfatta den kallaste perioden på året,

och när tillgången på mat är reducerad, vilket också i så fall reducerar överlevnaden. Ledarsuggorna bestämmer när brunstperioden skall inledas, så dessa kan då givetvis ha varierat under året, och andra brunstperioder kan ha förekommit. Jag anser därför att Carter & Magnells uppfattning att de förhistoriska vildsvinen varit mer bundna till den normala födelseperioden under mars – maj, och att människors inblandning i dessa processer varit obetydlig (Carter & Magnell 2007:212; se även Lemel 1999). Om vildsvinen varit mer bundna till normala födelseperioder under mars – maj, innebär detta mot bakgrund av dräktighet att parningsperioden huvudsakligen har infunnit sig december – januari¹.

Denna schematisering och försök till relationell kontextualisering mellan vildsvinens beteende och vildsvinsjakten under mellanneolitikum utgör därför en grund för fortsatta diskussioner i den kommande fallstudien.

¹ Kanske kan man här ana ett möjligt ursprung till varningssägner om exempelvis ”glosen” eller ”mörkersuggan”?

Marin fauna

Då den gropperamiska populationen näringsekonomiskt anses vara en fångstekonomi baserad i huvudsakligen ett marint näringsuttag med säljakt och fiske som huvudsyssla (Storå 2001a; Eriksson 2003; Eriksson 2004), finns det anledning att närmare redogöra även för den marina faunan. Som tidigare nämnts utgör Östersjön inledningsvis under MNA fortfarande av vad som kallas för Littorinahavet (ca 7000-3000 BC) och har under denna fas en högre salthalt, jämfört med idag

Av de större marina däggdjuren är det framför allt grönländssäl (*Phoca groenlandica*), vikaresäl (*Phoca hispida*) och gråsäl (*Halichoerus grypus*), som tillsammans med fisk av olika slag, utgör markanta inslag i fyndmaterialet. Ben av knobbsäl har påträffats men det är inte helt säkerställt att dessa fynd kan relateras till GRK (Wallin & Steen 2007:24), varför just denna sälart inte vidare kommer att omfattas. Detta bekräftas både av rikliga benfynd och av arkeologiska diet-och näringsanalyser (Storå 2001a; Eriksson 2003). När det gäller fiskarterna utgörs dessa huvudsakligen av de samma arter som ännu idag förekommer i Östersjön, exempelvis sill, torsk, makrill, olika plattfiskar etc. (Österholm 1989:163).

Benmaterialet från faunan visar att förutom ben från svin, är det just ben från olika sälarter som är vanligast förekommande – eller det som bäst har bevarats på GRK-platserna. Även om stora mängder fiskben också har bevarats, exempelvis på Ajvide där ben från fisk dominerar till antalet (Storå 2001e:5), så är dessa ben otvetydigt mindre i storlek, och möjligheten att dessa då i sin omfattning har bevarats sämre i förhållande till större och kraftigare ben måste tas med i beräkningen. Jan Ekman (1974) menar exempelvis;

Då förekomsten av fiskbensrester eller fiskben i materialet är beroende av bevarings- och grävningförhållanden, är det meningslöst att spekulera i dess relativa betydelse på de olika boplatserna. (Ekman 1974:214)

Det finns därför en möjlighet att vår arkeologiska bedömning av omfattningen av fisket därmed kanske inte är helt korrekt, utan på ett generellt plan skulle kunna antas ha varit mer omfattande än vad som framgår av fiskbensmaterialet.

Jag finner det dock svårt att förstå, eller acceptera varför det på grund av dessa omständigheter skulle vara ”meningslöst att spekulera” i fiskets relativa betydelse, som Ekman menar. När det gäller Västerbjers menar exempelvis Storå (2001e) att fyndmaterialet inte innehåller så mycket sälben, utan håller det för troligt att grisen har haft större betydelse på denna plats (Storå 2001e:1). Eriksson (2004) menar dock tvärtom att populationen på Västerbjers huvudsakligen har livnärt sig på säl, och matat hundarna med fisk och möjligen svinkött. Detta påstående gör Eriksson trots att analyserna av skelettmaterialet från hundar på Västerbjers enligt hennes egen studie, inte påvisar en blandad diet på svinkött och fisk, utan visar att hundarna matats med fisk (Eriksson 2004:146, 154). Jag finner det här därför värt att notera dessa båda forskares något avvikande åsikter i deras syn på betydelsen av svin och sälar för GRK-populationen på Västerbjers.

Arkeologen och osteologen *Jan Storå* genomför i sin sammanläggningsavhandling *Reading Bones. Stone Age Hunters and Seals in the Baltic* (2001a), ett omfattande arbete i sin kartläggning att utifrån det osteologiska materialet analysera sälens osteologiska utvecklingsfaser. Storå har här analyserat sälbensmaterial från 25 olika platser som huvudsakligen daterar sig till ca 3500 – 1800 cal BC, dvs., en tidsperiod som infaller under subborealt klimat, och där dessa data är hämtade från GRK-platser (Storå 2001a). Storås syfte är att analysera vilka ålderskategorier av sälar som jagats utifrån förekomst i det bevarade benmaterialet, eftersom beteendemönstren varierar ganska mycket mellan de olika sälarterna, men även inom de enskilda arterna beroende bland annat på vilken ålder sälarna har, kön och könsmognad. Detta medför att de olika sälarternas livscyklar skiljer sig åt på olika sätt, etc. (Storå 2001a:2)

Med utgångspunkt i sälarnas beteendemönster menar Storå även att de jagande människorna har haft kunskap om sälarnas beteenden och inrättat jakten utifrån dessa omständigheter. Med hjälp av kunskap kring sälarnas beteendemönster kan många intressanta slutsatser göras, vilka kan bidra till att få några hållpunkter i ett ramverk – eller kontext – för hur människorna organiserade sin jakt på dessa djur (Storå 2001a:2).

Eftersom osteologiska näringsanalyser även visat att människorna inom GRK-populationerna huvudsakligen livnärt sig på ett marint näringsfång (Eriksson 2003), är det också möjligt att diskutera samhällsorganisation utifrån dessa förutsättningar. Eftersom djurens beteendemönster blir en förutsättning för jakten, blir dessa på många sätt tvingande omständigheter för människors jakt- och överlevnadsstrategier. Här påtalar Storå också att många av dessa typer av tolkningar har sin grund i analogier med nu levande säljägare, exempelvis grönländska inuiter (Storå 2001a:9), och efterlyser samtidigt fler studier som relaterar lämningar av fauna i relation till andra fynd (Storå 2001a:11).

För att få ett sammanhang och möjlighet att kunna skissera ett ramverk eller en kontext där det ges möjlighet att relatera andra typer av arkeologiska fynd till detta faunamaterial, behöver man alltså få en uppfattning om de olika sälarternas levnads- och beteendemönster. Jag önskar därför primärt utifrån Jan Storås arbeten lyfta fram några omständigheter som enligt min mening bör haft direkt betydelse för de GRK-populationer vilka utifrån diet- och näringsanalyser (Eriksson 2003), tycks ha baserat sitt huvudsakliga näringsfång på att jaga och livnära sig på dessa vattenlevande däggdjur. Med hjälp av en ökad förståelse kring sälarnas beteendemönster och informationen och analyser av benmaterialet av sälben på boplatserna är det möjligt att skissera ett tänkbart säsongsmönster för när jakten har bedrivits. Eftersom jakten har betydelse för möjligheten att få äta, och därmed betydelse för populationens överlevnad, går det att hävda att jakten också har påverkat samhällets och populationens organisation på olika nivåer.

Grönlandssäl

Med utgångspunkt i det arkeologiska benmaterialet tycks grönlandssälen (*Phoca groenlandica*, eng. harp seal) vara den sälart som favoriserats för jakt. Denna sälart är också den vanligast förekommande arten i avfallsmaterialet på boplatserna i Estland och i *Rzucewo* i Polen från denna tidsperiod (Storå 2001a:6). Grönlandssälen finns inte längre kvar i Östersjöns fauna, men har uppenbarligen både fortplantat sig och förekommit i riklig mängd under mellaneneolitikum. Storå beskriver bland annat att de tidigaste boplatserna på Åland (ca 5100–3600 cal BC), vilka identifierats som kamkeramiska boplatser, endast innehåller små mängder brända benfragment av gråsäl och vikaresäl, och att det är först från MN med de gropkeramiska grupperna ca 3300 cal BC som benmaterial från grönlandssäl dyker upp på de Åländska öarna (Storå 2001c:2). Innan denna period tycks inte grönlandssäl ha förekommit. Det är alltså en helt ny art som inträder i Littorinahavet. De största mängderna av lämningar av ben från grönlandssäl stämmer i stora drag väl överens med Littorinahavets saltaste period, då det finns ett regelbundet inflöde av friskt saltvatten från Atlanten, vilken startar ca 5600 BP till ca 4500 BP (dvs. ca 3 300 f. Kr.) runt det gotländska området, och i området runt Bornholm varade ända till ca 2800 BP (Ekman 1974).

Fig. 18. Grönlandssäl (*Phoca groenlandica*). Foto: Brandon Holden.

Försök att beräkna grönlandssälens utbredningsområde i Littorinahavet visar en nordlig gräns motsvarande Umeå – Vasa i Finland, och man

antar att åtminstone två stora kolonier (eller hjordar) av grönländssäl har existerat inom havets område (Melentyev 2005:30). Storå räknar med att grönländssälen som art mer eller mindre nästan är helt försvunnen ur Östersjön vid slutet av neolitikum – början av bronsålder. Enstaka fynd av grönländssäl i boplatsmaterial från brons- och järnålder har dock gjorts (Storå 2001a:2). Grönländssälen är egentligen en

Fig. 19. Grönländssäl. Foto: Ari Ahlfors.

migrerande atlantisk sälart, som i dag förekommer och förökar sig endast i tre områden i världen; *Vita Havet* (Kolahalvön), *Jan Mayen öarna* (Svalbard), och *Newfoundland* (Kanada), huvudsakligen under februari och mars månad (ibid.). En fullvuxen grönländssäl kan bli ca 160 – 185 cm lång och väga mellan 100 – 150 kilo beroende på säsong (Storå 2001c:3). Storå noterar också att de neolitiska fullvuxna grönländssälarna har varit mindre i storlek jämfört med nu levande moderna grönländssälar. Denna skillnad gäller dock inte fynd av ben från de neolitiska kutarna, som storleksmässigt överensstämmer även med kutar av nu levande moderna grönländssälar (Storå 2001a:24). När det gäller grönländssälen så är ett viktigt beteende i sammanhanget att denna sälart föder sina ungar (kutar) på packis under senvintern i

stora kolonier, och kutarna ammas sedan väldigt kort tid, oftast endast 10–12 dagar, varefter sälmamman lämnar sin unge på packisen. Här stannar sedan kuten tills den har fällt av den första ”valppälsen” – vilket normalt har skett ca 4 veckor efter födelsen – innan kuten lämnar födelseplatsen på packisen för att påbörja sitt liv i havet (Storå 2001c:3). Under denna period är kutarna mycket sårbara och utsatta. Storå gör i sammanhanget också noteringen att ben från riktigt små kutar saknas i Västerbjersmaterialet, men att dessa ben förekommer på exempelvis Ajvide-boplatsen (Storå 2001a). Ekman gör en liknande iakttagelse för Ire-boplatsen där även fynd av ben från helt unga sälar saknas

Fig. 20. Kut Grönlandssäl. Foto: Mario Cyr.

(Ekman 1974:217). Man kan därför konstatera att GRK-populationen på Gotlands östkust förmodligen inte haft tillgång till grönlandssälens födelseplatser på samma sätt som GRK-populationen på Ajvide och Gotlands västkust tycks ha haft (Storå 2001a). En annan hypotetisk möjlighet som inte tas upp av Ekman eller Storå, är att dessa kutar kan ha jagats och konsumerats på annan plats av GRK-grupperna på Ire och Västerbjers, exempelvis i Kooperation med säljägarna på Ajvide. Grönlandssälen är ett flocklevande djur med tydliga åldersgrupper, då kutar och yngre ännu inte könsmogna individer lever tillsammans i flock för sig själva, och avskilt från flocken med vuxna individer. Först när de yngre sälarna uppnår könsmognad vid ca 4-8 års ålder förenar de sig med vuxenflocken (Storå 2001a:3)

Utifrån Storås analys av tillväxten av sälbenen har han kunnat visa på att grönlandssälen tycks ha jagats nästan hela året under GRK-tid, åtminstone in under sommarhalvåret, då man funnit många ben från unga individer (äldre än kutar). Detta innebär att sälen även måste ha jagats på öppet hav, något som fynd av sjunkna skadeskjutna sälar i Östersjöns bottensediment också visar, där benharpuner fortfarande

suttit fast i de dödade sälarna (Storå 2001e:27). Detta innebär att om gröndlandssälen jagats på öppet hav har det enligt Storå sannolikt krävt stora kooperativa arbetsinsatser.

Om jag då utgår från att inte alla människor i en GRK-grupp har deltagit i en sådan riskfylld jakt ute på havet (exempelvis mindre barn) bör det också innebära att delar av gruppens medlemmar har varit frånvarande från boplatsoområdet under längre, eller kortare tidsperioder. Det går då att fråga: vad skulle en sådan omständighet kunna innebära för gruppens sociala organisation? Kommer ett sådant förhållande till uttryck på något sätt i den materiella kulturen? Detta är frågor som det är anledning att återkomma till i fallstudien.

Vikaresäl

Vikaresälen (*Phoca hispida*, eng. ringed seal), har ett lite annorlunda beteende än gröndlandssälen, då den exempelvis och vanligtvis inte är flockleva de som gröndlandssälen (Miettinen *et al.* 2005:38). Vikaresälen är då mer ensamlevande och ”stationär”, och migrerar inte (Storå 2001a:3). Även om vikaren ofta lämnar de områden där den vanligtvis påträffas, i juni månad och återvänder i oktober-november, så vet man i dag för lite om vart vikaresälen tar vägen och uppehåller sig under denna period. Vissa observationer antyder en möjlighet att de förenar sig med andra vikare och bildar tillfälligt större grupper (Miettinen *et al.* 2005:38). Vikaresälen i Östersjöområdet återfinns idag huvudsakligen i norra delen av Bottenhavet, men även i insjön Saimen i Finland (*Phoca hispida saimensis*, se fig. 21). I sjön Saimen i östra Finland, vilken egentligen består av ett större sjösystem, har ett bestånd av vikare vid någon tidpunkt blivit avstängda från havet i samband med landhöjningen efter inlandsisens reträtt, och därefter anpassat sig till ett liv i sötvatten. Det är då möjligt att se den idag utrotningshotade Saimen-vikaren som en naturekologisk relik (Salmi *et al.* 2005; se även Vilt och Fiskeriforskningsinstitutet 2012).

En fullvuxen vikaresäl blir mellan 130–140 cm lång och väger mellan 60–140 kilo beroende på säsong. I likhet med gröndlandssälen tillbringar de unga vikaresälarna sina första år separerade från de vuxna djuren, och uppehåller sig under vintern i utkanterna av områden med

Fig. 21. Saimenvikare (*Phoca hispida saimensis*). Foto: Juha "Norppa" Taskinen.

fast is, eller utanför de områden där ungarna föds. Detta innebär att sälarna uppehåller sig relativt långt ut från land när isarna lägger sig. Vikaresälen föder sedan sina ungar i områden med fast is, i vad som kallas för "gryt" eller "isgrottor", och ammar också sina kutar längre tid, upp till 6 veckor, jämfört med grönländssälen (Storå 2001a:3).

Fig. 22. Kut vikare. Foto: Thorsten Milse.

Det dröjer därmed också längre tid innan vikaresälens ungar har gjort sin första fällning av "valppälsen". Vikaresälen har även förmåga att hålla lufthålen i isen öppna under isperioden, en förmåga som grönländssälen saknar (Storå 2001a:2–3). Eftersom vikaresälen skapar lufthål i isen där de kan andas och ta sig upp på isen, utgör lufthålen utmärkta platser för att jaga vikaresälen. Den låga andelen av ben från vuxna vikaresälar antyder att jaktsäsongen för denna art varit kort. Enligt Storå (2001a:31;) har vikaresälen jagats på isen under senvintern och tidig vårvinter förmodligen vid lufthålen och möjligen också vid sälgryten eller isgrottorna där ungarna föds. Harpunering vid vikaresälens andningshål bör ha varit en vanlig metod. Intressant är då

också att GRK-lagren i grottan *Stora Förvar* på Stora Karlsö domineras av ben från vikaresäl, och denna plats har också den högsta frekvensen av fynd av harpuner. Kopplingen mellan vikaresäl och harpuner har därför säkert relevans anser Storå (2001e:27).

Gråsäl

Gråsälen (*Halichoerus grypus*, eng. grey seal) är en pelagisk, flocklevande art, d.v.s. att den huvudsakligen lever i skärgårdsmiljö och påträffas ofta i stora kolonier (Storå 2001a:3). Även om lämningar efter gråsälen, förekommer redan i det mesolitiska materialet, exempelvis på åländska *Jetteböle*, så är fynd av ben från gråsäl inte mer allmänt och vanligt förekommande i det kustbundna boplatsmaterialet förrän under senneolitikum och bronsålder. Detta sammanfaller då också i tid för när benmaterial från grönlandssälen blir mer ovanlig, för att sedan upphöra helt. Gråsälen tycks alltså inte ha tillhört den favoriserade arten av jaktbyte, utan jakten på gråsäl verkar ha varit av mer tillfällig karaktär (Storå 2001a:34). Benmaterialet indikerar mestadels en jakt på ”åringar” (några månader gamla) då inga ben från gråsälskutar påträffats. Jakten tycks då sammanfalla med jaktsäsongen för grönlandssäl och ägt rum huvudsakligen under sommarhalvåret (ibid.).

En möjlig förklaring till att det huvudsakligen tycks ha varit mycket unga gråsälar som jagats, kan då ligga i det förhållandet att gråsälen är vår största sälart. Hanarna kan bli upp till 3 meter långa och väga omkring 300 kilo, medan honorna är något mindre, ca 2 meter långa och väger omkring 200 kilo. Gråsälen föder sina ungar huvudsakligen i slutet på februari – början på mars månad, vilket vanligtvis sammanfaller med maximalt istäcke (Melentyev, Karlsson & Sjöberg 2005:32). Isens tjocklek varierar då mellan ca 50–100 cm. Beroende på isförhållandena kan födelseplatserna variera, men gråsälen föder sina ungar i kolonier på gränsen för fast is (Storå 2001a:3). I likhet med grönlandssälen saknar gråsälen förmågan att hålla andningshålen i isen öppna. Ungarna ammas i ca 3 veckor, varefter kutarna lämnas och honorna parar sig på nytt ganska omgående efter att hon lämnat kuten. Sälarna har så kallad fördröjd fosterutveckling, vilket innebär att det befruktade ägget ”vegeterar” tills fosterutvecklingen påbörjas (Storå

2001b:12). Gråsälerna kan också uppnå ganska hög ålder, där rekordet i modern tid för gråsäl ligger på 43 år för hona och 40 år för hane.

Rent generellt kan man då konstatera att gråsälens storlek som fullvuxen möjligen kan ha varit orsak till att den inte favoriserats som byte. Om optionen varit att även jaga denna sälart för att få ett större jaktutbyte, så har förmodligen sälens i det närmaste dubbla storlek jämfört med vikaresäl och grönländssäl kanske varit det största hindret.

Fig. 23. Gråsäl (*Halichoerus grypus*). Foto: Antti Below.

Därför tycks man ha inriktat sig på kutarna eller de yngre gråsälarna som inte uppnått full storlek (Storå 2001a:34). Åter igen kan man här ana – i likhet med den tidigare diskuterade vildsvinsjakten – att det har funnits ett säkerhetstänkande hos GRK-populationen, där man inte tagit onödiga risker som kunnat äventyra gruppens överlevnad. I små grupper av människor bör det vara mycket märkbart om en vuxen individ förolyckas. Jakten på gråsäl ökar under senneolitikum och bronsålder, vilket innebär att även jaktstrategierna på något sätt bör ha utvecklats och förändrats. Möjligen kan det kanske ha med båtarnas utveckling att göra, eftersom många bronsåldersristningar visar på vad man kan uppfatta mer som traditionella former av båtar, än de typer av flytetyg man tycks anse att GRK-grupper höll sig med, d.v.s. stockbåtar, kanoter eller kajaker (se exempelvis Hallgren 2008:54f). Jag avser

visserligen inte att fördjupa mig vidare i diskussionen om båtarnas form i olika hållristningsmotiv, men kan samtidigt inte avhålla mig från att lyfta frågan: skulle i själva verket inte några av dessa båtmotiv kunna vara slädar? I slutet på februari – början på mars månad när gråsälens föder sina ungar varierar isens tjocklek mellan 50–100 cm i modern tid. Under mellanneolitikum när isförhållandena var kraftigare än idag, bör havsisen, enligt min mening, ha utgjort en förhållandevis säker och snabb transportväg med släde och hundspann, jämfört med att exempelvis paddla fram i kajak i öppet hav. Med en likartad sammanställning som

Fig. 24. Gråsälskut. Foto: Linda Askelund, Skansen.

gjordes i föregående kapitel avseende vildsvinens beteende i relation till jakten, kan en schematiserad kontextualisering över relationen mellan de olika sälarternas beteenden och jakten ha sett ut på följande vis och som presenteras i nedanstående tabell 3. Beroende på när kutarna föds och när de senare slutar att dia, samt när den första fällningen av valppälsen är avklarad, kan det variera när kutarna övergår till ett vattenlevande liv. Eftersom de presenterade sälarterna föder sina kutar vid samma tidpunkt på året har ingen artskillnad gjorts i tabellen för dessa. Jakten på vikaresäl avser då vuxna djur. Ungsäl avser då ännu ej könsmogna sälar, vilka åldersmässigt kan variera från det att de lämnar födelseplatsen vid någon månads ålder, tills att de flera år senare vid könsmognad förenar sig med de vuxna, reproducerande djuren (Storå 2001a:2-3).

Tab. 3. Säljakt under arbetsåret.
(Konstruktion: Anna-Carin Andersson)

Månad	Väderförhållanden	Händelser	Jakt	Samlande
Januari	snö/is		Vikare	
Februari	snö/is		Vikare	
Mars	snö/regn/packis	Kutar föds	jakt kutar	
April	(Snö)regn/packis	Kutar föds	jakt kutar	
Maj	regn/sol/öppet hav	ungsälar går i vattn t	Jakt ungsäl	Samlande
Juni	sol/öppet hav	ungsälar	Jakt ungsäl	Samlande
Juli	sol/öppet hav	ungsälar	Jakt ungsäl	Samlande
Augusti	Sol/öppet hav	ungsälar	Jakt ungsäl	Samlande
September	Sol/stormar/öppet hav	ungsälar	Jakt ungsäl	samlande
Oktober	Regn/stormar/öppet hav			samlande
November	Regn/snö/öppet hav/isläggning			
December	Snö/isläggning			

Fisket

När det gäller fisket så tycks det vara några arter som oftare förekommer i gravmaterialet, och som därför kan sägas ha ingått bland de fiskarter som fångats eller fiskats. Framför allt handlar det om sill (*Clupea harengus*) och torsk (*Gadus morrhua*), men även plattfiskar (*Pleuronectes sp.*), gädda (*Esox lucius*), abborre (*Perca fluviatili*), lax (*Salmo salar*), sutare (*Tinca tinca*) och stör (*Acipenser sturio*) (Ekman 1974:225). Jan Ekman påtalar utifrån fynd från Ire-boplatsen, att sillens storlek runt Gotland under mellanneolitikum har varit större än den sill (strömning)¹ som fångas i området i dag (angående frågan om sill eller strömning, se Nrm 2013). Detta förklarar Ekman med att salthalten varit högre under Littorinafasen, och att sill av motsvarande storlek idag närmast kan återfinnas i Öresund som har en salthalt vilken ligger ungefär inom Littorinasnäckans toleransgräns (Ekman 1974:218).

Förmodligen är fiskens betydelse i dieten inom GRK på Gotland underskattad (Ekman 1974:213; Storå 2001e:1), men någon egentlig

¹ Jag väljer här att följa Jan Ekman (1974) och använder benämningen sill. Angående frågan om sill eller strömning i övrigt, se Nrm 2013.

forskning kring fiskets betydelse under GRK tycks inte finnas. Det handlar oftast om insprängda kommentarer i anslutning till exempelvis generella uttalanden om fynden av benmaterialens sammansättning, exempelvis som nedanstående citat från Eriksson (2004) visar;

Due to the excavation techniques, fish bones have been recovered in substantial amounts only on sites excavated during the later half of the 20th century, but they are likely to have formed a significant portion of the faunal remains at the sites excavated earlier as well. (Eriksson 2004:136)

Eller som Österholm konstaterar i anslutning till redogörelse för arter av sjöfåglar vars ben återfunnits på GRK-platser, att fynd av havssula som gärna följer fiskstim indikerar rika sillperioder (Österholm 1989:29; se även Ekman 1974:213).

Arterna bland fiskbensmaterialet visar som tidigare nämnts, att det är samma arter som ännu idag förekommer i Östersjön, exempelvis sill, torsk, makrill, lax, gädda, olika plattfiska, etc., där ben av torsk är den art som vanligast förekommer i boplatsmaterialet (Österholm 1989:29, se även tabell 4). Det är även tänkbart att det under Littorinahavets period kan ha förekommit andra fiskarter vilka kräver högre salthalt i vattnet, och som nu bland annat återfinns i Öresund (till exempel pigghaj, sillhaj, kolja, sej, vitling) (Svensk Fisk 2007). Fiskekrokar av ben är också en förekommande fyndkategori i boplatsmaterial och som gravgåva.

Lipidanalyser av matskorpor från GRK-lerkärl har visat att dessa ofta har innehållit fiskbaserad föda, ofta kompletterad med vegetabilier (Björck 2011:17). Det finns väldigt lite information att tillgå hur fisket kan ha gått till rent praktiskt på GRK-platserna, utan denna kunskap tycks vara grundad i någon slags allmän konsensus som i generella ordalag kan relateras till fynd av fiskekroka. Vissa redskapstyper av ben kan även tolkas som möjligtvis relaterade till fiskenäring (Stenberger *et al.* 1943:86), exempelvis som "nätnålar" att binda (tillverka) nät med. Fynd av rester av nät och mjärddar har dock påträffats på andra både mesolitiska och neolitiska boplatser (Storå 2001e:28). Exempelvis de fynd av nät, eller mjärddar, från Trybrind Vig i Danmark, en mesolitisk boplatser som numera ligger under vatten, som visar att man redan under

denna tid har tillverkat nät, eller mjärdar (Pickard & Bonsall 2007). Det är därför möjligt att anta att även mellanneolitiska GRK-populationer på Gotland har haft tillgång till denna teknik, även om inga fynd av nät har gjorts. Från Trybrind Vig har man också gjort benfynd av bland annat pigghaj (*Squalus acanthias*), vars torkade skinn med fördel kan användas som sandpapper (Fält 2008:20). Även lim kan med fördel och enkelt tillverkas genom att koka skinn från exempelvis abborre (Holst och Westin 2000).

I tabell 4 har jag med utgångspunkt i de olika fiskarternas lekperioder sammanställt dessa för 16 olika arter av de som ännu idag förekommer i Östersjön, för att försöka illustrera möjliga fångstperioder. Att jag har valt just att redovisa dessa arter utifrån lekperiod är förhållandet att samtliga arter leker på grundare vatten, där exempelvis gäddan till och med gärna leker på översvämmande strandängar. I fråga om torsken så lever denna normalt på större djup, men eftersom det är en rovfisk som gärna livnar sig på sill kan man anta att möjligheten att fånga torsk är som störst under den period när både torsken och sillen leker. Då exempelvis ben från sill och torsk enligt Ekman (1974) är vanligt förekommande i boplatsmaterialet, är det inte ett orimligt antagande. Ett sådant antagande är naturligtvis inte helt oproblematiskt, och jag utesluter inte därmed att exempelvis sillfiske kan ha förekommit även vid andra tidpunkter på året, men vill mena att fångstmöjligheterna för GRK-populationen kanske varit större under de perioder fisken leker. Detta skall då även ses mot bakgrund av att de i tabell 4 redovisade fiskarterna leker på grundare vatten, och därmed kan vara lättare att fånga. Även denna tabell kan då ses som ett led i ett försök till kontextualisering av levnadsvillkoren för GRK-populationen på Västerbjers, och kommer följaktligen att diskuteras vidare i fallstudien.

Tab. 4. Möjliga fångstperioder för fisket i Littorinahavet (matfisk och musslor) under den groppkeramisk perioden, baserat på några olika arteras lekperioder i nuvarande Östersjön. (Konstruktion: Anna-Carin Andersson, Baserat på uppgifter i Svensk Fisk 2007)

Blå- musslor	—													
Abborre	—												—	
Gädda	—								—					
Lax							—							
Öring											—			
Ål					—									
Horn- gädda							—							
Skarpsill				—										
Makrill							—							
Stenbit	—													
Röd- spätta					—									
Sand- skädda					—									
Skrubb- skädda	—													
Piggvar					—									
Torsk					—									
Sill	—													
Månad	Jan	Feb	Mars	Apr	Maj	Juni	Juli	Aug	Sept	Okt	Nov	Dec		

Sammanfattning

Detta delavsnitt har behandlat en kontextualisering av den gropkeramiska kulturen, med utgångspunkt i några nedslag i den mycket omfattande forskningstradition som förekommer om den mellan-neolitiska perioden av vår förhistoria. Syftet och målsättningen med detta delavsnitt har varit att skapa en fond mot vilken den kommande analysen av Västerbjersmaterialet bör ses och relateras till – en fond för den gropkeramiska populationens naturmiljöbetingelser och existentiella förutsättningar under mellan-neolitikum på Gotland. Detta har betydelse inte minst för de näringsekonomiska perspektiven, och för en ökad förståelse av livsbetingelserna för den mellan-neolitiska GRK-populationen på Västerbjers. Denna kontextualisering är betydelsefull inte minst för möjligheten att undersöka hur symboliska kapitalvärden kan ha konstituerats och vari sådana symboliska kapitalarter kan ha haft sin grund. I detta sammanhang har den gotländska faunan på land och i havet en viktig betydelse, där tonvikt har lagts på diskussionerna kring framför allt vildsvin och sälar, men även hunden och fiskets betydelse har berörts. Delavsnittet avslutas med ett försök att i relation till bytesdjurens beteendemönster och fiskens lekperioder, kontextualisera hur arbetsåret och årssäsongerna kan ha gestaltat sig för vildsvinsjakt, säljakt och fisket

Del IV

Fallstudie: tillämpning av Bourdieus begrepp

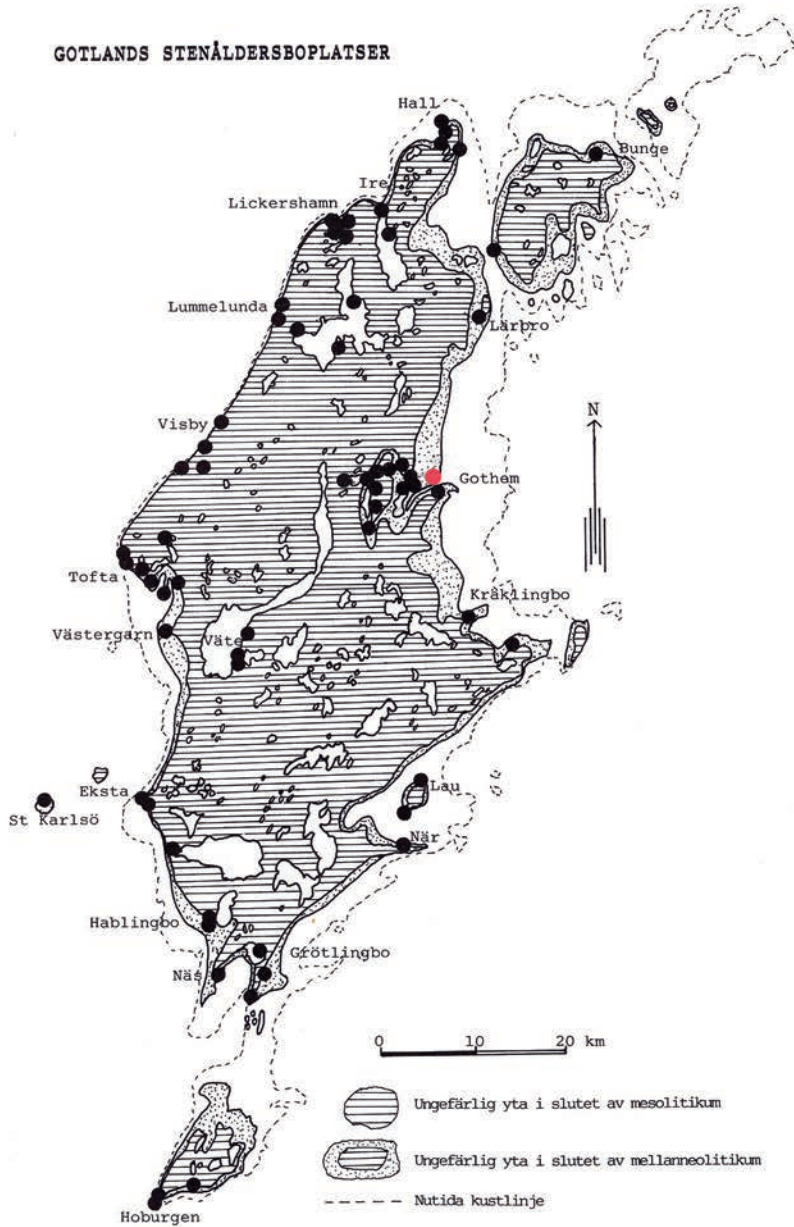

Fig. 25. Gotlands stenåldersboplatser med Västerbjers rödmarkerad.
(Modifierad efter Österholm 1989:57, fig. 21)

Västerbjers

Det groppkeramiska Västerbjers-gravfältet i Gothem socken på östra Gotland (RAÄ 120) upptäcktes år 1886 i samband med arbete i ett grustag, då en skelettgrav påträffades (Stenberger *et al.* 1943:22, 90). Upptäckten av denna skelettgrav ledde dock inte till att några vetenskapliga undersökningar gjordes i samband med fyndet. 1887 publicerar dock *Hans Hildebrand* en kortare beskrivning av fyndet (*ibid.*). Det skulle sedan dröja ytterligare 46 år innan platsen kom att bli arkeologiskt mer ordentligt undersökt, föranlett av att nya fynd av människoben görs i anslutning till arbete i samma grustag år 1932. För att kunna garantera och säkerställa utgrävningen av Västerbjersgravfältet, gick Statens Historiska Museum därför samma år 1932 in och köpte upp marken och grustaget från den Gotländska vägförvaltningen (*ibid.*).

Under åren 1933–1939 genomfördes sedan arkeologiska undersökningar på platsen utav *Erik Floderus* (1933), *Erik Bellander* (1934), och *Mårten Stenberger* (1935–1939), (Stenberger *et al.* 1943:23). Allt som allt undersöktes här 53 gravar under dessa år, och undersökningen är väldokumenterad och publicerad i *Das Grabfeld von Västerbjers auf Gotland* av *Mårten Stenberger*, *Elias Dahr* och *Henrik Munthe* 1943. Utgrävningen avslöjade också kulturlager som överlagrade gravarna, vilket indikerar att här även har funnits en boplats, och inte mindre än 41 härdar eller eldningsplatser påträffades (Stenberger *et al.* 1943:25–26). Då Västerbjers boplatsyta inte har blivit systematiskt undersökt, eller rapporterad i detalj, (Martinsson-Wallin 2008:175), kommer boplatsmaterialet som tidigare nämnts inte att omfattas i den kommande analysen, utan denna berör endast gravfältet och dess material. Alla anläggningar har vid utgrävningarna numrerats i nummerföljd, vilket förklarar vissa gravars höga nummer (Eriksson

2004:137). Eriksson nämner också att ett antal gravar skall ha påträffats anlagda ovanpå varandra (ibid.), men jag vill förtydliga att det utifrån den publicerade rapporten endast finns en grav som anlagts ovanpå en annan grav, och det är grav 67:1 som anlagts direkt ovanför grav 67:2. Efter 1939 har Västerbjersgravfältet ytterligare undersökts 1942 (grav 91, undersökt av *Mårten Stenberger*), 1950 (grav 92 och 93, undersökt av *Greta Arwidsson*) och 1963 (grav 94, undersökt av *Gustaf Trotzig*), (Janzon 1974:335–338). Sammanlagt innebär det att 57 gravar (53+4) undersökts på platsen, och lämningar av minst 59 individer har påträffats.

De undersökta gravarna uppfattas som flatmarksgravar och hade en enkel och grund konstruktion (30-60 cm djupa) ofta oval till formen och skeletten av de begravda individerna var övervägande välbevarade på grund av den kalkrika marken (Stenberger *et al.* 1943:29f). Endast en grav har haft någon typ av möjlig inre konstruktion, grav nr 42, vilken hade en enkel anordning av stenar runt skelettet (Janzon 1974:15). Stenberger beskriver också Västerbjerslokalen i verket *Det forntida Sverige* (1964);

Här har Erik Floderus och förf. på 1930-talet utgrävt Skandinavien största jordgravfält från yngre stenålder, en nekropol med tätt liggande gravar som retts på själva bopplatsen. Tillhoppa ett 70-tal gravar har framtagits. (Stenberger 1964:99)

Det är intressant att notera att Stenberger i det citerade sammanhanget utelämnar *Erik Bellanders* arbete och insatser på platsen, och även överdriver antalet undersökta gravar då han påstår att det var ett 70-tal gravar som undersöktes under åren 1933-1939, då det enligt rapporten i själva verket bara var 53 gravar (Stenberger *et al.* 1943:24, 105).

Även om de senare under 1950- och 1960-talet undersökta gravarna adderas till siffran 53 som Stenberger anger, når man ändå inte upp till ”ett 70-tal”. Möjligen om man utifrån ett konspirationsteoriskt perspektiv beaktar att det dröjer 46 år från upptäckt, till dess att gravfältet undersöks. Platsen var vid tillfället ett industriellt sandtag varifrån man hämtade och sålde grus. Det är då möjligt att ställa sig frågan om inga nya gravar påträffats under dessa 46 år, eller om Stenberger har fått vetskap om upptäckt av andra gravar på platsen, men där man från entreprenörens sida har undvikit att rapportera fynden? Detta eftersom

Statens Historiska museum ser sig nödsakade att 1932 gå in och köpa upp marken och grustaget från den Gotländska vägförvaltningen, för att garantera och säkerställa utgrävningen (Stenberger *et al.* 1943:22). Man gör också i sammanhanget en uppgörelse där entreprenören får fortsätta utvinna grus ur sandtaget där det bestäms från år till år hur mycket grus som skall utvinnas, och arkeologerna gör sedan en undersökning av motsvarande område (a.a. 22–23). Detta kan tyckas oväsentligt, men är ett förhållande som jag tycker bör påtalas, eftersom det kan innebära att många fler gravar ursprungligen faktiskt kan ha funnits på gravfältet innan utgrävningarna påbörjades 1932. Gravfältet kan alltså ursprungligen ha varit större. Då även spår av byggnadskonstruktioner kunde konstateras, antar man även att platsen fungerat som boplat. Stenberger noterar vidare att;

En del gravar föreföll ha anlagts under golvet till hyddor, av vilka det fanns svaga spår. Man levde utan rädsla eller skräck tillsammans med de döda. (Stenberger 1964:99)

Som tidigare nämnts, är troligen hela gravfältet undersökt, och i dag återstår förmodligen ingenting av det, även om större delar av boplatområdet fortfarande finns kvar (Österholm 1989:33, se fig. 26

Själva Västerbjers/Gothem-området omfattar också ett stort antal andra stenåldersboplatser, mesolitiska såväl som neolitiska, vilket visar att området har en kontinuitet och varit befolkat under lång tid (se Österholm 1989:56–58). Dessa boplatser placerar sig huvudsakligen runt den forntida havsvik som skapades av Littorinahavet. På grund av Littorinahavets många transgressioner och regressioner har befolkningen som varit bosatta och levit i Gothemsområdet under denna period, tvingats att följa havets fluktuerande nivåer (Österholm 1989:165). Många av dessa boplatser kan definieras som yxboplatser, och kan därmed relateras till en tidig odlingsfas. Vid *Ardags*, i den inre delen av denna dåtida havsvik har exempelvis en trattbägarboplat påträffats. Dock menar Österholm att denna havsvik vid tiden för Västerbjersgravfältet, och på grund av landhöjningen, redan börjat förvandlas till en insjö eller ett myrliknande område (Österholm 1989:174). Vid tiden för tillkomsten av Västerbjersgravfältet har denna legat på en udde vid inloppet till den forntida havsvik, invid det som då har utgjort Gothemsåns mynning

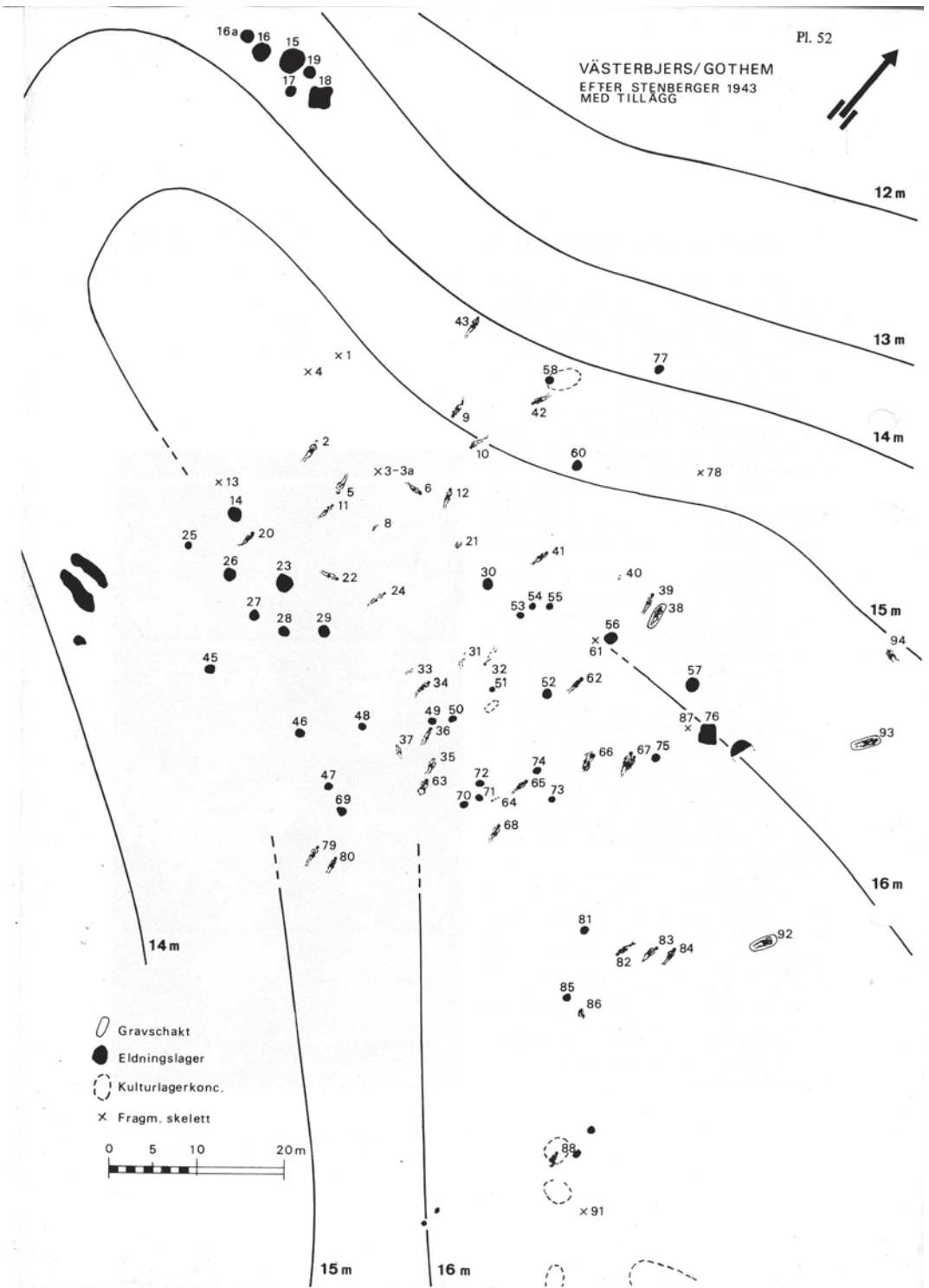

Fig. 26. Planritning över gravfältet på Västerbjers. (Efter Janzon 1974:336, pl. 52).

(se fig. 25, översiktskarta). Genom sin placering har människorna här haft tillgång till flera ekologiska zoner. Exempelvis omtalar *Paul Wallin* och *Sabine Steen* i artikel ”Säljakten på Gotland” (2007) hur människor från åtminstone bronsålder och in i historisk tid har bedrivit säljakt i området runt Fårö (Wallin & Steen 2007:26). Detta innebär att det inte är omöjligt att det skärgårdslandskap som utgjort delar av dåvarande norra Gotland under mellanneolitikum även har utgjort jaktmarker för de gropkeramiska säljägarna på Västerbjers (jfr. Österholm 1989:168, fig. 83).

På Västerbjers idag kan man fortfarande tydligt se lämningarna efter det som en gång utgjorde själva sandtaget, då det mellan åkrarna ännu finns en djup grop efter utvinningen av sand och grus (fig. 27). Mot bakgrund av dessa förhållanden, samt att materialet är väldokumenterat av en rad forskare, anser jag därför att Västerbjersgravfältet som fallstudie erbjuder en tillräcklig representativitet för avhandlingens syfte och frågeställningar.

Fig. 27. Västerbjers idag, sett från väster. Foto: Håkan Karlsson, augusti 2014.

Kronologi och dateringar

Även om det finns ett flertal dateringar gjorda på materialet från Västerbjers, så är endast 9 av de 57 gravar som är undersökta daterade under senare år (med hjälp av AMS, Eriksson 2004). De äldre konventionella dateringar som utfördes under 1960-talet av Sellstedt *et al.* (1967), och i början på 1970-talet av Janzon (1974:124), vilka redovisas i tabell 5 nedan (se även fig. 28), visar på en allt för stor tidsmässig diskrepans i förhållande till de som utförts senare av Eriksson (2004). Här kan dateringen för grav 67:1 användas som jämförelse med dateringen av samma grav i tabell 6, där skillnaden är 435 ¹⁴C-år. Det enda som blir tydligt är att även dessa dateringar visar på en samtidighet sinsemellan. Janzons dateringar kommer därför inte att vidare omfattas i den kommande analysen, men kan på ett generellt plan ändå visa att det sannolikt finns en överlappande samtidighet mellan flera av gravarna

Tab. 5. Äldre konventionella dateringar.
(Efter Janzon 1974:124 och Sellstedt *et al.* 1967:150)

Grav nr.	Okalibr. datering BP	Provmaterial	Lab. ID	Referens
6	4084 +/- 130 BP	Människa, ben	St 4304	Janzon 1974
93	4019 +/- 125 BP	Människa, ben	St 4300	Janzon 1974
20	3940 +/- 105 BP	Människa, ben	St 4303	Janzon 1974
11	3930 +/- 100 BP	Människa, ben	St 2307	Sellstedt <i>et al.</i> 1967
92	3929 +/- 110 BP	Människa, ben	St 4301	Janzon 1974
67:1	3765 +/- 115 BP	Människa, ben	St 4302	Janzon 1974

De dateringar som utförts av Eriksson samlar sig inom tidsintervallet 4370±70 BP – ca 4105±45 BP (ca 3100– 2500 cal BC), (Eriksson 2004:149; jfr. även Edenmo *et al.* 1997:136; se även tabell 6 nedan). Fördelningen av dessa visar då att gravfältet använts under omkring 600 år. Detta innebär att Västerbjers huvudsakliga användningsperiod omfattar både MNA och MNB.

Flera forskare har genom åren påpekat att det inte tycks finnas någon bestämd struktur för hur gravarna placeras på gravfält inom

GRK (se exempelvis Sjøvold 1974:190; Knutson 1995:185). Inför sammanställningen av detta avsnitt i avhandlingen inledde jag detta arbete med att utföra en rumslig analys utifrån de data som kommer att presenteras i kapitlets olika tabeller. Ett försök att utifrån de osteologiska könsbestämningarna på de begravda individerna försöka se något yttre rumsligt samband mellan hur gravarna placerar sig eller organiserar sig i rummet, gav inget tolkningsbart resultat. En rumslig analys av gravfältet i relation till dessa dateringar, visar på att gravarna är både rumsligt och tidsmässigt spridda över gravfältet, och ger därför inga ledtrådar till hur gravarna inbördes relaterar till varandra kronologiskt (se även diskussion i Eriksson 2004:152–53). Som exempel kan nämnas grav nr 4 och grav nr 88 som tidsmässig enligt angivna dateringar i tabell 6 kan betraktas som samtida, men som rumsligt är placerade i var sin ände av gravfältet, i nordväst (nr. 4) respektive sydöst (nr. 88, se även fig. 26). Från mitt perspektiv innebär ett sådant rumsligt förhållande, att det ideologiskt inom GRK-populationen på Västerbjers har funnits ett annat sätt att tänka runt *var* man anlägger en grav, där det exempelvis inte tycks ha varit tvunget att gravarna placerats kronologiskt intill varandra.

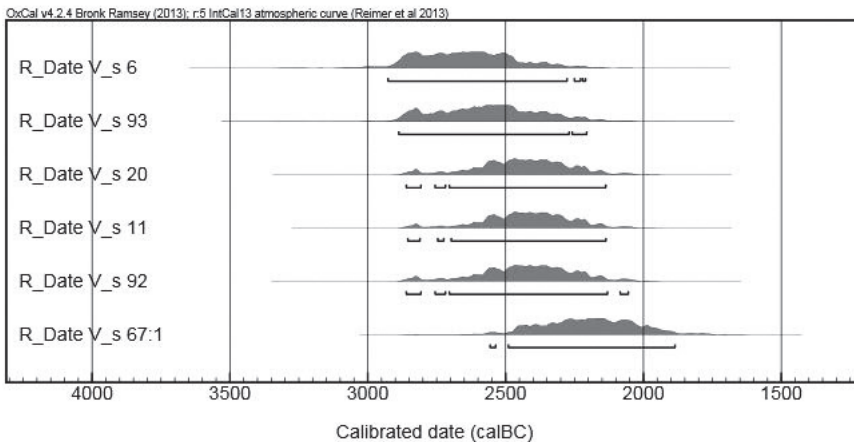

Fig. 28. Äldre konventionella dateringar kalibrerade med OxCal 2.4. visar att dessa blir tydligt yngre än de nyare gjorda dateringarna.

Enligt Eriksson (2004:153) finns det dateringsmässigt heller inget stöd för hypotesen med en indelning av gravfältet i en rumsligt äldre och en yngre del, som tidigare föreslagits av Malmer (Malmer 1962; 1975; se även Eriksson 2004:138 fig. 2). Här vill Malmer utifrån distributionen av föremål i gravarna se en indelning av gravfältets norra del som rikare, anlagd under en äldre fas och gravfältets södra del som ”fattigare”, anlagd under en yngre fas (för en mer utvecklad diskussion om Malmers teori se Eriksson 2004:152–153).

Vid isotopanalyser av marina resurser måste man ta med i beräkningen förhållandet att hav och sjöar inte är exponerade för samma mängd av radioaktivt kol som jordytan, vilket skapar en reservoareffekt som även påverkar datering med radioaktivt kol.

This reservoir effect is principally caused by upwelling of water from lower depths in large basins (oceans, seas or larger lakes) and it's mixing with surface water. As the water from deeper levels has not had the same carbon exchange with the atmosphere, it contains lower amounts of ^{14}C than the surface water and thus exhibits an apparent radiocarbon age. It is well known that samples from the Baltic Sea may incorporate carbon with such marine reservoir ages, and because of the complicated natural history of the Baltic, the extent of this effect has fluctuated with time, so that the discrepancy must be established separately for any given period. (Eriksson 2003a:23)

Eriksson påtalar ett tidigare försök att uppskatta reservoareffekten för Gotland, som utförts av Lindqvist och Possnert (1997) på ben av säl från den groppkeramiska boplatsen Ajvide, Eksta sn, (RAÄ 171). Till skillnad från Lindqvist och Possnert som i sina studier har beräknat med en reservoareffekt på 200 ± 70 ^{14}C -år för människor begravda på samma plats, beräknar Eriksson i sin analys med en reservoareffekt på mellan 70 ± 40 ^{14}C -år utifrån en justering av värdet av den stabila isotopen ^{13}C (Eriksson 2004:151–152). Dessa ^{13}C -värden har dock utelämnats i nedanstående tabell. Vid en kalibrering av dateringarna fördelar sig dessa som visas i fig. 29. Utifrån denna tabell går det att se att i stort sett alla nyare dateringar som är utförda, överlappar och följer kronologiskt på varandra.

Grav 61 och 80 är då något äldre, och den översta dateringen av tand från människa från härd nr 76 överensstämmer med dateringen av

ben av människa från fyndplats 87, eller det som i rapporten benämns grav nr 87 (Stenberger *et al.* 1943:66–67). Grav nr 87 upptäcktes genom att det uppstod ett ras i sandtaget under arbetet. I anslutning till det som ansågs vara de ursprungliga lagernivåerna för grav nr 87, påträffades både artefakter och mänskliga skelettdelar (Stenberger *et al.* 1943:66). Benen som påträffades har då av Eriksson (2004) daterats till 4275 +/- 60 BP, vilket faller inom ramarna för de övriga dateringarna på gravfältet (se tabell 6).

Enligt grävningsrapporten hade en eldningsplats, eller en härd (nr 76) som var lokaliserad i omedelbar anslutning till grav nr 87 tidigare undersökts där även mänskligt skelettmaterial (ett kranium och en ryggkota) påträffats sydöst, och i nära anslutning till denna härd.

Tab. 6. Okalibrerade dateringar för Västerbjers med avräkning för reservoareffekt.

(Efter Eriksson 2004:141, dateringarna utförda av Heike Siegmund, Bo Edlén, Maud Söderman och Göran Possnert)

Gravn./fyndplatsnr.	Okalibr. dat. BP	Prov material	Lab.ID
Grav 61	4370 ± 70	Ben/tand människa	Ua-19403
Grav 80	4340 ± 65	Tand/människa	Ua-19404
Vid härd nr 76	4290 ± 55	Tand, människa	Ua-19399
Fyndplats 87	4275 ± 60	Ben, människa	Ua-19406
Grav 67:2b	4250 ± 50	Ben/tand människa	Ua-19398
Grav 65	4260 ± 50	Tand, människa	Ua-19396
Grav 67:1a	4200 ± 55	Tand, människa	Ua-19397
Grav 88	4174 ± 55	Tand, människa	Ua-19405
Grav 4	4155 ± 55	Tand, människa	Ua-19394
Fyndplats 87	4140 ± 60	Grönlandssäl/gråsäl	Ua-19408
Grav 65	4140 ± 55	Svinbete	Ua-19832
Grav 24	4135 ± 50	Ben människa	Ua-19395
Grav 12	4125 ± 55	Tand, människa	Ua-19402
Grav 24	4105 ± 45	Svinbete	Ua-19927
Vid härd nr 76	4035 ± 55	Gristand	Ua-19831
Vid härd nr 76	3160 ± 55	Nöt, ben	Ua-19400
Fyndplats 87	3095 ± 65	Nöt, tand	Ua-19407
Västra boplatsoområdet	2815 ± 50	Får/get ben	Ua-19401

Sammantaget gör detta att i rapporten tolkas de skelettdelar som framkom vid undersökningarna av anläggning nr 76 som egentligen tillhörande grav nr 87 (Stenberger *et al.* 1943:66–67). De tre dateringar som Eriksson utfört på materialet från vad Eriksson benämner som *fyndplats* 87 (se tabell 6), uppvisar här stora skillnader. Dock visar det mänskliga skelettmaterial som daterats från både härd 76 och fyndplats 87 på en tidsmässig överensstämmelse, och kan då stärka primäruppfattningen. Även om grav/fyndplats nr 87 har vissa oklarheter, så väljer jag ändå här att acceptera den primäruppfattning som presenteras i rapporten av grav nr 87 som faktiskt varande en grav.

De tre yngsta dateringarna i tabellen som tidsmässigt faller inom bronsålder, utgör då spår av senare aktiviteter på platsen, och kommer inte vidare att omfattas i denna analys. Omständigheten att endast 9 av gravarna är daterade enligt nyare metoder, innebär även ett metodologiskt problem, som är nödvändigt att förhålla sig till inför den följande analysen, eftersom det innebär att majoriteten av gravarna är odaterade. Det metodologiska problem som uppkommer är då frågan: hur relaterar de odaterade gravarna kronologiskt till de gravar som är daterade? Utifrån de kalibrerade värdena i fig. 29, går det att se att flertalet av dateringarna både överlappar och sammanfaller, och de kan därmed i vissa avseenden betraktas som relativt samtida. Det kan invändas att det skiljer ett antal hundra år mellan den yngsta och den äldsta dateringen. Men samtidigheten kan här, enligt min mening, även betraktas som kulturellt betingad, då de begravda individerna tycks ha delat en gemensam näringsekonomi men även utifrån artefaktmaterialet också tycks ha delat en gemensam kulturell identitet (jfr. Eriksson 2004:136). Detta eftersom de materiella uttrycken i gravarna uppvisar stora likheter över tid, där materiella uttrycksformer fungerar som sammanbindande och skapar ett traditionssammanhang (Gräslund 1974:30–31).

Ett övertydligt exempel på detta förhållande skulle kunna illustreras med den kristna gravseden, vars materiella uttryck inte förändrats nämnvärt under de senaste tusen åren (jfr. diskussion i Olsen 1997:189–190).

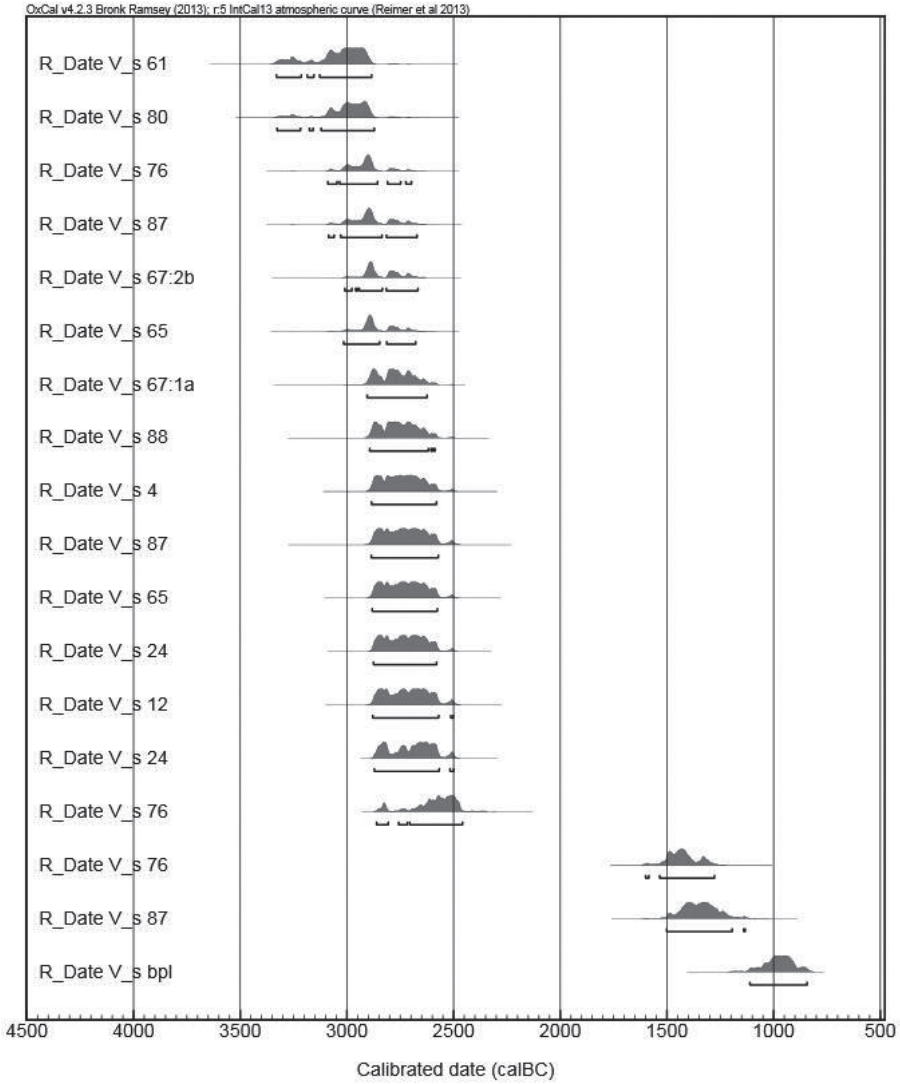

Fig. 29. Kalibrerade dateringar Västerbjers med avräkning för reservoareffekt 70 ± 40 ^{14}C -år innan kalibrering. (Sammanställd utifrån data i Eriksson 2004:159).

Det finns naturligtvis en källkritisk problematik i antaganden rörande samtidighet, både i den kronologiska och i den kulturella definitionen av samtidighet som presenteras ovan. Inte minst om man vill studera kronologiskt samtida sociala företeelser. Detta är dock en problematik som ständigt förekommer i den arkeologiska forskningen och utan en acceptans av antaganden om en i praktiken relativ tidsmässig samtidighet skulle mycket av den arkeologiska forskning som hittills bedrivits inte kunnat genomföras (Gräslund 1974:25–26; Göransson 1996:412; Segerberg 1999:106–110).

Då de materiella uttrycken i de gravar som är odaterade överensstämmer med de daterade gravarnas materiella uttryck, kommer jag mot bakgrund av resonemangen om kulturell samtidighet att utgå från att även de odaterade gravarna tidsmässigt faller inom samma ramar som de gravar som är daterade.

Gravarna på Västerbjers

I vissa avseenden har det varit problematiskt att beräkna hur många individer, såväl som gravar, som faktiskt har blivit funna och undersökta arkeologiskt på Västerbjersgravfältet. Detta beror bland annat på att ett flertal utgrävningar är utförda på platsen, vid olika tidpunkter, i kombination med att olika arkeologiska undersökningsmetoder har använts vid dessa utgrävningstillfällen (Eriksson 2004:137). Men även på det förhållandet att nya individer har upptäckts i det befintliga skelettmaterialet i anslutning till olika undersökningar av detsamma (se Eriksson 2004; Molnar 2008), och för vars omständigheter jag återkommer till nedan.

En av de undersökta gravarna (nr 59) tycks ha innehållit artefakter men saknat lämningar efter mänskliga kvarlevor, eller där mänskliga kvarlevor inte kunnat påvisas, och det är osäkert om denna då skall betraktas som ”grav”, eller om nedgrävningen definitivt onsmässigt visar på någon annan typ av aktivitet. Nr 59 upptäcktes vid ett ras i samband med arbete i grustaget. Artefakterna som påträffades nedanför det rasade området indikerar en grav, även om arbetarna som upptäckte graven, vid tillfället inte gjorde några observationer av något skelettmateriale. I rapporten anges att det ändå är troligt att fynden ursprungligen kommer

från en grav (Stenberger *et al.* 1943:54). Möjligen rör det sig här om en så kallad *cenotaf*, d.v.s. en rituellt sett komplett gravkonstruktion som anlagts, men som saknar mänskliga kvarlevor. Ett flertal cenotafer av denna typ har även påträffats på (RAÄ 171) Ajvide, Eksta sn, Gotland (Burenhult 1997a). Burenhult uppfattar dessa gravar som monument för individer som förolyckats, exempelvis i drunkningsolyckor, och där man inte haft någon kropp att begrava (Burenhult 1997a:54).

Enligt den publicerade rapporten *Das Grabfeld von Västerbjers auf Gotland* (Stenberger *et al.* 1943), i kombination med de kompletterande grävningsresultat som presenteras i *Gunborg Janzons* avhandling *Gotlands mellanneolitiska gravar* (1974), så är det möjligt att beräkna antalet undersökta gravar till åtminstone 57 stycken (53+4), där fem av dessa utgörs av dubbelgravar (grav nr: 3+3a, 66, 67:1, 67:2, 68), och 59 begravda individer (inklusive två foster sannolikt begravda *in utero*). Den första osteologiska analysen av skelettmaterialet utfördes av *Elias Dahr* (1943a), och en förnyad och kompletterande osteologisk analys har sedan utförts av *Nils-Gustaf Gejvall* (1974). Gejvall påtalar också vissa olägenheter i samband med sin analys av benmaterialet;

The human bones were, at least earlier, treated in a stepmotherly fashion, as series of studies has been carried out on the material, but parts of it were never brought back to their original paper bags or wooden boxes, labels have been mixed wrong numbers and characteristics have been written on some samples, skulls were taken out for exhibition and were thus separated from their postcranial skeletons and never replaced, other parts of the material was broken in transports and during handling when repacking took place. (Gejvall 1974:141)

Även Eriksson påtalar olägenheten med att materialet hanterats på ett mindre bra sätt.

As far as Västerbjers is concerned, apparently only those finds associated with burials that were considered 'objects', such as boar tusks, were meticulously catalogued and labelled in the archaeological museum collections, while other finds of animal material in graves were simply stored among the vast collections of faunal remains, not sorted by species, and at best packed in separate containers. It therefore proved impossible to trace the recorded finds of animal bones in graves that had initially been planned for radiocarbon dating. (Eriksson 2004:151)

Efter Gejvalls undersökning 1974 har åtminstone ytterligare en individ, ett barn yngre än 2 år påträffats och definierats i materialet från grav nr 82, i samband med att Gunilla Eriksson (2004:141) utfört osteologiska och näringsfysiologiska analyser av materialet.

Petra Molnar (2008:24 tab. 4), redovisar också fynd av ytterligare individer: i grav nr 10 (ytterligare ett barn), nr 20 (ytterligare en kvinna), nr 31 (ytterligare ett barn), nr 33 (ytterligare en man), nr 35 (ytterligare ett barn), nr 82 (ytterligare ett barn) och i grav nr 87 (ytterligare ett barn). Sammanlagt har man då nyupptäckt lämningar efter ytterligare sju individer enligt Molnar och Eriksson.

Förutom för grav 82, där Eriksson redovisat omständigheterna för fyndet av ett barn yngre än 2 år, har jag för de övriga nyfunna individerna som omtalas av Molnar, inte kunnat finna någon hänvisning till vem som gjort dessa upptäckter, eller i vilket sammanhang dessa nya individer upptäckts. Molnar påtalar också att skelettmateriel från sex gravar saknas (Molnar 2008:23), nämligen materialet från grav 5, 8, 40, 42, 79, och fostret från grav 66:2.

Det är då intressant att notera, att för exempelvis grav nr 31, vilken enligt rapporten innehöll lämningarna efter en vuxen man, endast enstaka ben kunde tillvaratas (Stenberger *et al.* 1943:46). I materialet från denna grav har enligt Molnar även lämningarna efter ett äldre barn påträffats (Molnar 2008:24 tab. 4). Dock anges inte barnets biologiska ålder, utan detta anges bara som över 2 år. Även i grav nr 10 som enligt rapporten innehöll lämningarna efter en vuxen man (Stenberger *et al.* 1943:40), har lämningarna efter ett barn, äldre än 2 år, påträffats (Molnar 2008:24 tab. 4). Samtidigt saknas då enligt Molnar, skelettmaterialet från grav nr 5 och nr 40. Enligt den förnyade osteologiska undersökningen av Gejvall innehöll grav nr 5 lämningarna av en 13–14-årig individ (Gejvall 1974:154). Grav nr 40 innehöll enligt Elias Dahrs rapport lämningarna av ett barn 3–4 år (Dahr 1943a:124). Kanske denna 3-4 åriga individ ursprungligen har hört hemma i grav nr 40, men som enligt Gejvalls analys ”nyupptäckts” i samband med undersökningen av benmaterialet från grav nr 10 (Gejvall 1974:154)?

Grav nr 33 innehöll enligt rapporten lämningarna efter en vuxen kvinnlig individ (Stenberger *et al.* 1943:46), men där ytterligare lämningar påträffats efter en andra individ, en vuxen man (Molnar 2008:24 tab. 4). Samtidigt som skelettmaterialet från grav nr 42 enligt

Molnar saknas, vilket enligt rapporten utgör lämningarna efter en vuxen man biologiskt definierad som varande av medelålder (Stenberger *et al.* 1943:52)

Grav nr 20 utgör enligt rapporten en kvinnograv, där Molnars senare undersökning av materialet i denna grav upptäckt lämningar av ytterligare en vuxen kvinna (Molnar 2008:24 tab. 4). Samtidigt som skelettmaterialet efter den vuxna kvinnan i grav nr 79 uppges saknas. När det gäller grav 82, vilket enligt rapporten utgör lämningarna av en 18-årig manlig individ, och det av Eriksson påträffade fyndet av ett barn yngre än 2 år, finns det i materialet i övrigt endast ett barn i motsvarande ålder: barnet i grav nr 91 som uppges vara "[...] ej årsgammalt" (Janzon 1974:337). Denna grav grävdes av Stenberger 1942, som i rapporten beskriver att skelettdelarna blivit omrörda i samband med åkerbruket, men att: "[...] skelettet legat i utsträckt ställning med skallen åt nordväst" (ATA dnr 4554/1942). Då materialet efter barnet i grav nr 91 enligt Molnar är befintligt (2008:24 tab. 4), utgör detta "nya" barn i grav 82 möjligen en verklig nyupptäckt individ, vilket även tycks vara fallet med ett barn yngre än 2 år som nyupptäckts i materialet i grav nr 87.

Av individen i grav nr 8 var enligt rapporten endast de nedre extremiteterna bevarade vid undersökningen (Stenberger *et al.* 1943:38), och nr 66:3 utgör lämningarna efter det foster som benämns som "*vogelknochen*" i rapporten och påträffades i grav 66:2. Att just lämningarna efter dessa två individer saknas, är möjligen mer förklarligt. Från mitt perspektiv saknas följaktligen möjligen lämningarna från grav nr 8 och fostret i grav 66:2. Två nyupptäckta barnskelett i materialet kan möjligen sägas ha tillkommit, i grav 82 och grav 87. Övriga "saknade" är sannolikt återfunna.

Utifrån Gejvalls och Erikssons kommentarer angående ordningen i materialet, går det därför inte att utesluta möjligheten att delar av materialet blandats, och därigenom orsakat att "nya individer" upptäckts. Då det enligt min mening råder stor osäkerhet om fyndomständigheterna kring de två barnen som upptäckts i materialet efter Gejvalls analys 1974, (eg. Eriksson 2004 och Molnar 2008), kommer därför dessa två barn inte att vidare omfattas eller tas med i min analys.

Sammantaget innebär detta att tillsammans med den grav som påträffades 1886, har åtminstone 59 individer gravlagts på Västerbjers,

möjliga fle. Av dessa 59 individer har det varit möjligt att osteologiskt köns- och, eller åldersbestämma 54 av dessa. Två skelett som inte har osteologiskt undersökts är individen i grav nr 39, och graven som undersöktes 1886. Dessa beskrivs dock i rapporten som ”wahrscheinlich männlichen Geschlechts.” (Stenberger *et al.* 1943:50, 90), och kommer därför i min kommande analys att inkluderas bland de manliga individerna, även om det biologiska könet hos dessa individer inte är helt säkerställt.

Utifrån den osteologiska analysen sammanställd av Dahr (Dahr 1943a:120ff), och den senare i vissa delar reviderade, och kompletterade osteologiska analysen som genomförts av Gejvall (1974:154–158), fördelar sig skelettmaterialet på följande vis:

Kvinnor: 22
Män: 21
Barn: 12
Obest.: 4
Totalt: 59 individer

Antalet individer omfattar då även de fyra gravar som undersökts efter 1939 (grav nr 91–94, se även Janzon 1974:337–338). Även individerna i dessa gravar har osteologiskt analyserats och könsbestämts av Gejvall (1974:157).

När det gäller antalet barn har Gejvall i den förnyade och kompletterande osteologiska genomgången av Västerbjersmaterialet 1974 lyckats identifiera ytterligare två barn som består av kvarlevor av två prematura foster, vilka då inkluderats i antalet barn. Dessa har vid den tidigare osteologiska analysen 1943, inte uppmärksammats av Elias Dahr. Ett av dessa foster upptäcktes bland benresterna av en ung vuxen kvinnlig individ i grav nr 4 (Gejvall 1974:154). Ett andra foster upptäcktes bland benmaterialet i grav nr 66:2, där just dessa små ben i rapporten tidigare har definierats som ”Vogelknochen” – fågelben (Stenberger *et al.* 1943: 59), men har vid revideringen av Gejvall visat sig vara lämningarna efter ett foster (Gejvall 1974:156). Dessa prematura foster kan då mer tydligt relateras till en fyndkontext. Grav nr 66 är en dubbelgrav med två vuxna individer, vilka benämns nr 66:1 och 66:2, och där båda har bedömts som manliga.

En intressant notering i sammanhanget är att fynden av ”fågelbenen” enligt rapporten görs i anslutning till bäckenet på individ nr 66:2 (Stenberger *et al.* 1943:59). Om fyndomständigheterna är korrekt återgivna av Stenberger, finns det anledning att misstänka att den osteologiska könsbedömningen av individ nr 66:2 inte är korrekt, då evolutionen hos det manliga könet, (mig veterligen), ännu inte kommit så långt i sin evolutionära utveckling att de uppnått förmågan att bli gravida. Då det i nuläget inte finns några DNA-analyser för detta skelett, kommer jag därför att betrakta grav nr 66:1-2 som en dubbelgrav med en kvinnlig och en manlig individ, där 66:1 representerar en manlig individ och 66:2 är representerar en gravid kvinnlig individ. Detta då fostret sannolikt är begravt *in uteri*.

I sammanhanget är det också värt att nämna förhållandet för grav nr 3 och 3a, som innehåller lämningar efter en 7–8 årig pojke (nr 3) och en äldre kvinna (nr 3a). Det är för denna grav svårt att avgöra vilka fynd som relaterar till barnet eller till den äldre kvinnliga individen. I analysen kommer därför fynd från denna grav att diskuteras utifrån benämningen ”3+3a”. Detsamma förhållande gäller för grav 68a och 68b, där 68a utgör lämningarna efter ett barn 10–12 år och 68b utgör lämningarna efter en vuxen kvinna. Enligt den osteologiska åldersbestämning som utförts på barnskeletten så fördelar de sig på följande vis bland åldersgrupperna:

Prematur: 2

0–1 år: 1

3–5 år: 3

7–9 år: 3

10–14 år: 3

Totalt 12 barn och ungdomar

Utifrån åldersfördelningen bland de begravda barnen är alla åldersgrupper representerade. Det är därför möjligt att uppfatta detta förhållande som att alla barn var del av samhällsgemenskapen eller gruppemenskapen, då alla ålderskategorier av barn tycks ha haft rätten att bli begravda på den gemensamma begravningsplatsen.

Det finns dock en möjlighet att antalet begravda barn på Västerbjers är underrepresenterat, då man generellt brukar anse att dödligheten bland förhistoriska barn har varit hög (se exempelvis Welinder 1996:15;

Houby-Nielsen 2000:155; Crawford 2000:170; Fahlander 2011:9; jfr. gärna även med deMause 1974:1). Detta förhållande är något som även påtalas av Wallin (2010a:69). Att barnadödligheten varit högre i jämförelse med vårt moderna västerländska samhälle torde stå bortom allt tvivel, även om jag personligen anser att det i tolkningarna ibland framstår som överdrivet riskfyllt att ha varit barn. Utifrån åldersbestämningen på de begravda barnen tycks riskerna för barnen på Västerbjers primärt ha ökat med stigande ålder, där barn 0–2 år verkar ha klarat sig förhållandevis bra (ofödda barn ej inräknade). Procentuellt fördelar sig då antalet individer enligt följande; kvinnor ca 37 %, män ca 36 %, barn ca 20 % och obestämbara ca 7 %.

Fyra (4) av individerna i de återstående gravarna har då inte kunnat bestämmas till annat än ”människa”, även om dessa fyra individer klart kan härledas till tydligt definierade gravsammanhang (grav nr 7, 8, 38 och 64). Även dessa gravar kommer att omfattas i studien. Med undantag för grav nr 64, är dessa gravar också fyndförande i fråga om gravföremål, så därför kommer även materialet från dessa gravar att inkluderas i den kommande artefaktanalysen.

Men innan jag går vidare med artefaktanalysen kommer jag i det följande kapitlet att först undersöka väderstreck och huvudets placering i gravarna som en möjlig strukturerande variabel. Gravläggandets praktik utgör då även en social praktik, även om det aldrig går att fastställa vilka individer i samhället som har ansvarat för och utfört denna praktik (se exempelvis Fahlander 2003:78–80). Gravarna får därför sägas utgöra de konkreta spåren av att en sådan praktik i någon form har existerat. Genom gravarnas utformning och gravarnas innehåll är det också möjligt att uppfatta att denna praktik på många sätt inom GRK på Västerbjers också varit förankrad i en tanketradition och homogen över tid.

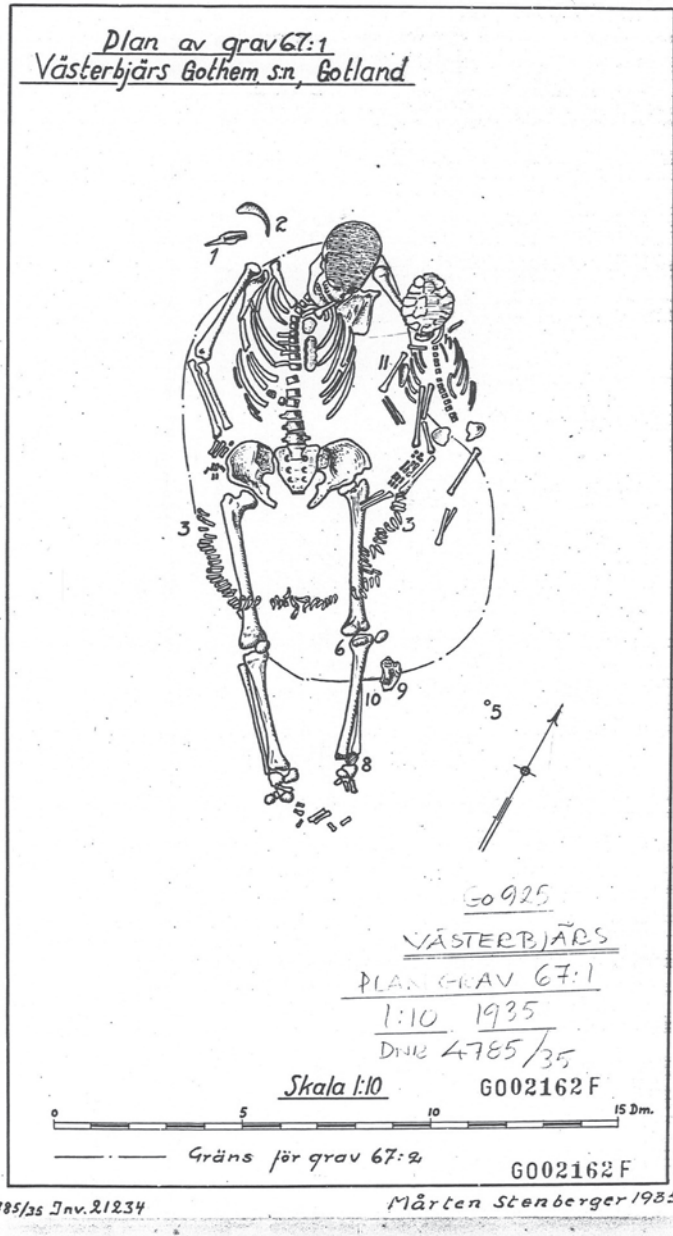

Fig. 30. Plan över grav 67:1 Västerbjärs.
Ritad av Märten Stenberger (ATA Dnr. 4785/35).

Väderstreck och huvudets placering i gravarna

I detta kapitel önskar jag undersöka väderstreck och huvudets placering i gravarna i relation till könsfördelning som en möjlig variabel. Detta är en variabel som bland annat Janzon (1974) tar upp i sin avhandling, men även Wallin (2010a) tar upp och diskuterar dessa förhållanden. Det är därför intressant att följa upp och även förhålla sig till deras tolkningar. Förhoppningen är då att en undersökning av dessa variabler både kan relatera och medverka till att utkristallisera och synligöra, eller förstärka, uppfattningen av sociala strukturer och olika kapitalarter i den kommande artefaktanalysen. Innan jag går vidare vill jag först poängtera att människorna på Västerbjers sannolikt inte har betraktat väderstreck på samma sätt som vi gör idag, (och har inte heller haft tillgång till moderna kompasser). Väderstreck för dessa människor har sannolikt definierats på andra sätt och varit relaterade till andra meningar och betydelser.

Janzon diskuterar då huvudets placering hos begravda individer på flera av Gotlands mellaneneolitiska gravplatser (Janzon 1974:25–30). Även om Janzon i sammanhanget noterar förhållandet att exempelvis många mansgravar på Västerbjers har en S-N riktning, så fördjupar hon inte någon diskussion kring detta förhållande, mer än att lyfta möjligheten att variationerna i riktningarna av huvudets placering i gravarna kan vara beroende av under vilken säsong begravningen har ägt rum (Janzon 1974:25–26).

När det gäller begravningsriktningarna förekommer lite olika uppfattningar. *Torstein Sjøvold* (1974) som utfört de antropologiska analyserna på materialet i Janzons avhandling anser exempelvis att:

A study of the orientation of the graves shows that the dead were buried in almost any direction of the compass. However, the most frequent orientation is burials with the head in the north, i.e. within the sector from NW to NE. (Sjøvold 1974:190)

Intressant är att Sjøvold inte tycks reflektera över möjligheten att det inom GRK skulle ha kunnat vara uttryck för en viktig skillnad mellan att den begravdes huvud har placerats i en NV-riktning eller i en NÖ-riktning, eller hur dessa riktningar skulle kunna vara relaterade till ålder eller biologiska kön. Det är möjligt att det är jag som inte till fullo har förstått att läsa de olika undersökningsrapporterna om Västerbjers, eller om Sjøvold metaforiskt ”inte kunnat se skogen för alla träd”? I sammanhanget tycks det som att det är metaforens perspektiv som är orsaken, då både rapporten (Stenberger *et al.* 1943) och Janzons arbete (1974) gör det ganska enkelt att påvisa dessa omständigheter. Janzon till och med konstaterar:

Sammanlagt 7 skelett, som legat i S-N riktning på Västerbjers-lokalen, är alla bestämda som manliga. Åldern varierar från 18 år till ’framskriden ålder’ enligt Dahrs bestämning. (Janzon 1974:26)

Janzon utvecklar dock inte några teorier eller tolkningar om detta förhållande, då hon är mer inriktad och fokuserad på ansiktets riktning, och om gradantalet på dessa riktningar är korrekt återgivna, d.v.s. om kompass har använts vid mätningen eller inte (Janzon 1974:25).

Även i Wallins analys (2010a) är angivelse av riktningarna väldigt generellt återgivna, även om dessa i likhet med Janzons analys, är mer relaterade till biologiskt kön på de gravlagda.

At Västerbjers, a body position with a southerly head orientation is seen among some of the males, whereas this was found in one mature male burial at Visby. The reverse is the case within western orientations, of eight cases of mixed sex at Visby, and only one child at Västerbjers. This means that there are several distinct oppositions observed regarding how gender in particular was expressed between the two populations. (Wallin 2010a:71–72)

När Wallin anger att endast ett barn har begravts med huvudet i en sydlig riktning, avser han sannolikt här individen i grav nr 5, som är den yngsta

individ som begravts med huvudet i en sydlig riktning på Västerbjers. Jag anser att Wallin i sin studie inte definierar ålderskategorierna på ett tillräckligt vis, där exempelvis unga individer sammanfattas i en generell åldersgrupp 0–20 år (Wallin 2010a:69). Som kommer att framgå längre fram finns det anledning att exempelvis ifrågasätta om den unga individen i grav nr 5 skall definieras som ett barn

GRK är som tidigare nämnts ofta refererade till som en säljagande jägar-samlarkultur. *Helena Knutsson* har då i sin avhandling *Slutvandrat? Aspekter på övergången från rörlig till bofast tillvaro* (1995) studerat moderna jägar-samlargrupper runt om i världen, i syfte att göra en jämförelse med mesolitiska jägar-samlare på den europeiska kontinenten, vilka hon sedan jämför med mellan- och neolitiska groppkeramiska gravplatser i östra Sverige och på Gotland. Hon konkluderar här angående begravningar att det finns en slående *homogenitet* i sättet hur de tar hand om sina döda: “[...] det finns inga fasta föreskrifter hur de döda skall läggas, t.ex. i fråga om väderstreck eller vad som skall medfölja i graven (Knutsson 1995:66)”. När det gäller det gotländska GRK-materialet menar Knutsson att:

Ingen av de som studerat gravarna har kunnat konstatera några skillnader i gravläggning eller gravinnehåll för de olika könen och olika åldrarna. [...] Några exklusivt kvinnliga föremål tycks inte finnas. (Knutsson 1995:188–189)

I sammanhanget kan då den homogenitet som påtalas av Knutsson uppfattas som liktydigt med att: ”Inte alla väderstreck har valts, men där man kunnat bestämma den finns det en variation som sprids över åldrar och båda könen” (ibid.). Knutsson konstaterar också att skillnaden mellan kön/genus och ålder inte är markerad, eller är otydligt markerad i gravar som tillhör GRK (Knutsson 1995:197). Mot bakgrund av Knutssons uppfattningar om gravskicket inom GRK på Gotland kan det då vara intressant att pröva dessa påståenden.

Min egen analys av omständigheterna kring gravriktningar kommer att omfattas av 47 individer i denna del. För åtta gravar har det inte gått att fastställa några riktningar (1886, 1, 2, 4, 7, 59, 67:2, 87), varför dessa inte kommer att omfattas i redogörelsen. För grav nr 2 anges i rapporten exempelvis bara riktningen som ospecificerat ”nordlig”, varför jag valt

att inte innefatta denna grav i redogörelsen. Av de gravar där det inte gått att fastsätta biologiskt kön eller ålder på de begravda individerna (nr 7, 8, 38, 64) har man vid utgrävningarna kunnat fastställa huvudets placering och gravriktning för tre av dessa (nr 8, 38, 64).

För grav nr 8 var, som tidigare påpekats, endast de nedre delarna av kroppen bevarade, men utifrån benens placering har det ändå gått att fastställa att kroppen har begravts med huvudet i en sydlig riktning (Stenberger *et al.* 1943:38). Då denna grav även innehöll två tjocknackiga flintyxor, vilka huvudsakligen tycks förekomma i mansgravar, och därtill fyra pilspetsar av flinta, kan detta möjligen indikera att det är en manlig individ som begravts i grav nr 8.

Skelettet materialet av individen i grav nr 38 var vid påträffandet mer fullständigt än individen i grav 8, men någon könsbestämning har ändå inte kunnat utföras. Denna individ var placerad i utsträckt ryggläge med huvudet i NNV- riktning. Då gravgåvorna bestod av två bergartsyxor, och denna fyndkategori huvudsakligen återfinns i kvinnogravar, är det enligt min uppfattning inte osannolikt att den begravda individen är en kvinna (Stenberger *et al.* 1943:50). I de följande tabellerna har jag därför valt att inkludera grav nr 8 och 38 som man respektive kvinna, men markerade med ett frågetecken efter gravnummer för att förtydliga att det finns en osäkerhet kring bestämningen. Då individen i grav nr 64 (NÖ-riktning) inte har gått att könsbestämma, och graven i övrigt inte heller innehöll några artefakter som kan ge ledtrådar till en preliminär könsbestämning, så utlämnas denna grav i redovisningen. För de övriga gravlagda individer som gått att osteologiskt och biologisk köns- eller åldersbestämma, har det gått att fastställa huvudets placering i graven för 45 av dessa. Tillsammans med de två individerna i grav nr 8 och 38 fördelar sig dessa på följande vis:

Barn: 9/12

Kvinnor: 20/22

Män: 18/21

Totalt: 47/59

När det gäller Wallins (2010a) analys av Västerbjers så omfattar han i sin studie 51 individer, och den könsmässiga fördelningen av antalet inkluderade individer i hans analys skiljer sig då något, från det antal

individer som inkluderats i min egen analys. Wallin har i sin studie räknat med 16 kvinnor, 19 män, 8 barn, och 8 osteologiskt obestämbara individer (Wallin 2010a:69).

Väderstreckens orientering relaterat till kvinnogravarna

De osteologiska analyserna har sammanlagt identifierat 22 kvinnliga individer på Västerbjers, och av dessa har det varit möjligt att fastställa väderstreck för huvudets placering i gravarna för 20 av dessa (se tabell 7).

Tab. 7. Huvudets riktningar i kvinnogravarna.

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943; dat. enl. Eriksson 2004, se även tab. 6)

Grav nr	NNÖ-SSV	NÖ-SV	N-S	NNV-SSÖ	Ö-V	Datering BP
11	X					
20	X					
24	X					4135±50
62	X					
79	X					
80	X					4340±65
92	X					
22		X				
33		X				
21			X			
41			X			
43			X			
83			X			
84			X			
88			X			4174±55
38(?)				X		
66:2				X		
67:1				X		4200±55
3a					X	
6					X	

För de återstående två kvinnogravarna (grav nr 4 och 68:b) har det inte varit möjligt att avgöra några riktningar, på grund av att exempelvis för få ben var bevarade och att lagren var omrörda i grav 4. När det gäller förhållandet för grav nummer 68:b upptäcktes denna individ först i samband med den osteologiska analysen av grav nummer 68:a, vilken innehöll lämningarna efter ett 10-12 år gammalt barn som var begravt med huvudet i en riktning av NNV-SSÖ (Stenberger et al. 1943:62; Dahr 1943a:126). Det är möjligt att anta att båda individerna i grav nummer 68a+68b ursprungligen kan ha begravts med huvudena i samma riktning, även om detta förhållande inte på något sätt går att säkerställa. Då det är något osäkert har kvinnorna i grav nr 4 och 68:b därför inte tagits med i tabellen ovan. Ett intressant förhållande som omedelbart framträder i tabellen är att ingen av de osteologiskt bestämda kvinnorna på Västerbjers har begravts med huvudet i en sydlig riktning (se även Janzon 1974:352–354, tabell 43). Detta är ett exempel på ett förhållande som Janzon inte närmare utvecklar, även om hon har presenterat utmärkta sammanställningar av riktningarna för de olika gravfälten som omfattas i hennes studie (a.a: 27-30). Den enda kommentar jag har funnit som berör kvinnors begravningsriktningar kan hänföras till en kommentar angående grav nummer 6 på Ire/Hangvar (RAÄ 3), där tre individer har begravts tillsammans, 2 manliga (ålder ca 40-50 år och 12-13 år) och en kvinnlig individ (ca 18-20 år). Här noterar Janzon lite överraskat att;

Skeletten från Ire-lokalen, vilka placerats i S-N riktning, representerar tre män och en kvinna. Två av de manliga skeletten, en 40-50 års man och en 12-13 års pojke, har legat i en grav, som anordnats för tre samtidigt gravlagda individer, där den tredje var en 18-20 års kvinna. *Egendomligt nog* har kvinnan lagts i N-S riktning – alltså motsatt de manliga individerna. Arrangemanget förefaller knappast slumpmässigt utan har säkert en bestämd innebörd, eftersom alla tre likaväl kunde ha placerats i samma riktning. Den senare anordningen förefaller lika praktisk med utgångspunkt från att de tre ursprungligen kan ha lagts i en urholkad stock eller båt av något slag. (Janzon1974:27, min kursivering)

Endast två kvinnor har begravts med huvudet i en östlig riktning (grav nr 3a och 6). En intressant omständighet med kvinnan i grav nr 6 på Västerbjers som både Janzon och Sjøvold tar upp, är att denna kvinna

skiljer ut sig från det övriga skelettmaterialet genom hon tycks ha haft ovanligt kraftiga östliga (mongoliska) drag (Sjøvold 1974:190; Janzon 1974:27; se även Dahr 1943a:122). Enligt Sjøvold är dessa drag vanliga bland mellanneolitiska kamkeramiska populationer (ibid.). Även om underlaget än så länge är litet, så indikerar nyare DNA-forskning att jägar-samlare på Gotland (Ajvide58) har mer genetisk överensstämmelse med moderna populationer i Litauern, jämfört med moderna Västeuropeiska populationer (Skoglund *et al.* 2014:2; se även Skoglund *et al.* 2012). Om huvudets riktning vid gravläggningen har någon koppling till individens sociala identitet, skulle då möjligen dessa omständigheter att kvinnan i grav nr 6 gravlagts med huvudet i en östlig riktning kunna framstå som mer logisk.

Väderstreckens orientering relaterat till mansgravarna

Osteologiskt har man kunnat fastställa 21 manliga individer, men huvudets placering i gravarna har bara varit möjligt att fastställa för 18 av dessa. De fördelar sig som följer i tabell 8 nedan. Ett intressant förhållande är att trots att ingen av kvinnorna har gravlagts med huvudet i en sydlig riktning, är sju av 18 manliga individer begravda med huvudet i denna riktning. När det gäller individen i grav nr 8, kan då detta förhållande stärka indikationen för att detta, enligt min uppfattning, sannolikt utgör en manlig individ. Även om flera män också är gravlagda med huvudet i en nordlig riktning (6 st), eller NNV-riktning (3 stycken), så är NÖ-riktningarna, vilken är vanligast bland kvinnorna, den riktning som är minst vanlig bland gravar med manliga individer (2).

Den NÖ-riktningen är alltså den som är minst förekommande bland gravar med individer av manligt kön, medan de olika sydliga riktningarna och N-S, är de riktningar som är vanligast förekommande (14 av 19). Värt att notera är också att antalet kvinnor som är begravda med huvudet i en N-S riktning också är lika många (6 stycken) som antalet män som är begravda med huvudet i denna riktning. Så när som på grav nr 43 i vars grav det påträffades 104 djurtandspärlor och en svinbete, och grav nr 88 där det påträffades en bergartsyxha, har dessa

kvinnogravar i övrigt inte innehållit några artefakter. Varför just dessa gravar har saknat gravgåvor är förstås svårt att svara på, men det går trots allt inte att bortse från möjligheten att detta återger en medvetet vald praktik.

Tab. 8. Huvudets riktningar i mansgravarna.

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943; dat. enl. Eriksson 2004, se även tab. 6)

Grav nr.	S-N	SSV- NNÖ	SSÖ- NNV	N-S	NNV- SSÖ	NV-SÖ	NNÖ- SSV	NÖ-SV	Datering BP
8(?)	X								
9	X								
10	X								
32	X								
42		X							
82		X							
66:1			X						
31				X					
34				X					
35				X					
36				X					
39				X					
61				X					4370±70
12					X				4125±55
63					X				
94						X			
65							X		4260±50
93								X	

Av totalt 10 gravar som enligt rapporten saknat gravgåvor, utgörs fyra av dessa av barngravar (68a, 78, 86, 91), fem kvinnogravar (21, 41, 68b, 83, 84), och en grav är bara definierad som tillhörande en vuxen individ (64).

Väderstreckens orientering i relation till barngravarna

Det är också möjligt att skönja ett liknande mönster bland de begravda barnen. Sammantaget har det varit möjligt att osteologiskt bedöma antalet begravda barn och ungdomar till 12 stycken, men det har bara varit möjligt att bestämma huvudets placering i gravarna för 9 av dessa, där majoriteten av barnen 6/9 har begravts med huvudet i en nordvästlig riktning. Grav nr 4 som förutom lämningarna av en ung kvinna innehöll lämningarna av ett foster, och även grav nr 67:2 som förutom lämningarna av en vuxen man även innehöll lämningarna av ett barn i 9-10 års ålder, har inte gått att bestämma några riktningar för. Grav 66:2 innehöll ett foster som sannolikt begravts *in uteri*, varför jag har satt denna grav inom parentes eftersom denna grav egentligen är en vuxengrav. Även grav nr 5 har satts inom parentes. Detta då det möjligtvis förhåller sig så att denna individ per definition inte är att betrakta som ett barn. Detta reducerar då antalet ”faktiska” barngravar till åtta stycken. Dessa fördelar sig på följande vis;

Tab. 9. Huvudets riktningar i barngravarna.

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943; dat. enl. Eriksson 2004, se även tab. 6)

Grav nr.	NV-SÖ	NNV-SSÖ	N-S	NÖ-SV	S-N	Datering BP
37	X					
86	X					
91	X					
(66:2)		X				
67:1b		X				4200±55
68:a		X				
78		X				
40			X			
3				X		
(5)					X	

Den mest vanligt förekommande riktningen för huvudets placering bland de begravda barnen är som framgår i tabell 9, de nordvästliga riktningarna. Då 6 av 8 barn begravts med huvudets position i denna riktning, anser jag att det är ett starkt argument för att detta förhållande visar på någon slags manifestering av föreställningar och uppfattningar som barnen omfattas av inom GRK-samhället på Västerbjers. Det är för många för att det skall vara slumpmässigt. Detta förhållande blir då också intressant om man närmare studerar grav nummer 67:1. Detta är då som tidigare nämnts en dubbelgrav med en medelålders kvinna och ett ca 3 år gammalt barn (i tabell 9 benämnt 67:1b). Kvinnan är begravd i utsträckt ryggläge med huvudet i en tydlig NNV- riktning, med barnet liggande på rygg på kvinnans vänstra arm (se fig. 30). Även om den vanligaste förekommande riktningen bland kvinnor är den NNÖ–NÖ- riktningen så har denna kvinna begravts med huvudets position i en tydlig NNV-riktning.

Möjligen kan ytterligare en kvinna – den förmodat gravida kvinnan i grav nummer 66:2 – medvetet ha begravts med huvudet i en NNV- riktning, mot bakgrund av en uppenbar graviditet. Även om kvinnan i grav nr 68:b som tidigare nämnts inte omfattats i analysen så är omständigheterna ändå sådana att det finns en liten möjlighet att även denna kvinnliga individ ursprungligen kan ha begravts med huvudet i en NNV-riktning då barnet 68a i denna grav är begravt i denna riktning. Det intressanta är att både 66:2 och grav 68 då utgör gravar där barn har begravts. En möjlig tolkning skulle då kunna innebära att det för dessa tre gravar (66:2, 67:1 och 68:b) tycks ha varit mer betydelsefullt att manifestera huvudriktningen hos de begravda barnen, före en eventuell manifestering av huvudets placering hos de begravda kvinnorna.

Det enda barn som är begravd med huvudets position i en NÖ riktning är en 7–8 år gammal pojke i grav nummer 3 (Dahr 1943a:122, Gejvall 1974:154). Även grav nr 3 utgör då en dubbelgrav med en äldre kvinna (3a). Den antropologiska bestämningen av individen i grav nr 3 som pojke grundar Gejvall på: “not quite erupted first upper incisors of unusual breadth, meso-distal breadth = 10,5 mm” (Gejvall 1974:154), vilket får Gejvall att tolka denna individ som varande en pojke. Det kan finnas anledning att återkomma till varför just detta barn gravlagts i en annan riktning längre fram.

Som nämdes inledningsvis är den enda individ bland barnen som

är begravd med huvudets position i en annan riktning individen i grav nummer 5, som begravts med huvudets position i en sydlig riktning. Osteologiskt har skelettet vid en förnyad undersökning av denna individ bestämts av Gejvall till att vara lämningarna efter en ung manlig individ i 13-14 års ålder (Gejvall 1974:154). Den S-N riktningen för individen i grav nummer 5 blir då intressant om man beaktar huvudets riktning hos många av de begravda männen, där sju av dessa begravts med huvudet i en sydlig riktning. Dahr har initialt uppfattat skelettet av denna individ som tillhörande en medelålders manlig individ (Dahr 1943a: 122; se även Stenberger *et al.* 1943:34), men benen har vid den förnyade analysen av Gejvall, bedömts att detta rör sig om en ung manlig individ i 13-14 års ålder (Gejvall 1974:154). Då denna individ uppenbarligen är osteologiskt definierad som manlig, och också begravd med huvudet i en sydlig riktning, är det i så fall sannolikt att denna unga manliga individ också har betraktats som en ung ”vuxen” man av den mellan-neolitiska GRK-populationen på Västerbjers. Om denna tolkning är korrekt bör inte denna unga manliga individ inkluderas bland de begravda barnens grupp. Detta synliggör också omständigheten att biologisk och social ålder inte nödvändigtvis korresponderar (van Gennep 1977:3).

En annan grav där den begravda individen ligger nära i biologisk ålder till ”tonåringen” i grav nummer 5, utgör grav nummer 82, där skelettet har bestämts tillhöra en yngre man i en ålder av ungefär 18-år. Denna yngre manliga individ är också intressant nog begravd med huvudets position i en SSV-riktning. Då syd utgör en direkt opposition till nord, anser jag detta vara en stark och väldefinierad omständighet, som inte utgör något slumpmässigt val i fråga om huvudets position vid begravningstillfället. Det är därför möjligt att både förstå och uppfatta att dessa riktningar på något sätt har haft en både vital och viktig betydelse för den mellan-neolitiska GRK-populationen på Västerbjers, och därmed även möjligen för andra GRK-populationen på Gotland vid denna tid. Detta då det åtminstone på Västerbjers tydligt tycks ha varit nödvändigt att manifesteras dessa riktningar vid gravläggandet av de döda individerna. Då jag vid denna tidpunkt finner det svårt att uttala mig om hur dessa riktningar relaterar till övriga delar av den kommande analysen, kommer det att finnas anledning att återkomma till riktningarna som meningsbärande, i relation till att övriga delar av analysen genomförts.

Fig. 31. Man med drillborr. I bakgrunden tält och släde. Stenar används för att förankra tältduken. Angmagssalik, Östgrönland, sannolikt tidigt 1900-tal. (Foto: Joh. Petersen. Källa: Carlotta, Världskulturmuseet)

Artefaktens kapital och verksamhetsområden

I detta avsnitt kommer jag att utifrån den på följande sidor redovisade sammanställningen i tabell 10, över gravar och artefakter på Västerbjers, att diskutera och resonera kring hur de individuella artefaktkategorierna kan relateras till olika symboliska kapitalarter och verksamhetsområden. Målsättningen är att försöka synliggöra vad jag uppfattar som kapitalarters materiella avtryck av förekommande praktiker inom GRK-populationen på Västerbjers. I denna artefaktanalys görs en genomgång av de förekommande artefaktkategorier som påträffats och redovisats i rapporten, med utgångspunkt i de kontextuella vardagspraktiker som kan relateras till artefakterna, i ett försök att utkristallisera olika kapitalarter. De olika kapitalarternas relationer och förhållanden som framkommer i detta avsnitt, kommer därmed att ligga till grund för den kommande resultatanalysen i del V av struktur och praxis och hur gruppstrukturer gestaltar sig inom olika verksamhetsområden bland människorna på Västerbjers. Jag vill samtidigt återigen påminna om vad som nämndes i inledningen till denna avhandling, att denna typ av tillämpning av Bourdieus begrepp och en anpassning av dessa på ett arkeologiskt material är en pilotstudie. Framställningen har av nödvändighet därför en mer resonerande och reflekterande karaktär. Detta på grund av att det i det här sammanhanget inte föreligger någon färdig metodologisk modell som kan appliceras, utan avhandlingens syfte och frågeställning är att utveckla och pröva en sådan. Det är min förhoppning att resultaten av denna metodologiska framställning kan bidra till fortsatta diskussioner, och utveckling av densamma.

Följande tabell 10 med redovisning av samtliga gravar och artefakter som relaterar till dessa gravar, ligger därför till grund för den kommande analysen av olika artefaktens kapitalarter.

Grav nr.	Kön	Ålder	Beräknad längd i cm	Riktning	Stenyx	Flintyx	Skafthål a	Pilspets fli ta	Pilspets skiffer	Pilspets ben	Harpun	Fiskspjut ben	Fiskrok ben	Flintkniv	Flintavslag	Benspjut / Ispik?	Benmejsel	Skrapa svinbete	Benpryl/syl	Redskap hjorthorn	Svinbetar + frgm.	Djurtand bearbetad	Djurtand oobearbetad	Rörpärlor ben + frgm.	Bärnstenpärlor+ frgm.	Keramiskskärvor	Botten keramikvärl	Bältesölja	Dentaliumpärla	Knappar av ben	Ring av ben			
42	M	medel		SSV-NNÖ	1																													
43	K	senile		N-S		2															1	104												
59																					1													
61	M	åldrad	168	N-S		1																												
62	K	20-30	155	NNÖ-SSV	1	1									1				1	2	2	107	30	17+3	3			2	1					
63	M	vuxen	156	NNV-SSÖ						1						1			2			1	7											
64	Obst.	vuxen	161	NÖ-SV																														
65	M	30-40	162	NNÖ-SSV																														
66:1	M		161	SSÖ-NNV						1																								
66:2	K?+fo	vuxen	160	NNV-SSÖ																	2													
67:1	K+B	Vux+3	155	NNV-SSÖ																	1	119								1				
67:2	M+B	Vux+9	162																		6	13	16	3						2				
68a	B	10-12		NV-SÖ																														
68b	K	vuxen	154	NV-SÖ?																														
78	B	5 år		NV-SÖ																														
79	K	medel	148	NNÖ-SSV	1					1											2	23	23	1										
80	K	60+	151	NNÖ-SSV	1																	99												
82	M	18 år		SSV-NNÖ																1														
83	K	åldrad	150	N-S																														
84	K	vuxen	153	N-S																														
86	B	9 år		NV-SÖ																														
87	Obst.																																	
88	K	medel	150	N-S																														
91	B	Ej årsg.		NV-SÖ																														
92	K	60+	157	NNÖ-SSV	1																													
93	M	30-40	167	NÖ-SV																														
94	M	25-30	158	NV-SÖ																														
Total					14	24	2	10	14	11	9	6	2	3	19	2	1	7	31	3	49 + 26 frg	942	137	57+23 frg	7+8 frg	310	12	4	1	5	6			

Yxors kapitalarter

I de olika gravarna har påträffats totalt 40 yxor: 24 yxor av flinta, 14 bergartsyxor, och två stycken skafthålsyxor. Dessa yxor kan vara lokalt tillverkade på Gotland, även om de är tillverkade av olika råmaterial som inte nödvändigtvis geografiskt hör hemma på Gotland. Möjligheten finns också att dessa har tillverkats på andra platser utanför Gotland, och därefter på olika sätt kommit att hamna på ön.

Av det förhållandevis stora antal flintyxor som påträffats i gravarna på Västerbjers (24 stycken, fördelat på 15 gravar, se tabell 11), har 14 stycken påträffats i minst 9 mansgravar (nr 1886, 5, 8, 9, 10, 39, 42, 61, 93). Även om flintyxor också förekommer i fyra kvinnogravar,

Tab. 11. Flintyxor.

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943, och Janzon 1974:338)

Grav Nr	Antal	Kön	Ålder	Form
1886	2	M?	Obest.	Ingen uppgift
4	2	Kvinna	Ung vuxen	Tjockn. slipade
5	1	Man	13-14 år	Tjockn., slipad håleggad
7	1	Obest.	Obest.	Tjockn., slipad, tunnbladig
8	2	Man(?)	Obest.	Tjockn., slipade, en tunnbladig
9	4	Man	Åldrad	Tjockn., slipade, olika långa
10	1	Man + barn	Medel + 3år	Tjockn., slipad, tunnbladig
11	2	Kvinna	Vuxen	Tjockn., slipade, en tunnbladig
22	2	Kvinna	Åldrad	Tjockn., slipade, en tunnbladig
39	1	Man	Obest.	Tjockn., slipad
42	1	Man	Medelålder	Tjockn., delvis slipad
59	2	Tom		Tjockn., delvis slipade
61	1	Man	Åldrad	Tjockn., håleggad, delvis slipad
62	1	Kvinna	20 - 30 år	Tjockn., slipad
93	1	Man	30-40 år	Tjockn., slipad, håleggad
Total	24			

går det att hävda att flintyxor har en starkare koppling till en manlig genuskonstruktion. Denna skillnad skulle därför kunna vara relaterad till vilken praktik yxan används i, där den levda praktiken av yxans funktion – hur och till vad den används – är det som avgör genuskonstruktionen som manlig eller kvinnlig. När det gäller flintyxmateri let anser Malmer att dessa närmast överensstämmer med de skånska yxtyperna (Malmer 1962:469ff; se även Janzon 1974:119). Detta då många av flintyxorna på Västerbjers är tillverkade av sydsandinavisk kritflinta, som inte är en naturligt förekommande bergart på Gotland, utan har förts till ön på ett eller annat sätt. Exempelvis genom avsättningar av flintblock efter inlandsisen, eller transporterad av människan genom handelskontakter.

Den ordoviciska flintan (hälleflinta), som däremot finns naturligt på Gotland, förekommer huvudsakligen i skärvmaterial som exempelvis bearbetade avslag, men mer sällan som material för olika yxor. Detta då den ordoviciska flintan är mer porös och inte lika hård som den sydsandinaviska varianten (Janzon 1974:46). Detta förhållande vid val av material för tillverkning av dessa flintyxor, kan då indikera att det i användandets praktik finns ett behov av mer ”tåliga” yxor, eftersom man kan få uppfattningen att människor har refuserat ett mindre hållbart material för just denna typ av yxa.

Bergartsyxorna utgör i sammanhanget en intressant fyndkategori genom förhållandet att av de totalt 14 påträffade bergartsyxorna i gravarna, har inte mindre än 13 stycken påträffats i kvinnogravar (se tab. 12). Detta förhållande har också påtalats av Janzon (1974), då hon konstaterar att;

Ett intressant drag i sammanhanget är alltså att en tidsmässig kontinuitet funnits under vilka stenyxorna hela tiden syns ha hört samman med kvinnorna. (Janzon 1974:121)

Trots det tidigare påtalade påståendet av Helena Knutsson: att inga exklusivt kvinnliga föremålskategorier tycks förekomma (Knutsson 1995:188–189), så utgör exempelvis bergartsyxorna en sådan exklusivt kvinnlig kategori, något som Janzon konstaterade i sin avhandling redan 1974. Bergartsyxorna kan då genom detta förhållande sägas ha en stark koppling och relation till en kvinnlig genuskonstruktion. Även Wallins tolkning relaterar användningen av bergartsyxor till en

kvinnlig genuskonstruktion och till boplatens område, även om han anser att endast 8 av 11 bergartsyxor påträffats i kvinnogravar (Wallin 2010a:70). Wallin påtalar också att det omvända förhållandet råder på Visbygravfältet, där män förknippas med bergartsyxor och kvinnor med flintyxor (a.a: 68–69). Dessa omständigheter genererar att Knutssons påstående framstår som mindre sakligt korrekt.

Tab. 12. Bergartsyxor.

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943 och Janzon 1974:337)

Grav Nr.	Antal	Kön	Ålder	Material
4	1	K	Ung vuxen	Biotitgnej
6	1	K	Vuxen-mature	Amfiboli
22	1	K	Vuxen-senile	Fältspatsamfiboli
24	2	K	Vuxen-mature	Andesit (Dellenit) 1 och 1 Gabbro
33	1	K	Vuxen	Dalaporfyrit
36	1	M	Vuxen	Basalt
38	2	K	?	Båda av Amfibolit
62	1	K	20 - 30 år	Leptitgnei
79	1	K	Vuxen-mature	Grönsten
80	1	K	Vuxen- 60+	Gotländsk kalksandsten
88	1	K	Vuxen-mature	Gävlediabas
92	1	K	Vuxen- 60+	Bergart (ospecificerat)
Total	14			

Som kommer att framgå tydligare längre fram i denna genomgång av olika artefakters kapitalarter, tycks det förhålla sig så att kvinnorna inte har deltagit aktivt i jaktens verksamhet, åtminstone inte vad gäller jakten på högvilt. Typ av bergart för dessa yxor har redovisats i tabellen utifrån de bestämningar som anges i rapporten (Stenberger *et al.* 1943) och för grav nr 92 i Janzon (1974:337). Här går det att se att det även finns stora skillnader i bergartsmaterialet som använts för tillverkning av dessa yxor. Tyvärr finns det inom ramarna för detta avhandlingsarbete inte möjlighet att fördjupa eller undersöka betydelsen av detta förhållande angående val av bergart, men icke desto mindre anser jag att denna omständighet är värd att notera.

När det gäller flintyxor och bergartsyxor kan dessa yxor

förmodligen primärt relateras till *boplatsens verksamhetsområde*. Vad de olika yxtyperna har använts till är dock svårare att uttala sig om. I sin funktion har de troligen använts för flera olika ändamål, eller praktiker. Exempelvis skulle man kunna tänka sig trädfällning eller vedklyvning för flintyxorna, eller andra praktiker som på olika sätt relaterar till konstruktion av något slag, där behovet av ett mer tåligt redskap föreligger. I samlingen av yxor ingår också två stycken skafthålsyxor påträffade i grav nr 7 och nr 39. Dessa kan då i sin materialitet relatera till en mindre vanligt förekommande yxtyp på Västerbjers. I rapporten påtalas att yxtypen från grav nr 7 är mycket vanligt förekommande på finländskt område, medan yxan i grav nr 39 är av jylländsk undergravstyp (Stenberger *et al.* 1943:72–73; se även Janzon 1974:51). Denna yxtyp kan utifrån sin utformning på ett generellt plan anses ha krävt en större arbetsinsats vid tillverkning.

Tab. 13. Skafthålsyxor.

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943)

Grav Nr.	Antal	Kön	Ålder	Typ
7	1	Obest.	Obest.	Finländsk typ
39	1	M	Vuxen	Jylländsk undergravstyp
Total	2			

Fig. 32. Skafthålsyxan från Västerbjers grav nr 7. (Källa: SHMM inv. nr. 20822).

Över huvudtaget kan alla yxorna sägas utgöra hantverksmässiga värdeföremål, som på ett generellt plan kräver en omfattande hantverks- och arbetsinsats för att tillverka. Yxorna visar då, enligt min uppfattning, på ett *hantverkskapital*.

Inte minst vad gäller flintyxorna, då dessa är tillverkade av ett för Gotland sällsynt material. Detta är då en produkt (eller ett redskap), som tillverkaren kan känna ”stolthet” över att ha skapat, likväl som att det kan vara en produkt som ägaren eller innehavaren av en sådan yxa kan känna ”stolthet” över att ”äga”. Innehavet av yxan kan därmed bidra till att manifesteras ägarens symboliska kapitalinnehav, genom att omgivande sociala grupper kan igenkänna dess symboliska värde och betydelse i en social praktik.

Yxans utformning – mindre vanlig eller ”främmande” som i fallet med skafthålsyxorna, eller mer allmänt förekommande som i fallet med flintyxorna – kan då relatera till en tänkt funktion i en praktik. Att yxorna kommit att hamna på Västerbjers kan generellt vara resultatet av handelskontakter. I fråga om yxor tillverkade av material som är mindre vanligt förekommande lokalt, eller inte förekommer alls (exempelvis bergarten Dellenit¹), eller ”främmande” yxtyper (eg. skafthålsyxorna), skulle sådana förhållanden även kunna relatera till ”kontrakt”, förhandlingar och befästande av ingådda avtal/ eller förbund, vilka kan kräva ”dyrbara gåvor” – men behöver därmed inte nödvändigtvis vara bevis för ett regelmässigt gåvoutbytessystem. Det kan vara ganska ”självklart” med gåvoutbyte i olika sammanhang, både vid handel och vid andra typer av sociala överenskommelser. Framför allt den sydiskandinaviska kritflintan av vilka flintyxorna är tillverkade, kan då även både indikera och relatera till sociala kontakter och ett *socialt nätverkskapital* utanför den egna gruppen och utanför det egna lokalområdet.

¹ Bergarten Dellenit (ibland även benämnd Andesit) kallas ibland även för Hälsinglands landskapssten då denna endast förekommer runt Dellensjöarna i Hälsingland. Bergarten har bildats som en konsekvens av den kilometerstora meteorit som slog ner i området under Krita-perioden för ca 90 miljoner år sedan (Eriksson 2008:9). Hur en bergartsyxa av detta material har hamnat på Gotland, blir då en spännande fråga mot bakgrund av dessa geologiska omständigheter.

Pilspetsar

Pilspetsar betraktas allmänt arkeologiskt som jaktredskap, och kan därför relateras till jaktens verksamhetsområde och en jaktpraktik. En pilspets i konventionell betydelse är i vår moderna föreställningsvärld applicerad i änden på ett skaft av trä, och avfyras med hjälp av en strängad båge i avsikt att träffa ett mål eller ett byte. Det är alltså definitionsmässigt en typ av vapen. På Västerbjers finns inga trädetaljer efter pilskäft, eller några bågar bevarade, däremot finns det i gravarna fynd av totalt 34 pilar tillverkade i olika material (10 av flinta, 13 av skiffer och 11 av ben, se tabell 14 nedan).

Tab. 14. Pilspetsar.
(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943)

Grav Nr.	Kön	Ålder	Pilspets fli ta	Pilspets skiffer	Pilspets ben
1886	M?	Obest.		8	2
2	M	Medel.		5	8
5	M	13-14 år	2		
7	Obest.	Obest.	3		
8	M?	Obest.	4		
11	K	Vuxen			1
22	K	Åldrad	1		
Total			10	13	11

Pilspetsar förekommer i sex gravar varav två av dessa är kvinnogravar, två är mansgravar och två obestämda. Det går att hävda att förekomsten av pilspetsar i gravarna antyder att det i samhället finns ett behov av pil och båge i något sammanhang. Jag anser då att detta behov primärt inte är av rituell art, utan är mer relaterat till näringsfång och behovet av att äta. Därmed relaterar denna artefakttyp mer till vad jag skulle vilja kalla ett *produktionskapital* och till *överlevandet*.

Pil och båge är ett precisionsvapen som kräver lång utbildning, och framför allt praktik, för att användas effektivt. I ett modernt sammanhang skulle detta förhållande möjligtvis kunna vara jämförbart med en ”jägarexamen”. Inom jaktens verksamhetsområde bör därför denna typ av föremål relatera till ett ackumulerat utbildningskapital som

kan definieras som ett *jägarkapital*. Genom en förförståelse av att det krävs en utbildning för att hantera pil och båge, visualiseras i fynden av pilspetsar denna typ av ackumulerat kulturellt kapital som kan relateras till ett institutionaliserat verksamhetsfält – jaktens verksamhetsområde.

Tillverkningen av pilspetsarna kräver även ett hantverkskunnande, d.v.s. ett *hantverkskapital*. Inte minst kräver tillverkningen av pilspetsarna också en uppfattning om vilka former och material som resulterar i störst framgång och effektivitet för att nedlägga ett byte. Att pilspetsar förekommer i olika former och material, är då sannolikt inte några slumpmässiga val, utan baserar sig då sannolikt mer på erfarenheter (här kanske man skulle kunna tala om principen ”trial and error”) av vilka material och former som har störst effektivitet för sitt syfte. Sådana kunskaper kan då sägas vara ackumulerade under föregående jaktpraktiker, och pilspetsarna blir därmed en manifestering av dessa föregående praktiker. Intressant i sammanhanget är då exempelvis att frekvensen av flintpilspetsar är generellt låg på de gotländska lokalerna, där ben varit vanligare som råmaterial för tillverkningen av pilspetsar (Janzon 1974:120), något som också påtalas i grävningsrapporten.

Diese Armut an Kleingeräten aus Feuerstein ist indessen nicht nur für das Västerbjersfeld kennzeichnend, sondern auch für alle übrigen Steinzeitwohnplätze Gotlands.[...]Der gotländische Handwerker verstand sich auf die Steinbearbeitung, ein wirklicher Feuersteinklopfer ist er jedoch nie geworden. (Stenberger *et al.* 1943:81)

Detta förhållande öppnar för möjligheten att diskutera om pilspetsar av olika material även kan relatera till vilken typ av byte som jagas: högvilt, småvilt eller fågel? Pilbågen är ett avståndsvapen som tillåter jägaren att döda bytet utan att komma nära, vilket kan vara nödvändigt för att undvika att bytesdjuret får vittring på annalkande fara och fly. Exempelvis skulle då förekomst av pilspetsar av olika typer kunna indikera en större erfarenhetsbaserad specialisering hos den begravda individ i vars grav pilspetsarna återfinns. På samma sätt kan då förekomst av pilspetsar av enstaka typ indikera specialisering på en viss typ av vilt. Trots att människorna uppenbarligen har haft tillgång till flinta av olika kvalité, tycks det som att man har föredragit att tillverka pilspetsarna av ben. Detta skulle kunna relatera till en ”konservatism” i

synen på ”hur man jagar”, men likväl kunna relatera till ”skadeeffekten” på bytesdjuret vid användandet av olika pilspetsstyper. Att vara säker på att få äta, kanske har haft högre prioritet än en önskan att experimentera med pilspetsar av olika material? Om jag utgår från att det vilt som huvudsakligen jagats med pil och båge har varit sjöfågel och småvilt, som exempelvis hare och räv, kanske en benspets möjligen är mer lämplig vid fågeljakt, medan en pilspets av flinta är mer effektiv vid jakt på ”pälsdjur”. Möjligen är flintspetsar även användbara vid jakt på vildsvin, då dessa har tjockare hud än exempelvis en räv. Inte minst mot bakgrund av att vildsvinsgaltar utvecklar en ”brynja” bestående av ett segt brosklager runt bog och bringa under parningstid.

En i graven nedlagd pilspets, eller ibland flera, kan då även visa på ett erkännande av den begravda individens skicklighet, och på vilket sätt gruppen har relaterat till individen, det vill säga ett *socialt nätverkskapital* som då också relaterar till individens *habitus* i gruppen. Här skulle det också gå att betrakta antalet pilspetsar som riktmärke för individens ackumulerade renommé, där många pilspetsar indikerar en ”specialist”, och färre antal pilspetsar kan indikera ett renommé som innehavare av tillräcklig ”vardagsförmåga”, vilken bidrar till *överlevandet*. Pilspetsar skulle också i likhet med yxor kunna visa på handelsrelationer och ett *socialt nätverkskapital* om dessa utgör eller uppfattas som ”anomalier” i ett i övrigt homogent material.

Benspjut eller ispik

Av denna fyndkategori har det endast påträffats totalt två stycken i två av Västerbjersmaterialets gravar (nr 34 och 63). Båda dessa gravar utgörs av mansgravar. I rapporten kategoriseras dessa som benspjut. Längden för respektive är 16,3 cm (34) och 23,3 cm (63), och dessa har sannolikt varit skaftade, då båda har utkarvade ”fästeskårar” i den trubbiga änden (Stenberger *et al.* 1943:46, 57). Även Malmer väljer att i ett senare arbete definiera denna föremålstyp som benspjut (Malmer 1962: 326–327). Dessa benspjut saknar då hullingar. En mer precis funktion hos denna föremålstyp är svår att avgöra. Möjligen utgör dessa redskap verkligen benspjut, men jag kan även tänka mig en helt annan funktion. Intressant är då att den ena av de två förekommer i en

kombination med harpun (grav nr 34), och det andra i en kombination med ”fiskspjut” (grav nr 63). Det är därför möjligt att funktionen inte nödvändigtvis primärt är relaterad till en ”vapenkategori”, utan möjligtvis är mer relaterad till vistelse på is. I sin funktion anser jag att denna redskapstyp exempelvis, kan vara relaterade till vårvinterns jakt på säl, och eller till vårvinterfiske, men då inte primärt som vapen, utan som *ispik*. Möjligheten finns givetvis att redskapet kan ha haft dubbla funktioner, både som bentspjut och som *ispik*. Den ena funktionen behöver inte nödvändigtvis utesluta det andra.

Då grönländssälén föder sina ungar på packis, och vikaresälén uppehåller sig vintertid i utkanterna av fast is, där den kan jagas vid lufthålen, finns ett behov av att undersöka om isen har bärighet. Jag vill påstå att kunskap om isens bärighet i dessa sammanhang är livsavgörande och därmed relaterat till överlevandet. Jag anser att kunskap om isars bärighet är en erfarenhetsbaserad typ av ackumulerad kunskap. Här skulle det gå att hävda att en sådan uppgift skulle kunna vara kopplad till någon slags jaktledande position, att ta beslut om det är säkert att beträda delar av isen. Men även, exempelvis, ett ansvar att bedöma om isen håller vid eventuella transporter generellt, även utanför en jaktsituation.

Om denna tolkning är rimlig går det att hävda att denna föremålskategori relaterar till jakt och ett *jägarkapital* där överlevnad, och säkerhet varit viktigt. Detta förhållande kan då även indikera och visualisera att det i människors världsuppfattning har funnits en kollektivistisk syn på gruppen, men även respekt för naturen och klimatets krafter och yttringar. Föremålet antyder en ackumulerad erfarenhetsbaserad inlärning och kunskap hos den gravlagda individen om isars olika konsistenser och bärighet, det vill säga ett kulturellt *utbildningskapital inom jaktens verksamhetsområde* som relaterar till ett *produktionskapital* och till överlevandet. En sådan kunskap indikerar ett ansvar – en specialisering på det individuella planet, likväl som att föremålet också indikerar ett socialt erkännande av dessa kunskaper från gruppen, genom att det har nedlagts i graven. Föremålet kan då även tillskrivas ett *socialt nätverkskapital*.

Ett sådant ansvar kan då även antyda att det också har funnits ett förtroende från gruppens sida, för individerna i grav 34 och 63 och deras kunskaper. Denna föremålstyp kan då också sägas vara både direkt och

indirekt relaterad till näringsproduktion och överlevnad hos gruppen. I sin kapitalsammansättning kan då denna föremålstyp relateras till både *jaktens verksamhetsområde* och till *boplatsens verksamhetsområde*.

Harpuner

Det har påträffats sammanlagt nio stycken harpuner i fem gravar på Västerbjers, och samtliga harpuner har påträffats i gravar där de begravda individerna osteologiskt har bestämts som män (grav nr. 1, 12, 31, 34, 36) (se tabell 15). Denna fyndkategori kan då på Västerbjers sägas vara helt relaterad till en manlig sysselsättning inom jaktens verksamhetsområde och till en manlig genuskonstruktion.

Tab. 15. Harpuner.

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943)

Grav Nr	Antal	Kön	Ålder
1	2	M	Åldrad
12	1	M	Medelålder
31	1	M	Vuxen
34	1	M	Medelålder
36	4	M	Vuxen
Total	9		

Fig. 33. Harpuner av ben från Västerbjers grav nr 36 (SHMM inv. nr. 20822, Foto: Sara Kusmin).

Harpunen är ett med hullingar försett kastvapen, vilket kanske främst relaterar till jakt på större bytesdjur i marina sammanhang. På Västerbjers kan harpunerna förmodligen primärt relaterats till jakten på säl.

Viktigt att poängtera är att harpunen inte är omedelbart dödande, vilket har medfört att en harpunerad säl sannolikt har gjort kraftigt motstånd. Harpunen har då sannolikt varit fäst vid ett skaft av trä, som också varit kopplad till ett rep eller lina, vilken har möjliggjort att bytet har kunnat halas in. Detta innebär att linor och rep bör ha varit konstruerade för att hålla, när ett ännu levande och kämpande byte halas in. Tillverkning av rep och linor har då sannolikt även utgjort en viktig praktik. Även om träskaft och linor inte finns bevarade på Västerbjers, får jag förutsätta att dessa en gång funnits, för att jaktvapnet skall ha varit funktionellt och brukbart i en praktik.

Harpuner som fyndkategori kan då visa på en utbildning till jägare ("jägarexamen") hos den enskilda individen, i vars grav man återfinner dessa jaktvapen. Harpunen som fyndkategori innebär då ett materialiserat ackumulerat kulturellt kapital i form av ett *jägarkapital*. Som ett tillverkat redskap relaterar harpunen även till ett *hantverkskapital*, på samma sätt som togs upp i anslutning till kategorin pilspetsar. För att konstruera en harpun behöver tillverkaren ha en uppfattning om redskapets funktion och hur redskapet är tänkt att användas i en praktik. Genom sin materialitet antyder harpunen därmed att den begrava individen även har kunskap och utbildning i hur man fysiskt och tekniskt hanterar jaktvapnet, för att utdelningen på jakten skall bli så framgångsrik som möjligt. En sådan utbildning måste då även omfatta både en erfarenhetsbaserad och förmedlad kunskap om bytesdjurens beteenden, exempelvis var djuren uppehåller sig, vid vilka tidpunkter bytesdjuren uppehåller sig på olika platser, hur ofta sälarna kommer upp för att andas i andningshål, etc.

Eftersom jakten på säl enligt Storå (2001a), även tycks ha bedrivits under sommarhalvåret i öppet hav, bör det innebära att dessa jägare även haft kunskap om navigation och båtmässiga kunskaper, och kunskap om hur man bygger en sjövärdig farkost. Då sälen lever på fisk, kan den givetvis lockas närmare kustens stränder i samband med att exempelvis sillen leker. Jakten på säl i öppet vatten behöver då inte nödvändigtvis ha skett långt ut till havs, utan närmare stranden och kusten vid dessa tillfällen. Harpuner och säljakt kan då också relateras

till en specialisering och ett *produktionskapital* och till *överlevandet*. Genom denna relation går det också att hävda att det finns ett kollektivt ansvar gentemot icke-jagande gruppmedlemmar, och blir därmed en funktion som icke-jagande gruppmedlemmar hamnar i en slags beroendeställning till. Jägarens individuella renommé i gruppen är då möjligen avhängigt av framgång i jakten. Genom detta förhållande finns då även en relation till *boplatsens verksamhetsområde*.

Fiskspjut (ljuster)

Fig. 34. Ljuster från Västerbjers grav nr 36 (SHMM inv. nr. 20822, Foto: Sara Kusmin).

Sammanlagt har det påträffats sex stycken föremål, i sex olika gravar (nr 31, 36, 61, 63, 66:2, 79) av denna kategori, vilka i rapporten klassificeras som ”*fischspee e*”, eller fiskspjut (Stenberger *et al.* 1943:68). Av dessa fem gravar har fyra bestämts som tillhörande manliga individer, och en individ av obestämt kön, och en kvinna (79). En av dessa gravar utgör dubbelgraven 66:1-2, där båda dessa individer har bestämts som män, men där ett foster påträffats (”*Vogelknochen*”) i anslutning till bäckenet på individ nr 66:2 (Stenberger *et al.* 1943:59; Gejvall 1974:156). Dessa båda individer är begravda ovanpå varandra så att den övre individens (66:1) fötter hamnar i höjd med huvudet på den undre individen (66:2). Mot bakgrund av fostrets placering i denna grav anser jag därför att den undre individen bör vara av kvinnligt kön, och att denna grav då innehåller lämningar av en kvinna och en man. En eventuell framtida DNA-analys kan möjligen definitivt avgöra frågan. Utifrån

grävningsrapporten tycks båda individerna vara begravda samtidigt (Stenberger *et al.* 1943:58–59). Fiskspjutet i denna grav påträffades ovanför huvudet på den undre individen. Möjligheten finns alltså att detta fiskspjut tillhör den övre liggande individen och ursprungligen deponerats nedanför fötterna på denna. Fiskspjut som artefaktkategori kan därför på Västerbjers sägas ha en stark koppling till ett manligt genus.

Fyndkategorin kan i sitt attribut sägas vara relaterad till *jaktens verksamhetsområde*, och till ett *jägarkapital*, men i en funktion som möjligen kan betraktas som ett något mindre riskfyllt sammanhang, i jämförelse med säljakten. Fiskspjutens materialitet skulle därmed också kunna relateras till *en kompletterande produktionsverksamhet* för överlevnad och produktion av mat. Denna typ av aktivitet skulle då också möjligen kunna vara mer kopplad även till boplatsens aktivitetsområde. I två av de fem gravarna, nr 31 och nr 36, har fiskspjut påträffats i kombination med harpun.

Vad krävs då för att fånga fisk med fiskspjut? Att fånga fisk med fiskspjut – eller att ljustra fisk – är förmodligen både tålmodskrävande och kanske även tidskrävande, att fiskaren förmår vänta ut att en lämplig bytesfisk och sedan spetsa den med fiskspjutet. Kanske kan man även tänka sig att man har använt någon form av lockbete för att attrahera fisk att komma tillräckligt nära så den kan ljustras. Möjligen har man då också ljustrat storleks- och viktmissigt lite större fisk, såsom exempelvis plattfisk, gädda, och torsk, då det rimligen möjliggör en större träffyta.

Om det inte enbart handlar om att ljustra gäddor som leker på vattenfyllda grunda strandängar, kan man då också ställa sig frågan, varför man använder en sådan här typ av fångstmetod, som enligt mitt moderna perspektiv framstår som ”svårt”? Att fånga fisk med krok, eller med nät framstår med ett nutidsperspektiv på något sätt som mer effektivt. Kanske är det ett säsongsbaserat användande för detta redskap som styr valet av jaktmetod. Här tänker jag mig exempelvis på vårvintern då det kanske är skralt med matförråden, och man eftersträvar och har behov av att få tillräckligt stora bytesfiskar som kan mätta många munnar. Man garderar eventuellt utebliven sälfångst med fiskefångst. Detta förklarar dock inte varför man i så fall, av någon anledning inte använder sig av nätfiske. Möjligen skulle detta kunna

indikera att man faktiskt inte har haft tillgång till tillräckligt finmaskiga fiskenät, eller att nätfiske av okända orsaker inte alltid har varit möjligt.

Fiskspjuten visar också genom sin materialitet i tillverkningen på ett hantverkskapital. Fiskspjuten antyder också att det krävs en ackumulerad erfarenhetsbaserad utbildning och praktik för att framgångsrikt använda detta fiskeredskap. I de situationer då det inte finns säl att tillgå, går det att hävda att fiskspjuten bidrar till gruppens överlevnad för tillgång på mat. Härigenom går det även att relatera till ett kollektivistiskt synsätt där ett generellt ansvarstagande genererar ett *socialt nätverkskapital* till denna artefaktkategori.

Fiskkrok av ben

I gravmaterialet förekommer endast två fiskkrokar av ben, där båda dessa har påträffats i två kvinnogravar (grav nr 11 och 22). Att fiska med krok kan då på Västerbjers sägas ha varit relaterade till ett kvinnligt genus. Dessa fiskkrokar är intressanta då de i sin materialitet *relaterar till jaktens verksamhetsområde*, och möjligen till *boplatsens verksamhetsområde* och till ett *kompletterande produktionskapital*. Detta då det i gravmaterialet inte finns några indikationer på att kvinnorna i övrigt aktivt har deltagit i själva jakten på de större bytesdjuren. Ett intressant förhållande för just dessa två kvinnogravar är att de också utgör de enda två kvinnogravar som har fått med sig var sin pilspets bland gravgåvorna. Detta förhållande skulle därför kunna indikera att dessa kvinnor har haft ett större ansvar för de medlemmar av gruppen som inte deltagit i jakten, för att kunna garantera överlevnad, när jagande medlemmar av gruppen är borta från boplatsen under längre eller kortare tid. Fiskkrokar av ben kan då sägas relatera till *överlevandet*.

Att fiska med agn ger en förhållandevis garanterad fångst, utan en alltför krävande arbetsinsats, eller krav på några mer omfattande förkunskaper. Att fiska kan också betraktas som mindre riskfyllt än att jaga säl. Det går därför att hävda att fisk kan relateras till kvinnor. Fiskkrokarna uppvisar även i sin materialitet och tillverkning på ett *hantverkskapital*. Genom sin funktion visar dessa fiskkrokar av ben även på ett *socialt nätverkskapital*, som kan relateras till gruppens (kollektivets) överlevnad inom främst den icke-jagande gruppen.

Flintkniv

Endast tre föremål av vad som i rapporten har klassificerats som flintkniva, har påträffats i två mansgravar (nr. 5 och nr. 31) och en kvinnograv (nr. 22). Två av flintknivarna förekommer i kombination med pilspetsar (nr. 5 och 22), och i den tredje graven (nr. 31) i kombination med harpun. Dessa är enkla utan retuscher och har tillverkats av 10–11 cm långa flintspån av ordovicisk flinta (Stenberger *et al.* 1943:80–81). Denna redskapstyp kan då relateras till exempelvis styckning av kött, eller att flå ett bytesdjur, och därmed indirekt till *jaktens verksamhetsområde* och till ett *jägarkapital*.

Då det är möjligt att hävda att redskapet brukas först efter att bytet har fällt, har redskapet ingen aktiv roll i själva jakten på bytesdjuret. I sin relation bör därför denna redskapstyp mer *relateras till jaktens avslutande*, genom användning vid slakt och styckning av bytesdjuret, och inte minst för att flå skinnet från djurkroppen (eller rensande av fisk). Flintkniven antyder då även kunskap och utbildning om att flå och stycka bytesdjur, och därmed även kunskap om bytesdjurets anatomi. En sådan kunskap kräver instruktioner och utbildning om hur styckningen bör genomföras, samt praktisk övning, kanske genom ”mentorsledd undervisning”. Genom dessa aktiviteter kan redskapet även relateras till ett *produktionskapital* och tillverkning, och till boplotsområdets verksamhetsfält. Redskapet relaterar då till ”slutprodukten”, d.v.s. exempelvis till mat och kläder, och bidrar därmed till gruppens överlevnad. Redskapet blir då, genom sin funktion, *en förbindande länk mellan jaktens- och boplotsens verksamhetsområden*.

Att så få flintspånknivarpåträffats behöver inte enbart bero på att små flintredskap generellt är mindre vanligt förekommande (Stenberger *et al.* 1943:81), utan kan även möjligen bero på att någon annan föremålstyp har en ”skärande” funktion. Det skulle kunna antyda att behovet av flintknivar egentligen inte är särskilt utvecklat, då det möjligtvis finns andra redskap som fungerar ”lika bra”. De tre flintknivarna kan därför på detta vis även relatera till ett *socialt nätverkskapital*, och säga mer om individernas kontakter och sociala nätverk, och inte minst öppenhet för erfarenheter utanför den egna gruppen.

Det skulle även gå att resonera kring avsaknandet av ”skärande”

redskap i gravarna som ett uttryck för världsuppfattning. Det skulle kunna förhålla sig så, att ”skärande” redskap förknippas och relaterar mer till överlevnad och liv. De begravda individerna har slutat sina dagar bland de levande, och behöver därför inga traditionella ”skärande” redskap. Flintknivarna i gravarna på Västerbjers skulle då i ett sådant sammanhang utgöra en ”anomali” som gruppen inte har inkorporerat någon relation till, och som gruppen inte heller tycks ha något större behov av, då det finns andra redskap med samma, eller likartad funktion. Enligt Helena Knutson (1995), visar en mikroskopisk analys att dessa spånredskap från gravarna på Västerbjers är patinerade men utan tydliga makroskador, vilket antyder att dessa spån möjligen inte använts i någon större utsträckning (Knutsson 1995:185).

Detta förhållande skulle då kunna stärka uppfattningen om att denna redskapstyp betraktats som en ”anomali”. Också mot bakgrund av den sparsamma tillgången till flintamaterial generellt, och att den inhemska gotländska ordoviciska flintan är av sämre kvalité jämfört med den sydkandinaviska kritflintan, kan vara en bidragande orsak till att så få flintknivar påträffas i det gotländska stenåldersmaterialet. För flintknivarnas ”ägare” i vars gravar dessa flintspånknivar har påträffats, förändras dock inte förutsättningarna för att praktiskt ha kunnat använda dessa knivar i en praktik. Inte heller bör det påverka knivarnas relationer till olika kapitalarter eller verksamhetsområden, även om gruppen möjligen har betraktat dessa redskap som en ”anomali”.

Benmejsel

Bara ett enda fynd förekommer av denna föremålskategori, vilket påträffades i en kvinnograv (nr. 67:1). Redskapet relaterar till hantverksproduktion men det är dock oklart vilket hantverksområde som detta redskap relaterar till, möjligen läder- och skinnhantverk av något slag. Härigenom indikerar föremålet en specialisering och ett *hantverkskapital*, och kan därmed relateras till en ”utbildning” och ett yrkeskunnande. Redskapet relaterar då även till *boplatsens verksamhetsområde*, då kombinationen -benmejsel-benpryl förekommer i denna grav. I sammanhanget kan då ett sådant hantverkskapital generera renommé och erkännande genom att förse gruppen med

exempelvis bearbetade skinn, läder, eller andra typer av tillverkade produkter. Benmejseln omfattar då även ett *socialt nätverkskapital*.

Benpryl/syl

Totalt har det påträffats 31 stycken benprylar/sylar fördelat på 15 gravar i materialet (se tabell 16). Dessa 15 gravar utgörs av sju kvinnogravar och åtta mansgravar.

Fyndkategorin har här en liten övervikt för förekomst i mansgravar, men jag anser att denna skillnad är så liten, att det går att hävda att denna fyndkategori i princip är lika vanligt förekommande i kvinnogravarna. Själva föremålskategorin kan därför sägas utgöra ett slags ”vardagsföremål” utan tydlig relation till någon uppdelning i manligt eller kvinnligt, snarare ett neutrum – eller en nödvändighet som går bortom könsrelaterade gränser.

Tab. 16. Benprylar/sylar.

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943)

Grav nr.	Kön	Antal
5	M	1
9	M	1
11	K	2
20	K	1
22	K	1
24	K	3
32	M	3
34	M	1
39	M	6
62	K	1
63	M	2
67:1a	K	2
67:2a	M	4
79	K	2
82	M	1
Total		31

Föremålet relaterar sannolikt i många fall till skinnberedning och läderhantverk – att ”skapa hål”. Då det är möjligt att anta att en sådan typ av praktik har utförts inom *boplatsens verksamhetsområde*, kan detta redskap därför relateras till detta områdes aktiviteter. Däremot är det förstås möjligt att det utförda hantverket – d.v.s. *vad* som konstrueras och tillverkas med detta redskap – kan vara relaterat till en könsmässig arbetsdelning. Redskapet relaterar till ett *hantverkskapital* och till ett erkänt yrkeskunnande, eller en kunskap i att hantverksmässigt tillverka något. Primärt kan detta något hänvisas till *behov för överlevnaden* – exempelvis kläder, fotbeklädnader, hudar för skinntält (?), hudar till kajakliknande båtar (?), senor och läder till rep och remmar, m.m. Men även för att tillgodose personliga eller estetiska ”behov” genom att förse utsmyckningar som exempelvis tandpärlor och svinbetar med hål.

Här finns kanske också en möjlighet för gruppen att producera ett överskott, som kan användas som gåvor eller i byteshandel med andra grupper, varför denna fyndkategori då även skulle kunna relatera till både ett *ekonomiskt kapital* och ett *socialt nätverkskapital*. Gåvoutbyten kan vara nödvändiga för att skapa exempelvis allianser eller äktenskapsrelationer, eller för att byta till sig varor som gruppen inte själva tycks producera, exempelvis flintyxor .

Även om detta redskap i sig självt tycks gå bortom könsrelaterade gränser som föremålskategori, så kan antalet benprylar/sylar i gravarna antyda en större eller mindre specialisering, likväl som antyda att olika benprylar/sylar använts för olika ändamål. Exempelvis som framgår av tabellen visar det sig att mannen i grav nr 39 är den som har fått med sig flest benprylar/sylar i graven, där antalet uppgår till sex stycken. Vanligast är att gravarna har en (7 gravar) till två (4 gravar) benprylar/sylar. Fyra gravar har tre eller flera. Det är då möjligt att hävda att mannen i grav nr 39 har ackumulerat ett erkänt renommé av gruppen för sin hantverksskicklighet och ”yrkeskunnande”. Detta relaterar då till *individens habitus* och bidrar till att positionera honom inom boplatsens- och hantverkets verksamhetsområde.

Skrapor av svinbetar

Som tidigare nämnts är betar av vildsvin vanligt förekommande i gravmaterialet inom GRK. Så även på Västerbjers. Dessa vildsvinsbetar är på många sätt en komplicerad fyndkategori, även om Malmer (1962) i sin avhandling försökt att utifrån bearbetningsgrad på betarna skapa en klassificering av dessa (Malmer 1962:305–312). Då även Janzon (1974:88–98), gör en grundlig genomgång av dessa svinbetsföremål i det gotländska mellanepolitiska materialet, kommer dessa diskussioner eller Malmers klassificeringar inte att fördjupas eller redogöras för här, utan jag ber att få hänvisa till framför allt Janzons arbeten för en mer översiktlig sammanfattning.

Svinbetarna tycks ha haft olika funktioner, där några har omformats till att fungera som redskap, medan andra möjligen har fungerat mer som accessoarer i en utsmyckande funktion. Generellt uppvisar väldigt många av dessa betar spår av bearbetning av olika slag, framför allt att dessa ofta har ett borrar hål i endera änden, eller båda ändar. Det förekommer även att betarna kan vara kluvna i två halvor, eller formade som hackor, eller försedda med ett stort antal skårar. Även om det inte är ovanligt att dessa betar påträffas i halsregionen på den gravlagda individen, så är min personliga uppfattning att den primära funktionen hos dessa betar generellt i första hand är av funktionell art, före en funktion som accessoar. En funktionell funktion behöver dock heller inte utesluta en utsmyckande funktion. Dessa kan ha samverkat.

När det gäller dessa vildsvinsbetar görs i rapporten en uppdelning i två kategorier: redskapstypen ”skrapa av svinbete” och ”svinbetar” (Stenberger *et al.* 1943:68). Även om många av dessa betar då har bearbetats på en rad olika sätt, och därmed kan uppfattas som egentligen tillhörande flera olika redskapskategorier, så väljer jag ändå här att för enkelhetens skull behålla de i rapporten definierade redskapstyperna. Som rubriken antyder kommer jag i detta underavsnitt att ta upp den förstnämnda kategorin. Kategorin (övriga) ”svinbetar” kommer då att diskuteras i det följande underavsnittet.

När det gäller fyndkategorin ”skrapor av svinbetar” har det enligt rapporten påträffats sju stycken i lika många gravar varav tre dubbelgravar, och där fyra av dessa skrapor har påträffats i gravar i kombination med benpryl/syl (*ibid.*). En likartad könsmissig fördelning

som för redskapstypen benpryl/syl tycks därför föreligga även för denna redskapskategori. Det vill säga att denna redskapstyp går bortom könsrelaterade gränser. Redskapet har uppenbarligen kunnat användas av både män och kvinnor, och möjligtvis även av barn (grav nr 3). Då det i anslutning till grav nr 3 även upptäcktes lämningar av en äldre kvinnlig individ utgör denna en dubbelgrav. Det kan vara svårt att separera vilket fynd som hör till vilken individ i detta fall, så i tabell 17 nedan har dessa båda individer inte separerats.

Tab.17. Skrapor av svinbete.

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943)

Grav Nr.	Kön	Ålder	Antal
3+3a	B+K	7-8 år + åldrad	1
9	M	Åldrad	1
10	M	Medel	1
22	K	Åldrad	1
39	M	Vuxen	1
67:1	K+B	Vuxen+3år	1
67:2	M+B	Vuxen+9år	1
Total			7

Fem gravar innehåller manliga individer (3, 9,10, 39, 67:2), två är kvinnogravar (22 och 67:1, samt 3a). Redskapstypen kan då också sägas relatera till överlevnaden, vilket då kan sägas utgöra ett kollektivt och nödvändigt grupp-gemensamt ansvar, för att fylla behovet av material till tillverkning av exempelvis kläder och fotbeklädnader, som kan stå emot de mer kraftfulla vinterförhållanden som råder under denna tidsperiod.

Föremålstypen kan då i sin funktion möjligen relatera till beredning av skinn och läder och därmed även till ett *hantverkskapital*. Att svinbetarna är bearbetade och förändrade från sin ursprungliga form antyder även att tillverkaren innehar ett hantverkskapital. Tillverkaren av redskapet behöver inte nödvändigtvis vara liktydig med den individ som begravts med redskapet, utan kan givetvis vara tillverkad av någon annan. Samtidigt kan denna redskapstyp då möjligen även relatera till att flå och slakta bytesdjuren, och därmed även haft en ”skärande” eller ”sprättande” funktion. Förhållandet att det förutom de tre flintspånknivarna, i övrigt tycks saknas tydliga ”skärande” redskap

i gravarna, framstår i sammanhanget som både problematiskt och lite förbryllande.

Denna föremålskategori kan då primärt förmodligen relateras till *boplatsens verksamhetsområde*, men även indirekt möjligtvis till *jaktens verksamhetsområde* på ett likartat sätt som flintspånknivarna. Det vill säga att redskapet inte har en aktiv del i själva jakten, utan först när jakten är avslutad och bytet är nedlagt. Redskapet blir då, på samma sätt som flintspånknivarna, genom sin funktion en förbindande länk mellan jaktens- och boplatsens verksamhetsområden. Skinn- och läderberedning antyder också kunskap om hur råvaran bör hanteras för bästa resultat, beroende på vad skinnen eller lädret är tänkt att användas till. Men även en erfarenhetsbaserad ackumulerad kunskap om egenskaper och hållbarhet hos olika typer av skinn och läder, och vilka typer av skinn och läder som lämpar sig bäst för olika ändamål. Då många redskap och vapen är tillverkade av ben, är det troligt att det inte är bara skinn och läder som tillvaratas från de slaktade djuren, utan även andra anatomiska delar har kommit till användning för tillverkning av olika föremål. Redskapet kan då på samma sätt som en benpryl/syl också medverka till att ett överskott kan produceras, som kan användas som gåvor eller vid byteshandel. Redskapstypen relaterar då även till ett slags *ekonomiskt överskottskapital* och till ett *socialt nätverkskapital*.

Övriga svinbetar

Som tidigare påpekats utgör svinbetar en komplicerad fyndkategori. Främst mot bakgrund av att det är svårt att förstå vad många av dessa kan ha använts till – eller vad de symboliserar. Som nämndes i föregående avsnitt så uppvisar dessa betar en rad olika typer av bearbetning. En allmänt utbredd uppfattning är att dessa betar utgör någon typ av accessoar, då de i gravarna emellanåt påträffas runt halsregionen på den begravda individen (se exempelvis Burenhult 1997b:181). På Västerbjers förekommer detta i ett enda fall, där den kvinnliga individen i grav nr 79 begravts med två svinbetar runt halsen (Stenberger *et al.* 1943: Taf. 6, Fig. 15). Jag har därför svårt att helt och fullt nöja mig med att acceptera denna tolkning som accessoar. Primärt på grund av att så många betar uppvisar bearbetning, som på olika sätt kan indikera

att det även kan finnas andra funktioner hos denna föremålstyp. Många av dessa betar har då, som tidigare nämnts, borrarade hål i ena änden eller båda ändar.

Ett annat intressant förhållande som framträder om man beaktar andra fyndkategorier i de gravar där dessa betar förekommer, är att i de gravar där de uppträder i flest antal förekommer de också i kombination med benpryl/syl eller skrapa av svinbete. Vildsvinsbetar förekommer i totalt 17 gravar på Västerbjers, varav 10 av dessa har denna påtalade kombination (se tabell 18). I två fall förekommer svinbetar med harpun (grav nr 1 och nr 34), men bara i ett fall förekommer kombinationen svinbetar-benpryl/syl tillsammans med harpun (nr 34).

Tab. 18. Svinbetar i kombination med benpryl/syl, harpun och flintkniv/flintavsla

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943)

Grav Nr.	Kön	Antal svinbetar+frgm.	I komb. m. benpryl/syl	I komb. m. harpun	I komb. m. fli tkniv/ fli tavslag
1	M	2 frg		2	
3+3a	M	1			
5	M	1	1		1
8	M?	1			
11	K	3+1	2		3
22	K	5+1	1		
24	K	9+4	3		
34	M	1	1	1	
39	M	3+18	6		7
43	K	1			
59	–	2			
62	K	2	1		1
65	M	1			
66:2	K?	2			
67:1	K+B	1	2		
67:2	M+B	6	4		
79	K	2	2		
Total		41 + 26 frgm	23	4	12

En annan intressant iakttagelse är att just kombinationen benpryl/syl – svinbetar övervägande förekommer i kvinnogravar. Av de totalt 10 gravar med denna kombination utgör sex av dessa kvinnogravar. Detta förhållande kan då möjligen indikera att betarna är mer relaterade till en aktivitet som vanligen främst tycks ha utförts av kvinnor – men som även kan utföras av män.

Fig. 35. Bearbetade svinbetar från Västerbjers grav 66, SHM inv. nr. 21234. (Källa SHMM, foto: Tania Muñoz Marzá).

Dessa betar kan då sannolikt relateras till *boplatsens verksamhetsområde*. Då betarna påträffas i sådan stor omfattning, bör dessa svinbetar även ha omfattats av ett symboliskt värde som har varit igenkänningsbart och som gruppen av människor har kunnat relatera till. De har varit viktiga och haft en betydelse av sådan grad att de får medfölja individerna i graven. Möjligen relaterar dessa betar i sin kapitalsammansättning till både gruppens, och individuellt habitus, men någon mer preciserad definition av vad dessa kapitalarter består av är i nuläget inte möjligt att närmare avgöra.

Om jag tillåts att reflektera lite kring användningsområden i generella ordalag, så kan man börja med att fundera kring placeringen

av betarna runt halsen på kvinnan i grav nr 79, och utifrån uppfattningen att dessa bör ses som accessoar. Med ett mer funktionellt perspektiv skulle placering kunna indikera att de i sin funktion har behövt vara lättillgängliga. Kanske har dessa betar fungerat som ”köksredskap” för matberedning, eller ”ätredskap”? Eller kan en annan möjlig funktion ha varit som någon typ av ”pimpelspö”? Kanske har de fungerat som ”klädkrokar” för att kunna hänga upp fuktiga kläder till tork? Sammanbundna med varandra bildar de en cirkel som kanske har utgjort ”stativ” för spetsbottnade keramikkräml? Eller som redskap för att spänna upp skinn och läder vid bearbetning av dessa? Tyvärr lär vi kanske inte komma närmare en fördjupad förståelse av dessa betars funktion utan mer omfattande analyser av exempelvis slitspår, och närmare studier av vilka olika sätt dessa är bearbetade.

Det enda ett sådant här reflekterande kan synliggöra i ovanstående fall, är att det finns många aspekter av funktionella vardagspraktiker vi inte har berört inom forskningen av GRK. Genom att fästa större uppmärksamhet vid att betrakta många yttringar av materialitet som återspeglade rituella handlingar, förblir många aspekter på praktik utforskade inom forskningen kring GRK.

Redskap av hjorthorn

Fig. 36. Redskap av hjorthorn, övre från grav nr 36, undre från grav nr 65. (Källa SHMM inv. nr. 20822).

Av föremålskategori redskap av hjorthorn har det endast påträffats tre stycken i tre gravar (nr 36, 65 och 87). Två av dessa gravar tillhör manliga individer (36 och 65), och den tredje graven är obestämd. Som nämnts tidigare i kapitlet vilket diskuterar Gotlands fauna, förekommer inte kronhjorten naturligt på ön. Föremålens materialitet utgör då i sig självt en ”anomali”. Att dessa föremål kommit att hamna i jorden på Västerbjers innebär då med stor sannolikhet att dessa transporterats till ön vid någon tidpunkt i sin materiella biografi.

Föremålen kan då relatera till handel, utbyten och ett socialt nätverkskapital. Dessa tre hornredskap har samtliga ett borrarhål i den bredaste delen av hornet. Två av dessa, från grav 36 och 65, är intakta, där även håltappen av ben sitter kvar (se fig. 36). Längden på dessa båda är 31,5 cm (36) och 29,7 cm (65). Hornredskapet från grav 87 är avbrutet i den bredare änden, men det syns tydligt att även detta horn har haft ett borrarhål. Längden på detta horn 23,4 cm, är då något kortare än de två övriga. Redskapen som påträffades i gravarna 36 och 65 var båda placerade tvärs över smalbenen på de begravda männen (Stenberger *et al.* 1943:88). Enligt Malmer (1962:313–317), utgör dessa hornredskap ”huggvapen”, något som möjligtvis kan ifrågasättas.

Die Lage der Geräte in den Västerbjersgräbern scheint nicht für die Dolchtheorie zu sprechen. (Stenberger *et al.* 1943:89)

Detta då en intressant fyndkombination utgör förhållandet att i dessa tre gravar också har påträffats större mängder keramikskärvor (87) och botten av keramikkrärl (36 och 65). En möjlig alternativ funktion för dessa redskap, då det sannolikt varit fäst vid ett längre skaft, kan vara relaterat till keramikhantverk och behovet av att kunna rotera eller vända krärl under bränning. Jag återkommer till denna praktik längre fram.

Det är annars i övrigt svårt att uttala sig mer precist kring funktionen hos dessa hornredskap, och kanske måste man godta Malmers tolkning av redskapet som huggvapen. Möjligen går det att hävda att dessa redskap indikerar någon form av specialisering, och därmed relaterar till en kunskap och ett utbildningskapital som har erkänts av den övriga gruppen.

Bältesöljor och Dentalium

Fig. 37. En av bältesplattorna av ben från Västerbjers grav 62, SHM inv. nr. 21234 (Källa SHHM, foto: Sara Kusmin)

Bältesöljor av ben förekommer endast i två gravar, med fynd av ett par (dvs. två stycken) i varje grav (grav nr 39 och 62). Individerna i grav nr 39 är som tidigare nämnts en manlig individ, och individen i grav nr 62 har bestämts vara en kvinna i åldern 20-30 år. Bältesöljorna i grav 39 var placerade i en fyndanhopning ovanför den begravda mannens huvud, och i kvinnograven placerade över och under bäckenet. Formmässigt skiljer sig dessa bältesöljor åt, då paret i mansgraven har mer ”traditionell” form. Paret som påträffades i kvinnograven har en mer avlång, närmast triangulär form med ett hål i den smalare delen och två hål i den bredare delen. Ett liknande fynd som detta har gjorts i en dubbelgrav från Grausne, Stenkyrka på Gotland och enligt Österholm är föremålstypen vanlig inom dansk stridsyxkultur och på kontinenten (Österholm 1989:156).

I rapporten nämns också att i den smalare änden med ett hål finns slitspår som efter en rem (Stenberger *et al.* 1943:92). Båda paren har också streckornamentik. Föremålen visar då i tillverkningen på ett *hantverkskapital*, samt på ett behov av dessa spännen. Detta behov skulle kunna relateras i sin funktion till klädedräkten och som accessoarer. Men från mitt perspektiv en annan tänkbar möjlighet att dessa bältesöljor kan ha använts för att linköra med hund.

Intressant i sammanhanget är då att båda dessa gravar från Västerbjers har föremål som kan *relatera till kontakter utanför gruppens lokalområde*, då det i grav nr 39 förekommer en skafthålsyx av dansk

undergravstyp, och inte mindre än sju flintavslag och sex benprylar/sylar. Som tidigare nämnts under avsnittet om benprylar/sylar skulle detta stora antal av redskap kunna antyda en överskottsproduktion som kunnat användas som gåvor eller vid byteshandel.

I kvinnograven finns det en kombination med flintavslag, bärnstenspärlor och en skalrörspärkla av Dentaliumsnäcka. Janzon påtar här antalsmässigt större fynd av skalrörspärlor av Dentalium från Ire i Hangvar, och från Visbygravfältet, och menar att fyndet av en enda skalrörspärkla av Dentalium på Västerbjers kan härröra från brister i undersökningsmetoderna (Janzon 1974:98). Möjligheten av att det kan ha funnits flera skalrörspärlor av Dentalium på Västerbjers är därför troligt. Dentaliumsnäckan är en atlantisk levande mollusk som inte förekommer i Östersjön. Den lever på ca 20 meters djup, och huvudsakligen nedgrävd i bottensanden (*ibid.*). Hur människor har gått till väga för att exploaterat dessa mollusker är oklart (Knutson 1995:185).

När det gäller bärnstenspärlor anses dessa huvudsakligen komma från sydöstra Östersjöområdet eller Jyllandskusten i Danmark (Janzon 1974:102). Detta skulle också kunna relatera fyndet av dentaliumsnäckan till en dansk kontext. Förhållandet att den skafthålsyxan som påträffats i grav 39 bedömts vara av jylländsk undergravstyp skapar också en stark koppling till kontakter med danskt eller sydsandinaviskt område. Kanske utgör dessa två individer de handelsresande som förser Västerbjersgruppen med exempelvis flintyxor (jfr. diskussion i von Hackwitz 2009:185-187). Dessa föremåls kategorier kan då stärka ett antagande om att dessa individer har haft kontakter utanför sitt eget lokalområde vilket – direkt eller indirekt – relaterar till ett *socialt nätverkskapital*.

Bärnstenspärlor

Fynd av bärnstenspärlor förekommer endast i tre gravar på Västerbjers: grav nr 4, 5 och grav nr 62 som omnämndes i avsnittet ovan. Grav nr 4 som är den enda av dessa gravar som är daterad med nyare metod (4155 ± 55 BP), innehöll lämningarna av en ung vuxen kvinna och ett foster, och grav nr 5 innehöll lämningarna av en ung manlig individ ungefär

13-14 år gammal. Grav nr 5 innehöll två pärlor och åtta fragment av bärnsten, och grav nr 4 innehöll två pärlor och ett fragment. Grav nr 62 innehöll två bärnstenspärlor och två större fragment (Stenberger *et al.* 1943:94–95). Wallin gör i sitt arbete tolkningen att i Visbymaterialet kan bärnsten som gravgåva relateras till barn och ungdomar, men att detta förhållande på Västerbjers mer relaterar till mansgravar som en typ av statussymbol (Wallin 2010a:69–71). Enligt min uppfattning bör bärnsten som gravgåva även i Västerbjersmaterialet relateras till ungdomar eller yngre vuxna. Eftersom bärnsten endast förekommer i tre gravar på Västerbjers är det svårt att uttala sig om könsmissig fördelning, även om två av dessa är kvinnogravar.

Då bärnstenspärlorna, som tidigare nämnts, anses ha sina huvudsakliga ursprungsområden i sydöstra Östersjöområdet eller på Jyllandskusten i Danmark, antyder denna fyndkategori kontakter utanför det egna lokalområdet. De kan därmed visa på ett *socialt nätverkskapital*. Då föremålskategorin är relativt ovanlig kan man fundera över funktion. Enligt Janzon kan dessa pärlor ha haft funktion som amuletter (Janzon 1974:103–104). Om detta antagande är riktigt kan då dessa bärnstenspärlor även möjligen relatera till ett *rituellt kapital* och till världsuppfattning.

Keramiskärvor och kärlobottnar

En annan artefaktkategori som tycks var mer jämnt fördelat i förekomsten mellan mans- och kvinnogravar, är förekomsten av keramikskärvor och bottenpartiet av keramikkrärl (se tabell 19). Kärlobottnarna har den för GRK typiska spetsbottnade formen, och keramikskärvorna är ofta kamstämpel- eller gropornerade (Stenberger *et al.* 1943:104). Keramiken på Västerbjers är vanligtvis grov och rikligt kalk- eller mineralmagrad, och *ofta välbränd* (Stenberger *et al.* 1943:100). Magring av lera används för att minska risken för att kärlden spricker när leran krymper och drar ihop sig vid bränningen (Hulthén 2013:9). Färgen på keramiken på Västerbjers varierar från gulbrun till svartbrun och svartgrå, med mörkgrå kärna (Stenberger *et al.* 1943:100). Denna typ av godskärna antyder kort bränningstid i öppen eld, vid temperaturer på mellan 500-600°C, eftersom kärnan inte är helt genombränd, vilket

medför en god genomsläpplighet för fukt (Hulthén 2013:18).

Tabellen som omfattar 14 gravar där skärvor av keramik, och eller botten av keramikkrärl påträffats visar att åtta av dessa gravar är bestämda som manliga, och endast fyra som kvinnliga. Två gravar är odefinierade, men där den ena av dessa två utgör en förmodad cenotaf (59). Den andra odefinierade grav 87 utgör då en av tre gravar där ett redskap av hjorthorn har påträffats. Av de gravar där botten av keramikkrärl har deponerats utgör fyra av dessa kvinnogravar

Tab. 19. Keramikskärvor och botten av keramikkrärl.

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943)

Grav nr.	Kön	Ålder	Skärvor	Botten av krärl
3+3a	M	7-8 år + Senile	5	
5	M	13-14 år	4	
6	K	Vuxen		1
9	M	Åldrad	5	1
22	K	Åldrad	2	2
24	K	Medelålders		1
33	K	Vuxen	120	2
36	M	Vuxen		1
39	M	Vuxen	40	1
42	M	Medelålders		1 (krärl)*
59	–	–		1
65	M	Vuxen	39	1
67:2	M+B	Vuxen + 9 år	23	
87	Obest.	–	8	
Total			246	12

*I grav nr 42 påträffades ett helt mini ärl.

och fem mansgravar, samt grav 59. Även om Wallin i sin tolkning av Västerbjersmaterialet vill länka keramiktillverkning till en kvinnlig sfär (Wallin 2010a:70), så är min uppfattning att den jämna könsfördelningen mellan gravar där botten av keramikkrärl förekommer också kan indikera att detta är något som relaterar till både män och kvinnor, och därför inte har någon starkare koppling till könsroller. Kanske är det så att man mer behöver relatera till produktionsprocessen

av keramikkrämlen, och till vilka som utför de olika sysslorna som kan kopplas till keramiktillverkning. Det skulle i så fall innebära att keramiktillverkningen är en gemensam angelägenhet för GRK-gruppen på Västerbjers. Tabellen visar här att i två av kvinnogravarna har två bottenpartier av keramikkräml deponerats. Varför just dessa kvinnor har fått vardera två bottenpartier deponerade i sina gravar, är svårt att avgöra. Hur banalt det än kan tyckas skulle detta förhållande möjligen kunna antyda att de som har begravt dessa kvinnor, kanske utifrån hur dessa kvinnors livsverksamhet har gestaltat sig, har ansett att dessa har haft ett behov av att få två bottenpartier av keramikkräml deponerade i graven.

Notabelt är då omständigheterna för den kvinnliga individen i grav nr 33, som förutom två krämlbottenar även innehöll inte mindre än 120 skärvor av keramik. Om dessa skärvor utgör lämningar av ytterligare kräml har inte gått att fastställa, men jag håller det inte för osannolikt att så är fallet. Oavsett om dessa 120 skärvor utgör ytterligare kräml så är de närvarande i gravkontexten, och i relation till förekomsten av två bottenpartier. Den stora mängden skärvor sticker här ut från övriga gravars skärvmängder, och skapar genom detta förhållande därmed indikationer för en starkare relation till just keramikhantverk.

Jag framförde tidigare i anslutning till resonemangen kring redskapet av hjorthorn, att denna artefaktkategori möjligen kan ha en koppling till keramikhantverk, då det kan finnas ett behov av att rotera och vända krämlen under bränning i öppen eld för att uppnå en jämnare bränning av krämlen. Intressant i detta sammanhang är då grav nr 65, där ett redskap av hjorthorn förekommer i fyndkombination med ett större antal skärvor (39 st) och en keramikkrämlbotten. Även i grav 36 som är den andra graven med ett redskap av hjorthorn är en keramikkrämlbotten deponerad i graven. Keramiker *Carita Prytz-Gunnarsson* var den som gjorde mig uppmärksam på möjligheten av detta behov av att vända krämlen vid bränning i öppen eld.

Om du gör en bålbränning (keramiken ligger i öppen eld), så blir det mycket varmt i mitten, ju längre ut mot kanten du kommer desto svalare. För att göra en lyckad bränning behöver man en så jämn temperatur som möjligt. Ligger kärlet mot het värme och sedan har en sida mot svalare temperatur, då cintrar (leran bränns ihop) kärlet mer mot hettan och inte så mycket cintring mot den svalare temperaturen = det uppstår spänningar som gör att kärlet spricker. Håller du igång och vänder kärlet, bygger upp en glödbädd runt om, även fyller kärlet med glöd, ökar du dina chanser markant till en lyckad bränning. (Carita Prytz-Gunnarsson, keramiker, muntligt 2014-10-14)

Då det i rapporten framgår att keramiken som påträffats på Västerbjers ofta är välbränd (Stenberger *et al.* 1943:100), är det inte osannolikt att man även har förstått behovet av att vända på kärnen under bränningen.

Fig. 38. Glödande varmt. Keramik under bränning i öppen eld.
Foto: Henning Cedmar Brandstedt.

Här skulle man också kunna hävda att keramikkarlen relaterar till *boplatsområdets verksamhetsområde*, och omfattar då även genom sin konstruktion och tillverkningsprocess ett *hantverkskapital*.

Produktionen av lerkärl relaterar då till en social praktik och en tillverkande verksamhet. I ett boplatssammanhang skulle exempelvis keramikkrärl fyllda med tran kunna fungera som ljus- och värmekälla. Detta är något som bland annat inuiterna har praktiserat på ett liknande sätt, och benämner för *qulliq* (se Maktar 1993).

Fig. 39. Vändning av keramik under pågående bränning.
Foto: Katarina Botwid.

I den sevärda dokumentärfilmen *Qulliq (oil lamp)* presenterar filmaren Martha Maktar hur inuiternas mobila ”campingspis” fungerar, och hur ängsull (*Eriophorum angustifolium*) används som veckor för att tända den. Notabelt i detta sammanhang är att i dokumentärfilmen används tranet i fast form. Intressant i denna film är också hur krokor fastsatta i en länk fungerar som hållare för kärlet, som sedan det fyllts med snö hängs över värmekällan för att smältas till drickbart vatten. Kanske har GRK-populationen på Västerbjers använt svinbetar som krokor på ett liknande sätt under mellaneneolitikum på Gotland?

Jag anser det vara högst sannolikt att en liknande praktik med tran som värmekälla har praktiserats även bland de säljagande GRK.

”Ingredienserna” finns: sältran och keramik. I brist på tran kanske vildsvinsspäck har använts? Ängsullen som är vanligt förekommande i hela Sverige har sannolikt funnits tillgängligt på myrmarkerna runt den forntida havsviken.

Carlsson (1998:52) och Kihlstedt (2011:51), diskuterar betydelsen av deponeringen av keramikkarlsbottnar inom GRK, med focus på en rituell innebörd. Min personliga uppfattning är dock att GRK-keramikkarl främst har utgjort funktionella föremål som primärt använts och brukats i det dagliga livet, även om ett sådant perspektiv inte utesluter en rituell innebörd genom att dessa kärl även har deponerats i gravarna. Lite förenklat skulle man kunna uttrycka det som att keramikkarlet på så sätt genomgår en ”metamorfos” och förvandlas från något vardagligt till något sakralt rituellt. Kanske har dessa keramikkarlsbottnar i gravarna använts som brinnande *qulliqs* vid gravläggningarna och fungerat som vägvisare för den avlidnes själ. I ett klimat med stränga vintrar och kraftiga isförhållanden bör behovet av en värmekälla och eld ha varit ett oerhört viktiga och centrala inslag i människors vardagsliv. Steget till en ritualisering av eldens och värmens betydelse är därför i sammanhanget inte ologisk. Keramiken relaterar då till olika verksamheter där den har används. Som tidigare nämnts i avsnittet om vildsvinen, finns möjligheten att keramikkarl även har använts vid åteljakt på vildsvin.

Att producera keramikkarl kräver inte bara kunskap om bränning och tillverkningsprocessen, utan också stora, sannolikt kollektiva arbetsinsatser. Detta innebär bland annat; att hämta lera och bearbeta denna med lämpliga magringsmaterial; att forma och bygga upp kärnen; att vänta på att keramikkarlen skall bli tillräckligt torra för att kunna brännas, vilket kan ta några veckor i anspråk (om leran är för fuktig spricker godset); att ha tillgång till en skyddad, torr plats att förvara kärnen under tiden de torkar; att med hjälp av stenyxor få fram tillräckligt mycket ved och bränsle för att sedan kunna bränna keramiken (minst 500–600°C krävs normalt för bränning i öppen eld) (Hultén 2013:18).

Själva bränningstiden i öppen eld tar inte så lång tid, då man genom experimentella försök konstaterat att 30-40 minuter ofta är tillräckligt (*ibid.*). I samband med bränningen kan godset behöva vändas för att få en jämnare bränning, och dessutom kan man då få möjligheten att uppleva det omisskännliga ljudet av kärn som spricker sönder. När bränningen är genomförd måste man sedan vänta på att elden brunnit

ut och godset svalnat. Sammantaget utgör denna produktion en förhållandevis tidskrävande process som uppgår till flera vecko .

Enligt min mening glöms denna praktik ofta bort i resonemangen om keramikens rituella innebörd, inte minst i diskussionerna kring hundratals kilo med krossad keramik på GRK-platserna. Att eventuellt anföra att just på grund av denna omständliga process göra den producerade keramiken till något man primärt rituellt slår sönder och krossar utgör, enligt min personliga uppfattning, ett dåligt argument för tolkning av en rituell praktik. Detta på grund av att andra – funktionella – aspekter inte diskuteras i sammanhangen som motargument. Frågan ”varför” en praktik premieras framför en annan mer funktionell vardagsnära diskuteras inte. Det kan finnas många fler orsaker till varför keramik krossas, än vad ensidigt byggda hypoteser som grundar sig i en rituell praktik antyder (jmf. diskussion i von Hackwitz 2009:174–177).

Bearbetade och obearbetade djurtänder

En artefaktkategori vilken även den tycks ha en distinkt kvinnlig attribution är bearbetade djurtänder med hål (se tab. 20.). Majoriteten av de bearbetade djurtänderna tycks ha varit applicerade och använts som dräktutsmyckning, vilket är en vanligt förekommande praktik i jägarsamlare samhällen (Larsson, L. 2009:664). Dessa dräkt detaljer tycks då på Västerbjers huvudsakligen ha varit relaterade till den kvinnliga klädedräkten och ett kvinnligt gender.

Ytterligare en fyndkategori som också tycks ha en stark koppling till kvinnogravar är obearbetade djurtänder (se tab. 21). Siffrorna i tabell 21 är enligt min mening mycket intressanta, då det i denna tabell tydligt framgår att obearbetade djurtänder i gravarna på Västerbjers – med ett enda undantag av grav nr. 67:2 – endast förekommer i kvinnogravarna. Intressant är också att denna fyndkategori tycks förekomma i generell mindre antal jämfört med bearbetade djurtänder. Janzon påpekar också att vid en jämförelse med Visby-gravfältet så förekommer här inga obearbetade djurtänder i gravmaterialet (Janzon 1974:85). En intressant iakttagelse är också förhållandet att de obearbetade djurtänderna påträffats intill huvudets placering i graven, eller i fyndansamlingar nedanför den begravnade individens fötter.

Tab. 20. Bearbetade djurtänder med håll.

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943)

Grav Nr.	Antal	Kön	Ålder
3+3a	2	M+K	7-8 år +Senile
4	149	K	Ung vuxen
5	1	M	13-14 år
11	134	K	Vuxen
22	14	K	Vuxen-sen.
24	90	K	Vuxen-mat.
33	1	K?	Vuxen
37	71	K?	12 – 14 år
40	22	B	3 – 4 år
43	104	K	Vuxen 60+
62	107	K	20 – 30 år
63	1	M	Vuxen-mat
67:1	119	K+B	Vuxen-mat. + 3 år
67:2	13	M+B	Vuxen + 9-år
80	99	K	Vuxen-mat.
87	15	Obest.	?
Total	942		

Tab. 21. Obearbetade djurtänder.

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943)

Grav Nr.	Antal	Kön	Ålder
11	21	K	Vuxen
22	22	K	Vuxen-senile
24	20	K	Vuxen-mature-senile
33	2	K?	Vuxen
37	3	K?	12 – 14 years
62	30	K	20 – 30 years
67:2	16	M	Vuxen
79	23	K	Vuxen-mature
Total	137		

Omständigheterna för grav nr 67:2 gör att det eventuellt kan finnas anledning att här revidera fyndet av de 13 bearbetade och 16 stycken obearbetade djurtänderna i denna grav.

Grav nr 67:2 påträffades omedelbart under grav nr 67:1, och båda gravarna utgör dubbelgravar. Den undre graven 67:2, är daterad till 4250 +/- 50 BP, och grav nr 67:1 är daterad till 4200 +/- 55 BP (Eriksson 2004:159; se även tabell 6). Den undre graven nr 67:2 innehöll lämningarna av två individer: en vuxen manlig individ och ett ca 9-årigt barn. Båda dessa individer är placerade i graven på ett kraftigt oordnat sätt (Stenberger *et al.* 1943:61).

Tab. 22. Djurarter och minimiantalet djur som djurtänderna representerar.

(Sammanställd efter Stenberger *et al.* 1943:68 och Janzon 1974:80-82)

Grav nr.	Kön	Ålder	Antal genomborrade djurtänder	Antal ogenomborrade djurtänder	Säl	Hund	Räv	Svin
3+3a	M+K	7-8 +Senile	2			2		
4	Kvinna	Ung vuxen	149		33	6	12	1
5	Man	13-14 år	1			1		
11	Kvinna	Vuxen	134	21	13	1	1	
22	Kvinna	Åldrad	14*	22	x	x		x
24	Kvinna	Medelålder	90	20	16	6	4	
33	Kvinna?	Vuxen	1	2	1	1		1
37	Kvinna	13-14 år	71	3	15	5	2	
40	Barn	3-4 år	22		6	1		
43	Kvinna?	?	104		6	1		
62	Kvinna	20-30 år	107*	30	x	x	x	
63	Man	Vuxen	1*					
67:1a	Kvinna	Medelålder	119		6	32		
67:2	Man+barn	Vuxen+9 år	13	16	6	2		
79	Kvinna	Medelålder		23*				
80	Kvinna	Åldrad	99		21	3		
Total			942	137	121	61	19	2

* Ingen uppgift om antalet djur som tänderna representerar mer än att dessa kommer från säl, hund och svin, vilket då har angetts som x (representerad). För grav nr 63 är denna djurtand bearbetad och har fästeskåra, men har inte något genomborrat hål, och det är okänt vilken djurart tanden tillhör. För grav nr 79 har ingen osteologisk undersökning av djurtänderna genomförts.

Den övre graven 67:1 innehöll lämningarna av en vuxen kvinnlig individ och ett 3-årigt barn, och denna grav innehöll också ett stort antal bearbetade djurtänder – men inga obearbetade. Det är utifrån dateringarna möjligt att uppfatta dessa båda gravar som mer eller mindre samtida, möjligen med några års mellanrum. Det finns därmed en möjlighet att de 13 bearbetade och 16 obearbetade djurtänderna i grav 67:2 ursprungligen faktiskt kan ha deponerats i graven tillsammans med kvinnan i grav 67:1, och att tafonomiska processer, och eller formeringsprocesser, bidragit till att dessa har sjunkit ner i graven under. I samband med att man har grävt denna grav har jorden/sanden luckrats upp. Det är heller inte ett otänkbart scenario att den eller de som grävt grav 67:1 i samband med detta arbete har grävt för djupt och påträffat lämningarna av individerna i grav 67:2. Detta skulle då kunna vara förhållanden som underlättat möjligheten att de 16 obearbetade djurtänderna helt enkelt sjunkit ner i graven under. Denna omständighet skulle också möjligen kunna förklara varför individerna i grav 67:1 tycks ha blivit begravda liggandes på en med djurtänder försedd fäll eller skinn eller liknande. Kanske just för att av hänsyn dölja eventuella spår av den undre graven för de som närvarade vid själva gravsättningen.

En annan intressant omständighet med grav 67:1 är att de djurtänder som påträffades i denna grav bland annat representerar inte mindre än 32 hundar. Enligt den analys som Ekman och Janzon genomfört på dessa hundtänder kommer flera av dessa från vuxna hundar av vilka alla uppnått en ålder av 10–12 år (Janzon 1974:82). Detta skulle då kunna relateras till de tidigare resonemangen om hundens betydelse och funktion, där det är möjligt att hundar bland annat använts som draghundar, och där exempelvis valpar har kunnat utgöra en viktig handelsvara. Antalet djurarter och minimiantalet djur som dessa djurtänder representerar, har sammanställts i ovanstående tabell 22. Om antagandet angående de obearbetade djurtänderna är korrekt, så är detta ytterligare en föremålskategori som kan relateras till ett kvinnligt genus. Trots Knutssons tidigare påståenden (1995:188–189) att några exklusivt kvinnliga artefaktkategorier inte tycks förekomma, går det även att förutom kategorin bergartsyxor, även att lägga till kategorin obearbetade djurtänder.

I sammanhanget skulle det förmodligen innebära en förenklad tolkning, om jag hänvisar förekomsten av dessa obearbetade djurtänder

till att enbart utgöra ett ”lager” för kommande tillverkning av djurtandpärlor. Ett intressant förhållande som jag också anser är värt att notera, är att de gravar där antalet sälar uppgår till 13 eller fler är fem till antalet, samtliga kvinnor (4, 11, 24, 37, 80). Antalet gravar där harpuner har påträffats är också fem till antalet, samtliga mansgravar. Kanske är det en ”slump” (eller ett ”önsketänkande”), men det är inte en orimlig tanke att det finns ett samband mellan just dessa variabler. Detta förhållande skulle då även kunna antyda att säljägarna har förtur till eftertraktade delar av bytesdjuren.

Samtidigt uppkommer frågan: vad är det för kapitalarter som dessa bearbetade och obearbetade djurtänder symboliserar? Att enbart relatera dessa djurtandpärlor till ett kvinnligt genus och som dräktaccessorier är då inte tillräckligt för att uttala sig om en möjlig koppling till verksamhetsområde och olika kapitalarter, utan behöver kontextualiseras ytterligare. Här skulle en tänkbar tolkning av hundtänderna i grav 67:1 därför kunna vara relaterad till att denna kvinna i någon omfattning har varit verksam i att exempelvis träna och utbilda hundar som draghundar, vilket då också kan ses som en typ av social praktik och verksamhet. Ytterligare möjligheter att kontextualisera sociala praktiker kan därför öppna sig, om man tittar närmare på representationen av djurben i gravarna.

Djurben

En intressant fyndkategori utgörs även av djurben i gravarna, och vilka olika djurarter som dessa representerar (se tabell 23). Här har bland annat Gejvall (1974) analyserat djurbensmaterialet, och en kompletterande analys har genomförts av Eriksson (2004). Som tidigare påpekats av både Gejvall och Eriksson har analysmöjligheterna begränsats till följd av bristande hantering vid registreringen av fynden (Gejvall 1974:141; Eriksson 2004:151). Gravarna kan därför ursprungligen ha innehållit lämningar efter flera djur och djurarter än de i tabellen redovisade. Även om underlaget är litet och inte helt komplett, kan det enligt min mening ändå ge en uppfattning om hur arterna och i viss mån hur djurens slaktålder fördelar sig. Mot bakgrund av den tidigare presenterade kontextualiseringen av faunamaterialet i avhandlingens del III, och i

en jämförelse med hur djurbensmaterialet gestaltar sig i gravarna på Västerbjers, skulle det möjligen även gå att diskutera säsongsmässig tidpunkt för några av gravläggningarna.

Tab. 23. Minimiantalet djur och djurarter fördelat på förekomst i gravar.

(Baserat på Gejvall 1974:154f och Eriksson 2004:143–145 tab. 3)

Grav nr.	Kön	Säl	Svin	Tumlare	Hund	Räv	Fisk	Får/nöt	Hare	Fågel	Igelkott
4	K	1	1								
5	M			1	1	1					
6	K				1						
8	M?		1								
9	M		1 ung			1					
10	M		1 kulting + 1 vuxen								
11	K	1 gråsäl	1				1				
12	M		1 ung								
20	K		1								
22	K	1	1 vuxen 2 årlingar			1	torsk		1	1 and	
24	K	1 gråsäl	1								1
42	M	1 ung	1 kultin							1	
43	K	1									
65	M		1								
67:1	K+B	1									
67:2	M+B					1	1		3		
80	K		1								
82	M	1 ung	1		1			1			
Total		8	15	1	3	4	3	1	4	2	1

Det visar sig att av de åtta gravar där det förkommer fynd av sälben, utgör sex av dessa kvinnogravar och två är mansgravar. Sälben tycks på detta sätt ha en tydlig koppling till kvinnor. Om man relaterar detta förhållande till djurtandspärlor, går det att se att det huvudsakligen är de kvinnogravar vars djurtandspärlor representeras av flest antal sälar, som också är de som har fått med sig andra anatomiska delar av säl i

graven. Undantaget är då den åldrade kvinnan i grav 80, som har fått med sig anatomisk del av svin. Mot bakgrund av att inga jaktredskap av typ harpuner påträffats i kvinnogravar, kan den symboliska relationen till sälen därför istället ha manifesterats genom sältandspärlor och genom delar av säl.

Tab. 24. Antalet sälar och ben av säl i kvinnogravar i förhållande till representation av sältandspärlor.

(Sammanställd efter Gejvall 1974:154f och Janzon 1974:80–82)

Grav nr.	Kön	Ålder	Del av Säl	Antal genomborrade djurtänder	Antal ogenomborrade djurtänder	Antal Sälar	Antal Hundar	Antal Rävar	Antal Svin
4	K	Ung vuxen	1	149		33	6	12	1
11	K	Vuxen	1	134	21	13	1	1	
24	K	Medelålder	1	90	20	16	6	4	
43	K	Senile	1	104		6	1		
67:1	K	Medelålder	1	119		6	32		
80	K	Åldrad	-	99	-	21	3		
Total			5	695	41	95	49	17	1

Jag finner det dock svårt att uttala mig mer utvecklat kring djurtändernas betydelse och mening, trots detta försök att ytterligare contextualisera dessa. Det enda som framkommit är en tydligare kvinnlig koppling till sälen som djurart (se tab. 24). Möjligen kan detta förhållande ha att göra med gruppidentitet, och för att både skapa och stärka samhörighet inom gruppen. Men denna koppling skulle även kunna vara relaterad till föreställningar om produktivitet ur ett livscykliskt perspektiv. En möjlighet skulle exempelvis kunna vara att sälen innehar en symbolisk betydelse för kvinnors livgivande förmåga.

I den religiösa symboliken betraktas vattnet i allmänhet som alltings ursprung, som existensens början och avslutning, som symbolen för födelsen, döden och återfödelsen. (Artelius 1996:27)

Intressant är också förhållandet med hundtänder i dessa sammanhang. 14 gravar innehåller tandpärlor av hund, men endast tre gravar innehåller även ben av hund (se tab. 23). Även om det då har förekommit att

människor begravts tillsammans med hundar, tycks detta förhållande då inte vara lika vanligt förekommande som exempelvis ben av säl och vildsvin. Dock tycks enligt Janzon inga ben efter valpar förekomma i benmaterialet (Janzon 1974:85). Denna omständighet kan då också stärka uppfattningen att människor har haft en annan typ av relation till hunden, att denna inte har betraktats som ”bytesdjur” eller ”mat”.

När det gäller ben av svin som påträffats i gravarna går det att utifrån tabellen konstatera att förekomsten av ben av svin i gravarna är könsmässigt mer jämnt fördelat mellan gravarna. Av 12 gravar som innehållit ben av svin utgör 6 gravar mansgravar och följaktligen är de resterand 6 gravarna kvinnogravar. En mer jämställd fördelning går knappast att få.

The analysis of animal bones could also assist in challenging widely held views about certain animals and their relations to human populations, e.g. the issue of pigs in the Middle Neolithic on Gotland. The stable isotope data provide no support for the hypothesis that these were domestic, or “freeland pigs”, but suggest instead that they were wild boar or possibly feral pigs. Nevertheless, these animals were obviously of great symbolic importance to the Pitted Ware Gotlanders, as displayed by the numerous finds of boar tusks, mandibles and pig bones in Pitted Ware cemeteries (Paper IV), although they seem to have offered the meat to their dogs rather than consuming it themselves. (Eriksson 2003:19)

Utifrån den åldersfördelning av de ben av svin som analyserats går det även att diskutera tänkbara jaktstrategier. Då jag i likhet med ett flertal andra forskare (exempelvis Ekman 1974; Eriksson 2003; Carter & Magnell 2007), och som redogjorts för i tidigare avsnitt, anser att de svin som förekommer på Gotland under mellanneolitikum är vildsvin, behöver tänkbara jaktstrategier relateras till ett beteendemönster som stämmer överens med vildsvinets beteende. Sammanlagt har man påträffat ben av minst 15 stycken vildsvin i 12 gravar. För 6 av dessa 15 vildsvin har benen analyserats som tillhörande kultingar eller unga svin. Om man utgår från att Carter & Magnell (2007) har rätt i sitt antagande att förhistoriska vildsvin varit mer benägna att följa normala livscykliska förlopp, där kultingarna föds i mars-maj, och årlingarna stöts bort i samband med detta, skulle de gravar som innehåller lämningar efter

kultingar och unga individer kunna vara anlagda under vår-försommar. Något som tydligt talar för detta är exempelvis förhållandet för den manliga individen i grav nr 42 där denna grav kan uppvisa ben av både ung säl (sommarijakt) och en kulting. Även förhållandet med den äldre kvinnliga individen i grav nr 22 talar för ett liknande scenario med en vårbegravning. Förutom ben av säl och tre vildsvin (varav två årlingar) kan detta antagande stärkas av förekomsten av torsk och andfågel i gravinventarierna. Torsken följer sillen som leker nära kusten på våren, och även andfåglar kan möjligen vara mer lättfångade på våren när de häckar. På samma sätt skulle det vara möjligt att uppfatta exempelvis grav nr 67:2 som anlagd under tidig vintertid, då denna grav inte innehåller några ben av vare sig säl eller vildsvin, men väl av räv och inte mindre än tre harar. Samma förhållande kan möjligen råda för den unga manliga individen i grav nr 5, även om det framstår som mer osäkert.

När det kommer till vilka kapitalarter som djurbenen som artefaktkategori omfattar, relaterar dessa till både jaktens- och boplatens verksamhetsområde. De relaterar till ett jaktkapital och ett produktionskapital, och blir i sig själva en manifestering av ett övergripande överlevnadshabitus. Att hela, eller delar av slaktade djur bisätts i gravarna antyder även en föreställning om ett behov av dessa bortanför jordelivet. Eftersom de genomförda arkeologiska fältundersökningarna på Västerbjers genomförs under en tidsperiod när fältmetodik inte är så utvecklad, i jämförelse med inom den moderna arkeologin, påverkar detta förhållande naturligtvis analysresultatet. Exempelvis genom att, och som flera forskare påpekat, dokumentationen, fyndregistrering och hantering av materialet i flera fall varit bristfällig (Janzon 1974; Gejvall 1974; Eriksson 2004). Dock tycks det i sammanhanget stå klart utifrån grävningsrapporten, att flera gravar har innehållit ett (ospecificerat) djurbenmaterial, eller där djurben påträffats i gravarnas schaktmassor, men som senare inte har kunnat återfinnas i samlingarna. Detta förhållande gör att de individers gravar som saknar deponerade djurben, oavsiktligt kan framstå som ”avvikande”, trots att slaktade djur eller delar av djur ursprungligen kan ha deponerats i dessa gravar.

Sammanfattning

I detta delavsnitt IV har jag presenterat och genomfört en artefaktanalys av den materialitet som framkommit vid de arkeologiska undersökningarna av det gropperamiska gravfältet Västerbjers, Gothem sn (RAÄ 120), beläget på östra Gotland, vilket upptäcktes år 1886. I avsnittet redogörs för de olika arkeologiska undersökningarna, och olika efterföljande forskningsinsatser som genom åren genomförts på det framkomna materialet. Sammanlagt har 57 gravar (53+4) undersökts på platsen vid olika tidpunkter och av ett antal olika forskare, och lämningar av minst 59 individer har påträffats. Troligen är hela gravfältet undersökt, och i dag återstår förmodligen ingenting av det. De huvudsakliga undersökningarna av gravarna är väldokumenterade och publicerade i *Das Grabfeld von Västerbjers auf Gotland* av Mårten Stenberger, Elias Dahr och Henrik Munthe 1943. Utgrävningen avslöjade också kulturlager som överlagrade gravarna, vilket indikerar att här även har funnits en boplats, och inte mindre än 41 härdar eller eldningsplatser påträffades (Stenberger *et al.* 1943:25–26). Västerbjers boplatsyta har dock inte blivit systematiskt undersökt, eller rapporterad i detalj, (Martinsson-Wallin 2008:175), varför boplatsmaterialet inte omfattats i analysen, utan denna berör endast gravfältet och dess material. Själva Västerbjers/Gothem-området omfattar också ett stort antal andra stenåldersboplatser, mesolitiska såväl som neolitiska, vilket visar att området har en kontinuitet och varit befolkat under lång tid (se Österholm 1989:56–58). Dessa boplatser placerar sig huvudsakligen runt den forntida havsvik som skapades av Littorinahavet. Vid tiden för tillkomsten av Västerbjersgravfältet har denna legat på en udde vid inloppet till den forntida havsvik, invid det som då har utgjort Gothemsåns mynning (se fig. 25). Genom sin placering har människorna här haft tillgång till flera ekologiska zone

Även om det finns ett flertal dateringar gjorda på materialet från Västerbjers, så är endast 9 av de 57 gravar som är undersökta daterade under senare år (med hjälp av AMS, Eriksson 2004). De dateringar som utförts av Eriksson samlar sig inom tidsintervallet 4370±70 BP – ca 4105±45 BP (ca 3100– 2500 cal BC), (Eriksson 2004:149; jfr. även Edenmo *et al.* 1997:136; se även tabell 6). Fördelningen av dessa dateringar visar då att gravfältet använts under omkring 600 år. Detta

innebär att Västerbjers huvudsakliga användningsperiod omfattar både MNA och MNB. Utifrån de kalibrerade värdena i fig. 29 går det att se att flertalet av dateringarna både överlappar och sammanfaller, och de kan därmed i vissa avseenden betraktas som relativt samtida. Det kan invändas att det skiljer ett antal hundra år mellan den yngsta och den äldsta dateringen. Men samtidigheten kan här även betraktas som kulturellt betingad, då de begravda individerna tycks ha delat en gemensam näringsekonomi men även utifrån det samlade artefaktmaterialet också tycks ha delat en gemensam kulturell identitet (jfr. Eriksson 2004:136). Detta då de materiella uttrycken i gravarna uppvisar stora likheter över tid, där materiella uttrycksformer kan ha fungerat som sammanbindande och skapat ett traditionssammanhang (Gräslund 1974:30–31). Flera forskare har genom åren påpekat att det inte tycks finnas någon bestämd struktur för hur gravarna placeras på gravfält inom GRK (se exempelvis Sjøvold 1974:190; Knutson 1995:185). En rumslig analys av gravfältet i relation till dateringarna, visar att gravarna är både rumsligt och tidsmässigt spridda över gravfältet, och ger därför inga ledtrådar till hur gravarna inbördes relaterar till varandra kronologiskt (se även diskussion i Eriksson 2004:152–53).

Gunborg Janzon har i sin avhandling *Gotlands mellanneolitiska gravar* (1974) undersökt huvudets placering hos begravda individer på flera av Gotlands mellanneolitiska gravplatser (Janzon 1974:25–30). Även om Janzon i detta sammanhang har noterat förhållandet att exempelvis många mansgravar på Västerbjers har en S-N riktning, så fördjupar hon inte någon diskussion kring detta förhållande, mer än att lyfta möjligheten att variationerna i riktningarna av huvudets placering i gravarna kan vara beroende av under vilken säsong begravningen har ägt rum (Janzon 1974:25–26). Då väderstreck och huvudets placering i gravarna är en variabel som bland annat Janzon (1974) tar upp i sin avhandling, men som även Wallin (2010a) tar upp och diskuterar i sitt arbete, är det intressant att följa upp och även förhålla sig till deras tolkningar. Förhoppningen är att en undersökning av dessa variabler både kan relatera och medverka till att utkristallisera och synligöra, eller förstärka, uppfattningen av sociala strukturer och olika kapitalarter i den kommande artefaktanalysen. I sammanhanget poängteras att människorna på Västerbjers sannolikt inte har betraktat väderstreck på samma sätt som vi gör idag. Väderstreck för dessa människor har

troligen definierats på andra sätt och varit relaterade till olika meningar och betydelser.

Arkeologen Helena Knutsson har i sin avhandling *Slutvandrat? Aspekter på övergången från rörlig till bofast tillvaro* (1995) studerat moderna jägar-samlargrupper runt om i världen, i syfte att göra en jämförelse med mesolitiska jägar-samlare på den europeiska kontinenten, vilka sedan jämförs med mellanneolitiska gropperamiska gravplatser i östra Sverige och på Gotland. Hon konkluderar här angående begravningar att det finns en slående *homogenitet* i sättet hur de tar hand om sina döda: “[...] det finns inga fasta föreskrifter hur de döda skall läggas, t.ex. i fråga om väderstreck eller vad som skall medfölja i graven.” (Knutsson, 1995:66). När det gäller det gotländska GRK-materialet menar Knutsson att:

Ingen av de som studerat gravarna har kunnat konstatera några skillnader i gravläggning eller gravinnehåll för de olika könen och olika åldrarna. [...] Några exklusivt kvinnliga föremål tycks inte finnas. (Knutsson 1995:188–189)

Den homogenitet som påtalats av Knutsson kan då uppfattas som liktydigt med att: ”Inte alla väderstreck har valts, men där man kunnat bestämma den finns det en variation som sprids över åldrar och båda könen” (*ibid.*). I sitt arbete konstaterar Knutsson också att skillnaden mellan kön/genus och ålder inte är markerad, eller är otydligt markerad i gravar som tillhör GRK (Knutsson 1995:197). Mot bakgrund av Knutssons uppfattningar om gravskicket inom GRK på Gotland har det då framstått som intressant att i detta avsnitt pröva dessa påståenden. Min egen analys av omständigheterna kring gravriktningar har omfattats av 47 individer i denna del.

Barn: 9/12

Kvinnor: 20/22

Män: 18/21

Totalt: 47/59

Ett av de intressant förhållande som omedelbart framträder i denna undersökning är att ingen av de osteologiskt bestämda kvinnorna på

Västerbjers har begravts med huvudet i en sydlig riktning (se även Janzon 1974:352–354, tabell 43), även om flera män har begravts med huvudet i denna riktning. Detta är ett exempel på en omständighet som Janzon inte närmare har utvecklat, även om hon har presenterat utmärkta sammanställningar av riktningarna för de olika gravfälten som omfattas i hennes studie (*a.a.*: 27-30).

Ett annat intressant förhållande är att trots att ingen av kvinnorna har gravlagts med huvudet i en sydlig riktning, är sju av 18 manliga individer begravda med huvudet i denna riktning. När det gäller individen i grav nr 8, kan då detta förhållande stärka indikationen för att detta, enligt min uppfattning, sannolikt utgör en manlig individ. Även om flera män också är gravlagda med huvudet i en nordlig riktning (6 st), eller NNV-riktning (3 stycken), så är NÖ- riktningarna, vilken är vanligast bland kvinnorna, den riktning som är minst vanlig bland gravar med manliga individer (2). Den NÖ- riktningen är alltså den som är minst förekommande bland gravar med individer av manligt kön, medan de olika sydliga riktningarna och N-S, är de riktningar som är vanligast förekommande (14 av 19). Det är också möjligt att skönja ett liknande mönster bland de begravda barnen.

Den mest vanligt förekommande riktningen för huvudets placering bland de begravda barnen är som framgår i tabellen de nordvästliga riktningarna. Då 6 av 8 barn begravts med huvudets position i denna riktning, anser jag att det är ett starkt argument för att detta förhållande visar på någon slags manifestering av föreställningar och uppfattningar som barnen omfattas av inom GRK-samhället på Västerbjers. Det är för många för att det skall vara slumpmässigt.

Det är därför möjligt att både förstå och uppfatta att dessa riktningar på något sätt har haft en både vital och viktig betydelse för den mellan-neolitiska GRK-populationen på Västerbjers, och därmed även möjligen för andra GRK-populationen på Gotland vid denna tid. Detta då det åtminstone på Västerbjers tydligt tycks ha varit nödvändigt att manifesteras dessa riktningar vid gravläggandet av de döda individerna.

Utifrån den redovisade sammanställningen i tabell 10 över gravar och artefakter på Västerbjers, görs ett försök att diskutera och resonera kring hur de individuella artefaktkategorierna kan relateras till olika symboliska kapitalarter och verksamhetsområden. Målsättningen är att försöka synliggöra vad jag uppfattar som kapitalarters materiella avtryck

av förekommande praktiker inom GRK-populationen på Västerbjers. De olika kapitalarternas relationer och förhållanden som utkristalliseras i detta avsnitt, ligger då till grund för den kommande resultatenalysen i del V av gruppstrukturer inom olika verksamhetsområde bland människorna på Västerbjers.

I denna artefaktanalys görs en genomgång av de förekommande artefaktkategorier som påträffats och redovisats i rapporten, med utgångspunkt i de kontextuella vardagspraktiker som kan relateras till artefakterna, i ett försök att utkristallisera olika kapitalarter. Förutom bergartsyxor vilket Janzon påtalade redan 1974, blir det tydligt i denna genomgång att det förekommer flera exklusivt kvinnliga artefaktkategorier, exempelvis obearbetade djurtandspärlor. Det förekommer då även exklusivt manliga artefaktkategorier, exempelvis harpuner av ben. Detta förhållande motsäger då Knutssons tidigare påståenden.

Något som också blir tydligt är betydelsen av en fördjupad kontextualisering i relation till omgivande naturmiljö och näringsekonomi, då artefakterna i sin materialitet på många sätt främst består av olika redskapstyper vilka kan relateras till produktion av olika slag. Ett antal olika symboliska kapitalarter har då framkommit.

Den typ av tillämpning av Bourdieus begrepp och en anpassning av dessa på ett arkeologiskt material vilket har utförts i denna del IV, kan sägas utgöra en pilotstudie. Framställningen i denna undersökning har därför haft en mer resonerande och reflekterande karaktär. Detta på grund av att det i det här sammanhanget inte har förelegat någon färdig metodologisk modell som kunnat appliceras, då detta utgör avhandlingens syfte och frågeställning att utveckla och pröva.

Del V
Resultat

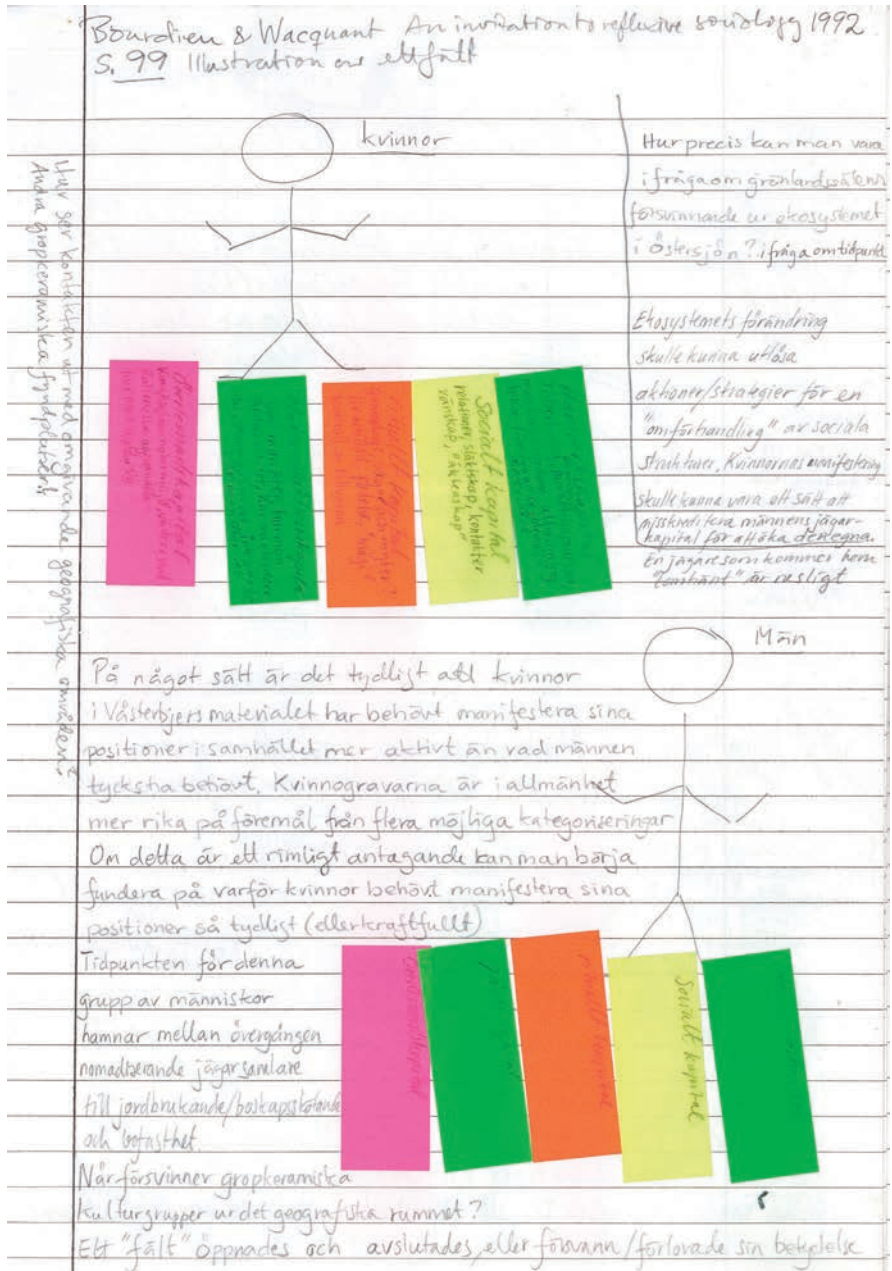

Fig. 40. En brotning med struktur och praxis.

Struktur och praxis

Utifrån genomgången av väderstrecken och huvudets placering i gravarna och analysen av artefaktkategoriernas olika kapital-sammansättningar önskar jag nu i detta kapitel gå vidare och sammanställa hur de utkristalliserade kapitalarterna fördelar och strukturerar sig inom gruppen av människor och olika verksamhetsområden på Västerbjers. Med utgångspunkt i hur dessa strukturer gestaltar sig, är ambitionen även att undersöka hur vertikala och horisontella strukturer presenterar sig inom dessa verksamhetsområden ur ett individuellt perspektiv.

Detta innebär att jag med utgångspunkt i de enskilda individernas olika sammansättning av artefakters kapital, har försökt att både illustrera och relatera dessa till ett verksamhetsområde och ett socialt sammanhang, som överensstämmer med den kapitalart som dominerar hos de enskilda individerna. I de fall där två individer tycks ha likartade fyndkombinationer kan olika faktorer samverka till att vissa artefakter kan ses som mer *kapitaldominanta*, i relation till andra artefakter i olika fyndkombinationer. Begreppet kapitaldominant bidrar då till att synliggöra en ackumulering av en kapitalart, exempelvis ett ackumulerat hantverkskapital genom innehav av flera redskap av samma typ

Detta avsnitt återkopplar då även till tabell 10 (s. 200–201), där en sammanställning av alla gravar och fynd presenteras. Det är då möjligt att använda denna tabell tillsammans med genomgången av de enskilda artefaktkategoriernas kapitalarter som ett slags ”facit” för de enskilda individernas kapitalsammansättning. Detta kan vara bra att ha i åtanke för att underlätta förståelsen av de följande resonemangen. För att förenkla möjligheten att se vilka gravar som omfattas av de olika variablerna som valts för respektive verksamhetsområde så har dessa färgmarkerats i tabellerna. I det följande har jag också försökt

att visualisera och illustrera hur olika individer positionerar sig inom olika verksamhetsfält, dock har inte vare sig färgmarkeringar eller könsmarkeringar använts för enskilda individer i illustrationerna.

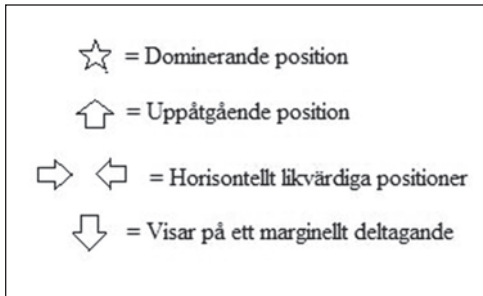

Fig. 41. Teckenförklaring till sammanställningens illustrationer.

De primära verksamhetsområden som utkristalliserats i undersökningen av artefakternas kapitalarter, har främst gått att relatera till jaktens- och boplatsens verksamhetsområde. Inom dessa båda verksamhetsområden har det varit möjligt att definiera ytterligare verksamheter som kan relateras till som olika delområden inom de båda övergripande verksamhetsområdena. Aktiviteterna inom boplatsens verksamhetsområde, måste inte nödvändigtvis ha försiggått på själva boplatsen, utan begreppet används här mer som en samlande term som inbegriper olika verksamheter som exempelvis keramiktillverkning, skinn- och läderberedning.

Inom jaktens verksamhetsområde har det varit möjligt att definiera verksamheter både till marin jakt och fiske, men även till en tydlig förekomst av landbaserad jakt på vildsvin och pälsdjur (exempelvis hare och räva). Inom boplatsens verksamhetsområde har det gått att finna delverksamheter som berör keramiktillverkning, skinn- och läderberedning, och tillverkning av kläder och accessoarer. Några verksamheter som jag i detta sammanhang inte har lyckats att definiera, är exempelvis konstruktion och samlandet. Jag har i min analys exempelvis inte lyckats att relatera förekomsten av olika typer av yxor då dessa, enligt min uppfattning, inte går att relatera till andra förekommande artefaktkategorier på ett tydligt sätt, även om dessa på ett generellt plan förmodligen går att relatera till flera tänkbara sysslor, exempelvis fällande av träd, tillverkning av skaft till olika redskap,

insamlade av ved för bränsle. En samlande verksamhet, har med stor sannolikhet även förekommit, exempelvis samlande av ätbara växter och frukter, dricksvatten, eller andra typer av användbart material som skog och mark kan erbjuda, så som lera för keramiktillverkning. Dock har jag inte lyckats finna några tydliga relationer mellan olika artefaktkategorier och individer som kan relateras till denna typ av samlande verksamhet. Många av samlandets relationer kan i min analys därför endast förstås på ett indirekt sätt. Relationerna blir för oprecisa och ospecifika för att analyseras, och jag har därför valt att inte konkret omfatta samlandets praktik i denna del av analysen.

Jaktens verksamhetsområde

När det kommer till jaktens verksamhetsområde är det framför allt variabler och kapitalarter som utkristalliserar sig i relation till olika jaktvapen och fångstredskap, som gör att jag kan tala om jaktens verksamhetsområde. Jakten tycks då utifrån artefaktanalysen primärt vara relaterad till män, där exempelvis harpuner för jakt på större

Tab. 25. Jaktens verksamhetsområde.

Artefaktkategori	Förekomst i grav nummer					
Harpun	1	12	31	34	36	
Ljuster (fis spjut)	31	36	61	63	66.1	79
Benspjut (ispik)	34	63				
Fiskkrok, ben	11	22				
Pilspets, fli ta	5	7	8	22		
Pilspets, ben	1886	2	93			
Pilspets, skiffer	1886	2	11			

vilt endast förekommer i mansgravar. Utifrån en sammanställning av artefaktkategorierna som kan härledas till jaktens verksamhetsområde, och i relation till förekomst i gravar, framträder lite överraskande det intressanta förhållandet, att det tycks finnas en tydlig skillnad mellan vilka individer som ägnar sig åt marin jakt, och vilka som jagar på land.

De gravar som redovisas i ovanstående tabell (tabell 25) kan härledas till jaktens verksamhetsområde. Då det är mycket tydligt att det finns en skillnad mellan den marina jakten och den landbaserade, kommer jag att dela upp dessa två områden och diskutera var för sig, och börjar med en presentation av den marina jakten så som den framstår i materialet.

Säljakt

Intressant är också att det även tycks finnas en tydlig skillnad inom den marina jakten, mellan vilka individer som jagat säl, och vilka individer som bedrivit fiske. Utifrån tabellen över vilka gravar som kan kopplas till den marina säljakten kan detta ha gestaltat sig på följande vis som presenteras nedan i fig. 42

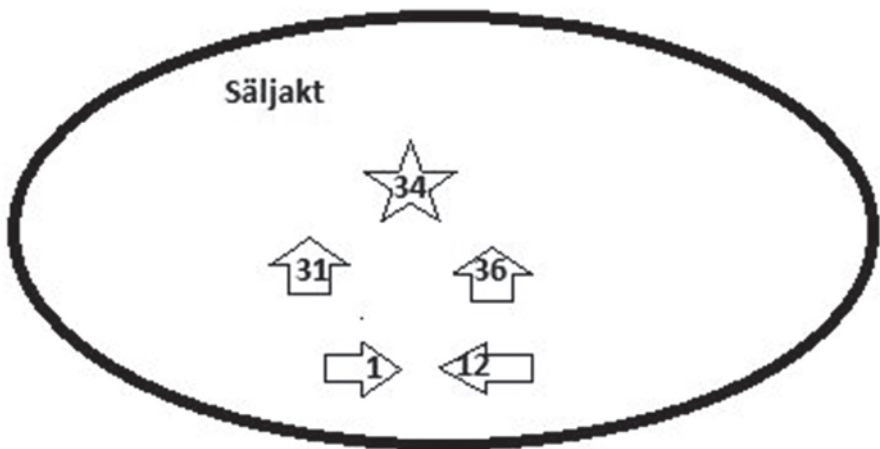

Fig. 42. Struktur och individer inom säljakten.
(Konstruktion Anna-Carin Andersson)

De individer som ingår i vad jag uppfattar som den säljagande gruppen, kan härledas till grav nr 34, 31, 36, 1 och 12. I samtliga dessa gravar förekommer harpun som fyndkategori. För att markera individernas olika positioner inom fältet har den man som jag uppfattar som jaktledare (nr 34), markerats med en stjärna. Denna individ intar då vad jag uppfatar som en dominerande position inom säljakten dels genom sin egenskap som harpunbärande jägare men även genom innehavet av

ett benspjut/ispik som visar på kunskap om isars bärighet, och därmed även ökad möjlighet till framgångsrik jakt. Positionen visar då även på ett större socialt ansvarstagande gentemot övriga jägare, att dessa överlever jaktexpeditionen på isen, och inte minst på ett socialt ansvar gentemot gruppen av icke-jagande gruppmedlemmar.

Utifrån fyndsammansättningen i grav nr 31 och 36 kan dessa båda män sägas ha ett horisontellt likvärdigt arkeologiskt habitus, och tycks befinna sig i någon slags konkurrensrelation till varandra, där mannen i grav nr 36 möjligen genom innehav av flera harpuner kanske har en mer framträdande position. Även om det skulle vara möjligt att utifrån antalet harpuner se mannen i grav nr 36 som jaktledare, och därmed skifta position med mannen i grav nr 34, så finns det enligt min uppfattning fler variabler som relaterar till gruppstruktur hos individen i grav nr 34, genom innehavet av ett benspjut/ispik. Kapitalsammansättningen hos mannen i grav 34 framstår då som mer kapitaldominant.

Ett likvärdigt horisontellt förhållande kan sägas råda mellan individerna i grav nr 1 och 12, där dessa på ett horisontellt plan har ett likvärdigt arkeologiskt habitus, och befinner sig i en likvärdig konkurrensrelation. Möjligen intar mannen i grav 1, en något mer kapitaldominant position genom innehavet av två harpuner. På ett vertikalt plan intar dock grav nr 1 och 12 en dominerad, underordnad position i förhållande till de övriga aktörerna inom den säljagande verksamheten.

Fisket

För att kunna relatera fisket till många arters lekperioder och som jag tidigare redogjort för, har jag för enkelhetens skull valt att benämna detta som *vårvinterfisk*, även om fiske sannolikt även skett under andra årstider. Om man nu på ett likvärdigt sätt analyser hur vårvinterfisket kan ha strukturerat sig, ser det utifrån tabell 25 ut på följande sätt som presenteras nedan i fig. 43. De individer som kan härledas till denna grupp är männen i grav nr 63, 31, 36, 61, 66:1, och en kvinna i grav nr 79, där det i samtliga dessa gravar förekommer fiskspjut (ljuster). De två kvinnorna i grav nr 11 och 22 innehar inga fiskspjut (ljuster) men är de enda som innehar fiskeredskap i form av metkrokar. Möjligen

är det så att dessa två kvinnor inte bör omfattas inom vårvinterfiskets grupp, men eftersom det endast är tre kvinnliga individer som kan relateras till fisket, har jag valt att även låta dessa två ingå i gruppen. Deras omfattande i gruppen kan också tjäna som illustration för att tydliggöra skillnaden mellan olika individer inom gruppen. De nedåtgående pilarna används då i avsikt att försöka illustrera ett marginellt deltagande inom verksamhetsområdet. Även här har den individ som jag uppfattar som innehavare av den ledande positionen inom gruppen markerats med en stjärna, mannen i grav nr 63. Denna manliga individ har i sin sammansättning av olika artefaktkategorier ett likvärdigt arkeologiskt habitus som mannen i grav nr 34, som innehar

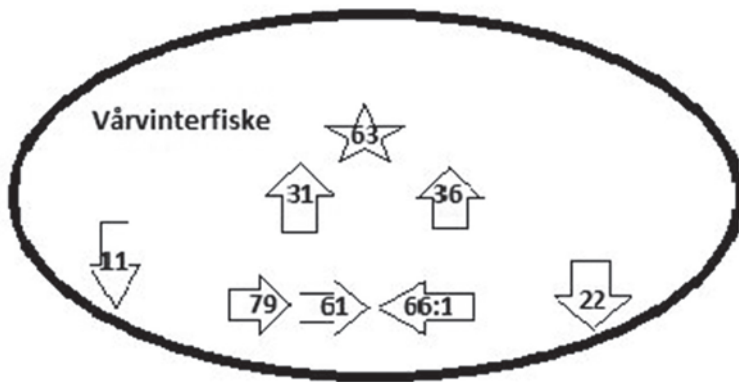

Fig. 43. Struktur och individer inom vårvinterfisket
(Konstruktion Anna-Carin Andersson)

motsvarande position inom den säljagande gruppen. Mannen i grav 63 intar då en kapitaldominant position inom vårvinterfiskets verksamhet dels genom sitt innehav av fiskspjut, men även genom innehavet av ett benspjut/ispik som visar på kunskap om isars bärighet, och därmed även ökad möjlighet till framgångsrikt fiske. Behovet av fisket, sett i relation till den generellt både kortare och mer säsongsmässigt styrda jakten och tillgången på säl (Storå 2001e:27), kan förmodligen ha varit av större betydelse för människors överlevnad. Möjligen är detta orsak till att även kvinnor i viss mån kan omfattas som aktiva aktörer i denna verksamhet. Det är dock annars mycket tydligt att kvinnor i övrigt inte aktivt deltar i jaktens verksamhet.

Inom vårvinterfisket är det även två individer som återkommer på likvärdiga positioner som inom säljakten, nämligen mannen i grav nr 31 och i grav nr 36. Här skulle det dock vara möjligt att uppfatta en omvänd konkurrensrelation där mannen i grav nr 31 möjligen intar en mer kapitaldominant position i jämförelse med mannen i grav nr 36. Detta då mannen i grav nr 31 även innehar en av de sällsynta flintknivarna, som kan ha möjliggjort en större effektivitet vid rensandet av fångsten. Männen i gravarna nr 61 och 66:1, och den enda kvinnan med fiskspjut i grav nr 79, kan då genom sammansättningen i dessa individers arkeologiska habitus sägas befinna sig på en horisontellt likvärdig konkurrensnivå, och intar i likhet med de två kvinnorna i grav nr 11 och 22 en dominerad, underordnad position i relation till de övriga individerna inom verksamheten.

Landbaserad jakt

När det kommer till den landbaserade jaktens verksamhet så är det intressant att notera att ingen av de marint jagande männen ingår i gruppen som jagar på land (se tabell 25 ovan och fig. 44 nedan). Däremot återfinns två av kvinnorna från de fiskande, inom denna grupp, grav nr 11 och 22. De individer som återfinns inom den landbaserade jaktens verksamhetsområde är utifrån tabellen graven från år 1886, samt grav nr 2, 8, 5, 7, 93, och de båda kvinnorna i grav nr 11 och 22. Grav nr 2, 5 och 93 har osteologiskt bestämt som manliga individer. Även i rapporten uppges att graven från år 1886 sannolikt är en mansgrav, även om ingen osteologisk undersökning har genomförts (Stenberger *et al.* 1943: 90).

För grav nr 8 och nr 7 är det mer osäkert, på grund av, och som tidigare nämnts, endast de nedre delarna av benen var bevarade i grav nr 8, och för grav nr 7 upptäcktes den ”försent” av arbetare i anslutning till ett ras i grustäckten. Ingen arkeologisk undersökning har således utförts för grav nr 7, utan endast fynd och benmaterial togs tillvara av arbetarna (a.a.:38). För grav nr 8 har denna individ även gravlagts i en S–N riktning, vilket som tidigare påpekats även talar för att detta är en manlig individ, mot bakgrund av att inga kvinnor påträffats begravda med huvudet placerade i en sydlig riktning. Då denna grav

även innehöll två tjocknackiga flintyxor och fyra pilspetsar av flinta, kan detta ytterligare stärka indikationen för att det är en manlig individ som begravts i grav nr 8. Bedömningen görs då även mot bakgrund av att flintyxor på Västerbjers också tycks ha en starkare koppling till en manlig genuskonstruktion. Även om det råder vissa oklarheter kring dessa två individer, anser jag att det är högst sannolikt att dessa två verkligen utgör manliga individer, men också mot bakgrund av det samlade materialet, där endast tre kvinnogravar uppvisar något stöd för att kvinnor har haft en aktivt deltagande relation till jaktens verksamhetsområde.

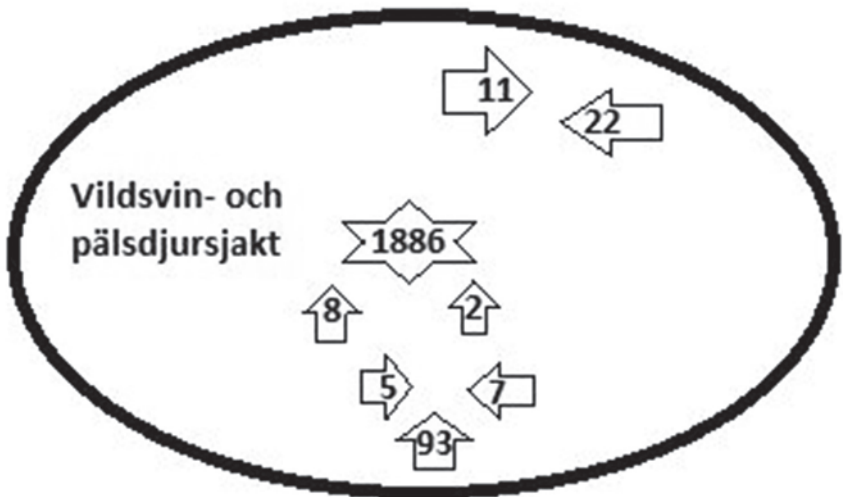

Fig. 44. Struktur och individer inom landjakten.
(Konstruktion Anna-Carin Andersson)

Generellt tycks det förhålla sig så att den landbaserade jakten på vildsvin och pälsdjur (hare och räv), i likhet med vårvinterfisket har engagerar fler människor ur gruppen, och i jämförelse med säljakten. På ett allmänt plan överensstämmer detta förhållande med de resultat som Storå kommit fram till: att jakten på vildsvin tycks vara mer omfattande än jakten på säl (Storå 2001e:1). Graven från år 1886 framstår i detta sammanhang som den mest framgångsrika jägaren i gruppen med ett stort antal pilar och svinbetar bland gravgåvorna. Denna fyndsammansättning kan då ses som mer kapitaldominant. Som även

framgår av sammanställningen av gravar och fynd i tabell 10 (s. 200–201), tycks männen i grav nr 2 och 8 och utifrån fyndsammansättningen i deras respektive gravar, framstå som att de har en horisontellt likvärdig kapitalsammansättning och därmed ett likvärdigt arkeologiskt habitus, och befinner sig därmed i någon slags konkurrensrelation till varandra, där mannen i grav nr 2 möjligen genom innehav av totalt sett flera pilspetsar, kanske har en mer kapitaldominant position.

Även relationen mellan den unga manliga individen i grav nr 5 och grav nr 7 kan då genom kapitalsammansättningen i deras arkeologiska habitus sägas befinna sig på en horisontellt likvärdigt konkurrensnivå. Då det inte finns några åldersbestämningar på individen i grav nr 7, är det svårt att uttala sig närmare om en eventuell betydelse av ålder i detta sammanhang, också med tanke på att den unge mannen i grav nr 5 bedömts vara mellan 13-14 år. Innebörden av positionen för mannen i grav nr 93 är också svårt att närmare uttala sig om, men kan i viss mån sägas befinna sig i horisontell nivå med de två kvinnorna i grav nr 11 och 22, och dessa tre individer kan därmed sägas inta mer dominerade, eller mer kapitalsvaga positioner i förhållande till de övriga individerna i verksamhetsområdet. Möjligen är det så att dessa tre individer också kan tolkas som att de har *en marginell delaktighet* i detta verksamhetsområde, och därför positionerar sig längre ut från verksamhetens kärna.

Jag vill även i sammanhanget ta upp möjligheten av ytterligare en alternativ tolkning av positionernas relation inom detta verksamhetsområde, också för att understryka att alla här framförda tolkningar fortfarande handlar om *möjliga* tolkningar. Exempelvis visar förhållandet mellan männen i grav nr 8, 2 och 1886, att dessa tre individers relation även skulle kunna indikera en specialisering på olika typer av vilt, eftersom pilspetsarna i varje enskild grav av dessa tre, domineras av tre olika tillverkningsmaterial. Graven från år 1886 domineras av pilspetsar av skiffer (8 st), i grav nr 2 domineras pilspetsar av ben (8 st), och i grav nr 8 domineras pilspetsar av flinta (4 st)

Det finns därför också en möjlighet att tolka detta förhållande med olika typer av pilspetsar som relaterat till en kronologisk skillnad i utvecklingen av jakten, då exempelvis individen i grav nr 8 är den individ som innehar flest pilspetsar av flinta. Utgångspunkten för fallstudien är dock att de flesta individer på gravfältet huvudsakligen

är kulturellt relativt samtida. Möjligheten finns dock att det just vid ett sådant här tillfälle i analysen, blir uppenbart att några individer inte är kronologiskt samtida. I praktiken är det sannolikt så att dessa individer inte har gravlagts vid samma tidpunkt, utan det skiljer i tid mellan flertalet av gravarna: dagar – veckor – månader – år. En alternativ tolkning av en sådan analytisk situation skulle i så fall kunna vara, att förhållandet mer visar på hur kunskap överförs från en generation till nästa, men även visa på hur det kan gå till när nya material inkorporeras i befintliga strukturer och kunskapstraditioner.

Dessa alternativa tolkningar förminskar inte värdet av resultatet av analysen, enligt min uppfattning, utan snarare tvärt om då analysmodellen även kan medverka till att synliggöra förändring i behovet av både material och produkter, producerade inom olika verksamhetsområden.

Boplatsens verksamhetsområde

Inom boplatsens verksamhetsområde kan då i likhet med förhållandena inom jakten, flera verksamhetsområden utkristalliseras, vilka primärt på olika sätt relaterar till hantverk och produktion för överlevnaden. Utifrån den analyserande sammanställningen av de artefaktkategorier som kan härledas till olika typer av hantverksaktiviteter inom boplatsens verksamhetsområde, finns det även här tydliga skillnader mellan vilka individer som ägnar sig åt de olika verksamheterna. Dessa förhållanden grundar sig då på de variabler och kapitalarter som utkristalliserat sig med relation till hantverk och boplatsens verksamhetsområde, exempelvis keramiktillverkning, skinn- och läderberedning, och inte minst produktion av kläder och accessoarer. Följande gravar som redovisas i nedanstående tabell 26 kan härledas till keramiktillverkningens verksamhetsområde. Då jag tidigare påtalat möjligheten av att keramikkräsl kan ha använts vid åteljakt på vildsvin, har jag lagt till en variabel där jag sammanställt vilka av de i tabell 27 angivna gravar som även innehåller svinbetar.

Tab. 26. Keramiktillverkningens verksamhetsområde (keramiker).

Artefaktkategori	Förekomst i grav nummer									
	3+3a	5	22	33	39	65	67.2	87	93	94
Keramiskärvor										
Botten av keramikkrärl/kärl										
Redskap av hjorthorn										

Tab. 27. Förekomst av svinbetar i relation till keramiktillverkning.

Artefaktkategori	Förekomst i grav nummer							
	3+3a	5	22	24	39	59	65	67.2
Förekomst av svinbetar i relation till krukbottnar oc keramikskärvor								

Utifrån denna sammanställning av vilka gravar som kan relateras till keramiktillverkning i kombination med svinbetar som variabel, kan detta ha gestaltat sig på följande vis, och som presenteras i nedanstående figur 45

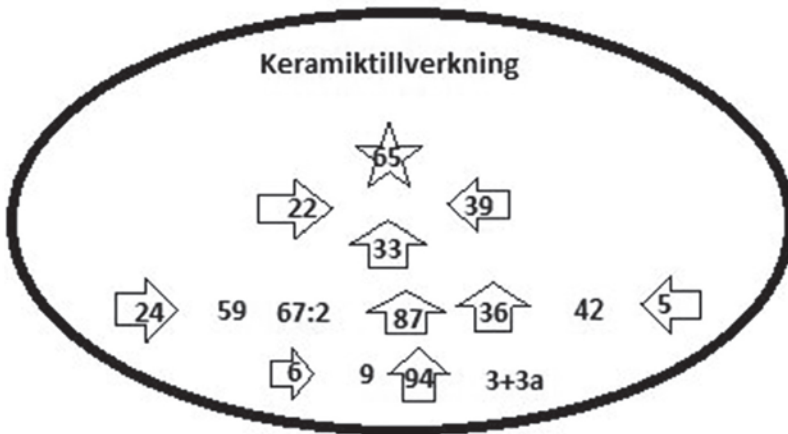

Fig. 45. Struktur och individer inom keramiktillverkningens verksamhetsområde. (Konstruktion Anna-Carin Andersson)

Intressant att notera i sammanhanget är att betydligt flera individer i gruppen tycks vara engagerade i denna verksamhet, jämfört med de något mindre grupperna inom jaktens verksamhetsområde. För att

markera den individ som intar den mest kapitaldominanta positionen inom verksamhetsområdet (grav nr 65), har denna position markerats med en stjärna. Den manliga individen i grav nr 65, som bedömts vara 30-40 år vid fränfallet, är den enda individ som i sin fyndkombination representerar samtliga fyndkategorier och variabeln med svinbetar. En annan intressant omständighet med mannen i grav 65, är även att han vid någon tidpunkt i livet råkat ut för ett överarmsbrott i vänster arm, och då skadan har läkt har det resulterat i att hans vänstra arm blivit nästan 5 centimeter kortare (Dahr 1943:125; Gejvall 1974:156). Detta förhållande har förmodligen påverkat honom på så sätt, att han inte tycks ha deltagit i jaktens verksamhet, då inga jaktredskap påträffats i denna grav.

Mannen i grav nr 65 är också innehavare av ett av de tre redskap av hjorthorn som påträffats på Västerbjers, och som jag tidigare redogjort för i avsnittet om artefaktens olika kapitalarter. Då detta redskap i två av de tre gravarna påträffades med en placering tvärs över underbenen på de begravda individerna, framförde jag tanken att detta redskap möjligen kan ha en starkare koppling till keramiktillverkningen, än som ett möjligt huggvapen vilket föreslagits av Malmer (1962:313–317). Här framförde jag också tanken om en möjlig alternativ funktion av redskapet vid bränning av kärlden. Dessa tre gravar där denna artefaktkategori förekommer, återfinns också här med relation till keramikhantverket: grav nr 36, 65 och 87. Trots innehav av redskap av hjorthorn, vilket enligt min alternativa tolkning relaterar till keramiktillverkningen och själva bränningsprocessen av kärlden, så intar individerna i grav nr 36 och 87 och enligt min uppfattning, dominerade positioner i relation till individen i grav nr 65. Detta då båda dessa gravar har färre artefaktkategorier som relaterar till själva framställningen av keramikkarlen. Här ser jag förekomst av keramikskärvor i gravarna som relaterande till själva uppbyggnaden och konstruktionen av lerkärlden. Förekomsten av botten av keramikkarl och större mängder keramikskärvor i graven indikerar då i min analys, en större betydelse och relation till keramikhantverket och av tillverkningen av karl. Här går det att uppfatta relationen mellan individerna i grav nr 22 och 39 som innehavare av ett horisontellt likvärdigt arkeologiskt habitus, där dessa individer i sina sammansättningar av kapitalarter, kan sägas befinna sig i någon typ av konkurrensrelation, och som relaterar till

keramiktillverkningen. Kvinnan i grav nr 22 har också visat att hon har en relation till, och funktion inom den landbaserade jaktens verksamhet, där bland annat vildsvinsjakten har betydelse. Möjligen kan det här sambandet också stärka indikationen på att åteljakt har praktiserats i samband med vildsvinsjakt, där keramikkrärl har en funktion som behållare för att inrymma lockbete, kanske i form av proteinrika nötter som vildsvin svårigen kan motstå.

Även om mannen i grav nr 39 enligt tabellen har en likartad kapitalsammansättning i sitt arkeologiska habitus som kvinnan i grav 22, så finns i grav nr 39 ingen relation till jaktens verksamhetsområde. Därmed finns också en skillnad i sammansättningen av dessa båda individers arkeologiska habitus i ett vidare grupperspektiv. Den kvinnliga individen i grav nr 33 är den individ som kan uppvisa flest keramikskärvor (120 st) och förekomsten av två kärlobottnar i gravinventarierna. Trots den större mängden keramikskärvor och krukbottnar går det att hävda att denna kvinnas sammansättning av olika artefaktkategorier och därmed även kapitalarter, inte helt når upp till de högre positionerna inom keramiktillverkningens område. Detta förhållande kan möjligen förklaras av att denna kvinna i sin artefaktkombination inte tycks kunna relateras till någon annat verksamhetsområde, som exempelvis kvinnan i grav nr 22. Detta förhållande genererar då ett generellt begränsat arkeologiskt habitus i relation till framför allt individerna i grav nr 65, 39 och 22, men indikerar samtidigt i sin relation till de återstående aktörerna inom keramiktillverkningens område, både en högre kompetens eller specialiseringsgrad och en högre position.

De återstående individerna (grav nr 3+3a, 5, 6, 9, 24, 36, 42, 59, 67:2, 87 och 94), kan då sägas befinna sig på en horisontellt likvärdig konkurrensnivå, och intar dominerade, eller underordnade positioner i relation till de mer framträdande positionerna inom keramiktillverkningens verksamhetsområde. Kanske är det så att dessa individer är mer involverade och relaterade till möjliggörandet av keramiktillverkningen, exempelvis involverade i anskaffandet och preparering av lera, insamling av bränsle. Här går det att uppfatta att grav nr 36, 87 och 94 möjligen har något mer framträdande positioner, vilket kanske generellt relaterar till att dessa individer ackumulerat mer socialt renommé genom sina relationer och kopplingar till andra verksamhetsområden.

Skinn- och läderberedning

Inom boplatens verksamhetsområde går det även att förhållandevis tydligt särskilja på verksamhet som syftar till att garva och bereda skinn och djurhudar till läder, i jämförelse med verksamhet som tycks mer centrerad på tillverkning av kläder och accessoarer. Nedanstående tabell 28 utgör då en sammanställning av de gravar, vilka kan relateras till skinn- och läderberedning. Skrapa av svinbete kan då här sägas utgöra en kapitaldominant artefaktkategori som blir en förutsättning för skinnberedning. De gravar som endast har en av artefaktkategorierna, eller saknar kategorin skrapa har då strukits, med undantag för individen i grav 5, och för vars omständigheter jag återkommer.

Tab. 28. Artefaktkombinationer för skinnberedningens verksamhetsområde ("garvare").

Artefaktkategori	Förekomst i grav nummer															
Skrapa av svinbete	3+3a	9	10	22	39	67.1	67.2									
Benpryl/syl	5	9	44	20	22	24	32	34	39	62	63	67.1	67.2	79	82	
Flintkniv	5	22	34													
Flintavslag	3+3a	22	39	62	86	94										

Med utgångspunkt i denna sammanställning går det att illustrera relationerna på följande sätt som presenteras i nedanstående figur 46

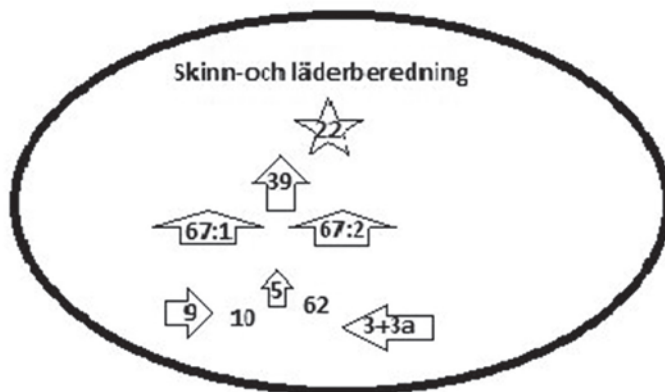

Fig. 46. Struktur och individer inom skinn- och läderberedningens verksamhet. (Konstruktion Anna-Carin Andersson)

Av illustrationen i fig. 46 framträder återigen några individer som är bekanta vid det här laget; kvinnan i grav nr 22 och mannen i grav nr 39. Inom verksamheten framstår här kvinnan i grav nr 22 som den individ som intar den dominerande positionen inom verksamheten, och mannen i grav nr 39 som den individ som möjligen aspirerar på platsen. De två dubbelgravarna 67:1 (kvinna och ett 3-årigt barn) och 67:2 (man och ett 9-årigt barn) framstår här som innehavare av ett horisontellt likvärdigt arkeologiskt habitus, där dessa individer i sina sammansättningar av kapitalarter, kan sägas befinna sig i någon typ av jämbördig konkurrenssituation, men kanske inte primärt inbördes mellan de båda individerna. Omständigheten för dessa två gravar är lite speciell då grav 67:1 är anlagd ovanför 67:2. Dateringsmässigt är individerna i dessa båda gravar också i stort sett bokstavligen samtida (se tidigare tabell 6 i del IV). Även om det i dagsläget inte finns några DNA-analyser från dessa individer, är det inte otänkbart att det här rör sig om vad som traditionellt skulle kunna definieras som en familj, eller individer med någon typ av släktskapsrelation. Oavsett om jag väljer att se dessa individer som delar av en familjrelation eller som ingående i någon typ av släktskapsrelation, är det möjligt att konkurrensrelationen mellan dessa två individer främst är riktad mot omgivande aktörer i verksamheten och inte primärt inbördes mellan dem. Konkurrenssituationer mellan familjer eller grupper av individer är något som även Wallin påtalar möjligheten av (Wallin 2010:67). En eventuell framtida DNA-analys på dessa individer bör kunna klarlägga deras eventuella släktskap.

För de övriga individerna inom verksamheten (grav nr 3+3a, 5, 9, 10 och 62), kan dessa sägas befinna sig på en horisontellt likvärdig konkurrenssnivå, och intar dominerade, eller underordnade positioner i förhållande till de mer framträdande positionerna inom verksamheten. När det gäller den unga manliga individen i grav nr 5 saknas en skrapa av svinbete i gravinventarierna. I graven påträffades en svinbete, men denna har i rapporten inte klassificerats som skrapa, varför jag i den tidigare presenterade tabell 28 med fyndsammanställningen, har tagit upp detta fynd under kategorin svinbetar + fragment, dvs. övriga svinbetar som inte kunnat härledas till någon redskapskategori. Dock är det fullt möjligt att denna svinbete även kan ha utgjort någon form av redskap (jfr Stenberger *et al.* 1943: Taf. 9, fig. 21:5). Mot bakgrund

av att denna individ kan placeras in i vildsvinsjaktens verksamhet, är det enligt min uppfattning inte osannolikt att redskapen som påträffats i graven relaterar till skinn- och läderberedning.

Här går det då att betrakta den unga manliga individen i grav nr 5 som på väg att avancera, genom att denna individ i sin fyndkombination också innehar en av totalt tre flintknivar som påträffats i gravarna på gravfältet, i kombination med benpryl och pilspetsar av flinta. Detta skulle kunna ses som en ”investering” i skinn- och läderberedningens verksamhet från individens sida, och därmed generera en något mer framträdande position i jämförelse med individerna i grav 3+3a, 9, 10 och 62.

Grav 31 som överstruktits trots innehav av en flintkni , kan i detta sammanhang sannolikt relateras mer till säljaktens och vårvinterfiskets verksamhetsområde, och att stycka eller flå marina bytesdjur. Detta mot bakgrund av att inga andra redskapstyper än harpun och fiskspjut förekommer i graven, förutom flintkniven. Från mitt perspektiv vill jag hävda att det innebär en skillnad i dessa praktiker: att flå ett bytesdjur kontra att bereda skinn och läder. Det utgör enligt min uppfattning två olika steg i en tillverkningsprocess. Ett intressant förhållande som också är värt att notera är att de båda männen i grav nr 9 och 10 också enbart tycks vara relaterade till praktiker inom boplatsens verksamhetsområde, då dessa exempelvis inte förekommer inom jaktens verksamhetsområde.

Tillverkning av kläder och accessoarer

Den verksamhet som framstår som den mest omfattande, och som tycks engagera flest gruppmedlemmar, är tillverkningsprocesser av skinn- och lädermaterial. Denna verksamhet har inneburit exempelvis tillverkning av kläder och accessoarer, men har sannolikt även inneburit framställning av andra typer av skinn- och läderprodukter som människorna har behövt. Som accessoarer avser jag här främst tillverkning av djurtandspärlor av olika slag, då det är denna fyndkategori som är mest framträdande, men även tillverkning av andra typer av accessoarer, såsom exempelvis knappar och spännen. Nedanstående tabell 29 utgör då en sammanställning av de gravar, vilka kan relateras till denna verksamhet.

Tab. 29. Klädtillverkning och djurtandspärlors verksamhetsområde ("körnsnärer").

Artefaktkategori	Förekomst i grav nummer																	
	1886	1	3+3a	5	8	11	22	24	34	39	43	59	62	65	66:2	67.1	67.2	79
Svinbetar+fragment																		
Benpryl/syl	5	11	20	22	24	32	34	39	62	63	67.1	67.2	79	82				
Bearbetade djurtänder	3+3a	4	11	22	24	37	40	43	62	63	67.1	67.2	80	87				
Obearbetade djurtänder	11	22	24	37	62	67.2	79											
Rörpärlor av ben	3+3a	22	24	37	39	40	62	63	66:2	67.2	79	87						
Knappar av ben, svinbete	24	67.1	67.2															

Syftet med att inkludera fyndkategorin ”svinbetar + fragment” som en variabel, är att om möjligt stärka upp relationen till ett läderhantverk för tillverkning av exempelvis kläder och fotbeklädnader. Detta då denna definitionsmässigt anonyma fyndkategori av artefakter, och som tidigare nämnts, sannolikt innehåller en rad olika redskap med olika funktioner. En förutsättning för att kunna tala om att en individ har deltagit aktivt i en hantverkspraktik, är då förekomsten av primärt redskapstypen benpryl/syl. De gravar som inte kan relateras till en hantverkspraktik genom förekomst av denna redskapstyp i gravarna har därför överstrukits.

För grav nr 37, som innehåller lämningarna efter ett barn, möjligen en flicka i åldern 12-14 år, och för grav nr 40, ett barn i 3-4 år, är dessa två gravar endast representerade genom innehav av accessoarer, och jag uppfattar detta förhållande som att dessa individer inte varit aktivt verksamma i produktionen. Samma förhållande gäller även för individerna i grav nr 4, 80 och 87, där även dessa individer endast relaterar till verksamheten genom innehav av accessoarer i form av bearbetade djurtänder. När det gäller exempelvis graven från år 1886, samt grav nr 1 och 8, som endast är representerade genom innehav av svinbetar, relaterar denna omständighet förmodligen mer till dessa individers delaktighet i jaktens verksamhet, vilket givetvis indirekt relaterar till hantverket, genom tillhandahållandet av grundmaterial i form av skinn och djurhudar. Samma förhållande gäller för grav nr 59 och 65 vilka också endast är representerade med svinbetar.

För grav nr 43 och 66:2 är situationen att dessa innehar svinbetar och bearbetade djurtandspärlor (43) och rörbenspärlor (66:2), men

saknar artefaktkategorin benpryl/syl, och jag har därför valt att inte omfatta dessa som aktiva i tillverkningsprocessen. Utifrån tabellen går det därför att illustrera relationerna inom verksamheten som presenteras i följande figur 47

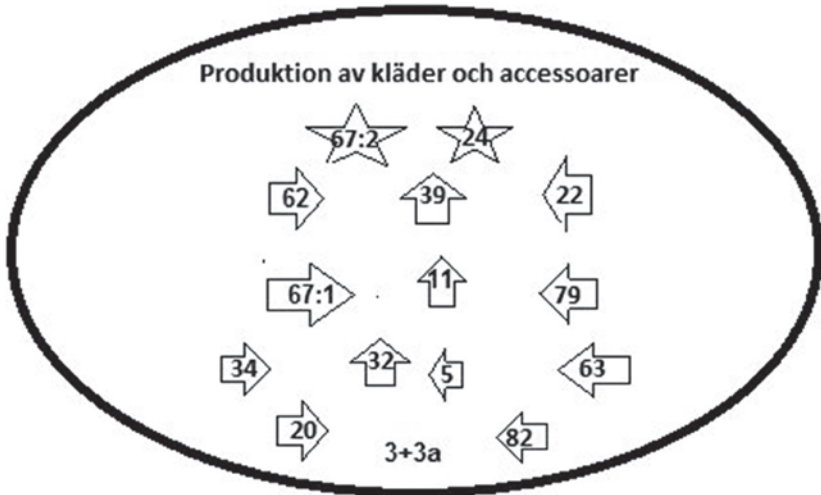

Fig. 47. Struktur och individer inom tillverkningen av kläder och accessoarer. (Konstruktion Anna-Carin Andersson)

Inom denna verksamhet är det två individer som intar de mest dominerande positionerna: kvinnan i grav nr 24, och mannen och det 9-åriga barnet i grav nr 67:2. Om detta visar på en verklig konkurrenssituation eller om förhållandet avspeglar olika produkter som har tillverkats, eller kanske en möjlig generations- och tidsmässig skillnad, är svårt att svara på. Förhållandet som framträder är likväl analysmässigt intressant. Oavsett är det tydligt att dessa individer intar centrala positioner inom detta verksamhetsområde, och i relation till de övriga aktörerna inom verksamheten. Dateringsmässigt är dessa båda gravar också relativt samtida (4250 ± 50 BP för grav nr 67:2 och 4135 ± 50 för grav nr 24), där grav nr 67:2 enligt dateringarna möjligen är marginellt äldre. Möjligheten finns också att någon eller några av de fyra benprylarna/sylarna har tillhört det 9-åriga barnet i grav nr 67:2, och att detta barns "utbildning" till läderhantverkare redan har påbörjats. Då denna grav var starkt omrörd, är det omöjligt att relatera föremålen i

denna grav till någon enskild av de båda individerna. Kvinnan i grav nr 62 och kvinnan i grav 22 är de som enligt min analys här framstår som innehavare av ett horisontellt likvärdigt arkeologiskt habitus, där dessa båda kvinnor i sina sammansättningar av kapitalarter kan sägas befinna sig i någon typ av konkurrensrelation. Det intressanta med kvinnan i grav nr 62 är att hon är en av de två individer som innehar två av de bältesplattor som påträffats, och där jag tidigare i avhandlingen har framfört att dessa bältesplattor möjligen kan ha använts i samband med att linköra med hund. Denna kvinna har också bärnsten och en dentaliumpärla bland sina gravgåvor. Möjligheten att det som kan ligga till grund för en byteshandel produceras som ett överskott inom denna verksamhet, framstår i detta ljus som inte helt otänkbart. När det gäller kvinnan i grav 22 tycks hon på många sätt varit engagerad och följt med inom nästan alla verksamheter i analysen, och framstår enligt min uppfattning som en person som har haft gott renommé och respekt inom gruppen.

För individerna i grav nr 67:1, 11 och 79 framstår dessa som att de befinner sig på en likvärdig horisontell nivå, där kvinnan i grav 67:1 och kvinnan i grav nr 11 möjligen är något mer framträdande, jämfört med kvinnan i grav nr 79. Kvinnan och det 3-åriga barnet i grav nr 67:1 är då också intressant mot bakgrund av gravens nära relation till mannen och barnet i grav 67:2. I samband med följande nivå inom verksamhetsområdet går det att utifrån artefakterna och kapitalsammansättningen i grav nr 3+3a, 39 och 63 att uppfatta det som att dessa individer befinner sig på en konkurrensmässig horisontellt likartad nivå, där mannen i grav nr 39 möjligen kan betraktas som något mer framträdande i sin position. Intressant är att mannen i grav nr 39 också utgör innehavare av det andra paret av bältespännen som påträffats på gravfältet, där det är möjligt att även dessa kan ha använts för att linköra med hund. Om detta antagande är rimligt, framstår det som analysmässigt intressant att båda dessa individer, vilka därmed skulle kunna uppfattas som gruppens ”handelsresande”, befinner sig inom samma verksamhet. De återstående individerna (grav nr 5, 34, 20, 32 och 82), kan då sägas befinna sig på en horisontellt likvärdig konkurrensnivå, och intar dominerade, eller underordnade positioner i relation till de mer framträdande positionerna inom verksamhetsområdet för kläder och accessoarer.

Gruppstruktur och enskilda individer på Västerbjers

Utifrån de analysresultat som presenterats ovan går det nu att sammanföra alla data från de olika presenterade verksamhetsområdena, vilket jag har försökt att illustrera i nedanstående figur 49. Här blir det tydligt hur verksamheter och gränserna mellan olika aktiviteter griper in i varandra. Något som också framgår tydligare är att vissa individer förekommer inom vissa verksamheter, men inte inom andra, vilket visar att det finns en tydlig specialisering inom gruppen, dock inte i alla situationer nödvändigtvis baserad på en könsbaserad arbetsdelning. Framför allt är detta tydligast inom det som jag valt att kalla för boplatsens verksamhetsområde. Det område som framstår som mest könssegregerat är jaktens verksamhetsområde, där endast tre kvinnor kan relateras till verksamhet inom fisket och den landbaserade jakten. Ingen kvinna tycks dock kunna relateras till säljakten, och jag uppfattar därför denna verksamhet som helt stängd för kvinnliga deltagare. Barnen tycks också redan från åtminstone ca 7-års ålder ha fått börja göra nytta och bidra till gruppens verksamheter, för att vid omkring 12-13 års ålder betraktas som del av vuxengemenskapen.

Fig 48. Nanook.
Foto: Robert J. Flaherty
(1884-1951).

Gruppens sammanlagda kapitalarter skapar genom dessa förhållanden, förutsättningar för ett arkeologiskt Habitus bland gropkeramikerna på Västerbjers, som på många sätt manifesteras i gravarna och strukturerar sig kring praktiker för överlevandet och den näringsekonomiska produktionen.

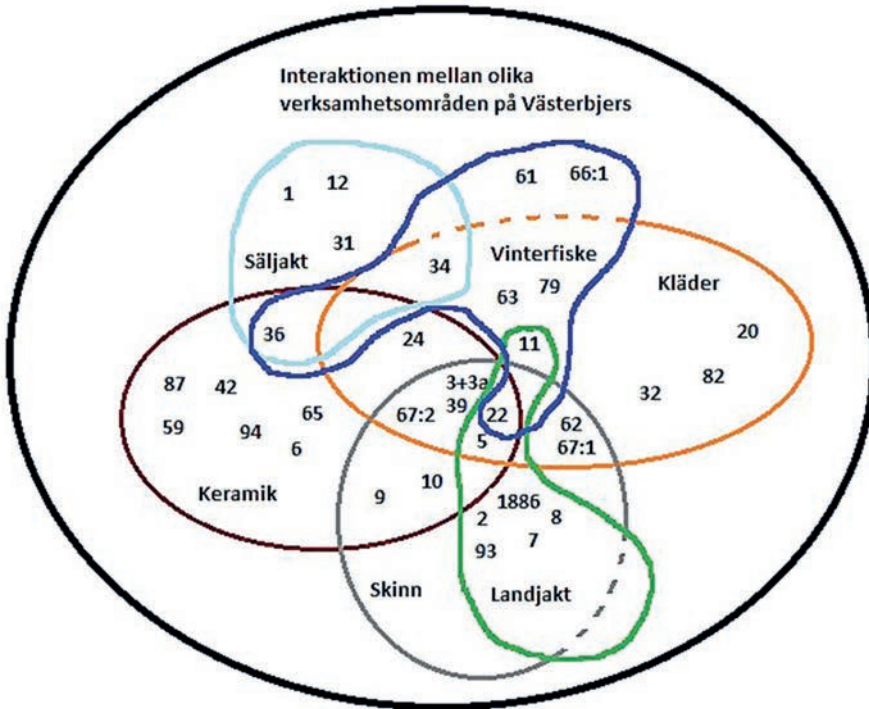

Fig. 49. Struktur och individer inom tillverkningen av kläder och accessoarer. Isblått område: säljakt; marinblått område: vårvinterfiske; grönt område: landjakt; brunt område: keramik tillverkning; grått område: skinn- och läderberedning, och orange område: tillverkning av kläder och accessoarer. Streckade linjer utgör här enbart en illustrationsteknisk detalj, eftersom individerna ingår i flera verksamhetsområden som då överlappar varandra. (Illustration: Anna-Carin Andersson)

Trots att gruppen tycks ha kontakter utanför det egna lokalområdet, har inte människorna påverkats av utifrån kommande ”impulser” och intryck i någon större omfattning. Åtminstone inte utifrån hur materialitetens sammansättning ser ut i gravarna. Gruppen tycks därmed ha haft en

konserverativ syn på materialitet, där redskap som används helst skall vara brukbara och beprövat funktionsdugliga. Gruppen tycks därför ha haft en stark relativ autonomi, som möjligen kanske har påverkat sociala relationer utanför det egna lokalområdet mer, men inte varit tillräckligt tillåtande för att låta dessa sociala förbindelser ha påverkat i omvänd riktning. Den utifrån kommande artefaktkategori som framstår som mest nödvändig för GRK-gruppen på Västerbjers är behovet av flintyxor och möjligen även bergartsyxor, som kanske då utgjort det främsta skälet till handelskontakter. För att få tillgång till flintyxor tycks en viss överskottsproduktion ha förekommit framför allt inom skinn- och läderhantverket och produktion av olika slag relaterat till detta område.

Gravriktningarnas strukturerande praxis

För att föra resonemangen ytterligare ett steg längre angående struktur och praxis avser jag här att återkoppla till kapitlet i den föregående del IV, vilket redogjorde för väderstreck och huvudets position i gravarna på Västerbjers. Inledningsvis påtalade jag då att människorna på Västerbjers sannolikt inte har betraktat väderstreck på samma sätt som vi gör idag. Väderstreck kan för dessa människor ha definierats på andra sätt och varit relaterade till andra meningar och betydelser. Orsaken till att detta inte har tagits upp tidigare, beror på att det är först i anslutning till sammanställningen av de kombinerade resultaten av artefaktanalysen och analysen av olika verksamhetsområden, som det har blivit tydligt att begravningsriktningarna och huvudets position relaterar till, och avspeglar den i analysen framkomna samhällsstrukturen och individers gruppstillhörighet. Jag kommer därför att redogöra för dessa förhållanden i det följande.

Ett problemområde som flera forskare har diskuterat, är frågan om hur gravarna på Västerbjers placerar sig i rummet (se bland annat Malmer 1962, 1975; Janzon 1974; Sjøvold 1974; Knutsson 1995; Eriksson 2004; Wallin 2010a). Malmer (1962, 1975) har exempelvis tolkat den rumsliga indelningen av Västerbjersgravfältet i en äldre ”rikare” del och en yngre ”fattigare” del – en teori som enligt Eriksson (2004) inte har något stöd genom att nyare dateringar visat att gravarna är både

rumsligt och tidsmässigt spridda över gravfältet, och ger därför inga ledtrådar till hur gravarna inbördes relaterar till varandra kronologiskt (Eriksson 2004:152–53). Intressant i sammanhanget är då att exempelvis Sjøvold (1974:190), men även Janzon (1974) och Knutsson (1995) inte tycks ha reflekterat över möjligheten att det inom GRK skulle ha kunnat vara uttryck för en meningsbärande skillnad mellan att den begravdes huvud har placerats i exempelvis en NV-riktning eller i en NÖ-riktning, då man primärt har diskuterat gravarnas yttre rumsliga organisation. Janzon (1974) har i sin forskning varit så fokuserad på *ansiktets* riktning, och om dessa riktningar vid utgrävningstillfället uppmätts med hjälp av kompass eller inte, att hon trots den gedigna genomgången av det arkeologiska materialet inte vidareutvecklar att de avvikande riktningarna skulle kunna vara medvetna val. Janzon framför dock möjligheten att riktningarna skulle kunna vara ett uttryck för säsongsmässiga skillnader relaterat till när under året som individen har begravts, men utvecklar tyvärr inte resonemangen närmare (Janzon 1974:25–26).

Enligt Helena Knutsson är skillnaden mellan kön/genus och ålder inte markerad, eller är otydligt markerad i gravar som tillhör GRK (Knutsson 1995:197). Jag vill påminna om nedanstående och tidigare citerade citat avseende det gotländska materialet, där Knutsson till och med går så långt att hon hävdar att:

Ingen av de som studerat gravarna har kunnat konstatera några skillnader i gravläggning eller gravinnehåll för de olika könen och olika åldrarna. [...] Några exklusivt kvinnliga föremål tycks inte finnas. (Knutsson 1995:188–189, min kursiv)

Mot bakgrund av vad som framkommit i min egen analys, går det att starkt ifrågasätta de av Knutsson påtalade förhållandena. Både vad gäller gravriktningar och hennes uppfattning att det inte skulle förekomma några exklusivt kvinnliga föremål. Trots Knutssons påstående där hon anser att inga exklusivt kvinnliga föremålskategorier tycks förekomma, utgör exempelvis bergartsyxorna en sådan exklusivt kvinnlig kategori, – vilket även Janzon konstaterat redan 1974 – men jag vill hävda att även kategorin obearbetade sältänder utgör en sådan exklusivt kvinnlig kategori. Likaså utgör harpuner en tydlig exklusivt manlig

artefaktkategori på Västerbjers. Från mitt arkeologiska perspektiv framträder då även tendensen till en annan logisk struktur vid en analys av dessa gravars innehåll.

Så, hur placerar sig då gravarna på Västerbjers i rummet? Enligt min uppfattning är svaret på denna fråga relaterat till att det inom GRK på Västerbjers tycks vara ett erkännande av den avlidnes sociala tillhörighet och identitet inom gruppen som varit det viktiga att manifesteras på olika sätt, genom den materiella kulturen som deponerats i gravarna, men också genom gravriktningarna på huvudets position. Att individens grupp tillhörighet och identitet har varit viktig att manifesteras genom materiell kultur kan också indikeras genom förekomst av cenotafer.

Förekomsten av *cenotafer* inom GRK på Gotland, exempelvis på (RAÄ 171) Ajvide, Eksta sn, är något som påtalas av Burenhult (1997a:54). På Västerbjers finns en möjlig cenotaf, grav 59. En cenotaf, vilket rituellt sett är en komplett gravkonstruktion men som saknar mänskliga kvarlevor, kan uppfattas som gravmonument för individer som förolyckats exempelvis i drunkningsolyckor, och där man inte haft någon kropp att begrava. Detta innebär att GRK-människorna tycks ha ansett att ett ”avslut” för en avliden, försvunnen eller förolyckad medmänniska har varit så viktigt att det måste manifesteras. För att åstadkomma ett sådant avslut kan det då enligt min mening, krävas en manifestering som gör det möjligt att symboliskt identifiera den förolyckade individen. Både för de kvarvarande levande människorna, men kanske även ur ett kosmologiskt hänseende för att den förolyckade individens ande eller själ skall kunna finna tillbaka till sin gravplats. Jag framförde även tidigare möjligheten att keramikkräml kanske har använts intill gravarna som brinnande *qulliqs* vid gravläggningarna och fungerat som vägvisare för den avlidnes själ. När tranet brunnit slut kan i förekommande fall några av dessa kräml ha krossats och nedlagts i graven. En sådan tolkning innebär också att gravarna bör ha stått öppna under den tid det tar för tranet att brinna ut, och inte omedelbart fyllts igen.

Utifrån resultatet av min analys framstår det enligt min åsikt som ganska tydligt att gravens yttre rumsliga placering i förhållande till andra gravar *inte* är det som har varit centralt – utan att det är gravens inre manifestering med huvudets placering i kombination med gravgåvnas materialitet som skapar mening. Inte minst mot bakgrund

av vad tidigare forskning kommit fram till vad gäller rumslighet. De undersökta gravarna har uppfattats som flatmarksgravar med en enkel och grund konstruktion (30-60 cm djupa), ofta oval till formen, där endast en grav möjligen har haft en enkel invändig stenkonstruktion (nr 42). Eftersom gravarnas yttre organisation inte tycks ha varit betydelsefullt att manifesteras – åtminstone inte på ett sätt som den arkeologiska forskningen har lyckats uppfatta – så uppkommer situationen att gravarnas yttre rumsliga placeringar på Västerbjers därför inte heller uppvisar någon tydlig organisatorisk struktur eller konsekvens. Denna brist på yttre strukturerande organisation av gravarna inom GRK generellt, är som tidigare nämnts något som flera forskare inom arkeologin också har påtalat och varit överens om genom åren.

Det som framkommit i min fallstudie är att i något avseende tycks dock människorna på Västerbjers ansett att huvudets riktning när man placerar den döda individen i graven har varit så viktig, att det måste manifesteras. Från mitt perspektiv och utifrån vad som framkommit i fallstudien går det att göra tolkningen att gravriktningen och huvudets placering relaterar till de ekologiska och geografiska områden där näringsverksamheten har bedrivits och där den begravda individen har varit verksam. Åtminstone anser jag att det finns tendenser som visar på att ett sådant förhållande är möjligt.

Tab. 30. Säljaktens riktningar.

Grav nr.	Riktning	Kön
34	N-S	M
36	N-S	M
31	N-S	M
1	-	M
12	NNV-SSÖ	M

Tab. 31. Fiskets riktningar.

Grav nr.	Riktning	Kön
63	NNV-SSÖ	M
31	N-S	M
36	N-S	M
61	N-S	M
66:1	SSÖ - NNV	M
79	NNÖ-SSV	K
22	NÖ-SV	K

Tab. 32. Den landbaserade jaktens riktningar.

Grav nr.	Riktning	Kön
1886	-	M
2	(nordlig)	M
8	S-N	M
5	S-N	M
7	-	-

Tab. 33. Keramiktillverkningens riktningar.

Grav nr.	Riktning	Kön
65	NNÖ-SSV	M
22	NÖ-SV	K
39	N-S	M
33	NÖ-SV	K
36	N-S	M
87	-	-
24	NNÖ-SSV	K
67:2	-	M
59	-	-
5	S-N	M
9	S-N	M
42	SSV-NNÖ	M
94	NV-SÖ	M
3+3a	NÖ-SV+Ö-V	P+K
6	Ö-N	K

Tab. 34. Skinn och läderbearbetningens riktningar.

Grav nr.	Riktning	Kön
22	NÖ-SV	K
39	N-S	M
67:1	NNV-SSÖ	K
67:2	-	M
9	S-N	M
10	S-N	M
62	NNÖ-SSV	K
5	S-N	M
3+3a	NÖ-SV+Ö-V	P+K

Tab. 35. Riktningar för produktionen av kläder och accessoarer.

Grav nr	Riktning	Kön
24	NNÖ-SSV	K
67:2	-	M
22	NÖ-SV	K
39	N-S	K
62	NNÖ-SSV	M
11	NNÖ-SSV	K
67:1	NNV-SSÖ	K
79	NNÖ-SSV	K
63	NNV-SSÖ	M
5	S-N	M
34	N-S	M
32	S-N	M
3+3a	NÖ-SV+Ö-V	P+K
20	NNÖ-SSV	K
82	SSV-NNÖ	M

Något som kan stärka denna uppfattning är exempelvis förhållandet att flera av de män som är begravda med huvudet i N-riktning och utifrån gravfynden och artefakternas kapitalsammansättning, kan relateras till säljakts verksamhet. Av de fem manliga individer som kan relateras till säljakten (grav 1, 12, 31, 34, 36) är tre av dessa (31, 34, 36) begravda med huvudet i N-riktning, och för grav nr 12 har denna individ gravlagts med en NNV-riktning. Grav nr 1 har då inte gått att bestämma några riktningar för. I inledningen till fallstudien nämndes också hur människor åtminstone från bronsålder och in i historisk tid har bedrivit säljakt i området runt Fårö (Wallin & Steen 2007:26). Det är inte omöjligt att det skärgårdslandskap som utgjort delar av dåvarande norra Gotland under mellanneolitikum även har utgjort jaktmarker för de gropkeramiska säljägarna på Västerbjers (jfr. Österholm 1989:168, fig. 83). Med hjälp av skidor eller slädhundar har man sannolikt kunnat ta sig till området runt norra Gotland på några timmar, så avståndet bör i det avseendet inte utgjort något hinder. Övriga förekommande begravningsriktningar skulle då teoretiskt på ett liknande sätt kunna vara kopplade till social organisation kring näringsekonomi där olika grupper i samhället har varit verksamma (se fig. 50).

Den NNÖ-riktningen och den NÖ-riktningen skulle då för populationen på Västerbjers och i deras föreställningsvärld, geografiskt och teoretiskt kunna relatera till det jag valt att kalla boplatsens verksamhetsområde. Notera att detta inte nödvändigtvis relaterar till den fysiska "boplatsen", utan används som en samlande term för aktiviteter som kan relateras till detta verksamhetsområde. NÖ-riktningen innebär då geografiskt kust- och strandområdet för Västerbjers. I gravmaterialet framgår att många av de gravar som i artefakternas kapitalsammansättning kan relateras till boplatsens verksamhetsområden (exempelvis keramiktillverkning och tillverkning av kläder) ofta är begravda med huvudet i nordöstliga riktningar. Nio av 20 kvinnor är begravda med huvudets position i denna riktning, där samtliga av dessa individer kan relateras till boplatsens olika verksamhetsområden. Som tidigare påtalats har ett barn, en 7-8 årig pojke i grav 3+3a begravts med huvudet i en NÖ-riktning, där det skulle gå att tolka det som att denna pojke kan ha påbörjat någon form av "utbildning" inom boplatsens verksamhetsområde relaterat till antingen skinn- och läderhantverket eller till produktion av kläder och

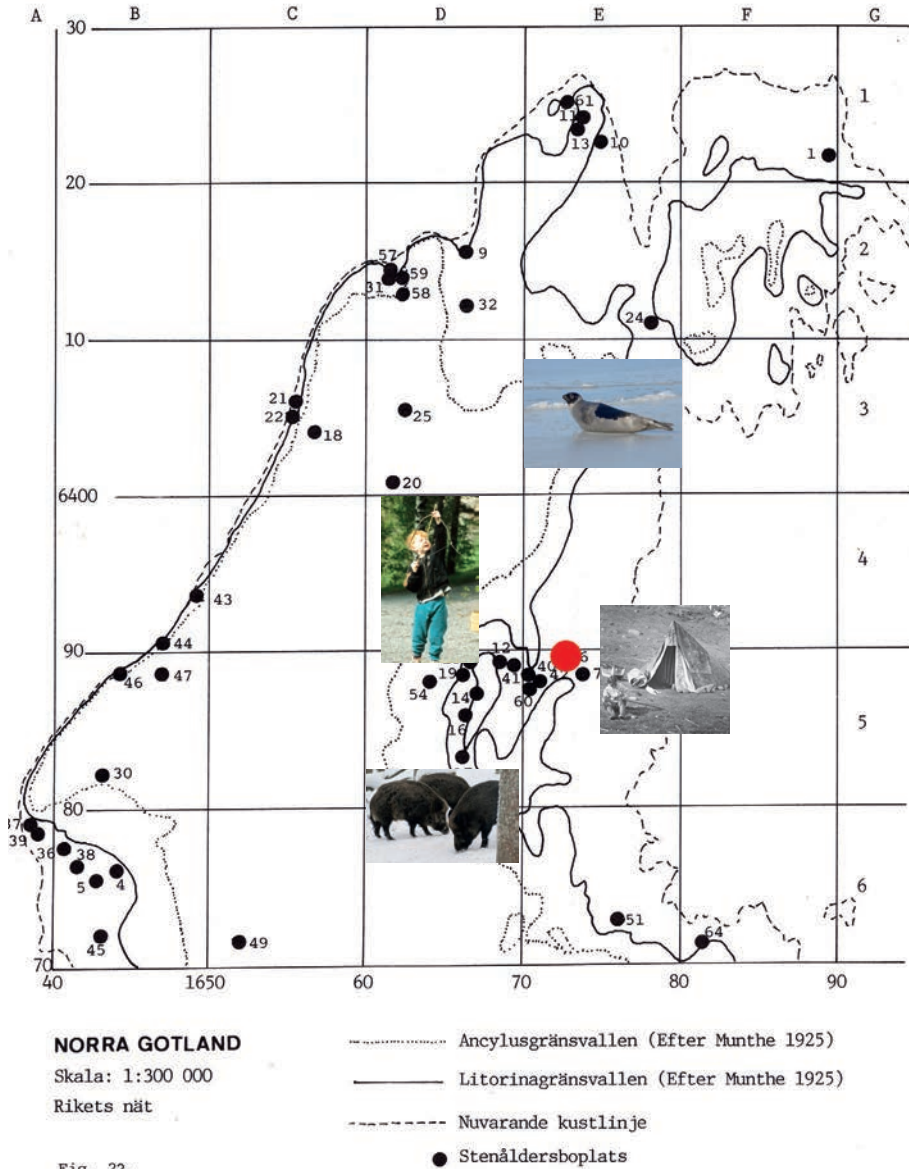

Fig. 50. Begravningsriktningarnas koppling till näringar.
 (Karta modifierad efter Österholm 1989:58, fig. 2)

accessoarier. Denna grav utgör då en dubbelgrav där pojken begravts med en äldre kvinnlig individ. I den publicerade rapporten tillskrivs gravgåvorna den begravda pojken, om än med viss tveksamhet (Stenberger *et al.* 1943:34). Mot bakgrund av dessa omständigheter så kan det, och som tidigare även påpekats, vara svårt att avgöra till vilken av de begravda individerna gravgåvorna relaterar. Den kvinnliga individen i grav 3a har dock gravlagts med huvudets position i en östlig riktning. Endast två individer, två kvinnor är begravda med huvudet i en östlig position. Kvinnan i grav 3a har påtalats, och den andra utgörs av kvinnan i grav 6. Som tidigare nämnts har både Janzon och Sjøvold påpekat, att denna kvinna skiljer ut sig från det övriga skelettmaterialet genom att hon tycks ha haft ovanligt kraftiga östliga (mongoliska) drag (Sjøvold 1974:190; Janzon 1974:27; se även Dahr 1943a:122). Sjøvold menar att dessa drag är vanliga bland mellan-neolitiska kamkeramiska populationer (*ibid.*). I detta sammanhang påtalade jag också nyare DNA-forskning som indikerar att jägar-samlare på Gotland (Ajvide 58) har mer genetisk överensstämmelse med moderna populationer i Litauen, jämfört med moderna västeuropeiska populationer (Skoglund *et al.* 2014:2). Om huvudets riktning vid gravläggningen har någon koppling till individens sociala identitet, skulle då dessa omständigheter att kvinnan i grav nr 6 gravlagts med huvudet i en östlig riktning möjligen kunna framstå som mer logisk. Eventuell framtida undersökningar får då visa om detta förhållande har giltighet, och även om det möjligen kan finnas en nära släktskapsrelation med kvinnan i grav 3a

För att återgå till de övriga barngravarna och där det gått att bestämma huvudets riktning, har 6 av 8 barn, begravts med huvudets position i nordvästliga riktningar. Åtminstone en kvinna, möjligen ytterligare två kvinnor, begravda med huvudets position i denna riktning kan sannolikt också relateras till att dessa begravts tillsammans med barn (67:1, 66:2, 68b). För 68b är detta dock mer osäkert. Eftersom så många av barnen är begravda med huvudet i en nordvästlig riktning, anser jag att det är en stark indikation för att detta förhållande visar på någon slags manifestering av föreställningar och uppfattningar som barnen omfattas av inom GRK-samhället på Västerbjers. Även om antalet barn är litet, så är det enligt min uppfattning för många av dessa som begravts i en NV-riktning för att det skall röra sig om en tillfällighet.

På samma sätt är det möjligt att tolka den sydliga riktningens

betydelse som en manifestering av den landbaserade jakten och till skinn- och läderberedningens verksamhetsområde. Här är det möjligt att uppfatta att områden söder om gravplatsen kan ha utgjort jaktområden för exempelvis vildsvinsjakt. Av sammanlagt åtta gravar där huvudets position placerar sig i en sydlig riktning, kan fyra av dessa relateras till den landbaserade jakten och till skinn- och läderberedning (5, 8, 9, 10). För de resterande tre gravarna relaterar två (32, 82) till tillverkningen av kläder och accessoarer. Möjligen kan detta bero på en feltolkning från min sida när jag valt att placera dessa två individer inom detta verksamhetsområde. Då båda dessa individer endast kunde uppvisa innehav av benprylar i sina gravinventarier, men inte skrapor, valde jag att härleda dessa till tillverkning av kläder. Grav 42 som är den resterande av de tre, är inkluderad i keramiktillverkningens verksamhetsområde. Om keramikkärl använts för åteljakt på vildsvin, går det även att indirekt relatera denna individ till den landbaserade jakten och till en sydlig riktning. Det går då att associera och relatera även dessa tre till den landbaserade jakten om utgångspunkten är ett processförfarande.

Även om ingen kvinna har begravts med huvudets position i någon av de sydliga riktningarna, har däremot två män begravts med huvudets position i en nordöstlig riktning (65 och 93). Mannen med den kraftigt förkortade armen i grav nr 65 har dessutom gravlagts med huvudet i en NNÖ- riktning som då är den vanligast förekommande riktningen bland kvinnor. Konsekvenserna av den skadade armen har då sannolikt omöjliggjort ett deltagande i jaktaktiviteter. Mannen i grav 93 kan i samhällsstrukturen relateras till en marginell position inom den landbaserade jakten, genom innehav av en pilspets av ben. I gravinventarierna fanns också en flintyx och en keramikskärva. Möjligen är det flintyxan som socialt definierat honom och relaterat honom till boplatsens verksamhetsområden och beroende av denna associerade gruppstillhörighet har han gravlagts i en NÖ-riktning. På detta sätt blir det också mer förståeligt, varför de två män vars gravars fyndsammansättning mer relaterar till boplatsens verksamhetsområde, har gravlagts i just NÖ-riktningar.

Det är då mot bakgrund av ovanstående möjligt att koppla både genus, ålder och näringsverksamhet till en tolkning av de begravda individernas riktningar och placeringar i gravarna. Men kanske också

gravriktningarna i någon mån även relaterar till vilken fas i livet som individen tillhörde vid tiden för dödstillfället, exempelvis vad gäller ungdomar. En sådan tolkning möjliggörs genom omständigheterna med den unga individ som återfinns i grav nr 37 (se tabell 10). Individen i denna grav har bedömts utgöra lämningarna efter ett barn 12-14 år. Någon könsbestämning har inte gått att göra för denna unga individ, men jag uppfattar det ändå som om detta möjligen skulle kunna vara en ung kvinnlig individ. Den större mängden bearbetade djurtandspärlor (71 st) och även några obearbetade djurtänder (3 st), sett i relation till hur dessa fyndkategorier i övrigt fördelar sig bland osteologiskt bestämda individer av kvinnligt kön, gör ett sådant antagande möjligt. Om detta antagande är rimligt så har denna unga kvinna i vissa avseenden möjligen ännu betraktats som ett barn, då hon begravts med huvudet i en NV-riktning.

Om detta antagande är korrekt är det möjligt att det här rör sig om en ung kvinnlig motsvarighet till den jämnåriga unga manliga individen i grav nr 5. Dock med den skillnaden att denna unga kvinnliga individ sannolikt inte har hunnit bli fullständigt upptagen i den vuxna kvinnliga gemenskapen innan hon avled. Att bli betraktad som vuxen kvinna behöver inte alltid vara relaterad till menstruation och reproducerande funktioner. Exempelvis omtalas i Martha Maktars dokumentär *Qulliq (oil lamp)* (1993) hur unga inuitflic or inte tilläts gifta sig förrän de kunde hantera och sköta sin egen *qulliq*.

En förståelse och kunskap om naturmiljö och människors möjlighet att både leva i och relatera till denna, vilket togs upp i den kontextualisering som presenterades i del III, kan då vara en viktig förutsättning för en fördjupad förståelse av både sociala och möjliga ideologiska uttryck.

Sammanfattning

De olika kapitalarternas relationer och förhållanden som utkristalliserades i det föregående delavsnitt IV, har då legat till grund för den resultatanalys som redogörs för i denna del V. Detta redovisas i en sammanställning av kapitalsammansättningarna av hur enskilda individer grupperar sig inom olika verksamhetsområdets praktiker,

och hur dessa individer därmed relaterar till gruppstrukturer bland människorna på Västerbjers.

Ambitionen är även att undersöka hur vertikala och horisontella strukturer presenterar sig inom dessa verksamhetsområden ur ett individuellt perspektiv. Detta innebär att jag med utgångspunkt i de enskilda individernas olika sammansättning av artefakters kapital, har försökt att både illustrera och relatera dessa till ett verksamhetsområde och ett socialt sammanhang, som överensstämmer med den kapitalart som dominerar hos de enskilda individerna. I de fall där två individer tycks ha likartade fyndkombinationer kan olika faktorer samverka till att vissa artefakter kan ses som mer *kapitaldominanta*, i relation till andra artefakter i olika fyndkombinationer. Begreppet kapitaldominant bidrar då till att synliggöra en ackumulering av en kapitalart, exempelvis ett ackumulerat hantverkskapital genom innehav av flera redskap av samma typ.

De primära verksamhetsområden som utkristalliserats i undersökningen av artefakternas kapitalarter, har främst gått att relatera till jaktens- och boplatsens verksamhetsområde. Inom dessa båda verksamhetsområden har det varit möjligt att definiera ytterligare verksamheter som kan relateras till som olika delområden inom de båda övergripande verksamhetsområdena. Aktiviteterna inom boplatsens verksamhetsområde, måste inte nödvändigtvis ha försiggått på själva boplatsen, utan begreppet används här mer som en samlande term som inbegriper olika verksamheter som exempelvis keramik tillverkning, skinn- och läderberedning.

Inom jaktens verksamhetsområde har det varit möjligt att definiera verksamheter både till marin jakt och fiske, men även till en tydlig förekomst av landbaserad jakt på vildsvin och pälsdjur (exempelvis hare och räv). Inom boplatsens verksamhetsområde har det gått att finna delverksamheter som berör keramik tillverkning, skinn- och läderberedning, och tillverkning av kläder och accessoarer. Några verksamheter som jag i detta sammanhang inte har lyckats att definiera, är exempelvis konstruktion och samlandet.

Ensamlande verksamhet, har med stor sannolikhet även förekommit, exempelvis samlande av ätbara växter och frukter, dricksvatten, eller andra typer av användbart material som skog och mark kan erbjuda, så som lera för keramik tillverkning. Dock har jag inte lyckats finna några

tydliga relationer mellan olika artefaktkategorier och individer som kan relateras till denna typ av samlande verksamhet. Många av samlandets relationer kan i min analys därför endast förstås på ett indirekt sätt. Relationerna blir för oprecisa och ospecifika för att analyseras, och jag har därför valt att inte konkret omfatta samlandets praktik i denna del av analysen.

När det gäller jaktens verksamhetsområde är det framför allt variabler och kapitalarter som utkristalliserar sig i relation till olika jaktvapen och fångstredskap, som gör att jag kan tala om jaktens verksamhetsområde. Utifrån artefaktanalysen tycks jakten då primärt vara relaterad till män, där exempelvis harpuner för jakt på större vilt endast förekommer i mansgravar. Utifrån en sammanställning av artefaktkategorierna som kan härledas till jaktens verksamhetsområde, och i relation till förekomst i gravar, framträder överraskande det intressanta förhållandet, att det finns en tydlig skillnad mellan vilka individer som ägnar sig åt marin jakt, och vilka som jagar på land. Ingen av de marint jagande männen ingår i gruppen som jagar på land.

Generellt tycks det förhålla sig så att den landbaserade jakten på vildsvin och pälsdjur (hare och räva), i likhet med vårvinterfisket har engagerar fler människor ur gruppen, i jämförelse med säljakten. På ett allmänt plan överensstämmer detta förhållande med de resultat som Storå kommit fram till: att jakten på vildsvin tycks vara mer omfattande än jakten på säl (Storå 2001e:1).

En intressant omständighet i sammanhanget är att endast tre kvinnogravar uppvisar något stöd för en aktivt deltagande relation till jaktens verksamhetsområden. Dock framstår detta deltagande som att den varit av mer marginell karaktär. Ingen kvinna återfinns dock inom säljakten verksamhetsområde, där uteslutande vuxna män förekommer. Säljakten tycks därför ha varit en exklusivt manlig verksamhet, en omständighet som förstärks av att inga harpuner har påträffats i kvinnogravar.

Inom boplatsens verksamhetsområde kan då i likhet med förhållandena inom jakten, flera verksamhetsområden utkristalliseras, vilka primärt på olika sätt relaterar till hantverk och produktion för överlevnaden. Även här finns det tydliga skillnader mellan vilka individer som ägnar sig åt de olika verksamheterna. Dessa förhållanden grundar sig då på de variabler och kapitalarter som utkristalliserat

sig med relation till hantverk och boplatsens verksamhetsområde, exempelvis keramiktillverkning, skinn- och läderberedning, och inte minst produktion av kläder och accessoarer.

Den verksamhet som framstår som den mest omfattande, och som tycks engagera flest gruppmedlemmar, är tillverkningsprocesser av skinn- och lädermaterial. Verksamhet kan då relateras till exempelvis tillverkning av kläder och accessoarer, men sannolikt även framställning av andra typer av skinn- och läderprodukter som människorna har behövt. Möjligheten att det som kan ligga till grund för en byteshandel produceras som ett överskott inom denna verksamhet, framstår i detta ljus som inte helt otänkbart. Ett intressant exempel utgör kvinnan i grav nr 62 som är en av de två individer som innehar två av de bältesplattor som påträffats. Jag har tidigare i avhandlingen framfört att dessa bältesplattor möjligen kan ha använts i samband med att linköra med hund. Denna kvinna har också bärnsten och en dentaliumpärla bland sina gravgåvor. Intressant är då också att mannen i grav nr 39 vilken innehar det andra paret av bältespännen som påträffats på gravfältet, också återfinns inom verksamhetsområdet som relaterar till produktion av kläder och accessoarer. Om tolkningen är rimlig, framstår det som analysmässigt intressant att båda dessa individer, vilka därmed skulle kunna uppfattas som gruppens ”handelsresande”, befinner sig inom samma verksamhet.

Utifrån analysresultaten som presenterats görs ett försök att sammanföra alla data från de olika verksamhetsområdena. I illustrationen i fig. 48 blir det tydligt hur verksamheter och gränser mellan olika aktiviteter griper in i, och överlappar varandra. Något som också blir mer tydligt är att vissa individer förekommer inom vissa verksamheter, men inte inom andra. Detta visar att det finns individer med en tydlig specialisering inom gruppen, en specialisering som inte nödvändigtvis alltid måste vara grundad i en könsbaserad arbetsdelning. Framför allt framträder detta förhållande tydligast inom det som jag valt att kalla för boplatsens verksamhetsområde. Det område som framstår som mest könssegregerat är jaktens verksamhetsområde, där endast tre kvinnor kan relateras till verksamhet inom fisket och den landbaserade jakten

Barnen tycks också redan från åtminstone ca 7-års ålder ha fått börja göra nytta och bidra till gruppens verksamheter, för att vid omkring 12-13 års ålder betraktas som del av vuxengemenskapen. Gruppens

sammanlagda kapitalarter skapar genom dessa olika förhållanden, förutsättningar för ett arkeologiskt Habitus bland gropkeramikerna på Västerbjers, som på många sätt manifesteras i gravarna och strukturerar sig kring praktiker för överlevandet och den näringsekonomiska produktionen (se fig. 49)

Trots att gruppen tycks ha handelskontakter utanför det egna lokalområdet, har inte människorna påverkats av utifrån kommande intryck och ”impulser” och i någon större omfattning. Åtminstone inte utifrån hur materialitetens sammansättning ser ut i gravarna. Den utifrån kommande artefaktkategori som framstår som den som varit mest nödvändig för GRK-gruppen på Västerbjers, är behovet av flintyxor och möjligen även bergartsyxor, vilka då kanske har utgjort det främsta skälet till handelskontakter. Gruppen tycks därmed ha haft en förhållandevis konservativ syn på materialitet, där det i analysen framstår som att de redskap som använts helst skall vara beprövat funktionsdugliga. Det framstår därför som om gruppen av människor på Västerbjers därmed tycks ha haft en stark relativ autonomi, vilka möjligen kan ha påverkat sociala relationer utanför det egna lokalområdet, men tycks inte ha varit tillräckligt tillåtande för att dessa sociala handelskontakter ska ha påverkat i omvänd riktning i någon större utsträckning. För att få tillgång till flintyxor tycks en viss överskottsproduktion ha förekommit framför allt inom skinn- och läderhantverket och produktion av olika slag relaterat till detta område.

I anslutning till sammanställningen av de kombinerade resultaten av artefaktanalysen och analysen av olika verksamhetsområden, har det också blivit tydligt för mig att begravningsriktningarna och huvudets position relaterar till och avspeglar den i analysen framkomna samhällsstrukturen och individers gruppstillhörighet.

Som jag tidigare påtalat, är ett problemområde som flera forskare har diskuterat, frågan om hur gravarna på Västerbjers placeras sig i rummet (se bland annat Malmer 1962, 1975; Janzon 1974; Sjøvold 1974; Knutsson 1995; Eriksson 2004; Wallin 2010a). Jag vill här kort återkoppla till Helena Knutssons påstående att skillnaden mellan kön/genus och ålder inte markerad, eller är otydligt markerad i gravar som tillhör GRK (Knutsson 1995:197). Mot bakgrund av vad som framkommit i min egen analys, går det att starkt ifrågasätta de av Knutsson påtalade förhållandena. Både vad gäller gravriktningar och hennes uppfattning

att det inte skulle förekomma några exklusivt kvinnliga föremål. Trots Knutssons påstående där hon anser att inga exklusivt kvinnliga föremålskategorier tycks förekomma, utgör exempelvis bergartsyxorna en sådan exklusivt kvinnlig kategori, – vilket även Janzon konstaterat redan 1974 – men jag vill hävda att även kategorin obearbetade sältänder utgör en sådan exklusivt kvinnlig kategori. Likaså utgör harpuner en tydlig exklusivt manlig artefaktkategori på Västerbjers. Från mitt arkeologiska perspektiv framträder då tendenser till en annan logisk struktur vid en analys av dessa gravars innehåll

Att individens grupptillhörighet och identitet har varit viktig att manifesteras genom materiell kultur kan också indikeras genom förekomst av cenotafer. Förekomsten av *cenotafer* inom GRK på Gotland, exempelvis på (RAÄ 171) Ajvide, Eksta sn, är något som påtalas av Burenhult (1997a:54). På Västerbjers finns en möjlig cenotaf, grav 59. En cenotaf, vilket rituellt sett är en komplett gravkonstruktion men som saknar mänskliga kvarlevor, kan uppfattas som gravmonument för individer som förolyckats exempelvis i drunkningsolyckor, och där man inte haft någon kropp att begrava.

Detta innebär att GRK-människorna tycks ha ansett att ett ”avslut” för en avliden, försvunnen eller förolyckad medmänniska har varit så viktigt att det måste manifesteras. För att åstadkomma ett sådant avslut kan det då krävas en manifestering som gör det möjligt att symboliskt identifiera den förolyckade individen. Både för de kvarvarande levande människorna, men kanske även ur ett kosmologiskt hänseende för att den förolyckade individens ande eller själ skall kunna finna tillbaka till sin gravplats. I texten har jag tidigare framfört möjligheten av att keramikkrärl kan ha använts intill gravarna som brinnande *qulliqs* vid gravläggningarna, och fungerat som vägvisare för den avlidnes själ. När tranet brunnit slut kan i förekommande fall några av dessa krärl ha krossats och nedlagts i graven. En sådan tolkning innebär också att gravarna bör ha stått öppna under den tid det tar för tranet att brinna ut, och inte omedelbart fyllts igen.

Utifrån analysens resultat framstår det enligt min uppfattning som ganska tydligt, att gravens yttre rumsliga placering i förhållande till andra gravar *inte* är det som har varit centralt – utan att det är gravens inre manifestering med huvudets placering i kombination med gravgåvornas materialitet som skapar mening. Från mitt perspektiv går det därför att

göra tolkningen att gravriktningen och huvudets placering relaterar till de ekologiska och geografiska områden där näringsverksamheten har bedrivits och där den begravda individen har varit verksam. Åtminstone anser jag att det finns tendenser som visar på att ett sådant förhållande är möjligt.

Något som kan stärka denna uppfattning är exempelvis förhållandet att flera av de män som är begravda med huvudet i N-riktning och utifrån gravfynden och artefakternas kapitalsammansättning, kan relateras till säljaktens verksamhet. Den NNÖ-riktningen och den NÖ-riktningen skulle då för populationen på Västerbjers och i deras föreställningsvärld, geografiskt och teoretiskt kunna relatera till det jag valt att kalla boplatsens verksamhetsområde. Detta behöver då inte nödvändigtvis relaterar till den fysiska ”boplatsen”, utan begreppet används som en samlande term för aktiviteter som kan relateras till detta verksamhetsområde. Även om ingen kvinna har begravts med huvudets position i någon av de sydliga riktningarna, har däremot två män begravts med huvudets position i en nordöstlig riktning (65 och 93). Mannen med den kraftigt förkortade armen i grav nr 65 har dessutom gravlagts med huvudet i en NNÖ-riktning som då är den vanligast förekommande riktningen bland kvinnor. Konsekvenserna av den skadade armen har då sannolikt omöjliggjort ett deltagande i exempelvis jaktaktiviteter, och därmed gjort honom hänvisad till aktiviteter relaterade till boplatsens verksamhetsområde. Geografiskt innebär då NÖ-riktningen kust- och strandområdet för Västerbjers.

När det gäller barngravarna har 6 av 8 barn begravts med huvudets position i NV-riktningar. Åtminstone en kvinna, möjligen ytterligare två kvinnor, vilka är begravda med huvudets position i denna riktning kan sannolikt också relateras till att dessa begravts tillsammans med barn. Eftersom så många av barnen är begravda med huvudet i en NV-riktning, anser jag att det är en stark indikation för att detta förhållande visar på någon slags manifestering av föreställningar och uppfattningar som barnen omfattas av inom GRK-samhället på Västerbjers.

Densydligariktningens betydelse kan då tolkas som en manifestering av den landbaserade jakten och till skinn- och läderberedningens verksamhetsområde. Här är det möjligt att uppfatta att områden söder om gravplatsen kan ha utgjort jaktområden för exempelvis vildsvinsjakt. Av sammanlagt åtta gravar där huvudets position placerar sig i en sydlig

riktning, kan fyra av dessa relateras till den landbaserade jakten och till skinn- och läderberedning.

Mot bakgrund av vad som framkommit i analysen är det då möjligt att koppla både genus, ålder och näringsverksamhet till en tolkning av de begravda individernas riktningar och placeringar i gravarna. En förståelse och kunskap om naturmiljö och människors möjlighet att både leva i och relatera till denna, vilket togs upp i den kontextualisering som presenterades i del III, kan då vara en viktig förutsättning för en fördjupad förståelse av både sociala och möjliga ideologiska uttryck.

Del VI
Avslutning

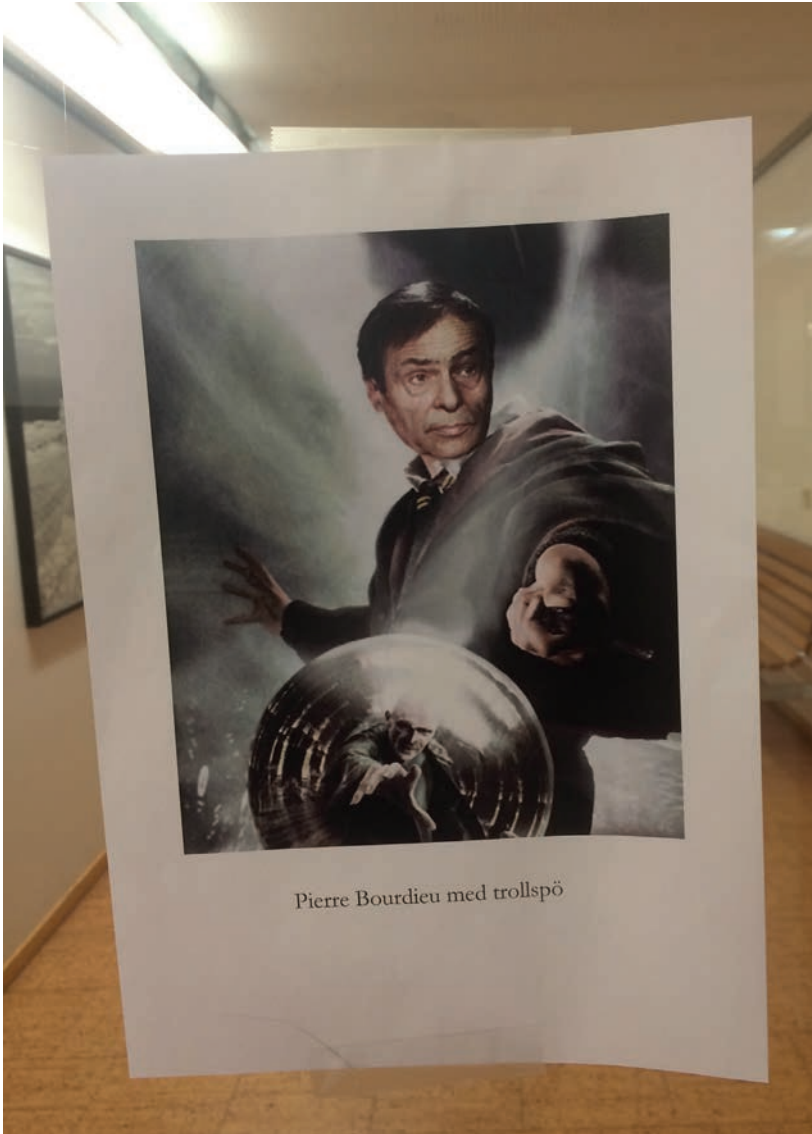

Fig. 51. Bourdieu har viftat med sitt trollspö. Foto: Håkan Karlsson.

Bourdieu och arkeologi

Det är vår strävan efter att ständigt försöka utveckla vår arkeologiska kunskap och förståelse över möjliga skeenden som driver oss vidare i den arkeologiska forskningen, och som även låter oss återvända till material som tidigare beforskats med hjälp av nya eller utvecklade teorier och metoder. Detta för att pröva dessa och förhoppningsvis hitta nya möjliga tolkningar och förklaringar på tidigare resultat, synliggöra förbisedda detaljer, eller finna nya sociala kategorier, etc.

En av de bärande tankarna med denna avhandling har därför varit att försöka utveckla de metodologiska möjligheterna till att visualisera immateriella relationer och praktiker i en arkeologisk kontext. Detta har gjorts genom att undersöka på vilket sätt möjligheterna och potentialen i den epistemologi och de teoretiska begrepp, som utvecklats av den franska sociologen Pierre Bourdieu, kan bidra till att visualisera dessa immateriella förhållanden. Det som enligt min mening gör Bourdieus epistemologi både intressant och fortfarande aktuell för arkeologin är, att dessa resonemang fokuserar på relationer mellan positioner, och skapar därmed förutsättningar för att synliggöra strukturer som inte är omedelbart observerbara (Bourdieu 1992a:53). En av frågeställningarna i detta arbete har därför varit: *Hur kan man tillämpa och utveckla potentialen i Pierre Bourdieus resonemang och nyckelbegrepp, i studier av det arkeologiska materialet?*

Det konstaterades också inledningsvis till denna avhandling att användandet av Bourdieus teorier och begrepp inom arkeologin inte är någon ny företeelse, utan dessa har använts och diskuterats i ett flertal arkeologiska studier och sammanhang. Med utgångspunkt i min egen förståelse av Bourdieus tankegångar och nyckelbegrepp har jag även kunnat konstatera att Bourdieus teorier och begrepp också tycks ha

använts på ett mer – eller mindre – framgångsrikt sätt i tidigare studier. I de sammanhang där Bourdieus resonemang tidigare har använts vid uttolkandet av det arkeologiska källmaterialet, uppvisar analyserna ofta på ett förenklat användande av dessa. Frågeställningen relaterar då till att flertalet av dessa studier inte tycks ha tagit hänsyn till komplexiteten i Bourdieus teorier och nyckelbegrepp, vilka istället ofta har använts på ett *ad hoc*-liknande manér.

För att undersöka vilka möjligheter komplexiteten i Bourdieus resonemang kan erbjuda för ett arkeologiskt tolkningssammanhang, var det därför nödvändigt att närmare granska innehållet i dessa tankegångar och begrepp. De begrepp som främst avses här är Bourdieus kapitalbegrepp; *symboliskt kapital*, *kulturellt kapital*, *socialt kapital*, men också begreppen *Habitus* och *fält*. Denna granskning, vilken genomfördes i avhandlingens del II, visade att om man skall följa Bourdieu i strikt mening så innebär det att de flesta av Bourdieus nyckelbegrepp i så fall *inte* kan användas *ad hoc* i arkeologiska tolkningssammanhang av förhistorien. Detta eftersom många av de förhistoriska samhällen vi studerar, i allmänhet tycks sakna de typer av samhällsstrukturer Bourdieu hänvisar till som ”lagringsbara” (eg. examina, titlar, lagar, institutioner).

Svaret på den ovan nämnda frågan är då: begreppen och resonemangen måste omvandlas och transponeras för att bli brukbara. Detta förhållande relaterar och leder då fram till nästa frågeställning: *Hur kan Pierre Bourdieus nyckelbegrepp omformas och transponeras för att möjliggöra en arkeologisk analys och tolkning av sociala strukturer och försörjningsmässig praxis på Västerbjers?*

I granskningen av innehållet av Bourdieus teorier och begrepp framskyttade vissa möjligheter till att kunna omforma och transponera dessa resonemang till en arkeologisk kontext. Svaret på frågan återfanns framför allt i Bourdieus formuleringar ”accumulate in objectified form” och ”incorporate state”, vilka lämnade en öppning för en arkeologisk anpassning av dessa kapitalbegrepp (Bourdieu 1992a:125). Detta eftersom det som återstår av förhistorien är de materiella – om än fragmentära – spåren av dåtida liv. En fundamental utgångspunkt för arkeologiämnet är att dessa artefakter och lämningar är meningsbärande (Hodder 1986:3; Olsen 2010; Olsen *et al.* 2012). Hur blir då dessa artefakter meningsbärande? Vad kan ha legat till grund

för konstituerandet av artefaktens symboliska innehåll och värde i det förhistoriska gropkeramiska samhället på Västerbjers? För att kunna utkristallisera ett arkeologiskt Habitus var det därför nödvändigt för mig att kontextualisera vilka förutsättningar som ligger till grund för skapandet av ett förhistoriskt symboliskt kapital bland gropkeramiker, och på så sätt försöka kartlägga vari de arkeologiska förhistoriska kapitalarterna bestod. Hela avhandlingens del III ägnades därför åt att försöka kontextualisera förutsättningarna för den gropkeramiska kulturen på Gotland, och att undersöka vilka förutsättningar som kan ha legat till grund för skapandet av symboliska värden på Västerbjers. I del III försökte jag därför skapa en översiktsskild av denna kulturyttring, genom att presentera och skissera ett generellt ramverk för GRK-populationens naturmiljöbetingelser och existentiella förutsättningar under mellaneneolitikum på Gotland. Detta har inneburit att jag har resonerat kring, och belyst, en rad teman som på olika sätt har berört möjligheten att analysera struktur och praxis och för att synliggöra immateriella relationer bland gropkeramiker på Västerbjers.

Alla begrepp som Bourdieu laborerar med är konstruerade att fungera i en praktik och i analyser av ett empiriskt material. Det är alltså först när dessa begrepp sätts i rörelse mot ett material som de får sin fulla mening (Broady 1991:17). Ett begrepp utan kontext är alltså lite som ett lösfynd i en monter på ett museum – det behöver ett sammanhang och en kontext för att bli mer begripligt. Detta förhållande leder då slutligen fram till avhandlingens tredje och sista frågeställning: *Kan man med hjälp av Pierre Bourdieus resonemang nå fram till resultat och antaganden rörande samhälle, grupp, och individuell identitet i gravmaterialet från Västerbjers?* Genom hela detta avhandlingsarbete har min ambition och strävan varit att nå fram till, och undersöka denna användbarhet. I en analys av artefakternas kapitalsammansättning i gravarna på Västerbjers, i relation till hur dessa fördelar sig mellan individer, och mot bakgrund av näringsekonomiska och miljömässiga förhållanden har det varit möjligt att utkristallisera både struktur och praxis bland gropkeramiker på Västerbjers.

Med utgångspunkt i de olika kapitalarternas materialiserade relationer, avser jag därför i det följande att kortfattat resonera kring definitionerna och användbarheten av de olika kapitalbegreppen och hur dessa efter anpassning och transponering har konstitueras i ett

arkeologiskt sammanhang, i relation till de resultat som framkommit i avhandlingens fallstudie och analys.

Jägarkapital och jaktens verksamhetsområde

Kan en förhistorisk ”erfarenhetsbaserad praktik” jämföras med ”utbildning” eller ses som en form av ”bildningskapital” i modernt hänseende, och därmed som en form av kulturellt kapital på det sätt som Bourdieu avser?

Utifrån resonemangen kring olika artefakter vilka kan relateras till jaktens verksamhetsområde anser jag att det går att hävda, att jägarkapitalet i sin konstitution är en typ av förhistoriskt kulturellt kapital. Begreppet jägarkapital är relaterat till ett fält, det som jag har valt att kalla för jaktens verksamhetsområde. Inom detta fält kan jägaren förmera eller utöka sitt innehav av jägarkapital. Detta kapital kan då också bytas (konverteras) mot andra tillgångar, till exempel social makt (renommé) eller ekonomiska värden (mat, handelsvaror). Med hjälp av olika ”kriterier” utestänger man andra, eller delar av gruppen av människor, och jägarna skapar härigenom ett slags ”monopol” på rätten att jaga – framför allt jakten på säl, eller större bytesdjur. Kriterier för att utestänga delar av samhällsgruppen kan exempelvis utgå från rådande ideologi och synen på könsroller och arbetsdelning, som exempelvis kan ha kopplats till initiationsriter, men även styrts av aktivitetens praktik och utförande.

Kulturell kompetens kan då konstitueras som kulturellt kapital i de objektiva relationerna som etableras mellan systemet för ekonomisk produktion, i vårt fall exempelvis säljakten, och systemet för produktion av producenter som här då skulle innebära ”familjen” eller samhället (Bourdieu 1992a: 124).

Ett barn till en renommerad säljägare behöver inte nödvändigtvis bli en lika duktig säljägare som sin jagande förälder. Det finns ingenting som garanterar med automatik att barnet kommer att bli lika skicklig eller duktig, för att föräldern har tillskansat sig ett renommé som duktig jägare. Eftersom samhällets doxa är uppbyggt kring ett arkeologiskt habitus där överlevandet är det som är viktigt, kan lämplighet också vara avgörande för inom vilket verksamhetsområde barnet hamnar i

vuxenlivet. Därför är det möjligt att barnets inkluderande i exempelvis jaktlaget styrs eller bestäms av tidpunkten när barnet är moget att tas upp i denna gemenskap.

Den 13–14-åriga individen i grav nummer 5 på Västerbjers, som tidigare påtalats, indikerar att detta skulle kunna ske i början av tonåren, åtminstone vad gäller den landbaserade jakten. Alla män som ingår i den säljagande gruppen är vuxna. Det skulle därför kunna vara möjligt att uppfatta det som; att hitta sin föda/näringsintag från skog och mark ”kan vem som helst”, men att det kräver andra typer av förmågor/lämplighet för att bli en säljägare. Med tanke på att man sannolikt har punerat sälar, och harpunen inte är direkt dödande, bör det ha krävts både teknik och muskelstyrka för att orka hala in och hålla emot ett kämpande byte. Yngre vuxna har sannolikt inte byggt upp en sådan styrka, vilket kan göra det mer förklarligt varför gruppen av säljägare utgörs av vuxna män. Teoretiskt skulle en sådan tolkning innebära att möjligheten till att upptas bland de säljagande jägarna sker vid en senare tidpunkt i en individs liv, vilket skulle kunna relatera till att det även finns ett livscykliskt perspektiv på denna verksamhet, som kanske också yttrar sig i begravningsriktningarna.

Om kvinnorna utgör den grupp som huvudsakligen ansvarar för exempelvis näringsfång från skog och mark (samlande), då de inte tycks ha deltagit aktivt i jakten, så skulle detta kunna vara en källa till att attributen i kvinnogravarna är så tydligt manifesterade. I det dåtida levande gropkeramiska samhället har förmodligen de allra flesta haft förmågan att känna igen, och kunnat ”peka ut” en säljägare. En säljägare har förmodligen också haft en tydlig socialt definierad position i det gropkeramiska samhället. Att vara säljägare behöver därför möjligtvis inte förhandlas lika kraftfullt för att manifesteras, medan det eventuellt kan vara svårare att visa på sin individuella duglighet i andra sammanhang, exempelvis i näringsfång relaterade till skog och mark. En individ kan generellt ha ett tydligt socialt definierat arkeologiskt Habitus utan att det för den skull innebär en dominerande position i samhället eller gruppgemenskapen. I gravmaterialet från Västerbjers blir det då extra intressant när man betraktar den materiella kulturen i kvinnogravar respektive mansgravar. I materialet från Västerbjers är det nästan övertydligt att ingen kvinna ser ut att ha blivit begravd med vapen avsedda för marin jakt eller säljakt (harpun). Denna föremålskategori

tycks undantagslöst vara förbehållen manliga individer på Västerbjers. Genomgående förekommer också färre föremålskategorier i de manliga gravarna i jämförelse med kvinnogravarna som övervägande har flera föremålskategorier. En möjlig tolkning av detta förhållande skulle möjligtvis kunna relateras till det förhållande att det i ett arkaiskt skriftlöst samhälle är viktigt att behålla det ”kulturella arvet”, traditioner, minnen, kunskap om seder och bruk, etc. Det är då också rimligt att anta att den eller de individer som förvaltar detta kulturella kapital ”skyddas” av gruppen, för att undvika att gruppens kulturella resurser försvinner. Bland säljägare skulle man därför kunna tänka sig att det är icke-jagande individer, huvudsakligen kvinnorna, som i det här fallet utgör dessa kulturella resurser. Att exempelvis jaga säl under vårvintern är inte helt riskfritt, vilket den berömda gotländska ”stora Kutatavlan” i Fårö kyrka kan berätta om (Wallin & Sten 2007:23). Likartade förhållanden avseende risker bör även ha gällt jakten på vildsvin.

Jägarna delar en gemensam ”jaktkultur”, som skapar en känsla av identitet och gemenskap, och därmed ett likartat arkeologiskt Habitus hos dessa jägare. Inom gruppen av jägare finns då även utrymme för horisontella skillnader, mellan individuella jägare som så att säga befinner sig på ”samma trappsteg”. Inom jaktens verksamhetsområde kan jägaren på olika sätt utöka och ackumulera sitt kapitalinnehav, genom exempelvis framgång i jakten. På detta sätt kan jägarens renommé växa både inom gruppen av jägare, och även utanför gruppen, och relaterar då till den dominerande ideologin i samhället, överlevandet. Detta förhållande resulterar i att det ger förutsättningar för en kamp om vad som betecknar ”en bra jakt” likväl som vad som anses vara ”en bra jägare”. Jägarkapital som en typ av förhistoriskt kulturellt kapital kan då sägas relatera till de dominerande idéerna i det gropkeramiska samhället. Det är då möjligt att dessa idéer då också är relaterade till den ekonomiska och sociala makten i samhället.

Att man då kan tala om jaktens verksamhetsområde som ett socialt fält, beror på att det inom detta verksamhetsområde går att se möjligheten av förekomst av sociala strider där jägarna konkurrerar om något de har gemensamt. Det som dessa jägare kan tänkas konkurrera om är då, exempelvis framgång i jakten – att vara den som faller bytet – erkännande (renommé) från andra jägare, och kanske även rätten att

bedöma, eller bestämma, hur jakten skall genomföras. Det är möjligt att det även har förekommit en ”fördelningspolitik” som konkurrerande faktor, vid exempelvis styckandet av bytesdjuret, beroende på vilken roll man spelat vid fällandet av bytet.

Hantverkskapital och boplatsens verksamhetsområde

Hantverkskapitalet konstitueras genom att vi kan känna igen och identifiera hantverksskicklighet i spåren av de materiella lämningarna, som de förhistoriska människorna skapat och producerat (tillverkat). Materialiteten kan därmed sägas förkroppsliga människors handlingar och praktiker. En förutsättning för uppkomsten av hantverksproduktion, eller tillverkning av föremål, är att det finns ett behov i samhället av dessa produkter. Detta behov genererar idéer, handling och strategier för att tillfredsställa och tillmötesgå dessa behov av, till exempel pilspetsar, harpuner, benprylar, yxor, m.m. I fallstudiens analys av artefakternas kapitalarter visar materialiteterna som människor har skapat, på en rad olika erfarenhetsbaserade praktiker, både hantverksskunnande, materialkännedom och även kännedom om exempelvis jaktteknik och inte minst bytesdjurens anatomi och beteenden. Existensen av dessa föremål visar på ett behov av dessa föremål i samhället, ett behov som jag primärt vill relatera till behovet av överlevnad. Många artefakter uppvisar här teknologiskt och produktionsmässigt en stor materialkännedom, inte minst i relation till de många föremålen av ben, men även vad gäller produktionen av redskap generellt. Detta är något som även Janzon påpekar:

De vanligen mycket välbevarade föremålen i gravgodset, som tillverkats av ben, horn och tand, vittnar om en god och tränad hantverksskicklighet vid bearbetningen av dessa material. Det är också uppenbart i hur hög grad det syns ha varit *ett behov* att utnyttja just dessa material både till verktyg och prydnader av olika slag. (Janzon 1974:122, min kursiv)

Här kan man då givetvis fundera över vilka typer av verktyg som använts vid tillverkningsprocesserna och hur dessa redskap har betraktats av

människorna i samhället. Det gravgods som påträffas i gravarna på Västerbjers, kan alla huvudsakligen på något sätt relateras till som någon form av redskapstyp. Detta relaterar då till att hantverksproduktion tycks ha varit viktigt att manifesteras i gravarna. Hantverkskapitalet relaterar då också både till skapande och till brukande av artefakterna i en praktik, vilket i sin tur relaterar till ett ”yrkeshantverk” och ett ”yrkeskunnande”. Då dessa färdigheter förutsätter någon typ av praktisk ”utbildning” eller ”lärande”, går det att tala om att artefakterna representerar ett inneboende hantverkskapital. Denna typ av hantverkskapital kan då sägas utgöra ett slags ”bildningskapital” och relaterar då i sin art till ett kulturellt kapital. I huvudsak har definitionen av denna kapitalart fungerat som tidigare skisserats i det förslag till arbetsdefinition, vilken presenterades i del II:s teoriavsnitt.

Däremot visade det sig nödvändigt att skapa begreppet *kapitaldominant* som ett kompletterande analytiskt begrepp vid tolkningen av sammansättningen av enskilda individers kapitalarter, vilka utkristalliserade sig som likvärdiga i sin sammansättning, exempelvis i fråga om hantverksskicklighet. Begreppet kapitaldominant bidrar då till att synliggöra en ackumulering av en kapitalart, exempelvis ett ackumulerat hantverkskapital genom innehav av flera redskap av samma typ. Med hjälp av begreppet kapitaldominant har det också varit möjligt att synliggöra horisontella strukturer och definiera positioner hos de individer som befunnit sig på samma ”trappsteg”, d.v.s. klasstrukturer. Det har också visat på möjligheten att visualisera vilka individer som kan tänkas ha haft ”ambitioner”, eller varit dominerade, eller vilka dominerade individer som i sina ambitioner kan tänkas ha varit mer benägna att protestera eller ”revoltera”.

Det sociala nätverkskapitalet

Analysen av artefakterna har också visat att det även är möjligt att tala om ett materialiserat socialt nätverkskapital. Det sociala nätverkskapitalet gör det möjligt att få tillgång till eller tillgodogöra sig andra typer av kapital. Det relaterar då i sin konstruktion till geografiska nätverk eller kontakter, men även till kontakter och nätverk mellan olika kategorier av människor på det lokala planet – exempelvis inom både jaktens- och

boplatsens verksamhetsområde. Intressant i sammanhanget är att ett socialt nätverkskapital är möjligt att se inom alla verksamhetsområden. Exempelvis skulle man kunna definiera dessa relationer eller nätverk som kopplade till släktskap eller familjebundna relationer, handelsrelationer, eller till olika typer av gemenskapsrelationer, exempelvis kopplade till jakt och matproduktion. Ett sådant socialt nätverkskapital kan då sägas ha kommunicerats eller ”bevarats” på olika sätt genom materialitet, genom praktik i till exempel gåvoutbyte och handelsrelationer. Detta förhållande synliggörs framför allt i anslutning till föremål som är tillverkade av material som är mindre vanligt förekommande på Gotland, eller inte förekommer alls, utan dessa material kan ses som ”anomalier” eller ”främmande”, eller som utifrån kommande impulser och intryck, etc.

I Wallins studie av Västerbjersmaterialet och Visbymaterialet väljer han att exempelvis att utesluta ”outsiders” ur korrespondensanalysens klusterformationer i sin analys, vilka framstår som extrema, och menar att dessa ”outsiders” istället kan diskuteras separat utanför analysen (Wallin 2010a:67). Wallins klusterformationer skulle då möjligen kunna jämföras med verksamhetsområden. Till skillnad från Wallins metodologiska förhållningssätt så anser jag med utgångspunkt i min egen genomförda analys att även de kategorier eller materialtyper som utgör ”anomalier” eller ”outsiders” även kan inkluderas och omfattas direkt i analysen och den övergripande tolkningen som en möjlig förklarande länk till hur förändring inom ett samhälle växer fram. Wallins studie bör därför betraktas som en lovvärd pilotstudie och som ett försök att belysa hur struktur och praxis har organiserat sig bland GRK på Västerbjers och i Visby med hjälp av korrespondensanalys. Men enligt min uppfattning anser jag att de presenterade variablerna i Wallins analys blir för generella, och tappar genom användningen av korrespondensanalysmetoden möjligheten till mer specifika tolkningar av materialet. Det förtar dock inte det forskningsmässiga värdet och betydelsen av Wallins analys för resultaten av min egen analys. Arkeologiskt är det också möjligen så att antalet variabler begränsas av det arkeologiska materialets förgängliga ofullständighet, och att betydligt större mängder av arkeologiska data kan vara nödvändigt. Därmed går det att konstatera att det behövs välgrundad kunskap om variablerna för att vara meningsfullt i en arkeologisk analys oavsett

vilken metod man väljer. I stället för att primärt då diskutera dessa typer av föremål som ”importgoods”, där betydelsen av ordet ”import” möjligen betonar ett mer ekonomiskt hierarkiserande perspektiv, så kanske sådana typer av föremål skall diskuteras mer utifrån en betydelse och betoning av ett socialt nätverkskapital. Ett socialt nätverkskapital, kan på detta vis även indikera en breddad erfarenhetsram, kunskap om och kännedom om andra sätt att leva sitt liv.

En sådan typ av ”relationell materialitet” kan genom detta förhållande sägas generera status, om än kanske inte primärt i betydelsen ”ekonomisk” status (Bourdieu & Passeron [1970] 2008:213–114). Likväl som att ett sådant nätverkskapital även skulle kunna ha skapat distans i relationer till övriga gruppmedlemmar, som saknar dessa utökade erfarenhetsramar. Detta begrepp kan då på så sätt även användas för att visa på bristande överensstämmelse mellan individers Habitus.

Jag vill hävda att en sådan förståelse öppnar för tolkningar som vill undersöka varför vi uppfattar vissa förhistoriska samhällen som ”homogena”, trots att många av dessa grupper av människor uppenbarligen haft både kännedom och kunskap om andra sätt att leva sitt liv, utan att själva förändra sina materiella uttryck.

Detta skulle då i sin förlängning kunna relatera till graden av relativ autonomi inom gruppen, hur påverkbar gruppen är för utifrån kommande idéer och impulser. För gruppen av människor på Västerbjers tycks förhållandet vara att man inte låtit sig påverkas av andra grupper av samtida människors sätt att leva, i någon större utsträckning. Här skulle man kunna definiera ”andra grupper” av samtida människor med TRB eller SYX. Personligen anser jag det borde vara mer fruktbart att diskutera dessa ”andra grupper” av människor med utgångspunkt i skillnaderna i näringsekonomierna och sätten att försörja sig på som genererar olika *livsstilar*: som jägare och fiskare eller som jordbrukare och boskapsskötare – hellre än att definiera dessa människor som olika ”folkgrupper” eller olika ”kulturer”.

Arkeologiskt Habitus och doxa

Då vi i arkeologiska sammanhang, enligt min uppfattning, aldrig kan uppnå en fullständig kunskap om de förhistoriska kapitalarterna, kan vi heller inte tala om ett fullständigt Habitus. För att särskilja och tydliggöra det fragmentära arkeologiska förhållandet har jag därför valt att med hjälp av förledet *arkeologiskt* Habitus, visualisera att det definitionsmässigt handlar om ett ofullständigt Habitus. Hur ett *arkeologiskt Habitus* gestaltar sig styrs alltså i likhet med Bourdieus definition av begreppet Habitus, av sammansättningen av de ackumulerade kapitalarter som konstituerar det.

Ett förhållande och tema som har återkommit ett flertal gånger i fallstudiens genomgång av artefakternas kapitalarter, är betydelsen av det jag valt att definiera som *överlevnad*, som då relaterar till något slags övergripande arkeologiskt habitus för gruppen av människor på Västerbjers. Utan mat, kläder och "livets nödtröft" överlever helt enkelt inte gruppen. Detta har varit så viktigt att det även har manifesterats i gravriktningarna, där huvudets position hos de begravda individerna återspeglar de verksamhetsområden där de varit aktiva under sin levnad.

Det skulle då vara möjligt att hävda: att en grundläggande och dominerande ideologi vilken utgör både det övergripande villkoret för uppkomsten och existensen av samhällets verksamhetsområden, och som på samma gång är en produkt eller ett resultat av dessa verksamhetsområden, är relaterat till ett arkeologiskt Habitus där överlevandet är centralt.

Det arkeologiska överlevandets Habitus skulle då kunna jämföras med samhällets *doxa*, det vill säga det som har uppnått högsta legitimitet i samhället och som alla är överens om, genom att detta förhållande är så "självklart" att det inte ifrågasätts (Bourdieu 1992c:132–133). Det är "självklart" att överlevandet är fundamentalt och grundläggande för samhället. Om det uppstår en obalans eller kris i den dominerande doxan, där förhållanden som relaterar till överlevandets doxa blir ifrågasatt av exempelvis nykomlingar eller av de yngsta i fältet, tvingas doxans försvarare ut ur tystnaden, och dessa framstår då som ortodoxa. Det skulle i sammanhanget gå att göra en jämförelse med funktionen hos ett slags "social uppfostran". Det kan tyckas vara en trivial och banal slutsats, men det skulle gå att hävda att nödvändigheten av överlevnad

och funktionella aspekter på människors tillvaro inom den arkeologiska diskursen, möjligen har utvecklats till ett slags *arkeologisk doxa*. Det är så ”självklart” att det inte ens diskuteras, då man inom den samtida forskningen många gånger börjar diskussionerna i ideologiska eller kosmologiska utgångspunkter, istället för i de förhistoriska samhällenas ekonomiska och försörjningsmässiga förhållanden.

Slutord

Syftet med föreliggande avhandlingsarbete har varit att undersöka möjligheterna att metodologiskt visualisera immateriella relationer i en arkeologisk kontext, med utgångspunkt i en fördjupad användning av den epistemologi och de teoretiska begrepp som utvecklats av den franska sociologen och antropologen Pierre Bourdieu. Denna typ av tillämpning av Bourdieus begrepp och en anpassning av dessa på ett arkeologiskt material kan på många sätt sägas ha utgjort en pilotstudie, och framställningen har av nödvändighet därför haft en mer resonerande och reflekterande karaktär.

Mot bakgrund av vad som framkommit i avhandlingens resultat kan det konstateras att Bourdieus resonemang och nyckelbegrepp – efter omformning och transformering – lämpar sig mycket väl för analys av det arkeologiska källmaterialet. Genom en anpassning av begreppen och en kontextualisering av produktionsförhållanden och livsmiljöbetingelser, kan dessa resonemang fungera som en metod vilken kan bidra till att möjliggöra en analys av relationerna mellan: sociala strukturer, social praktik och försörjningsmässig praxis inom förhistoriska samhällen. Bourdieus resonemang kan då de omformas för att passa det arkeologiska sammanhanget, hjälpa oss att nå fram till resultat och antaganden rörande samhälle, grupp och individuell identitet och möjliggör därmed en visualisering av immateriella relationer. I detta sammanhang har det också blivit tydligt att grundläggande förutsättningar för människans försörjning också utgör grunden för sociala strukturer och för mänsklig praktik. Jag vill dock återigen understryka att ett accepterande av människan som adaptiv till sin livsmiljö, från mitt perspektiv, inte innebär någon strävan efter

en återgång till de systemteoretiska resonemangen. Detta bör snarare ses som en nödvändig återkoppling till delar av ett resonemang som förmår att betrakta den förhistoriska människan som del av större sociala system och strukturer, där dessa människor befinner sig i en kontext bestående av naturgivna förutsättningar. I inledningen till denna avhandling påtalades att ett förhållande som kan ses som en konsekvens av att de epistemologiska och ontologiska diskussionerna inom arkeologin utvecklats under en relativt kort tidsrymd, är att många teoretiska resonemang hämtade från en rad ämnesområden och olika filosofer under framför allt de senaste 20-30 åren, har prövats och ratats i en strid ström.

Ytterligare en slutsats som också kunnat göras är att på ett övergripande plan kan det bristfälliga användandet av Bourdieus teorier och resonemang inom arkeologi, sannolikt också relateras till de produktionskrav som finns inom akademien. Konsekvensen av detta förhållande blir att vi som forskare ständigt måste finna ”nya” oanvända filosofiska resonemang att diskutera i våra publikationer. Detta renderar att vi sällan hinner fördjupa oss i implikationerna av sådana nya resonemang. Följderna har resulterat i att vi i stället har avverkat en rad olika filosofiska och teoretiska resonemang under de senaste 20-30 åren av arkeologisk teoridiskurs, där exempelvis Bourdieus teoretiska resonemang kommit att beröras på ett bristfälligt sätt. Detta förhållande har då bland annat resulterat i att Bourdieu har avfärdats som en ”reproduktionsteoretiker” som inte förmår att förklara vare sig förändring, eller att tillföra något nytt, och hans resonemang har därmed dömts som mindre användbara i arkeologiska sammanhang. Jag anser att jag i denna avhandling lyckats argumentera för motsatsen, att ”gamla” resonemang fortfarande kan tillföra något nytt. Jag ser fram emot möjligheten att få pröva och förfina dessa resonemang på ett nytt arkeologiskt material. Gärna något med anknytning till den ”mellanneolitiska förvirringen”.

Summary

Part I

In archaeology, as well as in other disciplines of science, definitions and concepts constitute essential elements of the theoretical and methodological arguments. For archaeology, concepts and definitions are of importance in the act of interpretation and understanding of the prehistoric contexts, particularly regarding our possibilities to approach and interpret social structures and practices. This observation may appear fundamental, but nevertheless deserves to be stressed. In archaeology – as in other disciplines – we constantly are striving to refine and develop our scientific methods. The result of this thesis represents my contribution in this endeavour.

When it comes to the matter of why it is important to (linguistically and intellectually) visualize and conceptualize the relationships and circumstances of the archaeological material – it is from my perspective important to further enhance our archaeological knowledge of prehistoric people, who produced and interacted with these materialities. One of the fundamental ideas of this thesis is therefore to try to develop the methodological possibilities of visualizing intangible relationships and practices in an archaeological context. The goal is thereby to attain a more developed knowledge and understanding of the social contexts and practices in which the archaeological artefacts and remains have been part of.

Over the past 20–30 years of mainstream archaeology, many theoretical reasoning drawn from a range of philosophers and various disciplines have been tried and rejected in a steady flow. This is a circumstance which could be seen as a consequence of that the epistemological and ontological debates in archaeology have developed over a relatively short period of time. I dare say that reasoning that nowadays belong to a less favored and possibly outdated category within archaeology, include the reasoning developed by the French sociologist

and anthropologist Pierre Bourdieu (1930–2002). The reasoning of Bourdieu is according to my opinion well suited for archaeological studies, and has indeed also been used previously within archaeological studies. However, it may be objected that these reasoning have mainly been used in a simplified way. This as many of these earlier studies seems not to have taken into account the complexity of Bourdieu's theories and reasoning. Instead, many of these earlier studies display an *ad hoc* way of applying the theoretical concepts and reasoning of Bourdieu. To avoid an *ad hoc* way of application of Bourdieu's reasoning, it is therefore necessary to examine the definitions of the concepts, which in many ways constitute the core of Bourdieu's reasoning. But such examination will also permit an evaluation of the archaeological usefulness of Bourdieu's conceptual "toolbox". The concepts mainly referred to here are Bourdieu's concept of capital: *symbolic capital*, *cultural capital*, *social capital*, but also the concepts of *Habitus*, *strategies* and *fiel* . Bourdieu also elaborates with other concepts, which I would term complementary concepts, such as *class* and *relative autonomy*. These complementary concepts especially occur in conjunction with the field concept. The aim is thus to examine the usefulness and how to practically adopt and use these reasoning and concepts in an analysis of the archaeological material.

The purpose of this thesis therefore is to explore the possibilities of how to methodologically visualize intangible immaterial relationships in an archaeological context, with point of departure in a developed use and application of the epistemology and theoretical concepts developed by the French sociologist and anthropologist Pierre Bourdieu. The objectives of the present thesis are:

- How may the potential of Pierre Bourdieu's reasoning and key concepts be developed and made applicable in the study of the archaeological material?
- How may the key concepts of Pierre Bourdieu, be adapted and transposed to enable an archaeological analysis and interpretations about social structure and practice of the Middle-Neolithic PWC burial site at Västerbjers?

- With point of departure in the reasoning of Pierre Bourdieu: is it possible to achieve results and a developed understanding concerning intangible and immaterial relations of society, group and individuals identities in the burial assemblages of the PWC at Västerbjers?

By examining the potential and the sustainability of Bourdieu's epistemology and theoretical concepts on an archaeological material, the aim of the thesis is on a specific level to reach a developed knowledge and understanding of the structure and practices such as these may have been constituted at the PWC site of Västerbjers, Gotland. On a general level, the aim of this study is to contribute to a development of the methodological resources of the archaeological discipline. The outline of the thesis is divided into six parts (part I – VI) with including chapters and subsections.

Part II

In this part, the epistemology and the key concepts of Pierre Bourdieu is presented and discussed, as these constitutes a fundamental point of departure for the aim and objectives of the thesis. In this part, the use of the theories and concepts of Bourdieu within archaeological interpretations is discussed. Some critical comments put forward by some researchers against his theories and reasoning is also discussed. As a result of the discussion put forward, it may be concluded: with few exceptions mainly it is Bourdieu's concept of Habitus that have been used within previous research. A connection to a concept of a social Field or any definitions of the concept of Capital is seldom given or presented, which could be viewed as a necessary requirement for the constitution of the concept of Habitus (as, for instance, Atalay & Hastorf 2006; Streibel MacLean 2009). These circumstances are possibly caused by in which order the work of Bourdieu have been translated from French to English, rendering Bourdieu a status as a reproduction theorist (Gorski 2013:3). Many archaeological studies therefore display a very simplified use of the reasoning of Bourdieu. Hence, the complexity of

the reasoning of Bourdieu has not been considered in a sufficient way in a vast majority of the studies referred to in this part of the work. One of the more recent to relate to the theories and reasoning of Bourdieu is the Swedish archaeologist Paul Wallin. In the study “In search of rituals and group dynamics: correspondence analysis of Neolithic grave fields on the Island of Gotland in the Baltic Sea” (Wallin 2010a), Wallin’s purpose is to use correspondence analysis (CA) to discuss what has been communicated by the observed material culture, in a comparison between the PWC burial sites in Visby and at Västerbjers on Gotland. In this study Wallin also presents the concepts of symbolic capital, social capital and Habitus, but does not in this context make any adaptations of these concepts. Regarding Wallin’s definitions of the concepts, the substantially follow the definitions as presented by Broad .

The potential that is immanent in the theoretical toolbox and reasoning of Pierre Bourdieu is therefore, and according to my opinion, still undeveloped and unused within archaeological interpretations of the prehistoric past (Glørstad 2000:185). This part therefore ends with an attempt to adapt and further develop the usability of the concepts of Bourdieu in an archaeological context, where the goal is to examine this conceptual usability in the case study which will be presented further on.

In this attempt it is suggested that when we interpret and define, classify and attach the material remains to various area of activity, and through this act of interpretation, it also becomes possible to connect the symbolic capital to the materiality. Experience and knowledge is created and achieved in the actions and strategies, which is generated as a result to satisfy the need of, for instance a tool. This experience and knowledge could be said to constitute a sort of cultural capital (or as a capital of “manners”), which create the possibility for the individual to achieve acknowledgement from social groups of people for their skills. It is therefore possible to claim that: *a cultural capital could be stored in the materialized being and existence of a constructed and designed material culture in itself, as a kind of cultural capital. But, also through the circumstance that we as interpreter of the archaeological material, recognize what we apprehend as a kind of prehistoric (or past) symbolic cultural capital and ascribe the material a social value.* These could then be conceptualized and defined as kinds of handicraft capital, hunter

capital, settlement capital etc. The fruitfulness of such modification and function of the concept of a symbolic cultural capital will be examined, and constitute a point of departure in the forthcoming case study and analysis of the individual categories of the artefacts and what kinds of symbolic capital these display.

It therefore may be interesting to return to the same material and archaeological context which earlier have been studied with the reasoning of Bourdieu, as presented in the study by Wallin (2010a), in that it may be possible to compare the results, develop, and or to revise previously made interpretations. To be able to explore and determine an archaeological Habitus it is necessary to contextualize and examine what constitute the conditions and prerequisites of the creation of archaeological symbolic capital, and examine its possible foundations. In the following part and before the case study it is therefore necessary to try to contextualize the conditions of the Pitted Ware Culture on Gotland.

Part III

This part III have been attempting to contextualize the Pitted Ware Culture with point of departure in a presentation of a number of selected entries in the very comprehensive tradition of research which occur about the Scandinavian middle Neolithic period. This presentation does not raise any claims of giving a full coverage of this comprehensive tradition of research. The purpose and aim of this part has also been to create a background and a foundation as to which the forthcoming analysis of the Västerbjers material could be understood and related. This is presented as a background of the nature environmental and existential conditions of the Pitted Ware Culture during the middle Neolithic on Gotland.

This has importance not at least in the perspectives of the subsistence economy, and for an increased understanding of the existential living conditions of the group of people at the middle Neolithic Västerbjers. This contextualization is also important for the possibility to examine how a prehistoric symbolic capital could have been constituted, and where the foundations of such symbolic values could be found. In this

context both marine and terrestrial fauna have importance, where the discussions mainly focus on wild boar and seals.

As pig tusks are common in burial assemblages, it draw attention to the general discussions concerning the matter of pigs on Gotland in the middle Neolithic, and how this animal was introduced to the island. The general discussions hence emanates from the question whether the archaeological remains of pigs originate from domesticated pigs or wild boars. However the studies of Eriksson (2004) using stable isotope data, suggest that these were not domesticated, but wild boars or possibly feral pigs.

Since PWC mainly are recognized as seal hunters a contextualization of the three most occurring species in the assemblages are presented. These are: the harp seal (*Phoca groenlandica*), the ringed seal (*Phoca hispida*) and the grey seal (*Halichoerus grypus*). As these three species of seals have different behavior patterns, they also would have required varying hunting strategies from the hunters of PWC. The harp seal is no longer present in the contemporary Baltic Sea, but the ringed seal and the grey seal still are. The circumstance with the highly endangered ringed seals of the lake Saimen in Finland (*Phoca hispida saimensis*) is also mentioned, as this species could be viewed as an ecological relic (“ecofact”). Due to the post-glacial uplift, a number of ringed seals have been locked out from the main sea at some point during the development of the Baltic Sea.

The importance of the dog for transportation and the usefulness of dogs when hunting game, as well as the importance of fishing to the subsistence economy is also briefly discussed. This part ends with an attempt to contextualize the appearance of the hunting seasons of wild boar, seals and fishing during the year, with point of departure in the behavioural patterns of the hunted animals and the spawning seasons of various fish species.

Part IV

In part IV I present and perform an artefact analysis of the materiality which have been excavated at the PWC burial site at Västerbjers, Gothem parish (RAÄ nr 120). The burial site, which was discovered in

1886, is situated on the East coast on the isle of Gotland in the Baltic Sea. The site was excavated mainly during the years 1932–1939, and further excavated in the 1950's. Due to that the excavations have been performed by several archaeologists, and at different occasions, different survey methods have been used. In this part these surveys and earlier research on the material is briefly presented and discussed. In all, 57 burials have been surveyed (53+4), and the remains of at least 59 individuals have been detected. The whole burial site is probably surveyed, and it is unlikely that any burials remain at the site today.

The burials, and the main excavations, are well documented and published in *Das Grabfeld von Västerbjers auf Gotland* by Mårten Stenberger, Elias Dahr and Henrik Munthe in 1943. The excavations also revealed a cultural layer which superimposed the burials. This indicates that there also have existed a settlement on the site, as 41 hearths and fireplaces were recovered (Stenberger *et al.* 1943:25–26). The settlement area has however, not been systematically surveyed, nor reported in detail (Martinsson-Wallin 2008: 175), hence the material from the settlement has been excluded in my analysis, and the analysis therefore only includes the material from the burial site. The Västerbjers/Gothem-area also holds a large number of other Stone Age settlements, Mesolithic as well as Neolithic, which displays that the area have been continuously populated during a long time (Österholm 1989:56–58). These settlements are found mainly around the ancient bay that was created by the Littorina Sea. At the time for the establishment of the Västerbjers burial site, the site has been situated on a headland at the entrance to the ancient bay, next to what then constituted the mouth of Gothemsån's water course (see map in fig. 25). Due to this strategic localization, the PWC population has had access to several ecological zones. Even though there occur several ¹⁴C-dating's on the Västerbjers material, only nine of the 57 excavated burials have been dated during recent years with AMS-technology (Eriksson 2004). The dates accomplished by Eriksson, aggregates within the time span of ca 4370±70 BP – ca 4105±45 BP (ca 3100– 2500 cal. BC), (Eriksson 2004:149; cf. Edenmo *et al.* 1997:136; see also table 6). The distribution of these dates shows that the burial site has been used for about 600 years. This means that Västerbjers main period of use includes both MNA and MNB.

Based on the calibrated values in fig. 29, it is possible to see that the majority of the dates both overlap and coincide, and they may thus in some respect be considered relatively contemporary. It may, however, be objected that there is a differentiation of several hundred years between the youngest and the oldest dates. The contemporaneity may in this case be considered as culturally determined. This as the buried individuals seem to have shared a common subsistence economy, but also due to the appearance of the homogenous assemblages of artefacts, which strongly indicates that these individuals also have shared a common cultural identity (cf. Eriksson 2004:136). This, as the materiality in the burials displays great similarities and homogeneity over time, where tangible material expressions may have acted in a unifying way, creating a context of traditions (cf. Gräslund 1974:30–31). Over the years, several researchers have pointed out that there seems to be no definite structure for how the burials of PWC are placed on the burial ground (see, for instance, Sjøvold 1974:190; Knutson 1995:185). A spatial analysis of the burial site, in relation to the dating's, shows that the burials are both spatially and temporally distributed over the burial ground, and therefore provides no clues as to how the burials relate to each other chronologically (see also discussions in Eriksson 2004:152–53). The Swedish archaeologist Gunborg Janzon has in her thesis *The Middle-Neolithic Graves of Gotland* (1974) examined the directions of the head positions of the buried individuals in several of the Middle-Neolithic burial sites on Gotland (Janzon 1974:25–30). Although Janzon in her analysis notes the fact that, for example, many buried male individuals on Västerbjers holds a SN direction, she does not further develop the discussion of these circumstances. She merely points to the possibility of that the variation in the directions of the buried individual's position of the head may depend on which season the funeral has taken place (Janzon 1974:25–26).

The Swedish archaeologist Helena Knutsson has in here thesis: *Done roaming? Aspects of the transition from an itinerant to a settled life* (1995) studied groups of contemporary hunter and gatherers from around the world, aiming at a comparison between Mesolithic hunter-gatherers on the European continent, and Middle-Neolithic burial sites of the PWC in East Sweden and on Gotland. Regarding burials within 67 recent groups of hunter-gatherers, there is a remarkable homogeneity

in the way they take care of their dead: “[...] there are no fixed rules of how the dead should be placed in the grave, for instance concerning directions or what additional things that should accompany the buried in the grave” (Knutsson, 1995:66, my transl.). When it comes to the burials and material of the Gotlandic PWC, Knutsson claims that:

None of those who have studied the burial practice or the containments of the graves have been able to observe any differences concerning how male or female burials are constituted, or any differences related to age. [...] No exclusively female objects seem to exist. (Knutsson 1995:188–189)

The homogeneity which has been pointed at by Knutsson then could be seen as tantamount to: “not all directions have been selected, but where it has been possible to define the directions, there is a variation which is spread between both age and gender” (*ibid.*). In her work she also notes that the difference between sex/ gender and age is not explicitly articulated, or unclearly marked in burials belonging to the PWC (Knutsson 1995:197).

As the direction of the position of the head in burials constitutes a variable which both Janzon and Knutsson mentions in their dissertations and as this variable also is stressed by Wallin (2010a) in his work – it becomes motivated to confer and relate to their arguments and interpretations. My hope is that an examination of the directions as a variable may enhance my possibility to visualize perceptions of social structure and symbolic capital in the upcoming artifact analysis. In this connection it is also important to make clear that the people at Västerbjers probably has not experienced or defined the compass directions in the same manner, or in the same ways that we do today. Most likely these directions could be related to various perceptions and meanings. My own analysis about the circumstances of burial directions includes 47 individuals out of 59 burials, where both directions and biological age or sex have been possible to detect and determine. These are divided as follows:

Children: 9/12

Women: 20/22

Men: 18/21

Total: 47/59

An interesting relationship which immediately emerges in this investigation, is that none of the osteologically determined women at Västerbjers have been buried with their head positioned in a southerly direction (see also Janzon 1974:352–354, table 43), although seven out of 18 men have been buried with their head positioned in this direction. This could be an illustration of a circumstance which Janzon do not further develop any reasoning about, despite the fact that she develop excellent compilations of the burial directions as these are displayed at the varying burial sites included in her study (Janzon 1974:27–30). When it comes to the individual buried in grave number 8, this individual has been buried in a southerly direction, but the biological sex is unknown due to that no osteological determination has been performed. The circumstance that no female seem to have been buried with their head in a southerly direction could therefore possibly strengthen the assumption that this individual actually constitutes a male individual. Though several men also are buried with their head in a northerly direction (6), or a NNW direction (3), the NE direction which is the most common among buried women, this direction is the least favored in burials containing male individuals (2). The N and S directions thus constitute the most common directions among buried men (14 out of 19). It is also possible to discern a similar pattern among the buried children. The most common direction of the position of the head among buried children is, as is shown in table 9, the NW direction. As 6 out of 8 children have been buried with their head in this direction, I regard it to be a strong argument that this ratio indicates some kind of manifestation which covers the perceptions and beliefs of children in the PWC society at Västerbjers. There are simply too many to be a random coincidence. It is therefore possible to both understand and apprehend that these directions in some way have had both a vital and important meaning for the Middle-Neolithic PWC population at Västerbjers, and possibly also among other PWC populations on Gotland at this

time. This, as it clearly appears to have been necessary to manifest the direction of the position of the head of the deceased individual in the burial. Based on the presented compilation in Table 10 of burials and artefacts at Västerbjers, an attempt is made to reason and discuss about how the individual artefact categories may be related to various species of symbolic capital and areas of activity. The goal is to try to visualize what I perceive as various types of symbolic capital's tangible imprints, expressed through the remnant materiality of various existing practices within the PWC population at Västerbjers.

The relationship and constitution of various species of symbolic capital which are revealed in this section constitute the foundation of the forthcoming result analysis of group structures as these comes forward in various activities among the PWC population at Västerbjers, and of which will be presented in the next part V. In this artefact analysis, the occurring artefact categories which are presented in the excavation report are studied with point of departure in the contextual everyday practices that could be related to the artefacts, in an attempt to reveal different types of symbolic capital. Besides the stone axes as a unique female artefact category, which Janzon recognized already back in 1974, my own analysis of the artefacts also recognize other categories which appear as to be exclusively female, such as for instance unworked animal teeth. It also occur exclusively male artefact categories such as harpoons of bone. These circumstances contradict Knutsson's earlier claims. What also becomes clear is the importance of a thorough contextualization in relation to the surrounding natural environment and subsistence economy, as the artefacts in their expressed materiality mainly consists of various types of tools, which could be related to production of various kinds. This kind of implementation of Bourdieu's concepts and an adjustment of these on an archaeological material constitutes a pilot study. The presentation of this study therefore has a more discursive and reflexive character. This is due to that in this context there has not been any complete methodological model available that could be applied, as this also constitute one of the major aims of the thesis to examine and develop.

Part V and VI

The various relationships and everyday practices that has been emerged through the analysis of the various types of symbolic capital's tangible imprints, expressed through the remnant materiality of various existing practices, constitutes the foundation for the analysis of the results that are presented in part V. The results are presented in a summarizing compilation of the compositions of symbolic capital of how individuals group together in different sectors of practice, and how these individuals relate to the general group structure among people of Västerbjers. The aim is also to examine how vertical and horizontal structures present themselves in the sectors from an individual perspective. This means that I have taken point of departure in the individuals' different compositions of artefact capital, and tried to both illustrate and relate these to a sector of practice and a social context, which is consistent with the kinds of capital which dominates the individuals Habitus. In cases where two individuals appear to have similar combinations of findings, various factors may interact to make that some artefacts could be apprehended as more dominating in their capital constitutions, in relation to other artefacts which may appear as being included in a likewise homogenous combination of findings. The concept of *capital domination* then helps to visualize the accumulation of a type of capital, such as an accumulated crafts capital through the holdings of several tools of the same type. The primary areas of activity which have emerged in my study of the types of symbolic capital inherent in the artefacts are mostly to be related to hunting or settlement activities (which may not be surprising). Within these two areas of activity, it has also been possible to define additional practices that could be related to as different units of practice (or possibly as subsectors) of the two primary areas of activity.

The varying practices within the settlement's area of activity needs not to necessarily have taken place in the actual physical area of the site, but instead the term is here used more in the sense of an overall term that includes various practices such as making of pottery, pelt- and leather working, etc. Some activities which I have not managed to define within this context are, for example construction and gatherin. The practice of gathering activities has also most likely occurred, such

as collecting of edible plants and fruits, drinking water, collecting of clay for pottery making, or other kinds of useful resources which is provided by the surrounding environment. However, I have not been able to find any clear relationships between different categories of artefacts and individuals who may be related to this type of gathering activities. The relationships of gathering activities may therefore only be understood indirectly in my analysis. The practice of gathering becomes too vague and unspecific to be analysed, and I have therefore chosen to not include the practice of gathering in any explicit way in the analysis.

Within the hunting activity area, it has been possible to define practices related to marine seal hunting and fishing, but also to a clear presence of a land-based hunting activity of wild boar and fur animals (e.g. hares and foxes). When it comes to the activity of hunting, it is primarily variables and types of symbolic capital which emerge in relation to different hunting weapons and gear, which allows me to talk about a hunting activity (seems elementary obvious). Based on the analysis of the artefacts it also seems that hunting primarily are to be related to men, as for example harpoons to hunt larger game only is present in male burials. Based on a compilation of the artefact categories that could be derived to the hunting activity, and in a comparative relation to the presence in the graves, an interesting circumstance appears surprisingly with the fact that there is a clear difference between whom of the individuals who are engaged in the marine hunting, and whom of the individuals that hunt on land. It is also interesting to note that none of the marine hunting men are to be found among the group who hunts on land. Sometimes the obvious and elementary obviously prevents us from seeing the elementary things clearly.

In general, it seems to be that the land-based hunt for wild boar and fur animals (hare and fox), in a similar manner as the early spring fishing have engaged more people from the group, and in comparison with the seal hunting. At a general level, this circumstance fits well with the presented results by Storå: the hunt for wild boar seems to be more extensive than the hunting of seals (Storå 2001e:1).

Another interesting circumstance in this context is that only three of the buried women provide evidence of an active participation related to hunting activity. However, this participation appears to have been

of more marginal character, as no woman is found within the seal hunting activities, where only adult males are exclusively present. The seal hunting thus appears to have been an exclusively male activity, an interpretation that becomes more likely with the circumstance that no harpoons have been found in the assemblages of buried women at Västerbjers.

Similar conditions as within the hunting activities could also be defined within the settlement's area of activity, where the activities primarily relate to handicraft and production to ensure survival. Also in this area of activity there occurs a clear difference between the individuals engaged in the various practices. These conditions are based in the variables and what kinds of symbolic capital that emerge in relation to crafting and the settlement activity, such as pottery, pelt- and leather working, and not the least production of clothing and accessories. The activity that appears to have been most comprehensive, and which seems to have involved the largest numbers of the group members, are the manufacturing processes of pelt- and leather materials. These activities may then be related to, for example, the production of clothing and accessories, but probably also production of other kinds of pelt- and leather products that people needed. It appears as possible that a surplus may have been produced in this activity, which could have formed the basis for trading.

An interesting example is constituted by the woman in burial number 62, which is one of the two individuals who hold one pair of encountered belt plates. At the time of death it is estimated that she was between 20–30 years of age. I have earlier in this thesis put forward that these belt plates may possibly have been used in conjunction with sled dogs. This woman also has amber and a pearl of *Dentalium* in her burial assemblage. It is then interesting to note, that the man in burial number 39 which holds the second pair of belt buckles that has been excavated at the site, is also present within the area of activity that relates to the production of clothing and accessories. If the interpretation is reasonable, for the analysis it appears as interesting that both these individuals are found within the same activity area, as it is thus possible to view these two individuals as the group's travelling salesmen.

With point of departure in the results of the analysis of the varying activity areas, a compilation of all the data is attempted for in fig. 48

In the illustration in fig. 48, it becomes clear how activities and boundaries between different areas of practice engage and overlap with one another. What also becomes more evident is that some individuals occur in certain activities, but not in others. This shows that there are some individuals with a clear specialization within the group, a specialization that not always or necessarily have to be founded in a gender-based division of labour. In particular, this circumstance emerges most clearly within what I have chosen to call the area of settlement activity. The area that appears as the most segregated by gender is the hunting activity, where only three women may be related to the activities of fishing and the land-based hunting.

The children seem to have to start making benefit and contribute to the group's activities from about at least 7 years of age, and from about the age of 12–13 years they are considered as part of the adult community. The group's total amount of various types of symbolic capital creates the conditions for an archaeological Habitus among the PWC population at Västerbjers, which structures itself around practices for survival and productions related to a subsistence economy, which in many ways are expressed and manifested in the burials.

Although the group seems to have established trade contacts outside their own community, people seems not to have been particularly affected by any external impressions. The extrinsic artefact category that stands out as the most necessary for the PWC group at Västerbjers, are the need of flint axes and possibly also stone axes, which then might have been the main reason for trade contacts. The group seems to have had a view of materiality which appears as relatively conservative. In the analysis it appears as if the tools used by the group first must have proven to be workable, to at all be incorporated in daily practice. Here the using of flint knives could be seen as such "suspicious" kind of artefact category. Therefore, it seems as if the group of people at Västerbjers thus appears to have had a strong relative autonomy, which possibly might have affected social relations outside their local communion, but seems not to have been sufficiently permissive to permit these (social) trading contacts to have any significant impact in a reverse direction. To get access to flint axes it seems as if a certain amount of surplus production have occurred, mainly within the activity area of pelt- and leather craftsmanship, and in the production of various kinds of products

related to this area. In connection with the compilation of the combined results of the artefact analysis and the analysis of the different areas of activity, it has also become clear to me that the funeral directions and the position of the deceased individuals head, both relate to, and reflects the social structure and manifests the buried individuals affiliation to an area of practice, and thus confirms the results as these comes forward in the analysis. It is also noted that: the matter of how the burials at Västerbjers are spatially distributed and organized on the burial ground is a subject that several researchers have previously discussed (among others, c.f. Malmer 1962, 1975; Janzon 1974; Sjøvold 1974; Knutsson 1995; Eriksson 2004; Wallin 2010a).

Here, I briefly want to reconnect to the arguments put forward by Helena Knutsson presented earlier, concerning that the difference between sex/ gender and age, not being explicitly articulated, or unclearly marked in burials belonging to the PWC (Knutsson 1995:197). I want to remind of the quotation cited earlier, where Knutsson even go as far as to claim that:

None of those who have studied the burial practice or the containments of the graves have been able to observe any differences concerning how male or female burials are constituted, or any differences related to age. [...] No exclusively female objects seem to exist. (Knutsson 1995:188–189, my italics)

According to the results which have emerged in my own analysis, it is possible to severely question the alleged facts presented by Knutsson – both the arguments concerning the burial directions, and her claim that it does not exist any exclusively female categories of artefacts.

Despite Knutsson's claim, that there are no exclusively female categories of artefacts, it is evident that the stone axes constitute such a category. This circumstance was also already noted in 1974 by Janzon. But in accordance with my own analysis, I would also like to claim that unworked teeth of seals also constitute such an exclusively female category of artefacts. In the same way as harpoons constitute an exclusively male category of artefacts among the PWC population at Västerbjers.

From my archaeological perspective, the tendency towards another kind of logical structure emerges in an analysis of the assemblages

of these burials. The importance to manifest the buried individual's affiliation to an area of practice, through the expression of material culture, could also be indicated by the presence of cenotaphs. The presence of cenotaphs within the PWC on Gotland, as for instance on Ajvide, Eksta parish (RAÄ no 171), is something which also is noted by, for instance, Burenhult (1997a:54). At Västerbjers it grave number 59 possibly constitutes and could be interpreted as a cenotaph. This kind of burial is ritually a complete burial construction with deposited grave goods, but human remains are lacking. This kind of burial could be apprehended as a monument for an individual who accidentally have been killed, for instance by drowning, or as in situations where there has been no body to bury.

This implies that the PWC ideology seems to have comprised a need of an ending act for a deceased or missing fellow member of the group, which has been so important that it must be manifested also for accidentally missing individuals where no physical body is present. To be able to provide such an ending act it might require a manifestation that makes it possible to symbolically identify the deceased individual, by the remaining living people of the group. But perhaps also from a cosmological point of view, to make it possible for the deceased individual's spirit or soul to be able to find its way back to the constructed burial site.

In the text I have previously expressed the possibility of that vessels of pottery might have been used as burning *qulliqs* next to the constructed grave, and acted as guiding lights for the deceased soul. When the blubber has burned out, and occasionally these vessels might have been crushed and placed in the grave as a marker of a final ending. Such an interpretation also implies that the graves ought to have been open during the time it takes for the blubber to burn out, and that the graves were not immediately refilled.

Based on the results in the analysis and in accordance with my opinion, it quite clearly seems that the graves outer spatial location in relation to other graves is not what has been central or important to the PWC population at Västerbjers. Instead it is the internal manifestation of the direction of the positioning of the head in combination with the included materiality of the grave goods that creates meaning. From my perspective, it is therefore possible to interpret that the burial direction

and position of the head relates to the ecological and geographical areas where the active practice of the buried individual have been conducted. At least, in my analysis there are tendencies showing that such relationship is possible. Something that could strengthen this argument includes the fact that several of the men buried with the head positioned in an N direction, and through the composition of the capital of the burial assemblages these men could be related to seal hunting activities (see tab. 30–35). The NNE–NE direction would to the population of Västerbjers geographically relate to what I have chosen to call the area of settlement activity.

As stated earlier the varying practices within the settlement's area of activity does not necessarily needed to have taken place in the actual physical area of the settlement site, as the term is here used more in the sense of an overall term which relates to various practices connected to settlement activities. Although no woman has been buried with the head position in any of the southerly directions, on the other hand, two of the men have been buried with the head positioned in a NE direction (grave no. 65 and 93). The man with the greatly shortened arm in grave 65 has even been buried with the head in a NNE direction, which also constitutes the most common direction among women. The consequences of the injured arm would probably have prevented this man from participation in for instance hunting activities, and this condemned him to activities related to the area of the settlement. Geographically the NE direction locates to the beach and the coastal area of Västerbjers. When it comes to children's graves, 6 out of 8 children have been buried with the head position in the NW directions. At least one woman, possibly two more women, who are all buried with the head position in a NW direction, could likely also be related to that these women also are buried with small children. Due to that so many children are buried with the head in a NW direction, I apprehend this circumstance to be a strong argument that this ratio indicates some kind of manifestation which covers the perceptions and beliefs of children in the PWC society at Västerbjers. The S direction could hence be interpreted as a manifestation of the land-based hunt and to activities of pelt- and leather processing. Here it is possible to perceive that the areas south of the Västerbjers site may have been the hunting area of, for example, wild boar hunting. Out of a total of eight graves where the head position of the buried individuals

are directed S, four of these could be related to land-based hunting and to pelt- and leather processing.

With point of departure in the emerged results in accordance to the performed analysis, it is then possible to connect an interpretation of the burial directions of the buried individuals to both gender and age and to activities connected to a subsistence economy. Knowledge and an understanding of the natural environment, and people's ability to both live and relate to this environment – which was discussed in the contextualization in Part III – may then be viewed as an important prerequisite for a deeper understanding of both social and possible ideological expressions. However, in this context I also would like to emphasize that an acceptance of human people as adaptive to their environment, from my perspective, does not constitute a desire of a returning to reasoning's of system theory. Rather, this should be seen as a necessary reconnection to parts of a reasoning that were able to consider the prehistoric man as part of larger social systems and structures, where these people find themselves living in a context consisting of environmental conditions which provides both opportunities and constraints.

Finally, with the emerged result of the present thesis it is possible to conclude that Bourdieu's reasoning and key concepts – after some adaption and transformation – are very well suited for an analysis of the archaeological source material. Through an adaption of the concepts, and a contextualization of the conditions of the environmental habitat as well as the conditions for the subsistence economy – these reasoning's could serve well as a method in studies aiming for an analysis of matters concerning the relationships between: social structures, social practice and subsistence in prehistoric societies. Bourdieu's reasoning could, when they are adapted to fit the archaeological context, help us to achieve results and a qualified understanding concerning society, groups and individual identity and thereby enables a possibility to a visualize intangible, immaterial relationships. In this context, it has also become clear that fundamental conditions for human survival also constitute the foundations of social structures and human practice. Food comes first – performance next

Referenser

Litteratur

- Andersson, A-C. 1999, Agent A med licens att tolka förhistorien. I Gustavsson A. & Karlsson, H. (red.) *Glyfer och arkeologiska rum. En vänbok till Jarl Nordhblad*. GOTARC Series A, No. 3, Department of Archaeology, Göteborg University Göteborg, s. 351–373.
- Andersson, C. 2013, *Biff, lamm och fläsk. En osteologisk analys av djurhållningen vid den neolitiska lokalen Rävgrav*. Masteruppsats i historisk osteologi, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds Universitet, Lund. <http://lup.lub.lu.se/luur> (Besökt 2014-11-03)
- Andrén, T. 2003a, Baltiska Issjön – eller hur det hela började. I *HavsUtsikt* Nr. 1/2003, s. 4–5.
- Andrén, T. 2003b, Yoldiahavet – en viktig parentes. I *HavsUtsikt* Nr. 2/2003, s. 6–7.
- Apel, J. 2001, *Daggers Knowledge & Power. The Social Aspects of Flint-Dagger Technology in Scandinavia 2350-1500 cal BC*. Coast to coast-book 3. Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, Uppsala.
- Apel, J. 2005, Social reproduktion av hantverk i traditionella samhällen: en arkeologisk/antropologisk tillämpning av några av Bourdieus forskningsverktyg, Kulturstudier i Sverige. Nationell forskarkonferens. *Linköping Electronic Conference Proceedings*. (besökt 2014-02-08) http://www.ep.liu.se/ecp_article/index.en.aspx?issue=015;article=007
- Armstrong Oma, K. 2010, Between trust and domination: social contracts between humans and animals. I *World Archaeology*, 42: 175–187. <http://dx.doi.org/10.1080/00438241003672724>
- Artelius, T. 1996, *Långfärd och återkomst: Skeppet i bronsålderns gravar*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar 17, Kungsbacka.
- Atalay, S. & Hasdorf, C. A. 2006, Food, Meals and Daily Activities: Food Habitus at Neolithic Çatalhöyük. I *American Antiquity*, Vol. 71, No. 2 (Apr., 2006), s. 283–319. www.jstor.org/stable/40035906 (besökt 2013-07-09)
- Bagge, A. 1951, Fagervik. Ein Rückgrat für die Periodeneinteilung der Ostschwedischen Wohnplatz – und Bootaxtkulturen aus dem Mittelneolitikum. *Acta Archaeologica*, Vol. XXII, Becker, C. J. (red.), Ejnar Munksgaard, København, s. 57–118
- Bagge, A. & Kjellemark, K. 1939, *Stenåldersboplatserna vid Siretorp i Blekinge*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.

- Baker, M. 1997, Invisibility as a symptom of gender categories in archaeology. I Moore, J. & Scott, E. (red.) 1997, *Invisible People, Invisible Processes. Writing Gender and Childhood into European Archaeology*. Leicester University Press, London, s. 183–191.
- Barklund, P. 2009, Almsjuka- och askskottsjuka i ängs- och betesmarker. I *Hävdlat* 4:2009, Nyhetsbrev om odlingslandskapets natur- och kulturvården, Jordbruksverket, s. 3–6. <http://www.jordbruksverket.se/>
- Barret, J. C. 1981, Aspects of the Iron Age in Atlantic Scotland. A case study in the problems of archaeological interpretation. I *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, Vol. 111, National Museum of Antiquities of Scotland, Edinburgh, s. 205–219.
- Barret, J. C. 1994, *Fragments from Antiquity: an archaeology of social life in Britain, 2900-1200 BC*, Blackwell, Oxford.
- Barret, J. C. 2000. A thesis on agency. I Dobres, M-A. & Robb, J.E. (red.), *Agency in archaeology*, Routledge, London, s. 61-68.
- Barret, J. C. 2001, Agency, the duality of structure, and the problem of the archaeological record. I Hodder, I. (red.), *Archaeological theory today*, Polity Press, Cambridge. s. 141-164.
- Baudou, E. 2000, Comment. Pierre Bourdieu in an archaeological example. I Holtorf, C. & Karlsson, H. (red.), *Philosophy and Archaeological Practice. Perspectives for the 21st Century*. Bricoleur Press, Göteborg, s. 196–202.
- Becker, C. J. 1950, Den grubekeramiske kultur i Danmark. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* udgivne af Det kgl. Nordiske Oldskriftselskab 1950. s. 153–274.
- Becker, C-J. 1954, Die mittelneolitischen Kulturen in Südkandinavien. *Acta Archaeologica* XXV, s. 49–150.
- Becker, C-J. 1980, Om grubekeramisk kultur i Danmark. Korte bidrag till en lang diskussion (1950-1980). *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* udgivne af Det kgl. Nordiske Oldskriftselskab 1980. s. 13–33.
- Bengtsson, J. 1993, *Sammanflätninga . Husserls och Merlau-Pontys fenomenologi*. Daidalos, Göteborg.
- Biesta, G. J. J. 2011, *Avancerade studier i pedagogik*. Liber AB, Stockholm.
- Björck, N. 2011, De bortglömda – berättelsen om östra Sveriges neolitiska jägare och samlare. I Bratt, P. & Grönwall, R. (red.), 2011, *Gropkeramikerna*. Seminarierapport nr 6, Stockholms Länsmuseum, Stockholm, s. 11–28. www.stockholmslansmuseum.se/site_media/files/Seminarierapport_Nr6_Gropkeramikerna_Low.pdf (2014-02-15)
- Bolin, H. 1999, *Kulturlandskapets korsvägar. Mellersta Norrland under de två sista årtusendena f Kr*. Stockholm Studies in Archaeology 19, Stockholms Universitet, Stockholm.
- Bomler, L. 2014, Världens tuffaste slädhundar. I *Hundsport* 3/2014, s.8–9.
- Bourdieu, P. & de Saint Martin, M. 1976, Anatomie du gout. I *Actes de la recherche en sciences sociales*, octobre, Vol. 2, No. 5, s. 2–82, 89 –112.

- Bourdieu, P. 1973, [1971], The Berber House. I Douglas, M. (red.). *Rules & Meanings. The Philosophy of Everyday Knowledge*. Penguin, Suffolk, s. 98–110.
- Bourdieu, P. 1974, [1966], The Sentiment of Honour in Kabyl Society. I Peristiany, J. G. (red.). *Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society*. The University of Chicago Press, Chicago, s. 191–241.
- Bourdieu, P. 1977 [1972] *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. 1979, [1963], *Algeria 1960*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. 1992a, [1990], *The Logic of Practice*. Polity Press.
- Bourdieu, P. 1992b, *Texter om de intellektuella*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag.
- Bourdieu, P. 1992c, [1984], *Kultur och kritik*. Med förord av Bengt Gesser. Daidalos, Göteborg.
- Bourdieu, P. 1996, [1984], *Homo academicus*. Svensk översättning av Nyman, L. E. Granskning och bearbetning av Rosengren, M. Moderna franska tänkare 27, Brutus Östlings Bokförlag, Symposion, Eslöv.
- Bourdieu, P. 2004, *Science of Science and Reflexivity*, Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. 2008, [2002], *The Bachelors' Ball*. Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, P, Darbel, A. & Schnapper, D. 1991, [1969], *The Love of Art: European art museums and their public*. Engelsk översättning av Beattie, C. & Merriman, N. Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-C. 2008 [1970], *Reproduktionen*. Med förord till den svenska upplagan av Donald Broady, översättning av Gunnar Sandin. Arkiv Förlag, Lund.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. D. 1992, *An Invitation to Reflexive Sociology*. Polity Press, Cambridge.
- Bradley, R. 2000, *An Archaeology of Natural Places*. Routledge, London.
- Bratt, P. & Grönwall, R. (red.), 2011, *Gropkeramikerna*. Seminarierapport nr 6, Stockholms Länsmuseum, Stockholm. [www.stockholmslansmuseum.se/site_media/files/Seminarierapport_Nr6_Gropkeramikerna_Lo .pdf](http://www.stockholmslansmuseum.se/site_media/files/Seminarierapport_Nr6_Gropkeramikerna_Lo.pdf) (2014-02-15)
- Broady, D. 1991, *Sociologi och Epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Andra korrigerade upplagan. HLS-förlag, Stockholm.
- Broady, D. 2000, Inledning. I Bourdieu, P. *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*. Moderna franska tänkare 31, Brutus Östlings Bokförlag, Stockholm/ Stehag, s. 9–28.
- Broady, D. 2003, *Arkeologin och det symboliska kapitalet*. Skeptron Occasional Papers, No. 17, Uppsala Universitet, Uppsala, s. 5–24.

- Brorsson, T. 2006, Godsanalys av keramik från sju lokaler inom Naturgasprojektet i Bohuslän, samt från Tega Prästgård i Ytterby sn. – en studie av framställningsteknik och kärlgods under senneolitikum, yngre bronsålder och äldre järnålder. *Kontoret för Keramiska studier*; Rapport 1, Härslöv. <http://www.keramiskastudier.se/pdf/Nr-1-Gasen-Rapport-KKS.pdf> (2014-06-23)
- Burenhult, G. 1997a, Säljägare och svinherdar på Ajvide. I Burenhult, G. (red.) *Ajvide och den moderna arkeologin*. Natur och Kultur, Falköping, s.15–21.
- Burenhult, G. 1997b, Gravarnas vittnesbörd. I Burenhult, G. (red.) *Ajvide och den moderna arkeologin*. Natur och Kultur, Falköping, s.52–70.
- Bägerfeldt, L. 1992, *En studie av Neolitikum på Gotland. Problem och konsekvenser, utifrån undersökningen av en dös och neolitiska lösfynd*. ISBN 91-86742-33-7
- Carlsson, A. 1998, *Tolkande arkeologi och svensk forntidshistoria. Stenåldern*. Stockholm Studies in Archaeology 17, Institutionen för arkeologi, Stockholms Universitet, Stockholm.
- Carlsson, A. 2011, Gropkeramikerna – några inledande ord. I Bratt, P. & Grönwall, R. (red.), 2011, *Gropkeramikerna*. Seminarierapport nr 6, Stockholms Länsmuseum, Stockholm, s. 6–9. [www.stockholmslansmuseum.se/site_media/files/Seminarierapport_Nr6_Gropkeramikerna_Lo .pdf](http://www.stockholmslansmuseum.se/site_media/files/Seminarierapport_Nr6_Gropkeramikerna_Lo.pdf) (2014-02-15)
- Carter, R. & Magnell, O. 2007, Age estimation of wild boar based on molariform mandibular tooth development and its application to seasonality at the Mesolithic site of Ringkloster, Denmark. I Albarella, U. et al (red.), *Pigs and Humans. 10.000 years of interaction*. Oxford University Press, Oxford. s. 197–217.
- Cassel, K. 1998, *Från grav till gård. Romersk järnålder på Gotland*. Stockholm Studies in Archaeology 16, Stockholm.
- Cornell, P. & Fahlander, F. 2002, *Social praktik och stumma monument. Introduktion till mikroarkeologi*. Gotarc Series C, No. 46. Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Crawford, S. 2000, Children, Grave Goods and Social Status in Early Anglo-Saxon England. I Sofaer Derevenski, J. (red.), *Children and Material Culture*, Routledge, London, s. 169–179.
- Dahr, E. 1943a, Anthropologischer Bericht. I Stenberger, M., Dahr, E. & Munthe, H. *Das Grabfeld von Västerbjers auf Gotland*. Kungl. Vitterhets Historie och antikvitets Akademien, Wahlström & Widstrand, Lund, s. 120–162.
- Dahr, E. 1943b, Skelettreste von Zahmen Hunden Auf Dem Västerbjerswohnplatz. I Stenberger, M., Dahr, E. & Munthe, H. *Das Grabfeld von Västerbjers auf Gotland*. Kungl. Vitterhets Historie och antikvitets Akademien, Wahlström & Widstrand, Lund, s. 110–111.
- Darvill, T. 1999, The historic environment, historic landscapes, and space-time-action models in landscape archaeology. I Ucko, P. & Layton, R. (red.), *The Anthropology and Archaeology of Landscape. Shaping your landscape*. One World Archaeology 30, London. s. 106–120.
- Darvill, T. 2002, *The Concise Oxford Dictionary of Archaeology*, Oxford University Press, Oxford.

- deMause, L. 1974, The Evolution of Childhood. I deMause, L. (red.), *The History of Childhood*, Psychohistory Press, New York, s. 1–73.
- Dobbres, M-A. & Robb, J. (red.) 2000, *Agency in Archaeology*. Routledge, London.
- During, E. 1986, The faun of Alvastra: an osteological analysis of animal bones from a Neolithic pile dwelling. *Ossa*. Supplement 12:1, Osteologiska forskningslaboratoriet, Stockholms Universitet, Solna.
- Edenmo R., Larsson, M., Nordqvist, B., Olsson, E. 1997, Gropkeramikerna – fanns de? Materiell kultur och förändring. I Larsson, M. & Olsson, E. (red.) *Regionalt och interregionalt. Stenåldersundersökningar i mellansverige*. Arkeologiska undersökningar, Skrifter nr 23, Riksantikvarieämbetet Stockholm, s. 135–213.
- Ekman, J. 1974, Djurbensmaterialet från stenålderslokalen Ire. Hangvar Sn, Gotland. I Janzon, G. O. *Gotlands mellan-neolitiska gravar*. Med bidrag av N.-G. Gejvall m.fl. Acta Universitatis Stockholmiensis 6, Almqvist & Wiksell, Stockholm, s. 212–246.
- Eriksson, G. 2003, *Norm and difference. Stone Age dietary practice in the Baltic region*. Theses and Papers in Scientific Archaeology 5, Archaeological Research laboratory, Stockholm University.
- Eriksson, G. 2004, Part-time farmers or hard-core sealers? Västerbjers studied by means of stable isotope analysis. *Journal of Anthropological Archaeology* 23, s. 135–162.
- Eriksson, G. & Zagorska, I. 2003, Do dogs eat like humans? Marine stable isotope signals in dog teeth from inland Zvejnieki. I Larsson, L., Kindgren, H., Knutsson, K., Loeffle, D. & Åkerlund, A. (red.), *Mesolithic on the Move: Papers presented at the Sixth International Conference on The Mesolithic in Europe, Stockholm 2000*. Oxbow Monographs, Oxford, s. 160–168.
- Eriksson, G. 2008, *Tyngdkraftsmodellering av Dellenstrukturen*. Magisteruppsats, Institutionen för geovetenskaper, Uppsala Universitet, Uppsala. www.w-program.nu/filer/exjobb/Gustav_Eriksson.pdf (besökt 20150208)
- Eyal, G. 2013, Spaces between fields. I Gorski, S. (red.) *Bourdieu and Historical Analysis*. Duke University Press, Durham and London, s. 158–182.
- Fahlander, F. 2003, *The Materiality of Serial Practice. A Microarchaeology of Burial*. Gotarc Series B, No.23, Institutionen för arkeologi, Göteborgs Universitet, Göteborg.
- Fahlander, F. 2011, Bilder av barn och barndom. I Fahlander, F. (red), *Spåren av de små. Arkeologiska perspektiv på barn och barndom*. Stockholm Studies in Archaeology 54, Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms Universitet, Stockholm, s. 1–76.
- Frankel, D. 2000, Migration and Ethnicity in Prehistoric Cyprus: Technology as Habitus. I *European Journal of Archaeology*, Vol. 3. No. 2 August 2000, s. 167–187.
- Fält, P. 2008, *Var man slipad för? En experimentell undersökning av sandpapprets föregångare*. Magisteruppsats i arkeologi, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds Universitet, Lund.

- Gejvall, N-G, 1974, Description of the human skeleton from the graves and some associated animal bones. I Janzon, G. O. *Gotlands mellanneolitiska gravar*. Med bidrag av N.-G. Gejvall m.fl. Acta Universitatis Stockholmiensis 6, Almqvist & Wiksell, Stockholm, s. 141–175.
- Giddens, A. 1987, *Social theory and modern sociology*. Polity Press, Cambridge.
- Gilchrist, R. 1994, *Gender and Material Culture. The Archaeology of Religious Women*. Routledge, London.
- Glørstadt, H. 2000, Freedom of speech is always freedom from the speech of others, or rather control of their silence. On Pierre Bourdieu and archaeology, with a comment by Evert Baudou. I Holtorf, C. & Karlsson, H. (red.), *Philosophy and Archaeological Practice. Perspectives for the 21st Century*. Bricoleur Press, Göteborg, s. 185–202.
- Gorski, P. S. 2013, Introduction: Bourdieu as a Theorist of Change. I Gorski, P. S. (ed.) *Bourdieu and Historical Analysis*, Duke University Press, Durham and London, s. 1–15.
- Godsen, C. 1994, *Social Being and Time*. Blackwell, Oxford.
- Gouldner, A. W. 1979, The future of intellectuals and the rise of a new class: a frame of reference, theses, conjectures, arguments, and an historical perspective on the role of intellectuals and intelligentsia in the international class contest of the modern era. *Critical Social Studies*, Macmillan, London.
- Gräslund, B. 1974, Relativ datering. Om kronologisk metod i nordisk arkeologi. *Tor*; Vol. XVI, Institutionen för arkeologi, särskilt nordeuropeisk, Uppsala Universitet, Uppsala.
- Göransson, H. 1996, Om skottskogsbruk och utfodring med kvistar under mellanneolitisk tid och om skogsutnyttjandet under mesolitisk tid. I Slotte, H. & Göransson, H. (red.), *Lövtäkt och stubbskottsbruk : människans förändring av landskapet - boskapsskötsel och åkerbruk med hjälp av skog*. Kungl. Skogs- och lantbruksakademiens bibliotek (KSLAB), Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden, 1102-9048; 17, s. 409–452.
- Götherström, A., Stenbäck, N., & Storå, J. 2001, The Jetteböle Middle Neolithic Site of the Åland Islands – Human remains, Ancient DNA and Pottery. Paper IV, i Storå, J. 2001a, *Reading Bones. Stone Age Hunters and Seals in the Baltic*. Stockholm Studies in Archaeology 21, s. 1–28.
- von Hackwitz, K. 2009, *Längs med Hjälmarens stränder – relationen mellan den gropkeramiska kulturen och bätyxkulturen*. Stockholm Studies in Archaeology 51, Stockholms universitet, Stockholm.
- Hallgren, F. 2008, *Identitet i praktik. Lokala, regionala, och överregionala sociala sammanhang inom nordlig trattbägarkultur*. KtK 17, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet, Uppsala.

- Hallgren, F. 2011, Om gropkeramik och dess relation till äldre keramik-hantverkstraditioner kring Östersjön. Bratt, P. & Grönwall, R. (red.), 2011, *Gropkeramikerna*. Seminarierapport nr 6, Stockholms Länsmuseum, Stockholm, s.31–44. [www.stockholmslansmuseum.se/site_media/files/Seminarierapport Nr6_Gropkeramikerna_Low.pdf](http://www.stockholmslansmuseum.se/site_media/files/Seminarierapport_Nr6_Gropkeramikerna_Low.pdf) (besökt 2014-02-15)
- Harman, G. 2002, *Tool-being: Heidegger and the metaphysics of objects*. Open Court, Peru, Illinois.
- Harman, G. 2009, *Prince of Networks: Bruno Latour and Metaphysics*. Re.press, Melbourne. http://www.re-press.org/book-files/OA_ersion_780980544060_Prince_of_Networks.pdf (besökt 2014-08-25)
- Harman, G. 2011, *The quadruple object*. Zero Books, Alresford.
- Hodder, I. 1986, *Reading the Past*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hodder, I. (red.) 1992a, *Theory and Practice in Archaeology*. Routledge, London.
- Hodder, I. 1992b, Post-Processual Archaeology. In Hodder, I. (red.), *Theory and Practice in Archaeology*. Routledge, London, pp. 83–91.
- Hodder, I. 2012, *Entangled. An Archaeology of the Relationships between Humans and Things*. Wiley-Blackwell, Oxford.
- Houby-Nielsen, S. 2000, Child Burials in Ancient Athens. In Sofaer Derevenski, J. (red.), *Children and Material Culture*, Routledge, London, s. 151–166.
- Hulthén, B. 1991, *On ceramic Ware in Northern Scandinavia During the Neolithic, Bronze and Early Iron Age*. A Ceramic-Ecological Study. Archaeology and Environment 8, Department of Archaeology, University of Umeå, Umeå.
- Hulthén, B. 2013, Keramiken. Introduktion till förhistorisk keramik. 4:e reviderade upplagan. *Monographs on ceramics 5*, Keramiska Forskningslaboratoriet, Kvartärgeologiska Avd, Geocenter II, Lunds universitet, KERARKEO konsult, Viken.
- Janzon, G. O. 1974, *Gotlands mellanneolitiska gravar*. Med bidrag av N.-G. Gejvall m.fl. Acta Universitatis Stockholmiensis 6, Almqvist & Wiksell, Stockholm
- Jensen, O. & Karlsson, H. 2001, *Aktuell samhällsteori och arkeologi*. Bricoleur Press, Lindome.
- Johnsen, H. & Olsen, B. 1992, Hermeneutics and archaeology. On the philosophy of contextual archaeology. I *American Antiquity* 57 (3), s. 419–436.
- Jones, S. 1997, *The Archaeology of Ethnicity. Constructing identities in the past and present*. Routledge, London.
- Jonsson, L. 1986, From Wild Boar to Domestic Pig – A Reassessment of Neolithic Swine of North-Western Europe. I Königsson, L.-K. (red.) *Nordic Late Quaternary Biology and Ecology*. Societas Upsaliensis pro Geologia Quaternaria, Uppsala. s. 51–70.
- Karlsson, H. 1997, *Being and Post-Processual Archaeological Thinking. Reflections upon Post-processual Archaeologies and Anthropocentrism*. GOTARC Series C, Arkeologiska skrifter No. 15, Göteborg University, Department of Archaeology, Göteborg.

- Karlsson, H. 1998, *Re-Thinking Archaeology*. GOTARC Series B, Gothenburg Archaeological Theses No. 8, Göteborg University, Department of Archaeology, Göteborg.
- Kihlstedt, B. 2011, Sittesta – groppkeramik och människor. I Bratt, P. & Grönwall, R. (red.), *Groppkeramikerna*. Seminarierapport nr 6, Stockholms Länsmuseum, Stockholm, s. 46–57. www.stockholmslansmuseum.se/site_media/files/Seminarierapport_Nr6_Groppkeramikerna_Low.pdf (2014-02-15)
- Kihlstedt, B., Larsson, H. & Runeson, H. 2007, *Sittesta – en groppkeramisk boplats på Södertörn*. Utbyggnad av Väg 73, delen Hammarbacken–Nyfors Södermanland, Ösmo socken, Sittesta 1:17 och 1:6, RAÄ 68. RAÄ UV Mitt, Dokumentation av fältarbetsfasen 2007:2, Arkeologisk undersökning. Dnr 423-1874-2005
- Knutsson, H. 1995, *Slutvandrat? Aspekter på övergången från rörlig till bofast tillvaro*. Aun 20, Societas Archaeologica Upsaliensis, Uppsala.
- Knutsson, H. & Knutsson, K. 2009, Neolithization as if history mattered – Eastern Central Sweden. I Glørstad, H. & Prescott, C. (red.) *Neolithization as if history mattered. Processes of Neolithization in North-Western Europe*, Bricoleur Press, Lindome, s. 299–328.
- Kristiansen, K. 2014, Towards a New Paradigm? The Third Science Revolution and its Possible Consequences in Archaeology. I *Current Swedish Archaeology*, Vol. 22, s. 11–34.
- Larsson, L. 1993, From MN A to MN B – A South Swedish Perspective. I *Journal of Danish Archaeology*, Vol. 10, s. 205–212.
- Larsson, L. 2009, Symbols around the body: tooth ornaments from the graves at the Zvejnieki cemeteries, northern Latvia. I McCartan, S., Schulting, R., Warren, G. & Woodman, P. (red.) *Mesolithic Horizons: papers presented at the Seventh International Conference on the Mesolithic in Europe*, Belfast 2005, Vol. I, Oxbow Books, Oxford, s. 664–670
- Larsson, M. 2012, En tid av förändring. Kapitel 6 i Larsson, M., Lemdahl, G. & Lidén, K. (red.), *Mot en ny värld. Yngre stenålder i Sverige 4000 – 1700 f. Kr.*, Studentlitteratur, Lund, s.114–147.
- Larsson, Å. M. 2009, *Breaking & Making Bodies and Pots. Material and Ritual Practices in Sweden in the Third Millennium BC*. AUN 40, Uppsala Universitet, Uppsala.
- Last, J. 1995, The Nature of history. I Hodder, I, & Shanks, M & Alexandri, A. & Buchli, V. & Carman, J. & Last J. & Lucas, G. (red.) *Interpreting Archaeology*. Routledge, London, s.141–157.
- Latour, B. 1987, *Science in action: How to follow scientists and engineers through society*. Open University Press, Milton Keynes.
- Latour, B. 2005, *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press, Oxford.
- Latour, B. & Woolgar, S. 1979, *Laboratory life: the Social Construction of Scientific Facts*. Sage, Beverly Hills.

- Lemel, J. 1999, *Populationstillväxt, dynamik och spridning hos vildsvinet, Sus scrofa, i mellersta Sverige*. Slutrapport, Forskningsavdelningen, Svenska jägarförbundet.
- Leroi-Gourhan, A. 1993 [1964-1965], *Gesture and Speech*. MIT Press, London.
- Lidén, O. 1938, *Sydsvensk stenålder belyst av fynden på boplatserna i Jonstorp. I Skivvyxkulturen*. Gleerupska universitetets bokhandel, Lund.
- Lidén, O. 1940, *Sydsvensk stenålder belyst av fynden på boplatserna i Jonstorp. II Gropkeramikskulturen*. Gleerupska universitetets bokhandel, Lund.
- Lillehammer, G. 2000, The World of Children. I Sofaer Derevenski, J. (red.), *Children and Material Culture*, Routledge, London, s. 17–26.
- Lindqvist, C. & Possnert, G. 1997, The subsistence economy and diet at Jacobs/ Ajvide, Eksta parish and other prehistoric dwelling and burial sites on Gotland in long-term perspective. I Burenhult, G. (red.), *Remote sensing vol. 1: Applied techniques for the study of cultural resources and the localization, identification and documentation of sub-surface prehistoric remains in Swedish archaeology*. Theses and papers in North-European archaeology 13, Stockholms universitet, Stockholm, s. 29–90.
- Lithberg, N. 1914, *Gotlands stenålder*. Jacob Bagges söners Aktiebolag, Stockholm.
- Lumbye, M. 2012, *Svin och deras betar. En studie av svinbetar från mellanneolitikum*. Magisteruppsats i arkeologi. Institutionen för kultur, energi och miljö, avdelningen för arkeologi och osteologi, Högskolan på Gotland. Visby.
- Löfstrand, L. 1974, *Yngre stenålderns kustboplatser. Undersökningar vid Äs och studier i den gropkeramiska kulturens kronologi och ekologi*. Aun 1, Uppsala.
- Magnell, O. 2005, *Tracking Wild Boar and Hunters. Osteology of Wild Boar in Mesolithic South Scandinavia*. Studies in Osteology 1. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 51. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Magnell, O. & Carter, R. 2007, The Chronology of Tooth Development in Wild Boar – A Guide To Age Determination of Linear Enamel Hypoplasia in Prehistoric and Medieval Pigs. I *Veterinarija Ir Zootechnica* No. 40 (62), s. 43–48.
- Magnusson Staaf, B. 1996, *An Essay on Copper Flat Axes*. Acta Archaeologica Lundensia Series prima in 4°, Nr. 21. Almqvist & Wiksell International, Lund.
- Malmer, M. 1962, *Jungneolitische Studien* 1-3, Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 2, Lund.
- Malmer, M. 1969, *Gropkeramikboplatsen Jonstorp Rå*. Antikvariskt Arkiv 36, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Malmer, M. 1973, Om den gropkeramiska kulturens väsen. I Simonsen, P., Stamsø Munch, G. (red.), *Bonde – veideman. Fast – icke bofast i nordisk forhistorie*. Tromsø Museums Skrifter XIV.
- Malmer, M. 1975, *Stridsyxkulturen i Sverige och Norge*, Lund.
- Martinsson-Wallin, H. 2008, Land and sea animal remains from Middle Neolithic Pitted Ware sites on Gotland Island in the Baltic Sea, Sweden. I *Terra Australis* 29, s. 171–183.
- Melentyev, V. 2005, Extinction of greenland seals in the Baltic as a result of Holocene

- climatic variability: a study using historical knowledge and satellite SAR survey. I Helle, E., Stenman, G., & Wikman, M. (red.) 2005, *Symposium on Biology and Management of Seals in the Baltic area*. Kala- ja riistaraportteja nro 346, Vilt- och Fiskeriforskningsinstitutet, Helsingfors, s. 30. <http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/raportti346.pdf> (besökt 2014-10-07)
- Melentyev, V., Karlsson, O. & Sjöberg, M. 2005, Ice as abiotic factor of ecology of grey seals in the Baltic: joint analysis of tagging and satellite SAR data. I Helle, E., Stenman, G., & Wikman, M. (red.) 2005, *Symposium on Biology and Management of Seals in the Baltic area*. Kala- ja riistaraportteja nro 346, Vilt- och Fiskeriforskningsinstitutet, Helsingfors, s. 32–34. <http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/raportti346.pdf> (besökt 2014-10-07)
- Meskell, L. 1996, The somatisation of archaeology: institutions, discourses, corporeality. I *Norwegian Archaeological Review* 29 (1), s. 1–16.
- Miettinen, M., Halkka, A., Högmander, J., Keränen S., Mäkinen, A., Nordström, M., Nummelin, J., & Soikkeli, M. 2005, The ringed seal in the Archipelago Sea, SW Finland: population size and survey techniques. I Helle, E., Stenman, G., & Wikman, M. (red.) 2005, *Symposium on Biology and Management of Seals in the Baltic area*. Kala- ja riistaraportteja nro 346, Vilt- och Fiskeriforskningsinstitutet, Helsingfors, s. 35–39. <http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/raportti346.pdf> (besökt 2014-10-07)
- Miller, D. 1985, *Artefacts as categories. A study of ceramic variability in Central India*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Mizoguchi, K. 2000, Anthony Giddens and Niklas Luhmann, with comment by Andris Šne (Riga), reply by Koji Mizoguchi. I Holtorf, C. & Karlsson, H. (red.) *Philosophy and Archaeological Practice. Perspectives for the 21st Century*. Bricoleur Press, Lindome, s. 13–24.
- Molnar, P. 2008, *Tracing Prehistoric activities: life ways, habitual behavior and health of hunter-gatherers on Gotland*. Theses and papers in osteoarchaeology 4, Department of Archaeology and Classical Studies, Stockholm University, Stockholm.
- Nilsson Stutz, L. 2003, *Embodied Rituals & Ritualized Bodies: tracing ritual practices in Late Mesolithic burials*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 46. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Normark, J. 2004, *Caught somewhere in time : polyagentive archaeology in the Maya Lowlands*. Licentiatuppsats. Gotarc Series C Institutionen för arkeologi, Göteborgs Universitet, Göteborg.
- Normark, J. 2014, Water as hyperfact. I *Current Swedish Archaeology*, Vol. 22, s. 183–206.
- Olsen, B. 1997, *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Olsen, B. 2013, *In defense of things. Archaeology and the ontology of objects*. Altamira Press, Plymouth.
- Olsen, B., Shanks, M., Webmoor, T. & Witmore, C. 2012, *Archaeology. The Discipline of Things*. University of California Press, Berkeley.

- Olsson, E. 1997, Nivå, kronologi och samhälle. Om östsvensk gropkeramik. I Åkerlund, A., Bergh, S., Nordbladh, J., & Taffinde, J. (red.), *Till Gunborg. Arkeologiska samtal*. Stockholm Archaeological reports Nr 33, Stockholm, s. 441–453.
- Pickard, C. & Bonsall, C. 2007, Late Mesolithic Coastal Fishing Practices. The evidence from Tybrind Vig, Denmark. I Hårdh, B., Jennbert, K., Olausson, D. (red.), *On the Road. Studies in Honour of Lars Larsson*. Acta Archaeologica Lundensia in 4°, No. 26, Almqvist & Wiksell International, Lund. s. 176–183.
- Politis, G. 2001, On archaeological praxis, gender bias and indigenous peoples in South America. I *Journal of Social Archaeology*, Vol. 1 No. 1 June 2001, s. 90–107.
- Preucel, R. W. & Hodder, I. 1996, Material Symbols. I Preucel, R. W. & Hodder, I. (red.) *Contemporary Archaeology in Theory. A Reader*. Blackwell Publishers, Oxford. s. 299–314.
- Påhlsson, I. 1977, A Standard Pollen Diagram from the Lojsta Area of Central Gotland. *Striae*, Vol. 3, Uppsala.
- Renfrew, C. 1994, Towards a cognitive archaeology. I Renfrew, C. & Zubrow, E. B. W. (red.), *The Ancient Mind. Elements of Cognitive Archaeology*. Cambridge University Press, Cambridge. s. 3–12.
- Rowley-Conwy, P. 1998, Cemeteries, seasonality and complexity in the Ertebølle of southern Scandinavia. I Zvelebil, M. et al (red.), *Harvesting the Sea, Farming the Forest. The Emergence of Neolithic Societies in the Baltic Region*, Sheffield Archaeological Monographs 10, Sheffield Academic Press, Sheffield, s. 193–202.
- Rowley-Conwy, P. & Dobney, K. 2007, Wild Boar and Domestic Pigs in Mesolithic and Neolithic Southern Scandinavia. I Albarella, U. et al. (red.), *Pigs and Humans: 10.000 Years of Interaction*. Oxford University Press, Oxford, s. 131–155.
- Salmi, P., Tonder, M., Jurvelius, J., & Auvinen, H. 2005, Saimaannorppa, suojele ja kalastus – Monitieteinen tutkimus Saimaan Pihlajavedellä. I Salmi, P. (red.), *Kalastus, saimaannorppa ja kansalaisnäkökulma Hallinnan haasteet ja luonnon monimuotoiset tulkinat*. Kalatutkimuksia Fiskundersökningar 196, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsingfors, s.3–13.
- Schlanger, N. 1994, Mindful technology: unleashing the chaîne opératoire for an archaeology of mind. I Renfrew, C. & Zubrow, E. B. W. (red.), *The Ancient Mind. Elements of Cognitive Archaeology*. Cambridge University Press, Cambridge. s. 143–151.
- Seegerberg, A. 1999, Bälunge mossar. Kustbor i Uppland under yngre stenålder. *Aun* 26. Uppsala Universitet, Uppsala.
- Sellstedt, H., Engstrand, L. & Gejvall, N-G. 1967, Benvävnad som analysmaterial vid kol-14 dateringar. I *Fornvännen* 1967:3, s.145–154.
- Service, E. 1962, *Primitive Social Organization*. Random House, New York.

- Shanks, M. & Tilley, C. 1982, Ideology Symbolic Power and Ritual Communication: Rinterpretation of Neolithic Mortuary Practice. I Hodder, I. (red.) *Symbols and Structural Archaeology*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 129–154.
- Shanks, M. & Tilley, C. 1992, *Re-Constructing Archaeology. Theory and Practice*. Second edition. Routledge, London.
- Shennan, S. 1996, Cultural Transmission and Cultural Change. I Preucel, R. W. & Hodder, I. (red.) *Contemporary Archaeology in Theory*. A Reader. Blackwell Publishers, Oxford. s. 282–296.
- Shilling, C. 1993, *The Body and Social Theory*, Sage Publications, London.
- Sjøvold, T. 1974, Some aspects of physical anthropology on Gotland during Middle Neolithic times. I Janson, G. O., *Gotlands mellanneolitiska gravar*. Med bidrag av N.-G. Gejvall m.fl. Acta Universitatis Stockholmiensis 6, Almqvist & Wiksell, Stockholm, s. 176–211.
- Skoglund, P. *et al.* 2012, Origins and Genetic Legacy of Neolithic Farmers and Hunter-Gatherers in Europé. I *Science*, Vol 336, No. 6080, s. 466–469, publicerat online 27 April 2012. <http://www.sciencemag.org.ezproxy.ub.gu.se/content/336/6080/466.full#F1>
- Skoglund, P. *et al.* 2014, Genomic Diversity and Admixture Differs for Stone-Age Scandinavian Foragers and Farmers. I *Science Express*, publicerat online 24 april 2014. <http://www.sciencemag.org.ezproxy.ub.gu.se/content/early/2014/04/23/science.1253448.full#T1>
- Stenberger, M., Dahr, E. & Munthe, H. 1943, *Das Grabfeld von Västerbjers auf Gotland*. Kungl. Vitterhets Historie och antikvitets Akademien, Wahlström & Widstrand, Lund.
- Stenberger, M. 1964, *Det forntida Sverige*, Almqvist & Wiksell Uppsala.
- Stenbäck, N. 2003, *Människorna vid havet. Platser och keramik på ålandsöarna perioden 3500-2000 f.Kr.* Stockholm Studies in Archaeology 28, Stockholms Universitet, Stockholm.
- Stensköld, E. 2004, *Att berätta en senneolitisk historia: sten och metall i södra Sverige 2350 – 1700 f. Kr.* Stockholm studies in archaeology 34, Stockholms Universitet, Stockholm.
- Storå, J. 2001a, *Reading Bones. Stone Age Hunters and Seals in the Baltic*. Stockholm Studies in Archaeology 21, Stockholm.
- Storå, J. 2001b, Skeletal development in the Grey seal *Halichoerus grypus*, the Ringed seal *Phoca hispida botnica*, the Harbour seal *Phoca vitulina vitulina* and the Harp seal *Phoca groenlandica*. Epiphyseal Fusion and Life History. Paper I, Storå, J. 2001a, *Reading Bones. Stone Age Hunters and Seals in the Baltic*. Stockholm Studies in Archaeology 21, s. 1–23.
- Storå, J. 2001c, Neolithic Seal Exploitation on the Åland Islands in the Baltic Sea on the Basis of Epiphyseal Fusion Data and Metric Studies. Paper II, i Storå, J. 2001a, *Reading Bones. Stone Age Hunters and Seals in the Baltic*. Stockholm Studies in Archaeology 21, s. 1–19.

- Storå, J. 2001d, *Sealing and animal husbandry in the Ålandic Middle and late Neolithic*. Paper III, i Storå, J. 2001a, *Reading Bones. Stone Age Hunters and Seals in the Baltic*. Stockholm Studies in Archaeology 21, s. 57–81.
- Storå, J. 2001e, *Seal Hunting on Ajvide. A Taphonomic Study of Seal Remains from Pitted Ware Culture Site on Gotland*. Paper V, I Storå, J. 2001a, *Reading Bones. Stone Age Hunters and Seals in the Baltic*. Stockholm Studies in Archaeology 21, s. 1–46.
- Storå, J. & Ericson, P.G. P. 2001, *A Prehistoric Breeding Population of Harp Seals (Phoca groenlandica) in the Baltic Sea*. Paper VI, I Storå, J. 2001a, *Reading Bones. Stone Age Hunters and Seals in the Baltic*. Stockholm Studies in Archaeology 21, s. 1–22.
- Strassburg, J. 2000, *Shamanic Shadows. One Hundred Generations of Undead Subversions in Southern Scandinavia 7,000–4,000 BC*. Department of Archaeology, Stockholm University, Stockholm Studies in Archaeology 20, Stockholm.
- Streibel MacLean, J. 2009, *Mission Santa Catalina's Mondadiante de Plata (Silver Toothpick): Materiality and the Construction of Self in Spanish La Florida*. In White, C. L. (red), *The Materiality of Individuality. Archaeological Studies of Individual Lives*. Spring Science Business Media, New York, s. 125–139.
- Strinnholm, A. 2001, *Bland säljägare och fårfarmare. Struktur och förändring i Västsveriges mellanneolitikum*. Coast to coast-book 4, Uppsala.
- Tarlow, S. & Nilsson Stutz, L. (red.) 2013, *The Oxford handbook of the archaeology of death and burial*. Oxford University Press, Oxford.
- Tham, M. 2001, *Vildsvin – beteende och jakt*. Bilda förlag, Stockholm.
- Thomas, J. 1993, *The Hermeneutics of Megalithic Space*. I Tilley, C. (red.) *Interpretative Archaeology*. Berg, Oxford, s.73–97.
- Thurfjell, H. 2011, *Spatial Behaviour of Wild Boar*. Faculty of Forest Sciences Department of Wildlife, Fish, and Environmental Studies, Doctoral Thesis, Swedish University of Agricultural Sciences, Umeå.
- Tilley, C. 1989, *Archaeology as theatre*. I *Antiquity* 63, s. 275–280.
- Trigger, B. 1993, *Arkeologins idéhistoria*. Svensk översättning av Öjevind Lång. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag.
- Trotzig, G. 1991, *Vikingatida gravkärl av koppar och kopparlegeringar från Birka och Gotland. Tillverkning, användning och sociala förutsättningar*. Theses and Papers in Archaeology. Series B:1. The Archaeological Research Laboratory [Arkeologiska forskningslaboratoriet], Stockholm University, Stockholm.
- Truvé, J. 2004, *Pigs in Space: movement, dispersal and geographic expansion of wild boar (Sus scrofa) in Sweden*. Dept. of Applied Environmental Science, Göteborg University, Göteborg.
- Wallin, P. & Martinsson Wallin, H. 1992, *Studier kring gropkeramisk identitet på Gotland*. In *Gotländskt Arkiv*, årgång 64, 1992, Gotlands fornsal, Visby, s. 7–26.
- Wallin, P. & Steen, S. 2007, *Säljakten på Gotland*. I *Gotländskt Arkiv*, nr 79, s. 23–40.

- Wallin, P. 2010a, In search of rituals and group dynamics: correspondence analyses of Neolithic grave fields on the Island of Gotland in the Baltic Sea. I *Documenta Praehistorica* XXXVII (2010, Neolithic studies 17), Ljubljana University, Ljubljana, s. 65–75. <http://arheologija.ff.uni-lj.si/documenta/> (accessed 2013-09-24)
- Wallin, P. 2010b, Neolithic Monuments on Gotland: Material Expressions of the Domestication Process. I Martinsson Wallin, H. (red.) *Baltic Prehistoric Interactions and Transformations: the Neolithic to the Bronze Age*. Gotland University Press 5, s. 39–62.
- van Gennep, A. 1977, [1908, 1960], *The Rites of Passage*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Wehlin, J. 2013, *Östersjöns skeppssättningar. Monument och mötesplatser under yngre bronsålder*. GOTARC Series B, Archaeological Theses 59, Institutionen för Historiska studier, Göteborgs Universitet, Göteborg.
- Welander, J. 2006, [2000], Spatial and temporal dynamics of wild boar (*Sus scrofa*) rooting in a mosaic landscape. *Journal of Zoology*, Vol 252, No. 1, s. 263–271. First published online 2006, <http://onlinelibrary.wiley.com.ezproxy.ub.gu.se/doi/10.1111/j.1469-7998.2000.tb00621.x/pdf> (besökt 2014-05-03)
- Welinder, S. 1976, *The Economy of the Pitted Ware Culture in Eastern Sweden*. Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum 1975-1976, s. 20–30.
- Welinder, S. 1978, *The Acculturation of the Pitted Ware Culture in Eastern Sweden*. Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum 1977-1978, s. 98–110.
- Welinder, S. 1995, Barnens demografi. In Johnsen, B & Welinder, S. (red.) *Arkeologi om Barn*. Occasional Papers in Archaeology 10, Societas Archaeologica Upsaliensis, Uppsala, s. 13–18.
- Willems, J. H. W. 2000, Archaeology and Europe: 'Reflexiveness and action. I *Archaeological Dialogues*, Vol. 7, No. 1, s. 36–45.
- Wyszomirska, B. 1984, *Figurplastik och gravskick hos Nord- och Nordösteuropas neolitiska fångstkulturer*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 4°, No. 18, CWK Gleerup, Malmö.
- Östholm, I. 1989, *Bosättningsmönstret på Gotland under stenåldern. En analys av fysisk miljö, ekonomi och social struktur*. Theses and papers in archaeology 3, Stockholms universitet, Stockholm.
- Österholm, I. 1997, Käultaret vid Ajvide. I Burenhult, G. (red.), *Ajvide och den moderna arkeologin*. Natur och Kultur, Falköping, s. 75–84.

Elektroniska källor

- Bergqvist, G. & Paulsson, S. 2010, Vildsvin skjuts på åtel – och är dräktiga nästan året om. I *Svensk Jakt*, nr 9, 2010, s.104–106. http://www.yrkesjagarna.se/download/Svensk%20jakt_bergvvist%20och%20paulsen_2010.pdf (besökt 2014-05-10)
- BSBD 2013, Baltic Sea Bathymetry Database. <http://data.bshc.pro/about/> (besökt 2014-05-27) Fig. 12. Nuvarande Östersjöns bottengeografi. <http://data.bshc.pro/#2/56.0/15.0> Baltic Sea Hydrographic Commission, 2013, Baltic Sea Bathymetry Database version 0.9.3. Downloaded from <http://data.bshc.pro/> on download date (besökt 2014-05-27) www.havochvatten.se/hav/uppdrag-kontakt/medarbetarsidor/arkiv/nyheter-for-medarbetare/2013-09-13-hela-ostersjons-bottentopografi-visualiserad-pa-ny-webbsida.htm
- Draghundsport.se; <http://www.draghundsport.se/dbpage.aspx?PageNr=14> (besökt 2014-07-23).
- Holst, B. & Westin, M. 2000, Samisk pilbåge. Arbete från Bäckedals Folkhögskola. <http://www.fornitidateknik.z.se/IFT/MNTarb/2000/sambag.htm> (besökt 2014-05-18)
- Helle, E., Stenman, G., & Wikman, M. (red.) 2005, Symposium on Biology and Management of Seals in the Baltic area. Kala- ja riistaraportteja nro 346. <http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/raportti346.pdf> (besökt 2014-10-07)
- Jägarförbundet 2008, Framgångsrik vildsvinsförvaltning. http://jagareforbundet.se/PageFiles/11121/framgangsrik_vildsvinsforvaltning_ny.pdf
- Jägarförbundet 2012, Vildsvin. <http://jagareforbundet.se/vilt/viltvetande/artpresentation/daggdjur/vildsvin/> (senast uppdaterad 2012-11-22, besökt 2014-05-02)
- Kovacs, K. (IUCN SSC Pinniped Specialist Group) 2008. *Pagophilus groenlandicus*. The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2014.2. www.iucnredlist.org. Besökt 2014-07-23.
- Laufeld, S. 2005; Skalvet 1904 Sveriges värsta på tusen år. Publicerat 15 januari 2005 i SvD:s nättidning, kultursidan. http://www.svd.se/kultur/understreckt/skalvet-1904-sveriges-varsta-pa-tusen-ar_386575.svd (besökt 2014-04-21).
- Maktar, M. 1993; <http://www.isuma.tv/en/arnaitvideo/quल्लीq-oil-lamp> (besökt 2014-08-07)
- Malmsten, E. 2000, Vildsvin: Könsmognad, parning och födande. <http://vildsvin.se/faktaochhistorik.asp?sida=fakta-mognad.htm>
- McKenna, A. 2009, "Pagophilus groenlandicus" (on-line), Animal Diversity Web. University of Michigan, Museum of Zoology. http://animaldiversity.ummz.umich.edu/accounts/Pagophilus_groenlandicus/ (Besökt 2014-07-24)
- Nrm.se 2013; Sill och strömming. Naturhistoriska Riksmuseet. <http://www.nrm.se/faktaomnaturenochrymden/djur/fiskar/sillellerstromming.216.html> (senast uppdaterad 2013-07-09, besökt 2014-04-19).

- Nrm.se 2014; Jordbävningar. Om jordbävningar och rörelser i jordskorpan. Naturhistoriska Riksmuseet. <http://www.nrm.se/faktaomnaturenochrymden/geologi/vulkanerochjordbavningar/jordbavningar.276.html> (senast uppdaterad 2014-04-15, besökt 2014-04-19).
- RAÄ 2013, Höga Kusten; <http://www.raa.se/upplev-kulturarvet/varldsarv/hogakusten/> (senast uppdaterad 6 mars 2013, besökt 2014-04-21)
- SKK 2014a, Tysk schäferhund. <http://www.skk.se/kopahund/hundraser-valpkullar/schafer/> (besökt 2014-04-22).
- SKK 2014b, Jämthund. <http://www.skk.se/Global/Dokument/Rasstandarder/standard-jamthund-fci42.pdf?epslanguage=sv> (besökt 2014-04-22)
- SKK 2014c, Grönlandshund. <http://skk.se/sv/hundraser/gronlandshund/> (besökt 2014-04-22).
- Skyllberg, E. 2013, Arkeologiskt fyndmaterial. <http://www.raa.se/kultur-arvet/arkeologi-fornlamningar-och-fynd/arkeologisk-metod-och-kunskaps-uppbyggnad/arkeologiskt-fyndmaterial/> Senast uppdaterad 2014-07-17 (besökt 2015-01-09)
- SNSN 2014, Svenska Nationella Seismiska Nätet, Uppsala Universitet. <http://snsn.geofys.uu.se> (senast uppdaterad 2014-04-20, besökt 2014-04-21)
- Svensk Fisk 2007; <http://www.svenskfisk.se/fiskart-och-fisket/fakta-om-fisk-oc-skaldjur.aspx>
- Svensk Historia 2010, Kalvträskskidan. <http://www.svenskhistoria.se/default.aspx?newsid=2935>
- Svenskt Näringsliv 2009; <http://www.foretagsamheten.se/Entreprenorer/Entreprenorer/El-Sayed-Refaat> (2014-01-26)
- Viltfakta.se; Vildsvin. <http://www.viltfakta.se/vildsvin.html>. Ansvarig Erik. R. Lindström, Örnbo Viltfakta, e-post: erik@viltfakta.se (besökt 2014-05-10)
- Vilt- och Fiskeriforskningsinstitutet 2012, <http://www.rktl.fi/svenska/vilt/salar-saimenvikare.html> (besökt 2014-07-24)

Arkivmaterial

ATA dnr 4554/1942, Stenberger, M. Rapport.

Muntliga källor

- Bergerbrandt, Sophie (2014-05-28), forskare arkeologi, Institutionen för historiska studier, Göteborgs Universitet. Samtal om textil och nålbindning.
- Lemdahl, Geoffrey (2014-02-06) ”Late Neolithic and Bronze Age landscapes in Central Småland reconstructed by using insect analysis” Föredrag presenterat vid konferensen Landscape history revisited: Vegetation and settlements from the 3rd millennium BC to Christ in Scandinavia, vilket avhölls vid Humanisten, Stora Hörsalen, Göteborgs universitet 5–6 februari 2014.
- Petersson Anders, (2014-05-16), jägare, samtal om vildsvin.
- Prytz-Gunnarsson, Carita, (2014-10-14), keramiker, samtal om bränningsteknik.